

GÖTEBORG STUDIES
IN EDUCATIONAL SCIENCES 13

Kjell Rubenson

Rekrytering till vuxenutbildning

En studie av kortutbildade
yngre män

**TILLHÖR REFERENSBIBLIOTEKET
UTLÅNAS EJ**

ACTA UNIVERSITATIS GOTHOBURGENSIS

REKRYTERING TILL VUXENUTBILDNING.

En studie av kortutbildade yngre män

av

Kjell Rubenson

fil lic

AKADEMISK AVHANDLING

som med tillstånd av samhällsvetenskapliga fakulteten vid Göteborgs Universitet för vinnande av doktorsexamen framlägges till offentlig granskning onsdagen den 21 maj 1975,

- hörsal A 3 - 51,

pedagogiska institutionen, Göteborgs Universitet, Frölundagatan 118,
Mölndal, kl 9.00.

Göteborg 1975

Rekrytering till vuxenutbildning

En studie av kortutbildade yngre män

Kjell Rubenson

Rekrytering till vuxenutbildning

En studie av kortutbildade
yngre män

ACTA UNIVERSITATIS GOTHOBURGENSIS

© Kjell Rubenson 1975

ISBN 91-7346-007-9

Bröderna Carlssons Boktryckeri AB, Varberg 1975

INNEHÅLLSFÖRTECKNING		V
FÖRORD		XI
KAPITEL 1	BAKGRUND	1
KAPITEL 2	UNDERSÖKNINGSMODELL	7
2.1	Tidigare forskning	7
2.2	Principiella synpunkter på rekryterings- hinder	15
2.2.1	Teoretisk utgångspunkt	15
2.2.2	Strategier för datainsamling	19
2.3	Modell för undersökningen	20
2.4	Syfte och problemställningar	22
KAPITEL 3	DATAINSAMLINGAR OCH UNDERSÖKNINGS- VARIABLER	24
3.1	1961, 1966 och 1970 års datainsamlingar	24
3.1.1	Individualstatistikprojektet 1961	24
3.1.2	Inskrivningsuppgiften 1966	24
3.1.3	1970 års insamling "Frågeformulär -70"	24
3.2	1973 års insamling "Frågeformulär -73"	25
3.2.1	Val av datainsamlingsmetod	25
3.2.2	Instrumentkonstruktion	26
3.2.3	Fältarbete	27
3.3	Undersökningsvariabler	31
3.3.1	Personliga egenskaper (box 1)	31
3.3.2	Erfarenheter (box 2)	32
3.3.3	Aktuell situation (box 3)	33
3.3.4	Motiv för att delta i vuxenutbildning (box 4)	37
3.3.5	Rekryteringshinder (box 5)	38
3.3.6	Inställning till vuxenutbildning (box 6)	38

3.3.7	Deltagande i vuxenutbildning 1970-1973 (box 7)	41
3.4	Sammanfattning	42
KAPITEL 4	EN BESKRIVNING AV UNDERSÖKNINGSGRUPPEN	43
4.1.	Personliga egenskaper	43
4.1.1	Begåvning	43
4.2	Erfarenheter	43
4.2.1	Uppväxtförhållanden	43
4.2.2	Utbildningserfarenheter	44
4.2.3	Yrkeslivserfarenheter	46
4.3	Aktuell situation	46
4.3.1	Familjesituation 1970	47
4.3.2	Familjesituation 1973	47
4.3.3	Regionalgrupp 1970	47
4.3.4	Yrkessituation 1970	47
4.3.5	Yrkessituation 1973	51
4.4	Inställning till vuxenutbildning 1970	53
4.4.1	Intresse	53
4.4.2	Utomståendes betydelse för intresset	55
4.5	Sammanfattning	56
KAPITEL 5	UNDERSÖKNINGSGRUPPENS REPRESENTATIVITET	59
5.1	Bortfall 1960 och 1966	59
5.2	Bortfall 1970	61
5.3	Bortfall 1973	62
5.4	Inverkan av kumulativt bortfall 1970 - 1973	65
5.5	Sammanfattning	67
KAPITEL 6	DELTAGANDE I VUXENUTBILDNING 1970-73	68
6.1	Begreppet vuxenutbildning	68
6.2	Deltagande i olika typer av vuxenutbildning	71
6.2.1	Allmän beskrivning	71
6.2.2	Studieförbund	76

6.2.3	Utbildning anordnad av arbetsgivare	78
6.2.4	Utbildning anordnad av fackförening	80
6.2.5	Arbetsmarknadsutbildning	80
6.2.6	Yrkesskola	81
6.2.7	Kommunal vuxenutbildning	83
6.2.8	Korrespondensutbildning	83
6.3	Informationsvägar	84
6.4	Sammanfattning	86
KAPITEL 7	MOTIV FÖR ATT DELTA I VUXENUTBILDNING	89
7.1	Motivationsmodeller avseende deltagande i vuxenutbildning	89
7.1.1	Behovshierarki	90
7.1.2	Utvecklingsbundna uppgiftskrav	93
7.1.3	Värdeorientering	94
7.2	Tidigare forskning rörande motiv för att delta i vuxenutbildning.	97
7.2.1	Motivområden	99
7.2.2	Motiv med avseende på ålder, kön och social status	106
7.3	Resultat	113
7.3.1	Instrument	114
7.3.2	Motiv för att ha deltagit i vuxenutbildning	115
7.3.3	Motiv i förhållande till typ av vuxenutbildning	119
7.3.3	Motiv för att delta i vuxenutbildning i förhållande till utbildningserfarenheter och yrkessituation 1970	124
7.3.4	En jämförelse mellan motiv 1970 och 1973	125
7.4	Sammanfattning och diskussion	129
KAPITEL 8	REKRYTERINGSHINDER	133
8.1	Tidigare forskning rörande rekryteringshinder	134
8.1.1	Övergripande resultat	136
8.1.2	Ålder	140

VIII

8.1.3	Kön	141
8.1.4	Social status	142
8.2	Resultat	142
8.2.1	Instrument	143
8.2.2	Övergripande resultat	144
8.2.3	Hinder i miljön	148
8.2.4	Psykologiska hinder	153
8.2.5	Hinder utifrån med utgångspunkt från inställning till och deltagande i vuxenutbildning	156
8.3	Sammanfattning och diskussion	163
KAPITEL 9	DELTAGANDE UNDER 1970-73 I FÖRHÅLLANDE TILL 1970 ANGIVET INTRESSE FÖR VUXEN- UTBILDNING	169
9.1	Deltagande i förhållande till intresse för att delta 1970	169
9.1.1	Icke intresserade som deltagit	170
9.1.2	Intresserade som ej deltagit	172
9.2	Deltagande i förhållande till planerade studier	173
9.2.1	Typ av utbildning	174
9.2.2	Utbildningens omfattning	177
9.3	Sammanfattning och diskussion	178
9.3.1	Sammanfattning	178
9.3.2	Diskussion	179
KAPITEL 10	VEM HAR DELTAGIT I VUXENUTBILDNING?	187
10.1	Uppväxtförhållanden	188
10.1.1	Tidigare forskning	188
10.1.2	Resultat	190
10.2	Begåvning	191
10.2.1	Tidigare forskning	191
10.2.2	Resultat	194
10.3	Utbildningserfarenheter	196
10.3.1	Tidigare forskning	196
10.3.2	Resultat	201

10.4	Familjeförhållanden	205
10.4.1	Tidigare forskning	205
10.4.2	Resultat	206
10.5	Regionala faktorer	206
10.5.1	Tidigare forskning	206
10.5.2	Resultat	207
10.6	Faktorer i anslutning till yrkeskarriären	207
10.6.1	Tidigare forskning	207
10.6.2	Resultat	215
10.7	Multivariata bearbetningar	220
10.7.1	Bearbetningsstrategi	221
10.7.2	Resultat från MCA-analyserna	222
10.8	Sammanfattning och diskussion	226
10.8.1	MCA-analyser	226
10.8.2	Uppväxtförhållanden	227
10.8.3	Begåvning	228
10.8.4	Utbildningserfarenheter	229
10.8.5	Egna familjeförhållanden	232
10.8.6	Regionala förhållanden	232
10.8.7	Yrkeserfarenheter	232
KAPITEL 11	AKTUELLT INTRESSE FÖR VUXENUTBILDNING	240
11.1	Intresse för olika typer av vuxenutbildning	240
11.2	Det aktuella intresset i förhållande till deltagande och tidigare intresse	244
11.3	Planerad kursstart	249
11.4	Sammanfattning	250
KAPITEL 12	DISKUSSION	252
12.1	Effekter av deltagande i vuxenutbildning	252
12.2	Utbud av vuxenutbildning - något saknas	255

12.3	Yngre kortutbildade - en bortglömd grupp	264
12.4	Aterkommande utbildning - ett honnörsord eller en medveten utbildningsstrategi?	268
12.5	Fortsatt forskning	270
ENGLISH SUMMARY		274
BILAGOR	1 - 8	292
REFERENSER		352

FÖRORD

Föreliggande arbete utgör en fortsättning på min tidigare undersökning "Intresse för vuxenutbildning bland unga män med kort utbildning", Rubenson (1972). Denna ingick som en delstudie i Individualstatistikprojektet, som bedrevs vid pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet.

Det fortsatta arbetet har utförts vid Lärarhögskolan i Stockholm, där det kommit att ingå, som en delstudie i det av SÖ finansierade forskningsprojektet "Studiebehov och studiehinder i vuxenutbildning" - SOS-VUX.

Professor Kjell Härnqvist har varit min vetenskapliga handledare. Jag tackar för inspirerande synpunkter och oförtröttligt intresse. För stöd och värdefulla synpunkter under undersökningens gång vill jag varmt tacka Birger Bromsjö och Urban Bergsten. Robert Höghielm och Bengt-Olov Ljung vill jag tacka för betydelsefulla kommentarer i samband med att de granskat avhandlingen i manus.

Ett tack till Margot Goldstein och Asta Lindén för hjälp med arbetsmanus, datainsamling och kodning. Inger Berg har skrivit manus och därvid visat stort tålamod med min dåliga handstil och mina ständiga ändringar. Björn Roström vill jag tacka för givande diskussioner i anknytning till datatearbetningen. Slutligen vill jag tacka Reinhold Andersson för hjälp med korrekturläsning.

I samband med de omfattande skolreformerna under 1960-talet blev även vuxenutbildningen uppmärksam. Gymnasieutredningen (SOU 1965:60) och yrkesutbildningsberedningen (SOU 1966:3) framhöll i sina betänkanden behovet av insatser inom detta område och föreslog utbildning som direkt motsvarades av ungdomsutbildningen. Genom riksdagsbeslut 1967 påbörjades utbyggnaden av en kommunal vuxenutbildning under den lokala skolstyrelsens ledning.

Yrkesutbildningsberedningen underströk att samhällets snabba förändring och näringslivets strukturomvandling skapat nya utbildningsbehov, vilka främst måste mötas genom återkommande vuxenutbildning. Vidare betonade man de utbildningsklyftor, som föreligger mellan yngre och äldre: det måste skapas möjligheter för den äldre generationen att kompensera sin bristfälliga skolutbildning. Vidare anfördes angelägenheten av att alla - oavsett grundutbildningens art - skall ha möjlighet till vidareutbildning. Ingen grundutbildning skall behöva betraktas som en utbildningsmässig återvändsgränd.

En annan syn på utbildning är dess möjligheter att påverka samhällsutvecklingen i stort. I vuxenutbildningspropositionen 1970:35 är föredragande statsrådet inne på den linjen, då han bl a anför följande:

Utbildning är ett viktigt medel för att förändra det bestående samhället. Den har en avgörande betydelse för den enskildes sociala och ekonomiska standard och för hans arbetstillfredsställelse och möjligheter till inflytande på arbetsplatsen. Utbildningen påverkar också människornas relationer till varandra och bidrar till att öka värdegemenskapen mellan människorna, vilket är en förutsättning för att jämlikhet skall kunna förverkligas. För en fördjupning av demokratin spelar utbildningen stor roll. Den kan öka den enskildes intresse för samhällsfrågor och vidga hans möjligheter att ta aktiv del i kulturlivet.

Två skrifter som fått stor betydelse för satsningen på vuxenutbildningsområdet under 70-talet är "Jämlikhet", den första rapporten från SAP-LÖ:s arbetsgrupp för jämlikhetsfrågor 1969, och "Fackföreningsrörelsen och vuxenutbildningen", som utgör delrapport 1 från LÖ:s arbetsgrupp för vuxenutbildningsfrågor. Båda rapporterna underströk vikten av att resurserna främst inriktades på s k kortutbildade, dvs personer med sex, sju eller åtta-årig folkskola som huvudsaklig utbildningsbakgrund. I linje härmed anförs i proposition 1970:35 att: *Vid den fortsatta reformeringen av vuxenutbildningen är en av de viktigaste frågorna hur man skall nå dem som har kort och bristfällig utbildning. De åtgärder som föreslås i propositionen är led i denna strävan.*

(s 1)

Uppmärksammandet av de kortutbildades situation gav upphov till att man inom Individualstatistikprojektet, som bedrevs vid Göteborgs universitets pedagogiska institution, hösten 1969 påbörjade delstudien "Intresse för vuxenutbildning bland unga män med kort utbildning".

Huvudsyftet med det individualstatistiska projektet var att upprätta en databank där forskare skulle få tillgång till individuella uppgifter från ett representativt stickprov. Den första insamlingen skedde våren 1961, då uppgifter insamlades angående elever, som var födda 1948. De flesta befann sig då i sjätte årskursen. Hösten 1966 inskrevs större delen av de pojkar, som ingick i materialet till militärtjänstgöring. Genom tillmötesgående av Militärpsykologiska Institutet (MPI) kunde databanken kompletteras med uppgifter om skolutbildning, resultat av intelligens-test samt svar på frågeformulär. För en utförligare beskrivning av "individualstatistiken" hänvisas till Svensson (1964, 1971).

Genom knytningen till "individualstatistiken" fick man en möjlighet att belysa inställningen till vuxenutbildning utifrån olika bakgrundsfaktorer, som t ex tidigare skolupplevelser samt yrkes- och studieplaner i 13-årsåldern. Urvalet av försökspersoner bygg-

de på uppgifter om genomgången skolutbildning¹⁾, vilka lämnades vid inskrivningen till vpl-tjänstgöring. Det innebar att inga uppgifter fanns för flickor. Då det skulle ha mött avsevärda svårigheter och kostnader att samla in ett sådant material, beslöt man att studien skulle begränsas till att bara omfatta pojkar.

Vid datainsamlingen som gjordes 1970 framkom bl a att 55 procent sade sig vara intresserade av att delta i någon form av vuxenutbildning. Utbildningsintresset var mycket ofta strikt yrkesinriktat och hängde i hög grad samman med individens aktuella arbets-situation. Frågor rörande studiernas omfattning och uppläggning visade framför allt, att många av de intresserade saknade genomtänkta studieplaner. Undersökningen är redovisad av Rubenson (1972).

Sedan undersökningens början hösten 1969 har statsmakterna med växande oro observerat att det för stora grupper föreligger betydande hinder att delta i vuxenutbildning (prop 1971:37, prop 1972:26, SOU 1971:24, SOU 1971:80, SOU 1972:19).

I ett betänkande avgivet av Pedagogikutredningen (SOU 1971:24) sägs under avsnitt 3.2 "Forskningsområden och forskningsbehov":

För stora delar av vuxenutbildningen är ett av de viktigaste områdena för forskningsinsatser undersökningar om studerandeklientel samt av rekryteringsvägar och rekryteringshinder. Även erfarenheter från andra länder tycks bekräfta detta. Inte minst inom folkbildningsorganisationerna men även inom den statliga och kommunala vuxenutbildningen finns ett uttalat behov av undersökningar som syftar till att klarlägga, vilka faktorer som påverkar rekryteringen till frivillig vuxenutbildning

Från många håll framhålls det angelägna i att överhuvudtaget kartlägga vad som kan karakteriseras som hinder i vuxenutbildning.

(s 25 f)

¹⁾ Endast de som hade sju- eller åttaårig folkskola, enhetsskola 9y eller yrkesskola (men inte högre grundutbildning än 9y) kom att ingå i undersökningen.

Det material som jag tidigare utnyttjat i samband med den tidigare undersökningen (Rubenson 1972) är användbart som utgångspunkt när man vill närma sig de av Pedagogikutredningen angivna problemområdena. Genom att följa de personer som ingick i materialet och studera i vilken utsträckning deras studieplaner har förverkligats och vilka eventuella hinder som förelegat borde man kunna uppnå en bättre insikt om studiehindrens natur. De erfarenheter som kan vinnas på detta sätt har betydelse också för möjligheten att ställa prognoser rörande ett framtida deltagande i vuxenutbildning och vilka effekter olika studiesociala åtgärder kan ge.

Kommittén för studiestöd åt vuxna (SVUX) framhåller i sitt betänkande (SOU 1971:80) att det inte är möjligt att ge alla en fullständig överbyggande utbildning.

Med överbyggande utbildning avses utbildning som syftar till att vuxna skall erhålla de kunskaper som är normala bland de ungdomar som idag lämnar skolan. Det är, menar kommittén, nödvändigt att diskutera vilka prioriteringar som skall göras. En sådan diskussion förs utifrån innehåll, åldersgrupper, sociala och liknande grunder samt utbildningsnivå. Vad beträffar prioritering av vissa åldersgrupper sägs följande:

Den prioritering som diskuterats här innebär alltså att man skulle ge företräde till vuxenutbildning för relativt unga vuxna. Sådana åtgärder skulle ge till resultat minskade klyftor inom de relativt yngre generationerna, men däremot har man givetvis inte minskat klyftan mellan generationerna utan snarare förstärkt dem. Till betydande del är motiven för särskilda insatser på det generella planet för relativt unga kortutbildade att man önskar förebygga problem som annars kan uppstå i framtiden på bl a arbetsmarknaden. Dessa motiv är visserligen starka, men sådana åtgärder kan knappast vara acceptabla med mindre man gör motsvarande insatser för de äldre personer som faktiskt drabbas av svårigheter i arbetslivet t ex genom arbetsmarknadsutbildning.

(SOU 1971:80 s 36)

I sitt remissvar påpekade landsorganisationen att starka skäl talar för att de yngre kortutbildades problem måste ägnas särskild uppmärksamhet. Svenska arbetsgivareföreningen framhöll att det kan vara motiverat att satsa främst på de kortutbildade unga, som an-

nars under lång tid får bära det relativa handikapp som en kortutbildning innebär. I den mån övriga remissinstanser kommenterat denna fråga har de i allmänhet liknande åsikter som LO och SAF.

Till kategorin kortutbildade brukar som tidigare nämnts, personer som har sex, sju eller åttaårig folkskola som huvudsaklig utbildningsbakgrund föras. I SVUX betänkande vidgas detta begrepp.

På sikt kommer praktiskt taget alla ungdomar att utöver grundskolan också erhålla utbildning inom gymnasieskolan under två eller tre år. Därmed föreligger starka skäl för att också gymnasieskolutbildning skall kunna ingå under begreppet överbyggande utbildning. I annat fall kommer den överbyggande utbildningen inte att kunna få den avsedda kompenserande effekten.

(SOU 1971:80 s 23)

Enligt SVUX synsätt kan drygt 90 procent av de som ingår i Rubenssons undersökning (1972) betraktas som kortutbildade.

Att komma till rätta med rekryteringen för de yngre kortutbildade är särskilt angeläget med tanke på att dessa personer kommer att vara aktiva i samhället även under nästa sekel. Man kan förvänta sig att strukturrationaliseringen inom arbetslivet kommer att fortgå och att större krav kommer att ställas på den enskilde i samband med arbetslivets demokratisering. Redan i början av seklet framfördes från arbetarrörelsen att politisk demokrati kräver en hög utbildningsnivå och moralisk standard för att kunna fungera, samt att en bildad arbetare bättre än en obildad kan förväntas förstå arbetarrörelsens politiska målsättning. Med tanke på dagens situation, där det från fackligt håll krävs ett ökat inflytande över produktionen och en djupgående demokratisering på arbetsplatserna, framstår de gamla motiven som i allra högsta grad aktuella för dagens vuxendebatt.

Om det som förmodas finns starka upplevda behov av vuxenutbildning, vad är det i så fall som hindrar att de tillfredsställs? Listan på tänkbara svar kan göras lång. Man får emellertid inte nöja sig med hypotetiska svar, utan måste grundligt undersöka orsakssammanhangen. Härigenom kan man erhålla underlag för lämpliga

åtgärder som syftar till att förbättra situationen. Det är mot denna bakgrund som föreliggande undersökning om rekrytering till vuxenutbildning bland kortutbildade unga män skall ses.

2 UNDERSÖKNINGSMODELL

I föreliggande kapitel presenteras en undersökningsmodell. Först vill jag emellertid redogöra för det angreppssätt som tillämpats vid tidigare utförda rekryteringsstudier och mot bakgrund härav föra en principiell diskussion om metoder för sådana undersökningar.

2.1 Tidigare forskning

Avsikten är här inte att redogöra för resultat utan att beröra strategier och ge akt på var forskningen inom området befinner sig.

Den vuxenpedagogiska deltagarforskningen indelas allmänt i två kategorier (Brunner 1959, s 90):

- 1) Undersökningar som har till syfte att beskriva dem som deltar i en viss typ av vuxenutbildning och
- 2) undersökningar som syftar till att jämföra deltagare och icke deltagare med avseende på olika egenskaper.

De ansatser som gjorts i Sverige faller nästan uteslutande under den första kategorin och behandlar främst deltagare i kommunal vuxenutbildning.

Ett av syftena med studier i denna kategori har som Verner och Newberry (1958) framfört varit att:

Through the identification of the characteristics of those who participate, adult educators can find significant clues to the kind of people not now involved who might become active if conditions were such as to encourage their participation.

(s 212)

Den typ av undersökningar som författarna talar om, fyller en viktig funktion när det gäller att peka på vilka grupper som närmare behöver studeras. Däremot kan angreppssätt av detta slag endast i mycket begränsad utsträckning ge underlag för direkta åtgärder med syfte att nå de grupper som idag inte deltar. För detta fordras att man direkt

uppmärksammar dessa människors levnadssituation, önskemål om utbildning samt rekryteringshinder. I viss grad har detta gjorts i arbeten som faller under den andra kategorin. Liksom Douglah och Moss (1968) är jag emellertid kritisk mot huvuddelen av dessa undersökningar.

Kritiken riktar sig framför allt mot val av undersökningsgrupper. Dessa har med några få undantag varit mycket heterogena. Följden har blivit att man nästan helt koncentrerat sig på skillnader mellan olika undergrupper, t ex välutbildade - kortutbildade och bortsett från olikheter inom grupperna. Man har inte tillräckligt beaktat att det faktiskt finns kortutbildade som deltar och välutbildade som inte gör det.

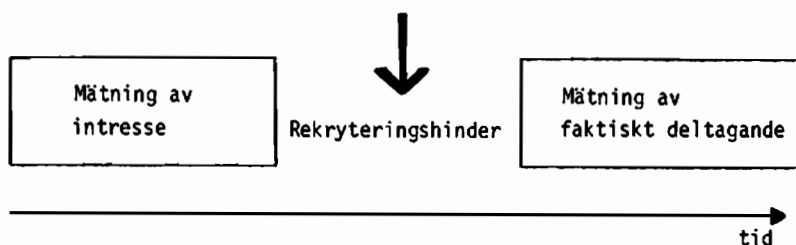
Therefore, in further studying participation, it would appear to be useful to investigate the differential participation patterns exhibited within what are generally assumed to be relatively homogenous groups

(Douglah & Moss 1968, s 248)

Invändningar kan också riktas mot val av undersökningsvariabler. Dessa har ofta inskränkt sig till utbildningsnivå, sociala och regionala faktorer, ålder samt kön (jfr Knox 1965).

En annan begränsning är att man på grund av undersökningens uppläggning - med ett enda datainsamlingstillfälle - inte kunnat belysa rekrytering utifrån vilket intresse som förelegat för att delta i vuxenutbildning (se LO-medlemmen och utbildningsfrågorna 1968, Rubenson 1972, FÖVUX /SOU 1974:54/, Molander 1973, Johnstone & Rivera 1965, London 1970, Darinsky 1972). Detta har fått till följd att analysen oftast kommit att utgå från en dikotomisering i deltagare och icke deltagare. Tillvägagångssättet leder till att en del frågor som t ex rekryteringshinder endast kan ges en mer ytlig behandling. Genom att betrakta de personer som inte deltar som en enhetlig kategori, utan att hänsyn tas till vilket intresse de haft av att delta, minskas möjligheterna att särskilja hinder i miljön och s k psykologiska hinder. Med de första åsyftas hinder som t ex upplevs knutna till hem- och arbetsmiljö, medan psykologiska hinder hänger samman med individens självförtroende, aspirationsnivå och attityder till utbildning.

Om man istället för att göra endast en datainsamling gör två, där intresse för vuxenutbildning studeras vid första tillfället och faktiskt deltagande vid det andra, ökas förutsättningarna för att kartlägga faktorer som försvårar eller helt stoppar deltagande i vuxenutbildning. (Se den mycket förenklade modellen i fig 1.)

Figur 1 Longitudinell studie av rekryteringshinder

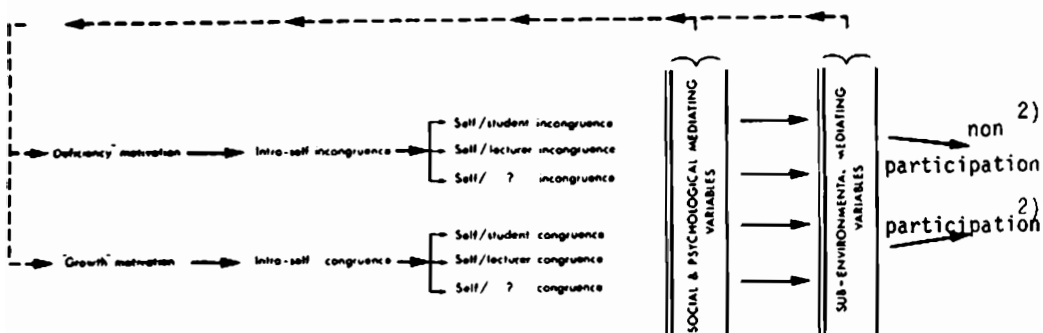
De empiriska studier som gjorts har generellt varit rent beskrivande och inga ansatser har tagits till att angripa problemet utifrån beteendevetenskaplig teoribildning. Man har inte heller försökt strukturera materialet efter någon arbetsmodell. Till saken hör också att man ofta underlåtit att relatera sina resultat till vad som framkommit i övrig forskning inom området. Boshier (1973) hävdar att brist på en testbar teori har förlamat forskningen. Svårigheten är, som McClosky (1968) anför - relaterad i Boshier - att det saknas en tillämpbar teori inte bara när det gäller att förklara deltagande i vuxenutbildning utan social medverkan i allmänhet. Enligt McClosky kan man i stort bara: *group the relative independent variables into those influences essentially internal (psychological and cognitive) and those derived from the individual's external environment (a, a, s 257)*. Miller (1967) för ett liknande resonemang och menar att:

We can do little more at this point than sketch in some hypothesized relations among the variables which appear to have some bearing on the appearance in our programs of some adults rather than others, in some programs rather than others, at particular times rather than others. Without such a guide we are condemned for ever to repeating status surveys and refining our empirical categories to the point of meaninglessness.

Jag delar Millers syn på forskningsläget och anser inte att det finns underlag att utifrån en enskild teori försöka sprida ljus över ett så komplext beteende som deltagande i vuxenutbildning. I stället bör det bli fråga om att försöka beskriva hur olika faktorer är relaterade till varandra och genom enkla modeller belysa rekryteringen. Härvidlag måste man utnyttja erfarenheter vunna inom skiftande områden av det beteendevetenskapliga fältet. En sektor av stort intresse i detta sammanhang är motivforskningen. Genom deskriptiva kartläggningar där försök till kausala tolkningar¹⁾ görs, kan det så småningom bli möjligt att studera rekryteringsaspekten utifrån en mer teoretisk utgångspunkt än vad som idag är fallet.

Forskningsläget inom området visar sig bl a i att jag vid min litteraturgenomgång endast funnit två fall - Boshier (1973) och Seaman (1968) - där man ställer upp en modell som avser att förklara deltagande i vuxenutbildning. Då dessa innehåller intressanta aspekter förs en utförlig diskussion om modellerna.

Boshiers undersökningsmodell

Figur 2 Boshiers kongruensmodell rörande deltagande och studieavbrott i vuxenutbildning (Boshier 1973, s 257)

- 1) Jag skiljer här i enlighet med Allardt (1965, s 37) på kausala slutledningar och kausala tolkningar. För de förra krävs experimentella studier medan kausala tolkningar kan göras utifrån en deskriptiv ansats.
- 2) Författarens anmärkning.

Författaren utgår från att studieavbrott och rekrytering kan ses efter samma dimension dvs faktorer som förklarar det ena kan också förklara det andra och att modellen skulle vara tillämplig i båda fallen. Empiriskt har den emellertid hittills enbart prövats med avseende på studieavbrott och då visat sig fruktbar.

I korthet innebär modellen att graden av kongruens inom personen och mellan personer och utbudet av vuxenutbildning i hög grad bestämmer rekryteringen. Modellen är uppbyggd kring följande begrepp:

grad av personlig kongruens
inre psykologiska determinanter
utlösande variabler.

De inre psykologiska determinanter som Boshier tar upp, rör olika motiv. I en tidigare studie fann han (Boshier 1971) att deltagarnas motiv kunde beskrivas i vad Maslow (1954) benämner som otillräcklighets- (deficiency) och utvecklings- (growth) motiv. Personer med de senare motiven har - enligt Maslows definition - nöjaktigt tillfredsställt de lägre behoven medan personer som styrs av otillräcklighetsmotiv i högre grad använder arbete och utbildning som medel att tillfredsställa dessa, (Maslow 1968, del 2).

Utifrån Maslow (1954, 1968) finner Boshier att otillräcklighetsmotiv är synonymt med personlig inkongruens. I modellen (figur 2) visas detta av att motiv som kan hänföras till upplevelsen av att vara otillräcklig hänger samman med personlig inkongruens. Detta leder till inkongruens mellan personen och vuxenutbildningssituationen. För människor vars beteende främst styrs av utvecklingsmotiv gäller som synes det omvända.

Boshiers kongruensbegrepp bygger främst på Rogers jag-psykologi (se t ex Rogers 1959, del 3). Graden av kongruens beror på förhållandet mellan individens behov och hans upplevelse av yttre påverkan (jfr Murrays "need-press-modell" bl a i Stern 1970, kap 2). Om förhållandet är instabilt uppstår inkongruens vilket leder till ett defensivt handlande och gör personen mindre mottaglig för nya erfarenheter. Med stöd av de här angivna utgångspunkterna anför Boshier:

.... it is now suggested that both adult education participation and dropout can be understood to occur as a function of the magnitude of the discrepancy between the participant's self concept and key aspects (largely people) of the educational environment. Non-participants manifest self/institution incongruence and do not enroll.

(s 260)

Enligt Boshier kan hinder för deltagande inte förklaras direkt utifrån enskilda psykologiska, sociala eller miljömässiga faktorer, utan dessa tjänar närmast som utlösare om personlig inkongruens råder. Lång resväg, besvärlig arbetssituation, kort utbildning osv skulle således inte påverka rekryteringen om personlig kongruens föreligger. Som framgår av pilarna i modellen förekommer det hela tiden också en interaktion mellan s k utlösande faktorer och de inre psykologiska determinanterna (motiven).

Boshiers modell innehåller flera intressanta aspekter. Jag ställer mig emellertid tveksam till om den i sin nuvarande form förklarar rekrytering till vuxenutbildning. Däremot förefaller det som om angreppssättet är mer tillämbart när det gäller att förstå studieavbrott, ett sammanhang i vilket det också prövats empiriskt.

Mot bakgrund av olika forskningsresultat kan invändningar riktas mot kopplingen mellan otillräcklighetsmotiv, personlig inkongruens, utbildningsinkongruens å ena sidan och å den andra lågt deltagande i vuxenutbildning. I utvecklingspsykologisk litteratur finns antytt att yngre personers beteende i högre grad än äldres styrs av otillräcklighetsmotiv (Neugarten 1968, Kuhlen 1970). Liknande resonemang återfinns hos Maslow (1968, s 26). Mot detta skall ställas att deltagande i vuxenutbildning avtar med ökad ålder. *The first distinctive feature of the participant is that he is younger than the average American adult* (Johnstone & Rivera, s 6). Detta faktum ger sålunda inget stöd åt modellen. Härtill kommer att de skillnader man funnit i motiv för att delta i vuxenutbildning mellan olika åldersgrupper snarare kan förklaras av förändrad livssituation än utifrån grad av personlig kongruens. Att notera är också att det förekommer väl så stora olikheter mellan könen som mellan äldre och yngre (Morstain & Smart 1974, Lekberg & Lekberg 1971).

Jag är överens med Boshier när han säger att det kan föreligga inkongruens mellan en persons behov och vad som erbjuds av vuxenutbildningsarrangörerna. Detta behöver emellertid inte vara knutet till personlig inkongruens utan torde kunna upplevas oavsett härav.

En annan invändning jag vill göra mot Boshiers modell är att den inte tillräckligt framhåller de sociala och miljömässiga faktorerna. Under punkt 2.3 kommer en alternativ modell som i högre grad beaktar dessa aspekter att presenteras.

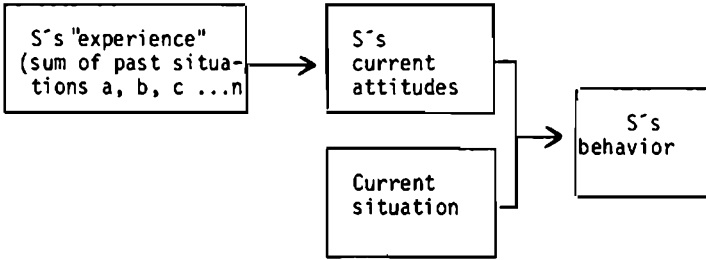
S e a m a n s u n d e r s ö k n i n g s m o d e l l

Seaman (1968), liksom Knox (1970) fann inget samband mellan deltagande i och attityder till vuxenutbildning. En förklaring till resultatet skulle kunna vara brister i instrument och design. Visserligen kan, som Seaman själv framför, viss kritik riktas mot de instrument som användes. Det förefaller mig emellertid mer fruktbart att analysera resultaten mot författarnas hypotes om hur attityder påverkar beteendet. Knox (a a) berör över huvudtaget inte denna fråga, medan Seaman för en intressant diskussion hur miljö, individ och attityd förhåller sig till beteendet. Seaman utgår framför allt från socialpsykologiska teorier framförda av Rosenberg (1960a) och Newcomb m fl (1965). Rosenberg hävdar utifrån olika experiment (Rosenberg 1960b) att attitydens olika affektiva och kognitiva komponenter är relaterade till varandra på ett sådant sätt att en förändring i den ena komponenten medför en förändring i den andra. Rosenberg diskuterar hur attityder formas, struktureras samt deras relation till potentiellt beteende utan att ta hänsyn till den rådande miljön. Det gör emellertid Newcomb m fl (1965), vilka bland annat hävdar att individens beteende varierar efter situationen:

Broadly speaking, we would not expect any simple and perfect correspondence between an attitude and a relevant behavior because (1) behavior is a product not only of attitudes but of the immediate situation as well; and (2) attitudes relevant to a situation are often multiple.

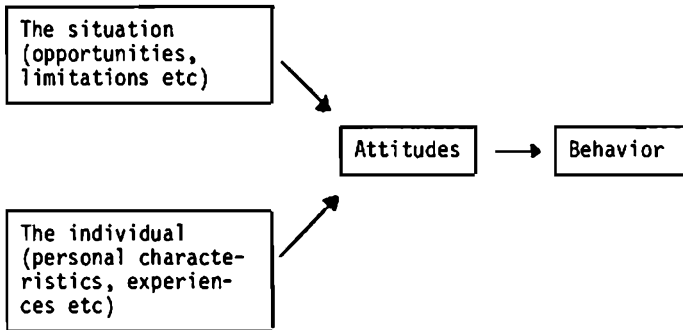
(s 67)

Punkt 1 illustreras med följande modell

(s 68)

Denna modell tar däremot inte hänsyn till hur attitydens struktur och formande påverkar beteendet. Seaman ansåg det därför nödvändigt att kombinera de båda nämnda angreppssätten till en allmän modell enligt följande:

(Seaman 1968, s 46)

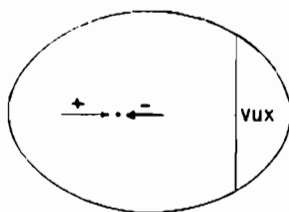
Jag ställer mig något tveksam till om man med Seamans modell verkligen kan förklara faktiskt deltagande i vuxenutbildning. Modellen underlåter nämligen att direkt beakta de hinder som kan finnas i miljön t ex avsaknad av utbildningsmöjligheter. Att dessa har betydande direkta konsekvenser utöver den indirekta påverkan genom attityden anser jag uppenbart. Seamans modell bör snarare ses som en förklaring till potentiellt deltagande i vuxenutbildning. En modell som kombinerar Rosenbergs och Newcombs m fl

teorier borde enligt mitt förmenande både direkt och indirekt ta hänsyn till den aktuella situationen. Detta är i linje med resultat från forskning inom attitydområdet. Man har där i allmänhet endast funnit relativt låga samband mellan attityd och beteende, vilket har förklarats med den aktuella situationens direkta betydelse för beteendet (jfr bl a La Pierre 1934, Cartwright 1949, Newcomb m fl 1965, Fishbein 1967). Att Seaman (1968) och Knox (1970) inte fann något samband mellan attityd till och deltagande i vuxenutbildning kan just ha berott på inverkan av miljöfaktorer.

2.2 Principiella synpunkter på rekryteringsstudier

2.2.1 Teoretisk utgångspunkt

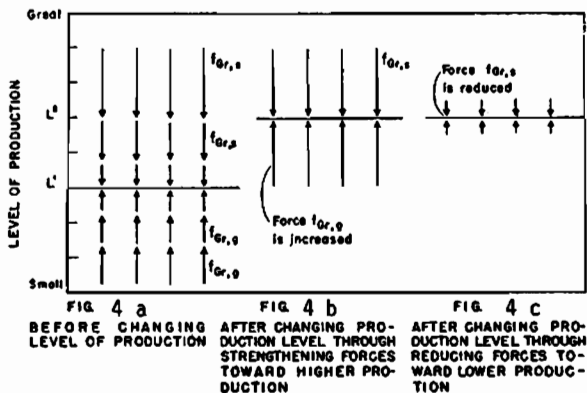
För att förstå en människas handlande måste vi känna till de krafter som påverkar detta. Dessa kan som Lewin (1951) visat i sin fältteori ses verka i ett psykologiskt kraftfält, som utgör en produkt av individen och den miljö han befinner sig i. Enligt Lewin kan alla psykologiska skeenden (att tänka, handla, drömma osv) ses som en funktion av det psykologiska fältet. I figur 3 visas en förenklad bild av ett psykologiskt fält.

Figur 3 Exempel på psykologiskt kraftfält

Punkten markerar individens läge och pilens längd och riktning markerar kraftens styrka och inriktning. Då, som i figur 3, kraften för ett deltagande är starkare än den mot, kommer jämviktsläget att rubbas och individens handlande att inriktas mot att delta. Man bör här i enlighet med Lewin skilja på krafter som direkt återspeglar individens behov och krafter som påtvingats denne. Det givna exemplet

(fig 3) är en förenkling av verkligheten, då det i allmänhet inte är två utan flera krafter som verkar på en given punkt. Lewin (1947 a, b) beskrev komplicerade beteenden som konsumtion och produktion inom fabriker i termer av jämviktssystem, som härrör från otaliga beslut fattade av ett stort antal människor. I figur 4 visas ett exempel på detta.

Figur 4 Kvasi-stationära jämviktslägen före och efter ökad produktion med olika spänningstillstånd (Efter Lewin 1947 a, s 27)

I figur 4 visas hur jämviktsnivån bestäms av krafter som verkar höjande respektive sänkande på produktionen. Bland de förra kan t ex nämnas lön och individens behov av att prestera bra resultat, medan faktorer som ansträngande arbete och gruppens tryck att "hålla ackordet" verkar hämmande. Efter att ha kartlagt vilka krafter som påverkar produktionen vidtas åtgärder för att höja denna. Detta kan antingen ske genom att förstärka de produktionshöjande eller minska de produktionshämmande krafterna, se figur 4 b och c.

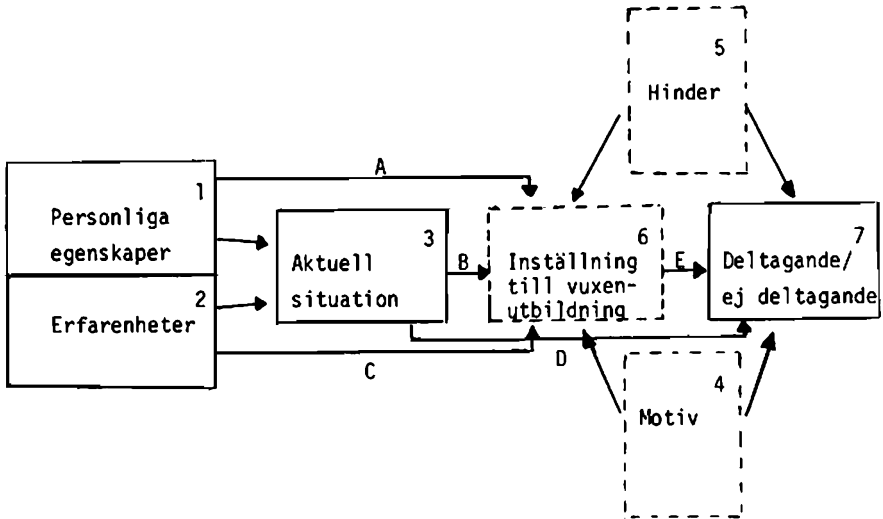
I det givna exemplet kan man istället för produktion tänka sig deltagande i vuxenutbildning. De två skilda spänningstillstånden skulle då vara beroende av vilka åtgärder som vidtagits för att öka deltagandet. Om rekryteringen ökas genom olika påtryckningsmedel kan man för-

vänta starkare spänning i undervisningssituationen än då rekryteringen höjs genom att undanröja de hinder som finns för att delta (jfr fig 4 b och c).

Jag skall inte närmare gå in på Lewins fältteori, utan har enbart velat visa att hans beskrivning av jämviktsläge som en produkt av positiva och negativa krafter kan vara ett användbart redskap, när det gäller att kartlägga faktorer, som inverkar på rekryteringen. Från en sådan analys kan man sedan vidta åtgärder för att förändra jämviktsläget. Då det psykologiska fältet är en produkt av individen och den miljö han befinner sig i krävs, för att förstå deltagandet i vuxenutbildning, kunskap dels om individen (hans tidigare erfarenheter, förväntningar, attityder och förmåga) dels om den aktuella situationen.

Allteftersom individen och/eller situationen förändras påverkas förhållandet till vuxenutbildning (Havighurst 1970, Friedman 1970). Jag vill här se vuxenutbildning som en resurs - bland många andra - som skulle kunna användas för att lösa de uppgifter man ställs inför t ex i sin yrkesroll, familjeroll osv. Med detta följer ett utvecklingspsykologiskt synsätt, "life-span development", där vuxenutbildning kommer in som en del i en livslång utvecklingsprocess (Goulet & Baltes 1970, Nesselroade & Reese 1973, Baltes & Schaie 1973). Tidigare i livscykeln ligger bl a den obligatoriska skolgången, som av många upplevts som positiv och framgångsrik, medan det för andra varit en tid av mörker. Händelser av detta slag kan sedan i egenkap av erfarenheter förväntas verka i det psykologiska fältet under ett senare skede i livscykeln och därigenom påverka inställningen till vuxenutbildning (jfr Lewin 1943).

Mot bakgrund av det hittills förda resonemanget presenteras följande modell för rekryteringsstudier (se fig 5). Jag ser här deltagandet som en funktion av hur individen tolkar det psykologiska fältet.

Figur 5 Modell för rekryteringsstudier

Denna modell utgör liksom andra modeller en förenklad bild av verkligheten. Då syftet främst är att förklara inställning till och deltagande i vuxenutbildning har för att underlätta läsandet vissa pilar utelämnats i modellen. Så tycks boxarna med motiv och hinder, 4 och 5, hänga i luften. I själva verket bör man tänka sig att pilarna A, B och C också skulle vara anslutna till dessa. Genom att lägga boxarna 1 och 2 intill varandra har jag velat markera det nära samspillet mellan personliga egenskaper och erfarenheter vilka tagna tillsammans utgör en beskrivning av individen.

Inställningen till vuxenutbildning - som i sin tur påverkar deltagandet - är beroende av det psykologiska fältet dvs personliga egenskaper (1), händelser under tidigare skeden av livsrytmen (2) och den aktuella situationen (3). Det är emellertid bara till en viss grad man kan förutsäga inställningen till och deltagande i vuxenutbildning direkt utifrån faktiska kunskaper om innehållet i dessa boxar. Vad man inte direkt kan observera är hur personen utifrån inre kognitiva och affektiva processer, som påverkas av personliga egenskaper och erfarenheter, tolkar den aktuella situationen och hur denna styr hans beteende (jfr Cofer & Appley 1964, s 1). Så vet man t ex att en viss resväg kan upple-

vas som hinder för deltagande i vuxenutbildning av en person men inte av en annan (Boshier 1973). I modellen ses inställningen till vuxenutbildning, rekryteringshinder och motiv för att delta som resultat av den inre tolkningsprocessen och de kommer därför att betraktas som inskjutna variabler.

Deltagande i vuxenutbildning kan enligt modellen inte direkt förklaras av personens inställning till vuxenutbildning (pil E) utan hänsyn måste också tas direkt till den aktuella situationen (pil D). Detta innebär att den aktuella situationen anses kunna påverka deltagandet såväl indirekt - genom dess inverkan på inställningen till vuxenutbildning - som direkt (jfr diskussionen om Seamans modell, s 13).

2.2.2 Strategier för datainsamling

Jag vill närmast behandla några metodiska problem i anslutning till den generella modellen i figur 5 för att sedan övergå till förutsättningarna för den egna undersökningen.

För att kunna belysa hur förändringar hos individen och situationen återverkar på deltagandet räcker det inte med att studera skillnader mellan åldersgrupper (tvärsnittsundersökningar) utan att man följer samma personer över tiden (longitudinella undersökningar). Även det senare förfarings sättet är behäftat med svagheter, då det bl a inte går att skilja förändringar i miljön från förändringar hos individen. För att kunna hålla isär olika effekter skulle det fordras en design med stegvisa kullar (Schaie 1965), där man successivt fyller på med nya åldersgrupper som följs longitudinellt. På grund av de stora svårigheter praktiskt och ekonomiskt som följer med stegvisa kullar har metoden sällan kommit till praktisk användning utan figurerar i samband med metoddiskussioner (se t ex Schaie 1965, 1973). Istället har man i bästa fall fått nöja sig med en longitudinell studie.

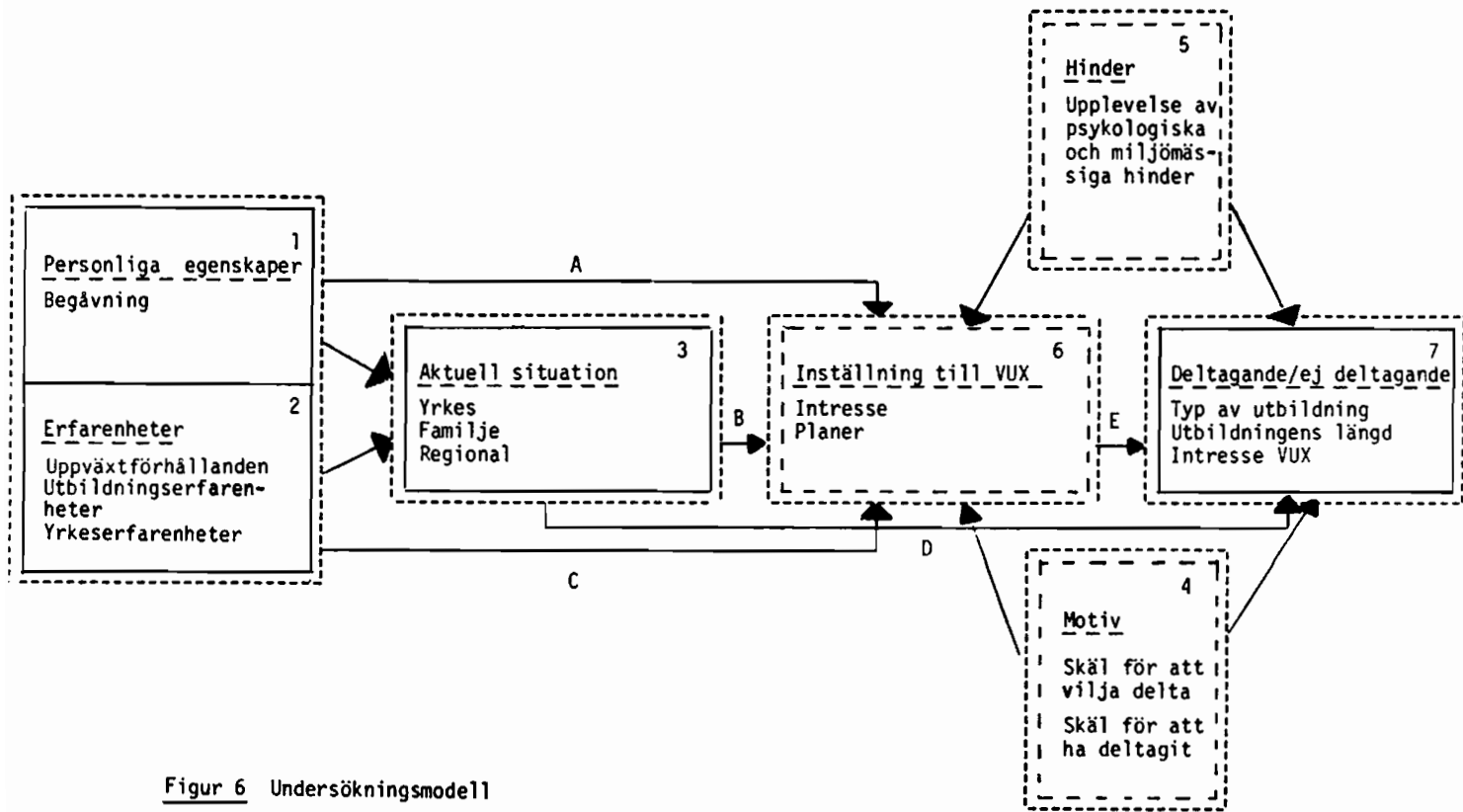
En annan fråga gäller hur detaljerat den aktuella situationen skall beskrivas. Lewin framhöll, att man borde inrikta sig på att studera ett fåtal individer och för var och en noggrant beskriva det psykologiska fältet. Vid komplexa beteenden där många olika faktorer kan tänkas spela in fordras emellertid förhållandevis stora grupper för att kunna dra några säkra slutsatser. Med detta krav följer emellertid minskade möjligheter till att kartlägga det psykologiska fältet. En lösning kan vara att kombinera en mer översiktlig kartläggning med intensiv studie av intressanta grupper. En förutsättning för en studie av detta slag är att undersökningsgruppen är samlad till några få orter. I annat fall blir det inte möjligt att kartlägga relevanta aspekter i miljön, som utbud av vuxenutbildning, arbetsmarknads-läge etc.

2.3 Modell för undersökningen

I ett tidigare sammanhang (Rubenson 1972) har inställningen till vuxenutbildningen studerats. Genom den uppföljning som skedde 1973, fortsättningsvis benämnd "Frågeformulär -73", blir det nu möjligt att beakta hela modellen dvs också ta hänsyn till det faktiska deltagandet (se figur 5, s 18).

Med koppling till redan insamlade data följer i allmänhet begränsningar. I föreliggande fall gäller dessa främst kartläggningen av den aktuella situationen. På grund av att undersökningsgruppen var spridd över hela riket har det inte varit möjligt att kombinera den övergripande kartläggningen med intensivstudie av några få relevanta grupper. Till bilden hör också de ekonomiska ramarna som såväl 1970 som 1973 endast tillåtit datainsamling genom postenkät.

Utifrån tillgängliga data kan följande undersökningsmodell uppställas (se figur 6). Denna är till sin grundläggande struktur identisk med den modell som presenterades i figur 5 och kan betraktas som en praktisk tillämpning av den senare. För att markera att jag bara till viss del kan belysa innehållet i de olika boxarna omges var och en av de ursprungliga boxarna av en yttre streckad ram. En närmare beskrivning av de variabler som ingår i undersökningsmodellen ges i nästa kapitel.

Figur 6 Undersökningsmodell

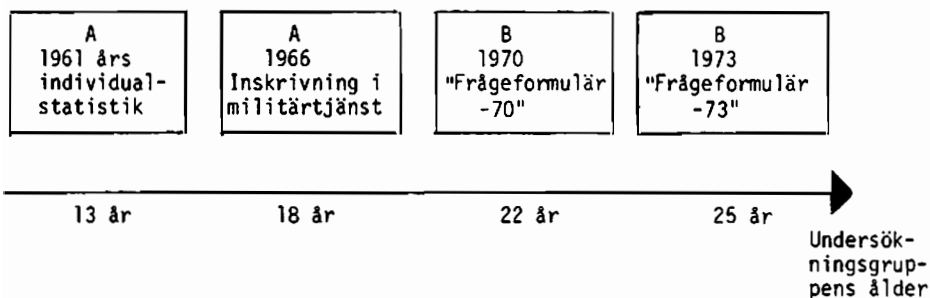
2.4 Syfte och problemställningar

Syftet med föreliggande undersökning är dels att beskriva deltagandet i vuxenutbildning mellan 1970 och 1973, dels att analysera rekryteringen utifrån modellen i figur 6. I båda fallen från en riksrepresentativ grupp av unga män med kort formell skolutbildning. Särskild uppmärksamhet kommer härvid att ägnas rekryteringshinder och motiv, då uppläggnings - skilda mätningar av inställning och faktiskt deltagande - gör det möjligt att ingående skärskåda dessa faktorer.

Det övergripande syftet kan konkretiseras i följande problemställningar:

- . Vilket deltagande har skett i vuxenutbildning mellan 1970 och 1973?
- . Vilka var motiven för att delta?
- . Vilka rekryteringshinder har gjort sig gällande?
- . I vilken grad bidrar modellens olika komponenter till en förklaring av rekryteringen?
- . Har inställningen till vuxenutbildning förändrats mellan 1970 och 1973?

Vid besvarandet av ovanstående frågor kommer data från fyra insamlingstillfällen att användas, se fig 7.

A = uppgifter från individualstatistikens databank

B = uppgifter särskilt insamlade för att belysa de kortutbildade unga männen inställning till och deltagande i vuxenutbildning

Figur 7 Datainsamlingstillfällen

De bearbetningsmetodiska problem som finns i en studie av föreliggande art diskuteras i bilaga 1.

Innan problemställningarna behandlas - vilket kommer att göras i den ordning de angetts i - redogörs för data (kap 3), undersökningsgrupp (kap 4) och representativitet (kap 5).

3 DATAINSAMLINGAR OCH UNDERSÖKNINGSVARIABLER

Som framgått tidigare (fig 7, s 23) bygger undersökningen på data insamlade vid fyra tillfällen. Endast en kort beskrivning kommer att ges av de tre första datainsamlingarna, då dessa tidigare finns dokumenterade.

3.1 1961, 1966 och 1970 års datainsamlingar.

3.1.1 Individualstatistikprojektet 1961

De data, som insamlades 1961, betecknas som basuppgifter och är av två slag, primäruppgifter vilka ifylldes av rektorn och kompletterande uppgifter, vilka eleverna själva gav.

Primäruppgifterna omfattar bl a elevernas betyg vårterminen 1961 och föräldrarnas utbildning och yrke. De kompletterande uppgifterna består av begåvningsprov samt frågeformulär rörande bl a inställning till skolan och yrkes- och utbildningsplaner. Uppgifterna insamlades och sammanställdes av Pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet i samarbete med Statistiska Centralbyrån (för en utförligare beskrivning se Svensson 1964, 1971).

3.1.2 Inskrivningsuppgiften 1966

Hösten 1966 inskrevs de flesta av de pojkar, som ingår i "individualstatistiken" till värnpliktstjänstgöring. Genom tillmötesgående från Militärpsykologiska Institutet (MPI) erhöles uppgifter från inskrivningen om resultat på begåvningsprov, svar på frågeformulär samt uppgifter om utbildning (för en utförligare beskrivning se Svensson 1964, 1971).

3.1.3 1970 års insamling "Frågeformulär -70"

Syftet med 1970 års datainsamling var att erhålla information som tillsammans med uppgifter från 1961 och 1966 skulle göra det möjligt att belysa kortutbildade unga mäns inställning till vuxenutbildning.

Av kostnadsskäl skedde insamlingen genom postenkät. Det frågeformulär som användes återfinns i bilaga 2 (för en redogörelse av instrumentkonstruktion och bakomliggande litteraturstudie samt datainsamling hänvisas till Rubenson 1972, s 7-29).

3.2 1973 års insamling "Frågeformulär -73".

Som tidigare nämnts var avsikten med "Frågeformulär -73" att följa upp om ett eventuellt intresse för utbildning omsatts i faktiskt deltagande. I detta avsnitt följer en redogörelse för val av datainsamlingsmetod, instrumentkonstruktion samt fältarbete.

3.2.1 Val av datainsamlingsmetod

Vid uppföljningsundersökningar är det av särskild vikt att svarsfrekvensen blir hög, då antalet personer med fullständiga data annars blir så litet att undersökningens kvalitet allvarligt försämras. På grund av detta skulle personliga intervjuer ha varit att föredra (jfr Scott 1961). Denna metod var dock av ekonomiska skäl aldrig aktuell.

De datainsamlingsmetoder som övervägdes var postenkät och telefonintervju. Att telefonintervjua samtliga skulle emellertid ställa sig allt för dyrt. Jag beslöt därför att använda en kombination av postenkät och telefonintervju. De som inte besvarade enkäten skulle kontaktas per telefon. Genom detta tillvägagångssätt kan fördelarna med telefonintervju utnyttjas till en förhållandevis låg kostnad. Om kostnadsramarna tillåter är det naturligtvis också möjligt att kombinera postenkät och personlig intervju. Den senare metoden torde särskilt vara att föredra om ett stort antal uppgifter skall samlas in. I mitt fall rörde det sig om en kortare enkät vilket gör att kombinationen postenkät-telefonintervju bedömdes lämplig att använda.

En förutsättning för att en kombinationsmetod skall kunna användas är att data som samlas in med respektive metod är jämförbara dvs att metoden inte inverkar på svaren. Detta problem har när-

mare belysts av Hochstim (1967) och Hochstim & Athanasopoulos (1970). Hochstim konstaterade i två oberoende studier att post-enkät, telefonintervju och personlig intervju inte skilde sig åt med avseende på svarsfrekvens, bortfall på enskilda frågor, resultat och validitet. Den enda skillnaden var kostnaderna. På grundval av dessa undersökningar använde Hochstim och Athanasopoulos en kombination av postenkät och personlig intervju. Författarna fann, att de genom att intervjua dem som inte besvarat enkäten fick med större andel personer som inte var medlemmar i någon förening, hade låg politisk medvetenhet, kort utbildning samt upplevde otrygghet i arbetet och hemmet, än som annars hade blivit fallet. De positiva erfarenheterna i dessa undersökningar bör ses mot den information som söktes. Denna var av den art att strukturerade frågor med fasta svarsalternativ kunde användas. Härigenom minskades risken för att själva metoden skulle påverka svaren. Kombinationsmetoden har däremot visat sig vara mindre lämplig att använda då man har öppna frågor och ett flertal hänvisningar av typen "Om nej gå till fråga 18". Vid denna typ av frågor leder enkätmetoden ofta till ofullständiga svar (Bergsten, Bromsjö & Rubenson 1973a).

3.2.2 Instrumentkonstruktion

Tyngdpunkten lades på att kartlägga eventuellt deltagande i vuxenutbildning, motiv för att studera och rekryteringshinder (se fig 6, s 21). Härvidlag utnyttjades erfarenheter som vunnits inom projektet "Studiebehov och studiehinder i vuxenutbildning" (SOS-VUX), där särskilda instrument konstruerats och utprovats för att mäta dessa aspekter (Bergsten, Bromsjö & Rubenson 1972, 1973b). En närmare beskrivning av dessa instrument och vilken tidigare forskning de bygger på ges i samband med resultatredovisningen i kapitel 7 (motiv) och 8 (rekryteringshinder).

För att studera den s k "snöbollsteorin" - när man väl lyckats rekrytera någon till vuxenutbildning kommer denne att visa fortsatt intresse för vuxenutbildning - och för att få en allmän uppfattning om inställningen till vuxenutbildning förändrats sedan

1970, togs frågor rörande intresse för olika former av vuxenutbildning med. En ändrad inställning kan tänkas bero på förändringar i de funktioner individen har. I den kategori det här gäller - unga män med kort utbildning - är det särskilt förändringar i yrkes- och familjesituationen som är av intresse (Johnstone & Rivera 1965, Knox 1970, Rubenson 1972). Det var därför av vikt att undersöka vilka faktiska förändringar som inträffat i anslutning till dessa roller. Det kunde med tanke på att enkäten måste göras relativt kort inte bli tal om en detaljerad kartläggning av yrkes- och familjesituationen utan snarare att samla in övergripande information.

En särskild förundersökning bedömdes inte nödvändig då de frågor som kom att ingå i instrumentet redan var utprovade. Frågeformuläret kom att bestå av 17 frågor, se bilaga 3.

Förutom de data som samlades in genom "Frågeformulär -73" erhöles i samband med adressuppgifterna från Statistiska Centralbyrån (SCB) information om civilstånd och deklarerad inkomst.

3.2.3 Fältarbete

Adressuppgifter erhöles med hjälp av folkbokföringsnummer från SCB:s "Register över totala befolkningen". Av de ursprungliga 2 088 personerna i urvalet kunde 2 064 spåras.

Frågeformuläret utsändes första gången den 13 mars 1973. Försändelsen innehöll frågeformulär, stencilerat följebrev och lösenkuvert. För att kunna identifiera personerna fanns ett löpnummer utskrivet på formuläret. I följebrevet framgick att det rörde sig om en uppföljningsundersökning.

Undersökningsgruppen erbjöds ta del av resultaten från den tidiga insamlingen 1970. Om de på enkäten markerade att de önskade erhålla tidigare resultat skickades en kortare sammanfattning på åtta sidor.

Av de utsända 2 064 försändelserna kom 45 i retur. 18 av dessa kunde spåras med hjälp från pastorsexpeditionerna.

Ett problem i fältarbetet gällde när enkätdelen skulle avbrytas och telefonintervjuerna ta vid. Att inte använda påminnelser innebär högre kostnader beroende på att fler telefonintervjuer behöver göras, men troligen också att de som ännu inte svarat icke hunnit bli negativa till undersökningen. Erfarenheterna från 1970 års enkät kom att bestämma hur många påminnelser som skulle sändas ut.

Tabell 1. Svarsfrekvens efter respektive utsändning vid 1970 års enkät. Procentuell fördelning (N = 2 024)

Utsändning	Procent
Första utsändning	45
Påminnelse 1	24
" 2	9
" 3	3

Utifrån resultaten ifrån 1970 års enkät, se tabell 1, beslöts att avbryta enkätdelen efter två påminnelser och därefter söka nå dem som inte svarat genom telefonintervju. Påminnelserna gjordes den 29 mars och 24 april 1973. Vid varje utsändning ingick frågeformulär och lösenkuvert. Vidare bestämdes att de som saknade telefon skulle få ytterligare två påminnelser.

Efter påminnelse två återstod 547 personer som inte svarat. Uppgifter om namn och adress på dessa sändes till televerket för att erhålla telefonnummer. 377 personer kunde återfinnas i televerkets listor. Dessa 377 personer telefonintervjuades under tiden 22 maj till den 3 juni av SCB:s intervjuarenhet.

För att få svaren i enkät- och intervjudelen så jämförbara som möjligt fick intervjuarna ta del av följande instruktion:

Intervjun underlättas betydligt om intervjupersonen har tillgång till formuläret. Det är troligt att många ip inte har kvar de tidigare utsända formulären och i så fall skall du förfara enligt följande:

- . komma överens med ip att du skall sända över formuläret och ringa igen för att göra intervjun per telefon. När du sedan intervjuar ip behöver du bara säga: 'Vad svarar du på fråga 1, 2 osv'
- . om ip säger att han själv vill fylla i formuläret och skicka det direkt till lärarhögskolan sänder du ett formulär + svarskuvert. Du skall be ip sända in det inom tre dagar
- . om det skulle visa sig att ip ställer sig avvisande till att du tar kontakt med honom igen och inte heller själv vill fylla i formuläret skall du fråga om du får göra intervjun direkt i telefon. Ställer sig ip positiv till detta är det nödvändigt att frågorna ställs precis som de står i formuläret.

Till dem som saknade telefon sändes, per express, en tredje påminnelse den 4 maj. De som inte besvarade denna fick den 22 maj en ny påminnelse. Denna gång skickades inte hela frågeformuläret utan enbart den fråga som gällde deltagande i vuxenutbildning (se fråga 11 i bilaga 3).

Resultatet från datainsamlingen måste betraktas som gott. Svar erhöles från 87 procent av dem som hade aktuella adresser. Detta motsvarar 85 procent av den ursprungliga undersökningsgruppen. För ytterligare drygt 2 procent erhöles information om deltagande i vuxenutbildning. I tabell 2 redovisas datainsamlingens förlopp.

Tabell 2. Svarsfrekvens efter respektive utsändning vid
1973 års datainsamling

	Procent av antalet i resp utsändning	Procent av samtliga som erhöill formuläret N=2 037	Kumulativ fördelning
Första utsändningen	45	45	45
Påminnelse 1	37	21	66
" 2	19	7	72
Expressbrev (de som saknade tel)	28	2	74
Telefonintervju	70	13	87

Av tabell 2 framgår att 45 procent svarade vid första utsändningen. När enkätdelen avbröts efter två påminnelser hade 72 procent svarat. Detta var 6 procent färre än vid 1970 års enkät. Vad den sjunkande svarsprocenten beror på är svårt att uttala sig om. Den debatt som de senaste åren pågått om offentlighetsprincipen och databanker kan ha inverkat. Att svarsfrekvensen var högre 1970 kan också ha sin förklaring i att fler då bodde hemma och att särskilt mödrarna var måna om att deras söner skulle svara. Vid förundersökningen till "Frågeformulär -70" framkom vid kontakt med hemmen att mödrarna ofta ursäktade sig för att sönerna inte svarat trots att de hade sagt till dem att göra detta.

Telefonintervjuer visade sig vara en mycket effektiv metod för att nå dem som inte besvarat enkäten. Svar erhöills från 70 procent av dem som kontaktades av intervjuarna. 55 procent blev intervjuade medan 15 procent själva fyllde i och skickade in formuläret. Kostnaden per genomförd telefonintervju uppgick till 19 kronor.

Intressant att lägga märke till är att påminnelse tre, som skickades per express till dem som saknade telefon, drog hela 28 procent. Att expressbrev kan ha en positiv inverken på svarsfre-

kvensen har visats i andra studier. Gullakorn & Gullakorn (i Scott 1961) erhöill 62 procent svar för expressbrev mot 30 procent för vanliga försändelser. Sirker, Pifer & Brown (1960) fick 80 procent för express mot 69 procent för vanligt brev. I båda fallen har det gällt första påminnelsen och procenttalet är beräknad på antalet utsända påminnelser.

3.3 Undersökningsvariabler

Från de tre tidigare datainsamlingarna (1961, 1966 och 1970) har jag gjort ett urval av tillgängliga uppgifter och tagit med de som kan tjäna till att belysa undersökningsmodellen (se fig 6 s 21). Vad som låg bakom utformningen av "Frågeformulär -73" har redovisats under punkt 3.2.2. Variabelbeskrivningen följer undersökningsmodellen och vidare anges från vilket datainsamlingstillfälle variablerna härrör. För variabler som är baserade på frågor ur 1970 och 1973 års enkäter återges i en del fall bara frågans lydelse. För en beskrivning av svarsalternativen till dessa frågor hänvisas till bilagorna 2 och 3.

3.3.1 Personliga egenskaper (box 1)

Begåvning

Begåvningen är mätt vid två tillfällen 1961 och 1966. 1966 års begåvningsprov bestod av tre deltest, vilka avsåg mäta verbal, spatial resp induktiv förmåga. Enligt Svensson (1964, s 26) är reliabiliteten (Kuder-Richardson) för de olika deltesten följande: Motsatser 0,87, Plåtvikning 0,88, Talserie 0,92 och för den totala poängsumman 0,94.

I 1966 års inskrivningsprov ingick fyra deltest. Totalpoängen uttrycks enligt en niogradig skala, den s k stanineskalan. Splitthalf reliabiliteten är enligt MPI följande: Test A induktivt 0,90, B verbalt 0,90, C spatialt 0,87 och D tekniskt-induktivt 0,87.

3.3.2 Erfarenheter (box 2)

Uppväxtförhållanden

1961 uppskattades hemanpassning genom två skalor. Svensson (1964, s 20) beskriver dessa på följande sätt:

Skala A ger mått på kontakten mellan barn och föräldrar och frågorna berör främst disciplinen i hemmet och intimiteten mellan familjens medlemmar. Skalan består av 8 frågor och reliabiliteten (Kuder-Richardson) är 0,50.

Skala B ger en uppfattning om familjens inställning till högre studier. Den består av 6 frågor och r_{kr} är 0,36.

Till kategorin "uppväxtförhållanden" förs också uppgifter från 1961 om föräldrarnas socialgrupp och utbildning.

Till grund för socialgruppsindelningen ligger uppgifter om faderns utbildning och yrke 1961. Se Svensson (1964, s 68).

Socialgrupp T: Tjänstemän (+ egna företagare andra än jordbrukare)

J: Jordbrukare

Arb: Arbetare

S: Till denna grupp har de elever förts, vilka saknar uppgifter om faderns utbildning och yrke.

Utbildningserfarenheter

Det finns från 1961 års "individualstatistik" en tillgång till skolbetyg och standardprovresultat från sjätte årskursen i matematik, läsning och skrivning. Bokstavsbetygen har transformerats till en sjugradig skala enligt C=1, BC=2, B=3 osv. Reliabiliteten (parallelltestkoefficienter) i standardproven är beräknad av Ljung (1958, s 63) och är: för läsning 0,84, skrivning 0,91 samt matematik 0,87.

I individualstatistikprojektet användes 1961 följande tre skalor för att mäta skolanpassning (se Svensson 1964, s 20):

Skala C behandlar elevens ängslighet i skolsituationen. Den består av 5 frågor och r_{kr} är 0,50.

Skala D ger ett mått på elevens intresse för skolarbetet. Det består av 5 frågor och r_{kr} är 0,34.

Skala E ger upplysningar om elevens kamratkontakter. Den består av 5 frågor och r_{kr} är 0,34.

Aven i "Frågeformulär -70" berördes inställningen till skoltiden. "Hur trivdes du med studierna i folkskolan eller enhetskolan?" (för svarsalternativ se bilaga 2, fråga 18).

Yrkeseerfarenheter (1970)

Den aspekt som tagits upp under kategorin "erfarenheter" rör anställningstrygghet, medan trivsel och aktuella arbetsuppgifter förts till "aktuell situation".

Följande tre frågor ur "Frågeformulär -70" används för att beskriva anställningstrygghet.

Hur många anställningar har du haft sedan du slutade skolan? (bil 2, fråga 11) Har du någonsin blivit permitterad? Om ja, hur många gånger? (bil 2, fråga 12) Har du varit arbetslös? Om ja, sammanlagt hur länge? (bil 2, fråga 13)

3.3.3 Aktuell situation (box 3)

Man måste här skilja på hur situationen såg ut 1970 då inställningen till vuxenutbildningen efterfrågades och 1973 när det rörde faktiskt deltagande under perioden 1970 - 73. Vid analysen av deltagandet kommer innehållet i boxen "aktuell situation" (se fig 6, s 21) att bestämmas av uppgifterna från 1970, beroende på att dessa ligger före studierna i tiden. Med detta förfaringsätt uppkommer felkällor vilkas storlek beror på hur genomgripande förändringar som ägt rum mellan mätningarna 1970 och tidpunkten för det faktiska deltagandet. Till viss grad kan detta kontrolleras genom att jämföra uppgifter från -70 och -73.

Familjesituation (1970)

Från "Frågeformulär -70" finns uppgifter om civilstånd, antal barn och makans sysselsättning (se fråga 1, 2 och 4 i bilaga 2).

Familjesituation (1973)

Uppgifter om civilstånd erhöjls genom SCB och antal barn genom fråga 2 (se bil 3).

Regionalgrupp (1970)

Till grund för regionalindelningen låg uppgifter om länstillhörighet och ortens befolkningstäthet. En indelning gjordes i följande tätortsgrupper:

- 1: Stockholm, Göteborg och Malmö + respektive ytterområden
- 2: Kommuner med över 10 000 innevånare men mindre än 200 000
- 3: Övriga kommuner

På detta sätt erhöjls en tresiffrig regionalkod, där de två första siffrorna anger länstillhörighet och den tredje ger ett grovt mått på ortens befolkningstäthet.

Regionalgrupp (1973)

Indelningen 1973 överensstämmer med 1970 års indelning (se ovan).

Yrkessituation (1970)

Yrke (*Vad har du för yrke eller sysselsättning för närvarande? Ange med yrkesbenämning eller en egen beskrivning*) kodades efter yrkesområde och utbildningskrav. Inalles finns 25 yrkesområden (för en beskrivning se bil 5). Till underlag för nivåindelning låg det utbildningskrav som fanns angivet i Svenskt Yrkeslexikon. Följande indelning gjordes:

Akademisk

Gymnasium - fackskola

Yrkesskola minst ett år eller omfattande lärlingsutbildning

Övriga

För en beskrivning av yrkeskategorischemat hänvisas till Rubenson 1972 (s 32-33 + bil 2:1).

Man kan med arbetsanpassning mena olika saker. Rubenowitz (1967, s 231) nämner fyra definitioner på begreppet: 1) anpassning ur yrkeshygienisk och arbetsmedicinsk synvinkel 2) anpassning kan också förknippas med olika mer eller mindre objektiva mått på individens psykiska, mentalhygieniska hälsa 3) subjektiv anpassning eller arbetstillfredsställelse dvs individens inställning till arbetet, hans allmänna trivsel och 4) slutligen i vilken utsträckning individen känner sig engagerad i själva arbetet och finner detta stimulerande och utvecklande.

Här kommer med arbetsanpassning närmast att menas det, som Rubenowitz tar upp under punkterna tre och fyra. Två aspekter på detta berördes i "Frågeformulär -70", allmän och specifik arbetsanpassning. Den förra mättes genom en enstaka fråga: *Hur trivs du i det stora hela med ditt nuvarande arbete?* (fråga 9, bil 2). Specifik arbetsanpassning uppskattades genom sju frågor, som behandlar inställningen till lön, arbetskamrater, arbetstid, arbetslokaler, skyddsanordningar och om arbetet upplevdes som meningsfullt samt om det förekom medbestämmande vad beträffade arbetsuppgifternas utförande. Frågorna var av typen: *Är du nöjd med din lön?* (fråga 10, bil 2).

Andra aspekter 1970 som rörde yrkessituationen var arbetstider, anställningstrygghet och framtida yrkesplaner:

Hur många kvällar i veckan brukar du arbeta? (fråga 7, bil 2)
Finns det risk för att du kan bli permitterad från ditt nuvarande arbete? (fråga 14, bil 2) *Hur är dina framtida yrkesplaner? Du som tänkt byta yrke och du som saknar arbete skall ange dina yrkesplaner* (fråga 15, bil 2).

Yrkessituation (1973)

Frågorna 4-10 i "Frågeformulär -73" (se bil 3) beskrev läget 1973.
(Yrkesområde och yrkesnivå kodades på samma sätt som 1970)

4. *Vilka yrken/sysselsättningar har du haft under de senaste tre åren (sedan 1970) t ex snickare, chaufför osv?
Ange vilka*
5. *Har du varit arbetslös någon gång under de senaste tre åren?
Om ja, hur länge har du sammanlagt varit arbetslös?*
6. *Vilken sysselsättning har du för närvarande? Du kan ange flera alternativ t ex om du arbetar deltid och studerar på deltid.*
7. *Vad har du för arbete för närvarande?
Ange med yrkesbeteckning eller egen beskrivning.*
8. *Finns det risk att du kan bli friställd från ditt nuvarande arbete?*
9. *Hur trivs du på det hela taget med ditt nuvarande arbete?*
10. *Hur är dina framtida yrkesplaner?*

Till denna kategori förs också deklarerad inkomst. Uppgifter om inkomst erhöles från SCB och gäller inkomst 1971.

3.3.4 Motiv för att delta i vuxenutbildning (box 4)

Motiv mättes 1970 med följande batteri av frågor:

Av vika anledningar är du intresserad av att genomgå ytterligare utbildning? Markera med **ett kryss för varje alternativ** hur det påverkat ditt intresse för utbildning, alltså ett kryss för alternativ A, ett för B och så vidare.

Har påverkat mitt intresse.

	Mycket	Något	Inte alls
A. Få ett arbete som bättre passar min förmåga.	☐	☐	☐
B. Få ett mera självständigt arbete.	☐	☐	☐
C. Få ett arbete, som ger högre inkomst.	☐	☐	☐
D. Få ett arbete med tryggare anställningsförhållanden.	☐	☐	☐
E. För att bättre kunna klara av mitt nuvarande arbete.	☐	☐	☐
F. För att få kontakt med fler människor.	☐	☐	☐
G. För att bli mer allmänbildad.	☐	☐	☐
H. För att ha en trevlig hobby.	☐	☐	☐
Andra alternativ, ange vilket/vilka:	☐	☐	☐
I.	☐	☐	☐
J.	☐	☐	☐

Till skillnad från 1970 gällde det 1973 att få belyst faktiskt deltagande och frågan fick följande utformning:

Det finns många orsaker varför en person deltar i någon kurs eller utbildning. Här är några tänkbara skäl. Var vänlig och ta ställning till i vilken grad dessa gäller för dig. Du svarar genom att sätta ett kryss för något av de tre svarsalternativen. Ta ställning till samtliga skäl.

JAG DELTOG/DELTAR:	Ja, i hög grad	Ja, i viss mån	Nej
För att få högre inkomst			
För att förbättra mina möjligheter att delta i samhällslivet			
För att kunna börja annan utbildning			
För att kunna avancera			
För att utveckla resurser hos mig själv			
För att bli en bättre förälder			
För att få kontakt med fler människor			
För att få en trevlig hobby			

	Ja, i hög grad	Ja, i viss mån	Nej
För att uppleva anställningstrygghet			
För att få ett arbete som bättre passar min förmåga			
För att bli mer allmänbildad			
För att jag fått rådet att delta			
För att tillfredsställa min läslust			
För att bättre kunna klara av mitt arbete			
För att någon jag umgås med började			

3.3.5 Rekryteringshinder (box 5)

I "Frågeformulär -73" ingick följande fråga:

Det finns många orsaker till att en person inte kan eller vill delta i någon kurs eller utbildning. Här anges några tänkbara skäl för att ej delta. Ta ställning till i vilken grad dessa gäller för dig. Du svarar genom att sätta ett kryss i någon av de tre svarsalternativen. Ta ställning till samtliga skäl.

	Ja, i hög grad	Ja, i viss mån	Nej
Jag anser att det medför för stora kostnader att delta			
Jag är för gammal för att lära			
Jag har inga möjligheter till utbildning på hemorten			
Jag är ej road av studier			
Jag har ej tid för familjen			
Jag får tillräckligt ut av livet som det nu är			
Jag är för trött efter arbetet			
Jag tror att vuxenutbildning kan ge mig ytterst lite			
Jag har redan tillräcklig utbildning			

Jag får samma arbete

Jag tror att det blir för ansträngande

Jag har fått för lite information för att kunna bestämma mig

Jag har fått nog av skolan

Jag har sådana arbetstider att det är omöjligt att delta

Jag har redan för mycket att göra

Jag är osäker på att klara av det

Jag känner mig som en främling bland obekanta människor

	Ja, i hög grad	Ja, i viss mån	Nej
Jag får samma arbete			
Jag tror att det blir för ansträngande			
Jag har fått för lite information för att kunna bestämma mig			
Jag har fått nog av skolan			
Jag har sådana arbetstider att det är omöjligt att delta			
Jag har redan för mycket att göra			
Jag är osäker på att klara av det			
Jag känner mig som en främling bland obekanta människor			

3.3.6 Inställning till vuxenutbildning (box 6)

Intresse (1970)

Uppdelningen i intresserade och ointresserade skedde 1970 utifrån frågan: *Skulle du vilja genomgå någon utbildning eller kurs?* (fråga 19, bil 2).

De som sagt sig vara intresserade av vuxenutbildning (fråga 19) fick precisera sitt intresse och ta ställning till följande frågor, som gällde studiernas uppläggning och genomförande:

Hur intresserad är du av att genomgå nedanstående typer av utbildning? Markera ditt intresse genom att sätta ett kryss för varje alternativ, alltså ett kryss för alternativ A, ett för B och så vidare.

	Mycket	Något	Inte alls
A. Ytterligare utbildning inom mitt eget yrke.	☐	☐	☐
B. Yrkesutbildning för att lära mig ett nytt yrke.	☐	☐	☐
C. Läsa något skoliämne.	☐	☐	☐
D. Ta fullständig grundskolekompetens.	☐	☐	☐
E. Ta fullständig examen med teknisk inriktning.	☐	☐	☐
F. Ta fullständig examen med ekonomisk inriktning.	☐	☐	☐
G. Ta fullständig examen med allmän inriktning.	☐	☐	☐
H. Någon hobbykurs eller annan kortare kurs.	☐	☐	☐
Någon annan utbildning ange vilken:			
I.	☐	☐	☐
.....	☐	☐	☐

När beräknar du börja med utbildningen? (fråga 21, bil 2)

Hur lång tid vill du lägga ner på utbildning? (fråga 24, bil 2)

Hur mycket pengar per månad är du villig att satsa på utbildning?
(fråga 26, bil 2).

Påverkan (1970)

Följande fråga ingick 1970:

Vilka har påverkat ditt intresse för ytterligare utbildning? Sätt ett kryss för varje alternativ, alltså ett för alternativ A, ett för B och så vidare.

	Har påverkat mitt intresse			
	Mycket	Något	Inte alls	
A. Föräldrar	☐	☐	☐	Har inga ☐
B. Syskon	☐	☐	☐	Har inga ☐
C. Fru eller fästmo	☐	☐	☐	Har ingen ☐
D. Vänner	☐	☐	☐	
E. Arbetskamrater	☐	☐	☐	Har inga ☐
F. Arbetsgivare eller förman	☐	☐	☐	Har ingen ☐
G. Yrkesvägledare eller arbetsförmedling	☐	☐	☐	
H. Tidningsannons	☐	☐	☐	
Någon annan, ange vilken/vilka:	☐	☐	☐	
I.	☐	☐	☐	
J.	☐	☐	☐	

Utbildning på betald arbetstid (1970)

1970 fanns en fråga om intresset för utbildning på betald arbetstid.

Skulle du vara intresserad av att genomgå yrkes- eller annan utbildning på hel- eller deltid, om du fick en del av inkomst-bortfallet (förlorad arbetsförtjänst) ersatt?

- 1 Nej, oavsett hur stor del av bortfallet jag får ersatt
- 2 Vet ej, om jag vill genomgå någon utbildning
- 3 Ja, om man får minst 1/4 av bortfallet ersatt
- 4 Ja, om man får minst 1/2 av bortfallet ersatt
- 5 Ja, om man får minst 3/4 av bortfallet ersatt
- 6 Ja, om man får hela bortfallet ersatt

Intresse för vuxenutbildning (1973)

Till kategorin "inställning till vuxenutbildning" förs något felaktigt också intresse för vuxenutbildning 1973. Till skillnad från övriga variabler i den aktuella kategorin används denna variabel inte för att belysa deltagandet 1970-1973 utan för att studera eventuella förändringar i inställning till vuxenutbildning mellan 1970 och 1973. 1973 mättes intresse för vuxenutbildning med följande fråga:

För är en lista på olika kurser. Är det någon eller några av dessa du skulle vara intresserad av att delta i? Sätt ett kryss i något av det tre svarsalternativen. Svara på alla frågorna.

INTRESSERAD AV:

	Mycket	Något	Inte alls
Kurs för det egna yrket			
Yrkesutbildning som leder till nytt yrke			
Utbildning som leder till grundskolekompetens			
Utbildning som leder till kompetens motsvarande tidigare gymnasium			
Utbildning som leder till kompetens motsvarande tidigare fackskolan			
Enstaka ämne på vuxengymnasium			

Kurs inom studieförbund

Kurs anordnad av fackförening

Korrespondenskurs

Radio-TV-kurs

Årskurs på folkhögskola

Något annat, vad?

	Mycket	Något	Inte alls
Kurs inom studieförbund			
Kurs anordnad av fackförening			
Korrespondenskurs			
Radio-TV-kurs			
Årskurs på folkhögskola			
Något annat, vad?			

3.3.7 Deltagande i vuxenutbildning 1970-1973 (box 7)

Information insamlades om: typ av utbildning, antal kurser och kurslängd.

Här ser du en lista med olika typer av kurser och utbildningar. Ange vilken/vilka du deltar i nu eller har deltagit i under de senaste 3 åren.

Typ av utbildning	Antal kurser	Ämnen	Kurslängd	Typ av utbildning	Antal kurser	Ämnen	Kurslängd
Kurs el. studiecirkel anordnad av studieförbund	Kurs/kurser på yrkesskola
Kurs/kurser anordnade av arbetsgivare	Kommunal vuxenutbildning (vuxengymnasium, kvällsgymnasium)
Kurs/kurser anordnad av fackföreningen	Statens skolor för vuxna (Norrköping, Härnösand)
AMS-kurs/kurser	Annan kurs/kurser el. utbildning
Kurs/kurser i radio/TV (och haft tillgång till kursbok)	Ange arrangör

De som deltagit fick också besvara frågorna:

Hur fick du reda på kursen/kurserna? (fråga 13, bil 3)

Deltar du just nu i någon kurs eller utbildning. Om ja, vilken? (fråga 14, bil 3)

3.4 Sammanfattning

Undersökningen bygger på data insamlade vid fyra tillfällen, 1961 års "individualstatistik", inskrivningen till militärtjänst 1966, "Frågeformulär -70" och "Frågeformulär -73". Uppgifterna från 1961 omfattar bl a betyg, begåvningsprov samt frågeformulär rörande inställning till skolan. Från 1966 finns resultat på begåvningsprov och uppgifter om utbildning. 1970 insamlades uppgifter om inställning till vuxenutbildning samt den aktuella situationen. Då 1961, 1966 och 1970 års insamling tidigare dokumenterats, gavs endast en kort beskrivning av dessa, medan 1973 års insamling behandlats utförligt.

Vid konstruktion av "Frågeformulär -73" utnyttjades de erfarenheter som vunnits inom SOS-VUX projektet. Frågeformuläret kom att bestå av 17 huvudfrågor. Data insamlades genom en kombination av postenkät och telefonintervju. De som inte besvarade enkäten, kontaktades av en intervjuare från SCB. Enkätdelen avbröts efter två påminnelser. 72 procent hade då svarat. Av dem som återstod hade två tredjedelar telefon. Till dem som saknade telefon sändes en tredje påminnelse per express. De som inte besvarade denna fick en ny påminnelse, där inte hela frågeformuläret utan enbart frågan angående deltagande i vuxenutbildning ingick. Telefonintervju visade sig vara en effektiv metod för att nå dem som inte besvarat enkäten. Sålunda erhöles svar från 70 procent av dem som kontaktades av intervjuare. Även expressbrev verkar ha en viss effekt. Påminnelse tre drog nämligen hela 28 procent, vilket är 9 procent mer än vad som kom in genom påminnelse två. Totalt erhöles svar från 87 procent av dem som hade aktuella adresser (vilket motsvarar 85 procent av den totala undersökningsgruppen). På frågan om deltagande i utbildning hade ytterligare 2 procent svarat.

I detta kapitel har också en redogörelse getts för undersökningsvariablerna. Variabelbeskrivningen gjordes utifrån undersökningsmodellen.

4 EN BESKRIVNING AV UNDERSÖKNINGSGRUPPEN

För att ge läsaren en bakgrund inför besvarandet av problemställningarna följer en beskrivning av undersökningsgruppen med avseende på personlig förmåga, erfarenheter, aktuell situation och inställning till vuxenutbildning - se boxarna 1-3 samt 6 i undersökningsmodellen (fig 6, s 21). Denna redogörelse bygger i huvudsak på min tidigare rapport (Rubenson 1972).

Jag har i en del fall valt, för att underlätta läsandet, att ge enstaka resultat utan att i rapporten redovisa hela tabellmaterialet - detta gäller genomgående i rapporten. Den som önskar ta del av de fullständiga uppgifterna kan erhålla dessa genom författaren.

I de fall data härrör från Individualstatistikprojektets databank har jämförelser kunnat göras mellan undersökningsgruppen och en normgrupp. Den senare bestod av samtliga pojkar som ingick i 1961 års individualstatistikmaterial och utgör en representativ grupp för pojkar födda 1948.

4.1 Personliga egenskaper

4.1.1 Begåvning

Vid de två testtillfällena, 1961 och 1966 låg medelvärdet för den totala testpoängen i undersökningsgruppen 0,4 standardavvikelseenheter under normgruppens.

4.2 Erfarenheter

4.2.1 Uppväxtförhållanden

Undersökningsgruppen kom oftare än normgruppen från hem där fadern hade lågstatusyrke. I undersökningsgruppen härrörde 57 procent från arbetarhem samt 19 procent från respektive jordbruks- och tjänstemannahem. Motsvarande tal från normgruppen var 48 procent, 13 procent och 34 procent. Skillnaden var särskilt

markant vad gällde högre tjänstemän.

Då uppgifter om resultat på de skalor som avsåg mäta hem- och skolanpassning saknas för den totala normgruppen, har undersökningsgruppen här jämförts med ett datumsampel av individualstatistikmaterialet. Detta sampel består av samtliga pojkar som är födda den 15 maj 1948 (170 st). Att samp- let är representativt för totalmaterialet har visats av Svensson (1964).

I förhållande till datumsamplet kom undersökningsgruppen från hem, där det rådde mindre kontakt mellan barn och föräldrar och där familjen var mindre positivt inställd till högre studier (se tabell 3).

Tabell 3. Hemanpassning 1961. Medelvärden

	Kontakt barn- föräldrar	Föräldrarnas inställning till högre studier
Undersökningsgrupp	4,25	2,40
Datumsampel	4,45	3,19
t	4,44*	22,89*

Kritiskt värde: $t = 2,58$ för $p \leq 1 \%$

4.2.2 Utbildningserfarenheter

Vid vpl-inskrivningen 1966 hade drygt 40 procent av pojkarna i undersökningsgruppen någon form av yrkesskola, 25 procent 8-årig och 20 procent 7-årig folkskola medan 12 procent hade gått ut enhetsskolans praktiska linje.

Mellan vpl-inskrivningen och fram till datainsamlingen 1970 hade studieaktiviteten varit låg. 8 procent av de tillfrågade hade skaffat sig någon form av teoretisk utbildning utöver grundutbildningen och 10 procent av dem som 1966 saknade yrkesutbildning hade genomgått yrkesskola eller verkstads-skola. Under de tre och ett halvt åren var det endast 9 pro-

cent som deltagit i någon kortare kurs t ex av den typ studieförbunden anordnar. Vid undersökningstillfället deltog 15 procent i någon form av utbildning. 30 procent av dessa studerade på heltid. Studieaktiviteten visade ett klart samband med utbildningsnivå 1966. De som vid vpl-inskrivningen hade en relativt sett hög utbildning, hade deltagit och deltog i större utsträckning än de med låg. På grund av att några skaffat sig utbildning efter 1966 gjordes en indelning i fem grupper (teoretisk utbildning 8 procent, yrkesskoleutbildning 44 procent, enhetsskola 9y 9 procent, folkskola åtta år 21 procent och sju år 17 procent.

Enligt resultaten på frågeformuläret "Skolan" var undersökningsgruppen mindre intresserad av skolan, hade färre kamratkontakter samt var mer ängsliga i själva skolsituationen än genomsnittet av pojkarna i datumsamplet (se tabell 4).

Tabell 4. Skolanpassning 1961. Medelvärde

	Ängslighet i skolsituationen	Intresse för skolarbetet	Kamratkontakter
Undersökningsgrupp	3,51	2,70	3,12
Datumsampl	3,71	2,91	3,24
t	6,40*	5,21*	4,71*

Kritiskt värde: $t = 2,58$ för $p \leq 1\%$

När ungdomarna 1970 fick ange sin retrospektiva upplevelse av skolan, var det emellertid bara 14 procent som ansåg sig ha trivts dåligt, medan ca hälften var positiva till sin skolgång. Det förelåg signifikanta skillnader mellan utbildningsgrupperna, ju högre utbildning desto positivare.

Undersökningsgruppens skolbetyg i årskurs sex låg 0,6 standardavvikelseenheter under normgruppens och deras standard-

provsresultat 0,5 enheter lägre.

4.2.3 Yrkeslivserfarenheter

I tabell 5 visas hur många anställningar de tillfrågade hade haft sedan de slutade skolan och fram till 1970 års datainsamling.

Tabell 5. Antal anställningar fram till 1970 (N = 1 570)

Antal anställningar	Procent
1	28
2	28
3	20
4	10
5 eller fler	14
Totalt	100

De flesta uppvisade ett stabilt anställningsmönster. Mer än hälften hade haft två eller färre anställningar och bara 13 procent av pojkarna hade haft fem eller fler arbeten.

Sedan de tillfrågade började sin "yrkeskarriär" och fram till 1970 hade 27 procent vid något tillfälle varit arbetslösa. Något mer än hälften av dem som varit arbetslösa hade en sammanlagd arbetslöshet av mindre än två månader. Att lägga märke till är, att hela 14 procent av de arbetslösa saknat arbete i över ett halvt år.

1970 uppgav 19 procent av undersökningsgruppen, att de blivit friställda vid något tillfälle. Det är inte alltid som friställning lett till arbetslöshet, så t ex fick 30 procent av de permitterade nytt arbete innan de slutade det gamla.

4.3 Aktuell situation

Som framhölls i samband med beskrivningar av undersökningsvari-

ablerna (se avsnitt 3.3.3, s 33) skiljer jag på aktuell situation 1970 och 1973. Uppgifterna från 1973 används närmast som en kontroll på förändringar, som kan ha inträffat under de två aktuella åren, och ställs endast undantagsvis mot deltagande i vuxenutbildning 1970 - 1973.

4.3.1 Familjesituation 1970

19 procent av undersökningsgruppen var gifta. Som jämförelse kan nämnas, att 13 procent av samtliga pojkar födda 1948, enligt uppgift i Statistisk årsbok 1971 tabell 16, var gifta. 14 procent av undersökningsgruppen angav att de hade barn.

4.3.2 Familjesituation 1973

Helt naturligt hade andelen gifta ökat sedan 1970. Av de uppgifter som erhöles från "Registret över den totala befolkningen" framgick, att 27 procent av undersökningsgruppen var gifta. Till skillnad från 1970 stämmer denna procentandel väl med vad som gällde för åldersgruppen i sin helhet (se Statistisk årsbok 1973, tabell 16).

Vid undersökningstillfället 1973 uppgav 40 procent, att de hade barn mot 14 procent tre år tidigare.

4.3.3 Regionalgrupp 1970

Ungefär hälften av undersökningsgruppen bodde 1970 i mindre tätbygder eller glesbygder och endast 17 procent i någon av de tre storstäderna. Som jämförelse kan nämnas, att 1969 bodde ca en fjärdedel av Sveriges befolkning i någon av de tre storstäderna.

4.3.4 Yrkessituation 1970

Vid insamlingstillfället 1970 arbetade de flesta (62 procent) eller gjorde militärtjänst (30 procent). Fem procent studerade på heltid, medan 2 procent, av olika anledningar, saknade arbete.

Vid betraktande av ungdomarnas yrkestillhörighet finner man, att olika yrkesområden var ojämnt representerade. I tabell 6 visas fördelningen på de tio mest frekventa områdena. 84 procent av ynglingarna återfanns i något av dessa. För en beskrivning av samtliga 25 yrkesområden hänvisas till bilaga 5.

Tabell 6. De tio mest frekventa yrkesområdena 1970 (N= 1 487)

Yrkesområde	Procent	Yrkesområde	Procent
Metall- och verkstads- industri	28	Träindustri	6
Byggnads- och anlägg- ningsarbete	13	Handel	4
Transport	10	Kameralt och kontors- tekniskt	3
Elektro, tele och radio	9	Lagerarbete	3
Jord, skog, djur och fiske	6	Livsmedel	2
		Övriga	16
Totalt			100

Verkstadsindustrin var det klart dominerande området. Hela 28 procent var sysselsatta där mot 13 procent inom byggnads- och anläggningsarbete, som hade den näst största andelen av arbetskraften.

En jämförelse efter näringsgren mellan undersökningsgruppen och förvärvsarbetande män i åldern 20-24 år (uppgift från Statistisk årsbok 1973 tabell 26, siffrorna gäller för den 1 november 1970) ger vid handen, att andelen i undersökningsgruppen, som var sysselsatt inom gruvor, tillverkning mm var överrepresenterad, 53 procent mot 39 procent. Andelen som går under kategorin "handel, restaurang- och hotellverksamhet" och "offentlig förvaltning samt andra tjänster" var däremot underrepresenterade - 5 mot 16 procent respektive 3 mot 9 procent. I de övriga näringsgrenarna förekommer endast smärre

skillnader mellan undersökningsgruppen och rikssamplet.

46 procent var sysselsatta inom yrken, för vilka, enligt uppgifter i Svenskt Yrkeslexikon, ingen eller endast kortvarig utbildning krävs, under det att 54 procent hade yrken, för vilka det behövdes teoretisk utbildning om minst ett år yrkesskola eller omfattande lärlingsutbildning. Detta verkar stämma väl, då 53 procent uppgett sig ha motsvarande utbildning. Det fanns emellertid en del, vilka skaffat sig t ex yrkesskola men som var sysselsatta inom yrken som inte kräver denna utbildning, medan det för andra var tvärtom.

Inom parentes kan nämnas, att en jämförelse mellan yrkesplaner avgivna vid 13 års ålder och de yrken de tillfrågade pojkarna hade vid undersökningstillfället visade, att fler av de planerade än erhållna yrkena kräver yrkesutbildning om minst ett år - 68 mot 54 procent.

De allra flesta trivdes i det stora hela bra med sitt nuvarande arbete. Då alternativen bra och ganska bra respektive ganska dåligt och dåligt slogs ihop, framkom att hela 79 procent angett, att de var positiva till sitt nuvarande arbete, 15 procent indifferent och endast 5 procent att de var negativa.

Trots att de flesta var allmänt nöjda med sitt arbete - i alla fall som det framkommit på den aktuella frågan - fanns starkt missnöje på enskilda punkter. Tabell 7 visar hur många som var nöjda alternativt missnöjda med respektive trivselfaktor. I kategorin "missnöjd" ingår även de som svarade "vet inte".

Tabell 7. Specifika trivselfaktorer. Procentuell fördelning

	Nöjd	Missnöjd	N ¹⁾
Lön	36	64	1 462
Skyddsanordningar	55	45	1 389
Arbetslokaler	58	42	1 322
Arbetstid	74	26	1 462
Intressant arbete	76	24	1 462
Medbestämmande	78	22	1 462
Arbetskamrater	96	4	1 448

1) Anledningen till att N varierar är att vissa ansett att deras arbete var av sådan art att frågan var irrelevant.

Flertalet (64 procent) var missnöjda med sin lön. Andra faktorer, som relativt sett många var missnöjda med, var skyddsanordningarna (45 procent) och arbetslokalerna (42 procent). Endast 4 procent sade sig vara missnöjda med sina arbetskamrater. Att lägga märke till är att hela tre fjärdedelar ansåg, att deras arbete var intressant och lika många att de hade möjlighet att påverka hur deras arbetsuppgifter skulle utföras. Endast en fjärdedel var missnöjda med arbetstiderna. Detta kan förklaras av att de allra flesta (67 procent) var lediga samtliga kvällar i veckan. Det kan vidare nämnas att 8 procent arbetar en kväll i veckan, 10 procent två kvällar och 12 procent tre eller fler kvällar i veckan.

Trots den goda allmänna arbetstrivseln var det så många som 24 procent, som sade att de tänkte byta yrke. Ytterligare 38 procent var osäkra på sina framtida yrkesplaner, medan 38 procent angett att de avsåg att bli kvar i det yrke som de hade. Det var fler bland dem med okvalificerat än kvalificerat arbete, som funderade på att byta yrke. Man skulle kunna tänka sig att detta berodde på att de med kvalificerat arbete kände en högre arbetstrivsel. Svaren på de frågor, som behandlar allmän och specifik arbetsanpassning, gav emel-

Lertid inget stöd åt detta antagande, då det inte på någon av frågorna förelåg några säkerställda skillnader mellan grupperna.

Trots att ca en femtedel av undersökningsgruppen råkat ut för att bli friställd var det få, som upplevde någon uppenbar risk för att bli friställd från det arbete de hade 1970. Endast 2 procent ansåg att risken var stor, 16 procent att viss risk förelåg, medan 31 procent svarade att de inte visste. Övriga 51 procent upplevde stor trygghet.

4.3.5 Yrkessituation 1973

1973 var 83 procent anställda på heltid, 6 procent egna företagare - främst jordbrukare - medan 1 procent arbetade på deltid. 5 procent studerade på heltid, 2 procent saknade arbete på grund av friställning medan 3 procent saknade arbete på grund av sjukdom eller annan orsak.

Super & Bachrach (1957) talar om fem stadier i yrkesutvecklingen: "utveckling", "utforskning", "etablerande", "vidmakthållande" och "åvtagande". Personerna i föreliggande undersökning befann sig enligt denna indelning i övergången mellan andra och tredje stadiet. Dessa år av yrkeslivet utmärks enligt Miller & Form (1951) av relativt täta arbetsbyten, där de olika arbetena ofta är av mycket skiftande art. Författarna kallar denna period av byten "försöksperioden" och ser processen av byten som en serie ansträngningar av den enskilda att förverkliga sig själv. Processen skulle vara mest märkbar bland personer, som saknar yrkesutbildning. Att döma av resultaten har undersökningsgruppen redan kommit in i ett stabilt yrkesmönster. Mellan 1970 och 1973 hade 82 procent haft samma sysselsättning, 14 procent två olika, medan 4 procent hade haft tre eller fyra arbeten. De med okvalificerade arbeten hade bytt något oftare än de med kvalificerade, 21 mot 15 procent.

De allra flesta trivdes med sitt arbete. Sammanlagt var det 84 procent som trivdes bra eller ganska bra, medan bara 4 procent

uppgav ganska dålig eller dålig trivsel. Resterande 12 procent trivdes varken bra eller dåligt.

I litteraturen finns antytt att arbetstillfredsställelse bland den kategori som här behandlas skulle vara lägre vid inträdet på arbetsmarknaden än efter några år i produktionen (Kornhauser 1965, Form & Geschwender 1962, Argyle 1971). Jämförelser med allmän arbetstrivsel 1970 visade inte på några större skillnader, även om tendensen gick i förväntad riktning. Man måste dock komma ihåg att den allmänna trivseln var hög redan 1970. Totalt var det tre fjärdedelar som angav samma trivsel vid de båda tillfällena, 9 procent trivdes sämre 1973 än 1970, medan det omvända gällde för 15 procent. Då inga uppgifter samlades in rörande specifik arbetstrivsel 1973 går det inte att göra några jämförelser med tidigare data. En faktor som tyder på bättre trivsel 1973 än 1970 är, att det var färre vid det förra jämfört med det senare tillfället, som angav att de ville byta arbete, 13 mot 22 procent.

Att yngre kortutbildade är en utsatt grupp på arbetsmarknaden visas inte minst av att en fjärdedel varit utan arbete någon gång under den aktuella treårsperioden - vilken utmärkts av stor allmän arbetslöshet. Av de arbetslösa var det 80 procent som gått utan arbete mer än en månad. Det fanns ingen skillnad i arbetslöshet mellan dem med kvalificerade och dem med okvalificerade arbeten. Däremot framkom, att de som varit arbetslösa före 1970, också varit så i betydligt högre grad än de, som på "Frågeformulär -70" uppgav sig aldrig ha varit arbetslösa, 41 procent mot 17 procent. Slutligen skall nämnas att det förelåg ett samband mellan upplevd risk för att bli arbetslös 1970 och faktisk arbetslöshet under den följande treårsperioden. Bland dem som 1970 upplevde stor risk för att bli arbetslösa, var det 44 procent som faktiskt råkade ut för detta. Motsvarande värden för de personer som upplevde viss risk respektive ingen risk var 28 och 16 procent.

4.4 Inställning till vuxenutbildning 1970

4.4.1 Intresse

På frågan "Skulle du vilja genomgå någon utbildning eller kurs" svarade 55 procent ja, 29 procent vet inte och 16 procent nej. Mer än hälften av ungdomarna var sålunda intresserade av att bedriva någon form av studier.

I tabell 8 visas intresset för olika typer av utbildning. Som framgår av tabellen har varje individ angett sitt intresse för samtliga typer av utbildning.

Tabell 8. Intresse för olika typer av utbildning. Procent "Mycket" eller "Något" intresserade (N = 883)

Typ av utbildning	Mycket	Något
Utbildning i det egna yrket	47	25
Yrkesutbildning för nytt yrke	29	20
Teknisk examen	24	19
Kurs på studieförbund	13	27
Läsa något skolämne	11	29
Examen med allmän inriktning	9	21
Ekonomisk examen	7	18
Grundskolekompetens ¹⁾	7	14

¹⁾De som redan har motsvarande utbildning ingick inte (N = 775)

Av tabell 8 framgår att utbildningsintresset i mycket hög grad var yrkesinriktat. Nästan hälften var mycket intresserade av utbildning inom det egna yrket och 20 procent av yrkesutbildning som leder till nytt yrke. Det stora intresset för utbildning inom det egna yrket kan verka förvånande med tanke på att det rör sig om personer på en relativt låg yrkesnivå. Vad gäller intresse för teoretisk utbildning, var detta betydligt lägre än för den yrkesinriktade. Inom den förra var det främst teknisk examen som lockade, medan det var få som ville ta all-

män eller ekonomisk examen. Tydligt är att fullständig grundskolekompetens inte var något eftersträvansvärt. Det var bara 7 procent av dem som saknade sådan utbildning, som hade något större intresse av att skaffa sig denna kompetens. Vidare kan konstateras att intresset för att delta i någon kurs anordnad av studieförbund var relativt lågt.

Frågor rörande studiernas omfattning och uppläggning visade framför allt, att många saknade genomtänkta studieplaner.

1970 ingick en fråga rörande intresse för hel- eller deltidstudie under förutsättning att ersättning för förlorad arbetsförtjänst skulle utgå. Frågan var formulerad på så sätt, att de tillfrågade skulle ange hur stor ersättningen minst måste vara för att de skulle kunna tänka sig att delta (se bilaga 2, fråga 30).

Tabell 9. Intresse för utbildning på hel- eller deltid om ersättning utgår för förlorad arbetsförtjänst
(N = 1 625)

	Procent
Ej intresserad	16
Osäker vad gäller intresset	16
Vill delta om ersättning utgår med minst 1/4 av förlorad arbetsförtjänst	6
Vill delta om ersättning utgår med minst 1/2 av förlorad arbetsförtjänst	14
Vill delta om ersättning utgår med minst 3/4 av förlorad arbetsförtjänst	17
Vill enbart delta om ersättningen täcker det totala inkomstbortfallet	32
Totalt	100

Av tabell 9 framgår att 69 procent av de tillfrågade var intresserade av utbildning på hel- eller deltid under försättning att ersättning utgick för hela den förlorade arbetsförtjänsten.

4.4.2 Utomståendes betydelse för intresset

Hur intresset för utbildning påverkats av olika personer, institutioner och tidningsannonser visas i tabell 10.

Tabell 10. Omgivningens inflytande på utbildningsintresset.
Procent "Mycket" eller "Något" påverkade

	Har påverkat intresset:		N ¹
	Mycket	Något	
Makan	22	34	314
Föräldrar	11	34	835
Arbetskamrater	8	28	815
Arbetsgivare eller förman	9	20	804
Vänner	6	9	838
Syskon	4	18	770
Tidningsannons	4	18	838
Yrkesvägledare eller arbetsförmedling	4	11	838

1) Att N varierar beror på att inte alla var gifta, hade syskon osv

Det är påfallande i vilken liten utsträckning de intresserade upplevde, att deras intresse påverkats av omvärlden. Av de tillfrågade var det bara en tredjedel som överhuvudtaget tyckte, att deras intresse i någon högre grad påverkats av andra eller annat än dem själva.

Den största betydelsen för studieintresset hade - i de fall den tillfrågade var gift - maken. Tydligt är, att föräldrarnas direkta inflytande på barnens intresse för vuxenutbildning var ganska litet, då dessa kommit upp en bit över tonåren. Det

var bara 11 procent, som ansåg att föräldrarna påverkat studieintresset i någon högre grad. Tyvärr fanns inga uppgifter om hur många som flyttat från föräldrahemmet, vilket hade varit intressant att veta i detta sammanhang. Vänner betyder inte mer för intresset än arbetskamrater eller överordnade. De senare hade ett något större inflytande på personer med manschettyrken än med arbetaryrken. Bland dem som hade manschettyrken var det 15 procent, som tyckte att arbetsgivaren eller förmannen påverkat intresset mycket mot 6 procent bland dem med arbetaryrken. Det var relativt få, som upplevde att tidningsannonser eller kontakt med yrkesvägledare betytt något för intresset för vuxenutbildning. Att yrkesvägledare verkar betyda så litet beror på, att det stora flertalet aldrig kommit i kontakt med en sådan person. Det är inte känt vilka som haft sådana kontakter. Intressant att lägga märke till är emellertid, att de som varit arbetslösa - och troligen i högre grad än övriga haft kontakt med arbetsförmedling - inte betonade yrkesvägledare eller arbetsförmedling mer än de som inte varit arbetslösa.

De nämnda resultaten tyder på att undersökningsgruppen inte befann sig i en miljö, som i någon högre grad stimulerade till deltagande i vuxenutbildning.

För en utförligare beskrivning av undersökningsgruppens inställning till vuxenutbildning 1970, hänvisas till Rubenson 1972 (kap 6 - 10).

4.5 Sammanfattning

Som en bakgrund inför besvarandet av problemställningarna har undersökningsgruppen beskrivits med avseende på personlig förmåga, erfarenheter, aktuell situation och inställning till vuxenutbildning 1970.

Vid de två testtillfällena, 1961 och 1966, låg undersöknings-

gruppens medelvärde på begåvningsstestet 0,4 standardavvikelseenheter under normgruppens. Den senare var representativ för pojkar födda 1948.

Undersökningsgruppen kom oftare än normgruppen från hem, där fadern hade lågstatusyrke och där det rådde mindre kontakt mellan barn och föräldrar samt där familjen var mindre positivt inställd till högre studier.

Undersökningsgruppen hade lyckats sämre i skolan, var mindre intresserad av skolan, hade färre kamratkontakter samt var mer ängslig i själva skolsituationen än normgruppen.

19 procent av undersökningsgruppen var gifta, vilket var 6 procent fler än för samtliga pojkar födda 1948. Andelen gifta hade 1973 ökat till 27 procent, vilket stämmer väl överens med vad som gällde för åldersgruppen i sin helhet.

I undersökningsgruppen förekom en överrepresentation av personer från mindre tätorter och glesbygder, medan storstäderna var underrepresenterade.

Jämfört med förvärvsarbetande män i åldern 20 - 24 år var andelen i undersökningsgruppen, som var sysselsatt inom kategorin "gruvor, tillverkning mm" överrepresenterad.

46 procent var sysselsatta inom yrken för vilka ingen eller endast kortvarig utbildning krävdes. Resterande 54 procent hade yrken för vilka det behövdes teoretisk utbildning om minst ett års yrkesskola. De allra flesta trivdes i stort sett bra med sitt arbete och upplevde det som meningsfullt. Däremot var flera missnöjda med specifika faktorer som lön, skyddsanordningar och arbetslokaler. Endast smärre förändringar hade ägt rum vad beträffar yrkessituationen mellan 1970 och 1973.

55 procent var intresserade av att bedriva någon form av studier. Utbildningsintresset var i mycket hög grad yrkesinriktat

och hade ofta anknytning till det egna yrket. Förhållandevis få önskade någon teoretisk form av utbildning.

Frågor angående studiernas omfattning och uppläggning visade framför allt, att många saknade genomtänkta studieplaner.

Under förutsättning att ersättning utgick för hela den förlorade arbetsförtjänsten, var 69 procent av de tillfrågade intresserade av utbildning på hel- eller deltid.

Påfallande få upplevde att deras intresse för vuxenstudier påverkats av någon utomstående.

5 UNDERSÖKNINGSGRUPPENS REPRESENTATIVITET.

Ett av de stora problemen vid longitudinella studier är det efter varje datainsamling ökande bortfallet. I föreliggande fall är möjligheterna att belysa de uppställda problemställningarna beroende på hur många av dem som svarade 1970 också svarade 1973. Till bilden hör emellertid också de data som härrör från individualistiskprojektets databank och som bl a använts för att välja ut undersökningsgruppen.

I figur 8 (se nästa sida) ges en översiktlig beskrivning av representativiteten vid de olika datainsamlingstillfällena och vidare framgår, i vilket förhållande undersökningsgruppen står till 1961 och 1966 års insamlingar.

Utgångspunkten för undersökningsgruppen är 1961 års sampel, som bestod av samtliga pojkar födda den 5, 15 eller 25 i någon månad 1948. Denna grupp följdes upp vid inskrivningen till militärtjänst 1966, varifrån undersökningsgruppen valdes ut bland dem med fullständiga testdata. För att ingå i undersökningsgruppen skulle man ha sju eller åtta års folkskola, enhetsskola 9y eller yrkesskola som grundutbildning samt inte ha gått i specialklass (se fig 8).

5.1 Bortfall 1960 och 1966.

Vilken effekt bortfallet vid 1961 och 1966 års datainsamlingar har för undersökningsgruppens representativitet är svårt att bedöma då denna, som nämnts, definieras utifrån data från mönstringen. Det är på grund av detta som bortfallet från 1961 och 1966 kallats okänt och markerats med streckade linjer i figur 8. Jag har tidigare i samband med kartläggningen av de unga männens inställning till vuxenutbildning diskuterat 1961 och 1966 års bortfall (Rubenson 1972). Diskussionen återges här:

Analyser av 1961 och 1966 års bortfall har visat att de, som endast har testresultat från det ena av testtillfällena inte skiljer sig nämnvärt från dem med kompletta testresultat. Den enda mer påtagliga skillnaden är att de som gick på gymnasium är något överrepresenterade i 1966 års bortfall.

Representativitet i 1961 års data	Representativitet i 1966 års data	Undersökningsgrupp och representativitet 1970	Representativitet 1973 i förhållande till 1970
1 % ¹⁾ saknar alla uppgifter	26 % saknar fullständiga testdata från 1961 och 1966	Okänt bortfall från 1961 och 1966	Okänt bortfall från 1961 och 1966
12 % ¹⁾ har endast primär uppgift (saknar testdata)			
87 % ¹⁾ av skattade antalet pojkar födda den 5, 15 eller 25 i någon månad 1948 har primära och kompletterande uppgifter	74 % ¹⁾ av det skattade antalet pojkar har kompleta testdata från 1961 och 1966	Undersökningsgruppen utgjordes av dem från 1966 med fullständiga testdata som uppfyllde följande krav:	72 % av undersökningsgruppen (N=2 088) har data från 1970 och 1973
		1. 7 ²⁾ eller 8 års folkskola, enhetsskola 9 eller yrkesskola som grundutbildning	14 % har data från 1973 men inte från 1970
		2. Ej gått i specialklass	6 % har data från 1970 men inte från 1973
		2 088 pojkar uppfyllde dessa krav och kom att ingå i undersökningsgruppen. På "Frågeformulär -70" erhöles svar från 78 % av undersökningsgruppen	8 % saknar uppgifter såväl från 1970 som 1973

1) Procenten beräknad av skattade antalet pojkar. Skattade N=6 208

2) De som slutade efter årskurs 6 enligt § 48 ingår inte, då denna grupp var så liten att inga meningsfulla bearbetningar kunnat göras.

Figur 8 Undersökningsgruppens representativitet mot bakgrund av de olika datainsamlingstillfällena

Bland dem, som saknar testresultat från båda tillfällena, finns ett flertal institutionaliserade personer, vilka kan förväntas avvika kraftigt.

Efter bortfallen återstod 74,4 % av det skattade stickprovet. Denna grupp får, trots bortfallen, betraktas som i stort sett representativ för svenska män födda 1948 och vid liv 1966.

Det största bortfallet fanns i de grupper, vilka inte skulle kunna tänkas komma att ingå i undersökningsgruppen (gymnasiestuderande och institutionaliserade). Av detta kan man anta att den senare minst representerar 74,4 % av det totala antalet pojkar, som är födda den 5, 15 eller 25 i någon månad 1948 och gått i normalklass samt 1966 hade grundutbildning om 7 eller 8 års folkskola, enhetsskola 9y eller praktisk yrkesskola. För en utförligare beskrivning av representativiteten i 1961 och 1966 års stickprov hänvisas till Härnqvist (1968).

(s 37)

5.2 Bortfall 1970

I Rubenson 1972 finns också en analys av bortfall från 1970 års datainsamling. Jag skall här endast återge sammanfattningen av denna.

Det visar sig att de som besvarade enkäten inte skiljer sig nämnvärt från den totala undersökningsgruppen vad avser föräldrarnas socialgrupp, grundutbildning samt skolanpassning. De som svarat kommer i något högre grad än vad som kan förväntas från mindre köpingar och landsbygd och mera sällan från storstäderna.

På begåvnings testen har de som svarat presterat signifikant bättre. Likaså har de jämfört med den totala undersökningsgruppen lyckats något bättre i skolan. Här måste emellertid påpekas att de absoluta skillnaderna är mycket små.

Dessa analyser ger vid handen att den grupp som inte besvarade enkäten jämfört med den som svarade i något större utsträckning kommer från storstäderna, presterade sämre resultat på inskrivningsprovet, lyckades sämre i skolan och upplevde sina föräldrar som något mindre positiva till högre studier.

Vi tror inte att de nämnda skillnaderna i någon högre grad skall påverka undersökningsresultaten, och sålunda tycker vi, att man kan betrakta den grupp som besvarade enkäten som i stort sett representativ för unga män i 22 års ålder vilka har kort utbildning.

En sak bör man dock hålla i minnet och det är, att studieintresset bland dem som inte besvarade enkäten kan förväntas vara betydligt lägre än bland dem som svarade. Detta medför att den siffra på studieintresse, som här kommer att erhållas, antagligen är något för hög. Antar man att samtliga, som inte besvarade enkäten är ointresserade av studier, kan man beräkna ett intervall inom vilket det "verkliga" studieintresset kan förväntas ligga.

(s 44)

5.3 Bortfall 1973

För att delvis försöka minska det problem som ackumulerat bortfall utgör vid longitudinella undersökningar, beslöts att vid 1973 års enkät ta med samtliga som tillhörde den ursprungliga undersökningsgruppen (N = 2088). Sålunda kom även de som inte svarade 1970 att ingå. Om svar kan erhållas från dem som tidigare vägrat, får man ett bättre underlag för att bedöma, i vilken grad uppgifter från de personer som har svarat på enkäterna kan betraktas som representativa. Vidare går det att göra en bättre uppskattning rörande intresset för vuxenutbildning, än vad som kunde göras enbart utifrån 1970 års uppgifter.

Svar erhöles från 85,2 procent av den ursprungliga undersökningsgruppen. 12,3 procent vägrade att svara och 2,4 procent blev aldrig kontaktade, då de inte kunde spåras. Ca hälften av de senare återfanns inte i SCB:s register, vilket oftast innebär att de avlidit eller emigrerat. Övriga var sådana som inte längre bodde på den uppgivna adressen och där den nya var okänd på pastorsexpeditionerna.

Som nämnts i kapitel 3 gjordes särskilda ansträngningar för att få svar på den fråga som rörde deltagande i vuxenutbildning. Detta medförde att denna fråga har en något högre svarsfrekvens än enkäten i sin helhet 87,4 procent. Vid den följande bortfallsanalysen kommer jag att utgå från procenttalet 85,2 och betraktar dem som enbart svarat på frågan om deltagande i vuxenutbildning som bortfall. Jag återkommer emellertid till denna grupp i kapitel

6 där deltagare i vuxenutbildning behandlas. Vid bortfallsanalysen kommer de som besvarade 1973 års enkät att jämföras dels med dem som ej svarat och dels med den totala undersökningsgruppen. Jämförelser kommer att göras med avseende på social- och regionalgrupp, grundutbildning, skolanpassning, skolprestation, begåvning samt deklarerad inkomst.

Det är två förhållanden som är viktiga att beakta vid bortfallsanalysen. För det första är grupperna stora, vilket leder till att mycket små skillnader, utan praktisk betydelse, blir signifikanta, s k meningslösa signifikanser. *Virtually any study can be made to show significant results if one uses enough subjects, regardless of how nonsensical the content may be* (Hayes 1965, s 326). På grund av detta bör man inte enbart se, om en viss differens är statistiskt säkerställd, utan också om den verkar meningsfull. För det andra bör beaktas hur fördelningarna på en viss variabel stämmer överens, inte bara mellan dem som svarat och inte svarat, utan också hur den totala undersökningsgruppen fördelar sig. Vid en hög svarsfrekvens kan fördelningen bland dem som svarat i stort överensstämma med den totala undersökningsgruppens, trots att de som inte svarat markant skiljer sig från dem som svarat.

De gjorda bortfallsanalyserna finns presenterade i bilaga 4A. För att delvis motverka uppkomsten av meningslösa signifikanser har här alla signifikansprövningar, liksom övriga i denna undersökning, utförts på enprocentnivån.

Tabell 11. En översikt av bortfallsanalyserna rörande 1973 års data

	Ingen skillnad mellan dem som svarat och inte svarat	Säkerställd skill- nad mellan dem som svarat och inte svarat
Deklarerad inkomst	x	
Skolanpassning	x	
Hemanpassning	x	
Föräldrarnas inställning till utbildning	x	
Skolbetyg årskurs 6	x	
Standardprovsresultat årskurs 6	x	
Begåvning 1961	x	
Begåvning 1966		x
Socialgrupp (föräldrarnas)		x
Regionalgrupp 1973		x
Utbildningsnivå 1966		x

Av sammanställningen i tabell 11 framgår, att inga säkerställda skillnader fanns mellan dem som svarat respektive inte svarat på 1973 års enkät, vad gällde skol- och hemanpassning, föräldrarnas inställning till utbildning, begåvning vid 13 års ålder, skolpres- tation i sjätte klass samt inkomst.

Däremot förelåg olikheter i socialt och regionalt hänseende samt begåvning 1966. De som svarat kom jämfört med bortfallet i högre grad från små kommuner (under 10 000) och mera sällan från någon av storstadskommunerna. Det är därför inte så underligt, att grup- perna också skilde sig åt beträffande socialgrupp. De som svarade hade i högre utsträckning fäder som var jordbrukare. Vad beträffar grundutbildning (den utbildning personen hade vid mönstringen) var det fler bland dem som svarat, än bland övriga, som gått i yrkessko- la - den enda icke obligatoriska utbildningen som fanns med. Övri- ga skillnader i utbildning hänger samman med de regionala olikhe- terna. Vidare hade de som svarat presterat bättre på 1966 års be- gåvningsprov.

De avvikelser som framkommit, ehuru statistiskt säkerställda, är sett i absoluta tal så små, att de inte torde ha någon större betydelse för undersökningsresultaten. Till detta kan läggas att de som svarat i stort fördelar sig som den totala undersökningsgruppen, vilket naturligtvis hänger samman med den höga svarsfrekvensen.

Vad gäller bortfallet på enskilda frågor var detta, liksom vid 1970 års datainsamling, med något undantag lågt. I de fall bortfallet på en enstaka fråga var av den storleksordning, att det kan påverka resultaten, diskuteras detta i samband med resultatredovisningen.

Slutsatsen av det här förda resonemanget blir, att de som svarat 1973 kan betraktas som i stort sett representativa för den ursprungliga undersökningsgruppen.

5.4 Inverkan av kumulativt bortfall 1970 och 1973

Som framgått av utförda bortfallsanalyser har de som svarat 1970 liksom de som svarat 1973 i stort varit representativa för den totala undersökningsgruppen. För att belysa de uppställda problemställningarna (se s 22) krävs emellertid ofta data från såväl 1970 som 1973. I tabell 12 visas, hur undersökningsgruppen svarat vid de två tillfällena.

Tabell 12. Svarsfrekvens 1970 i förhållande till svarsfrekvens 1973. Procentuell fördelning

	Svar 1973	Ej svar 1973	Totalt	N
Svar 1970	92	8	100	1 625
Ej svar 1970	62	38	100	463

Ur tabell 12 framgår att 92 procent av dem som svarade 1970 också svarade 1973. Intressant att lägga märke till är, att 1973 erhöles svar från 62 procent av dem som inte svarat vid enkät 1.

Av den ursprungliga undersökningsgruppen var det 71,5 procent som svarade på båda enkäterna. För att utröna i vad mån dessa kan betraktas som representativa för den totala undersökningsgruppen gjordes motsvarande jämförelse som under avsnitt 4.1 (se bilaga 4 B).

Tabell 13. En översikt av bortfallsanalyserna rörande kumulativt bortfall 1970 och 1973

	Ingen skillnad mellan dem som svarat och inte svarat	Säkerställd skillnad mellan dem som svarat och inte svarat
Deklarerad inkomst	x	
Skolanpassning	x	
Hemanpassning	x	
Föräldrarnas inställning till utbildning	x	
Socialgrupp (föräldrarnas)	x	
Regionalgrupp 1970	x	
Utbildningsnivå 1966	x	
Begåvning 1961	x	
Begåvning 1966		x
Skolbetyg årskurs 6		x
Standardprovsresultat årskurs 6		x

Av sammanställningen i tabell 13 framgår, att de som svarade vid båda tillfällena, jämfört med de personer som inte gjort detta, hade presterat bättre i skolan och på begåvnings testen 1966. Vad beträffar föräldrainsättning till utbildning, social- och regionalgrupp, skol- och hemanpassning, utbildningsnivå 1966 samt inkomst förelåg inga skillnader.

De säkerställda skillnader som fanns var även här små sett i absoluta tal och torde inte ha någon större betydelse. Av tabellerna i bilaga 4 B framgår, att skillnaderna mellan dem som svarat på båda enkäterna och den totala undersökningsgruppen var mycket små. Slutsatsen blir att de som har svarat vid båda enkättillfällena i stort är representativa för unga män födda 1948 med kort utbildning.

I samband med bortfallsanalysen av 1970 års data framfördes farhågan, att de som inte svarat skulle vara mer negativa till studier än de som inte svarade (se citatet s 62). Genom att så många av dem som inte svarade 1970 gjorde detta 1973 kan man få en viss uppfattning om så var fallet. Gjorda beräkningar visade inte på några skillnader i vuxenstudier mellan dem som bara svarade 1973 och dem som svarade vid båda tillfällena. Detta innebär att de uppgifter som erhöles vid 1970 års enkät och som ligger till underlag vid många av jämförelserna i denna rapport, inte nämnvärt bör ha påverkats av bortfallet 1970.

5.5 Sammanfattning

I samband med kartläggningen av de unga männen's inställning till vuxenutbildning diskuterades eventuella effekter av bortfallet i de data, som kom från individualstatistikprojektets databank, varvid det framhölls att inget pekade på att detta skulle ha någon inverkan på undersökningsgruppen (Rubenson 1972, kap 4).Utförda analyser av 1970 och 1973 års datainsamlingar visade, att de som har data från båda tillfällena visserligen hade presterat något bättre i skolan och på 1966 års begåvningsstest men att dessa skillnader var små. De 71,5 procent som hade data från såväl 1970 som 1973 kan därför i stort betraktas som representativa för den ursprungliga undersökningsgruppen.

6 DELTAGANDE I VUXENUTBILDNING 1970-73

Efter den långa men nödvändiga beskrivningen av data och undersökningsgrupp kommer i kapitel 6 - 11 rekryteringen till vuxenutbildning att analyseras. Som en inledning redogörs i detta kapitel för undersökningsgruppens deltagande i vuxenutbildning mellan 1970 och 1973 (se box 7 i undersökningsmodellen på s 21). Därefter förs de inskjutna variablerna, motiv (kap 7) och rekryteringshinder (kap 8) in i diskussionen. I kapitel 9 studeras deltagandet utifrån inställning till vuxenutbildning 1970. Ett försök att uppskatta i vilken grad undersökningsmodellens olika komponenter bidrar till att förklara rekryteringen görs i kapitel 10. Avslutningsvis i kapitel 11 berörs undersökningsgruppens inställning till vuxenutbildning 1973.

6.1 Begreppet vuxenutbildning

Hur stor erfarenhet har kortutbildade av vuxenutbildning? Från olika källor kan utläsas hur många som deltar. Man måste dock vara uppmärksam på vilken utbildning som talen avser. Till saken hör också den oklarhet som råder om begreppet vuxenutbildning. En vanligen förekommande definition av begreppet härrör från Yrkesutbildningsberedningen och lyder:

Utbildning som tas upp efter en tidigare avslutad eller avbruten grundutbildning samt efter en viss tids yrkesverksamhet. Till vuxenutbildning förs därmed all utbildning som inte är ett led i grundutbildning/förstagångsutbildning. Grundutbildningen kan ha bestått av enbart obligatorisk skolgång, av gymnasial eller postgymnasial utbildning. Vuxenutbildningen måste följaktligen gälla alla nivåerna inom det reguljära utbildningssystemet. Det karaktäristiska är att den skall vända sig till vuxna personer, som har en tids yrkesverksamhet och sålunda erfarenhet av yrkesarbete och arbetsliv.

(SOU 1966:3, s 276)

En konsekvens av denna definition blir att vissa som följer en kurs betraktas som vuxenstuderande, medan andra, som går samma kurs och är lika gamla inte anses vara detta. Som exempel brukar

man anföra studenter vid universiteten, vilka beroende på om studierna följt direkt på ungdomsskolans utbildning eller ej, anses vara vuxenstuderande. Jag vill emellertid i detta sammanhang även peka på studieförbundens verksamhet. I den statistik som presenteras av SCB sägs ingenting om hur stor andel av de studerande som inte kan vara vuxenstuderande enligt den ovan citerade definitionen. I de redovisningar som görs brukar man mera sällan utgå från elevkarakteristika utan i stället från arrangör. Eliasson & Höglund (1971) gav sålunda i sin översikt över vuxenutbildningen i Sverige följande definition, vilken jag ansluter mig till:

Det är mot bakgrund av sådana överväganden som vi i föreliggande rapport har definierat vuxenutbildning som "kurser" av ett visst minimiomfång, som erbjuds av företag, av organisationer och institutioner inom näringslivet, inom samhällelig förvaltning och verksamhet, av folkbildningsorganisationer och vissa frivilliga organisationer med annat huvudsyfte än studier, av statens skolor för vuxna, inom kommunal vuxenutbildning, av Sveriges Radio och TRU samt av korrespondensinstitutionen

(s 1:8)

Det är två aspekter som bör observeras i denna definition. Den ena gäller kursernas minimiomfång och den andra självstudier. Vad beträffar den senare innebär definitionen att självstudier inte tas med, utan att man fört enbart den institutionaliserade utbildningen till vuxenutbildningen. Riktigheten i detta kan naturligtvis ifrågasättas. Att jag valt att inte ta med självstudier beror på svårigheten att definiera vad som är en utbildningsaktivitet. Att t ex läsa en dagstidning eller se på TV ger utan tvekan viss kunskap, men är detta utbildning eller inte? En annan väg skulle ha varit att som Tough (1971) inte utgå från institutionaliseringskriteriet utan i stället tala om "inlärningsprojekt". Kravet för att något skulle betraktas som ett sådant projekt i Toughs studie var, att det rörde sig om planerade studier, som under en sju månadersperiod sammanlagt omfattade minst 9 timmar. En förutsättning vid denna typ av undersökning är emellertid att

data samlas in genom intensiva intervjuer eftersom man måste använda sig av en rad följdfrågor, som är svåra att på ett naturligt sätt föra in i en enkät.

Vad gäller det andra kriteriet, kursernas omfång, finns inga klara regler. Vanligen brukar man utgå från en viss minimi-tid eller ett visst antal kurssammankomster för att utbildningsaktiviteten skall räknas som utbildning. I de fall det rör sig om välbekanta utbildningsformer, som t ex studiecirk-lar, råder full överensstämmelse och inga missförstånd behö-ver uppstå. Däremot finns stora svårigheter avseende den ut-bildning, som ges i anknytning till arbetslivet. Det finns kurser på mycket skiftande nivåer och av varierande omfatt-ning. Frågan uppstår här var gränsen mellan utbildning och träning - som en biprodukt av själva arbetet - skall dras. I vissa fall har man valt att gå på frivillighetsaspekten. En-dast den utbildning, som individen själv valt att delta i skulle va-
ra vuxenutbildning, medan övrig anses ingå i arbetsuppgiften. I många fall är denna dimension emellertid svår att komma åt, och vidare kan den icke frivilliga utbildningen vara av be-tydande omfattning. Jag har därför endast valt tidsdimensionen när det gällt att avgöra om någon kurs eller utbildning anordnad av arbetsgivaren skall betraktas som vuxenut-bildning eller ej. Som undre gräns sattes ett veckoslut. Detta för att ha samma tidsintervall som vid fackförenings-utbildning, vilken ofta sker i form av veckoslutskurser.

De resultat som redovisas beträffande deltagande i vuxenutbild-ning i denna undersökning måste således ses mot bakgrund av hur vuxenutbildning definierats. Med tanke på att utbildningens om-fattning varierar från ett veckoslut till ett par år, anser jag att man inte enbart kan studera deltagande- icke deltagande, u-tan man måste också ta hänsyn till typ av utbildning och dess omfattning.

Klassificeringen av utbildningens längd försvårades av att en

del personer inte angett om det gällt hel- eller deltidsutbildning. I en del fall, då det t ex rör sig om kurser inom den yrkesinriktade kommunala vuxenutbildningen, har det varit möjligt att få klarhet i denna fråga. För att kunna göra jämförelser mellan olika former av kurser har all tid uttryckts i hel-dagsutbildning. Man måste här vara medveten om att det rör sig om mycket godtyckliga inplaceringar, och jämförelsernas värde får bedömas därefter.

6.2 Deltagande i olika typer av vuxenutbildning

6.2.1 Allmän beskrivning

Tabell 14. Deltagande i vuxenutbildning 1970-73 (N = 1 825)¹⁾

	Procent
Deltagit	38
Ej deltagit	62

¹⁾ Att N här är 1 825 och inte 1 780 hänger samman med de ansträngningar som gjordes för att få in svar på den berörda frågan

Totalt har 38 procent av dem som besvarade enkäten 1973 deltagit i någon form av vuxenutbildning under de senaste tre åren.

Vad beträffar deltagarfrekvensen bland dem som inte svarat, finns stor anledning anta, att denna varit betydligt lägre. Sålunda visade det sig, att bara 5 procent bland dem som svarade på sista påminnelsen - där endast vuxenstudier efterfrågades - har deltagit. Gör man antagandet att ingen i bortfallet har deltagit, erhålls ett intervall på deltagandet från 29 till 38 procent. Av dem med erfarenheter från vuxenutbildning var det en tredjedel - vilket motsvarar 13 procent av undersökningsgruppen - som bedrev studier vid datainsamlingstillfället.

Som jämförelse kan nämnas att man i LO-enkäten (1968) fann, att 34 procent i åldersgruppen 21-25 år hade deltagit i

vuxenutbildning under en treårsperiod. Även Molander (1973) har gjort en uppskattning av studieaktiviteten. Hans resultat pekar på en något lägre rekrytering för den berörda kategorin. Av männen i åldersgruppen 18-33 år som hade folkskola eller yrkesskola var det 18 procent som någon gång deltagit i vuxenutbildning och 8 procent som bedrev studier vid undersökningstillfället. Jag tror att skillnaden mellan Molanders tal och de tal som framkommit i L0-enkäten och föreliggande studie snarare kan förklaras av hur frågan ställdes, än av att det rörde sig om olika ålderskategorier. Av L0-enkäten framgår t ex att andelen deltagare var ganska konstant från 21 upp till 35 år.

Molander gav i frågeformuläret följande definition av vuxenstudier:

Med vuxenstudier menas all frivillig studieverksamhet som vuxna kan syssla med, t ex att delta i studiecirklar, gå omskolningskurs, läsa per korrespondens, följa radio- och TV/kurs, delta i företagsutbildning, gå i kvälls- eller vuxengymnasier.

I de två andra studierna nämndes inget om frivillighet och vidare frågades inte om deltagande i vuxenutbildning, utan om deltagande i utbildning eller kurs. En förklaring till det högre deltagandet i L0-enkäten och min undersökning skulle således kunna vara, att man fått med en större andel som deltagit i icke frivillig utbildning anordnad av arbetsgivaren. Tyvärr går det inte att uttala sig om detta, då Molander inte redovisat deltagandet för de olika formerna av vuxenutbildning. Vidare är det möjligt att vissa individer i Molanders material, trots definitionen, inte ansåg sig ha bedrivit vuxenstudier, fastän de gått på en kurs. Detta hänger samman med att många inte förknippar t ex en keramik kurs med vuxenstudier.

Den diskussion som nyss förts visar bl a på nödvändigheten av att få fram en fyllig officiell statistik för vuxenutbildningsområdet. Ett sådant arbete pågår också f n inom SCB. I avsaknad av sådan är det svårt att uttala sig om talet 38 procent är representativt. Bl a på grund härav är det viktigt att så noggrant som möjligt försöka beskriva mönstret i deltagandet.

I tabell 15 visas hur deltagandet fördelade sig på olika typer av vuxenutbildning. Att observera är att dubbelräkning förekommer, då man kan ha deltagit i mer än en typ av utbildning.

Tabell 15. Deltagande fördelat på olika former av vuxenutbildning. Procentuell fördelning. (Dubbelräkning förekommer)

	I procent av dem som deltagit N=680	I procent av undersökningsgruppen N=1 825
Arbetsgivare	32	12
Studieförbund	17	6
Kommunal VUX	17	6
Fackförening	15	6
AMS-kurs	13	5
Yrkesskola	13	5
Korrespondens	7	3
Folkhögskola	3	1
Övrigt	5	2

Innan resultaten kommenteras, behövs ett förtydligande göras rörande kategorierna fackförening och yrkesskola.

En mycket stor del av den utbildning som berör fackliga frågor anordnas av studieförbunden i nära anslutning till olika fackförbund. Att döma av de resultat som erhållits verkar det, som om deltagarna mera sällan är medvetna om detta. Det visade sig sålunda att så gott som samtliga, vilka hade sagt sig gått i en kurs anordnad av fackföreningen, i själva verket deltagit i en utbildning som arrangerats av något studieförbund. Dessa personer ingår i den statistik som redovisas av studieförbunden. Med tanke på att denna grupp i vissa intressanta avseenden kan tänkas skilja sig från övriga som deltagit i studieförbundens

verksamhet, har jag valt att hålla isär grupperna. I fortsättningen kommer det alltså något felaktigt att talas om utbildning ordnad av fackförening. I de fall (3 st) man deltagit i fackföreningsinriktad utbildning och helt riktigt angett studieförbund har dessa förts till gruppen "fackförening", eftersom övriga med motsvarande kurs återfinns där.

Att redovisa kategorin "yrkesskola" separat kan förefalla något besynnerligt, då övervägande delen av denna verksamhet sedan gymnasiereformen 1971 är en del av den kommunala vuxenutbildningen. I den senare ingick till att börja med enbart utbildning motsvarande grundskolan och f d gymnasiet. Men eftersom de som berörts av yrkesskoleutbildning kan förväntas skilja sig från de personer som gått teoretisk kommunal vuxenutbildning, har jag valt att föra all yrkesutbildning till kategorin yrkesskola. Vidare kan anföras att nästan samtliga som deltagit i denna typ av utbildning markerat yrkesskola. Detta innebär således att de värden, som redovisas för den kommunala vuxenutbildningen, gäller de teoretiska utbildningsvägarna.

Från tabell 15 kan utläsas att man främst deltagit i utbildning anordnad av arbetsgivaren. Av dem som deltagit var det en tredjedel som bedrivit denna typ av utbildning, vilket motsvarar 12 procent av undersökningsgruppen. Detta är i det närmaste dubbelt så många jämfört med andelen som sagt sig ha följt studieförbundens verksamhet respektive gått i den yrkesinriktade kommunala vuxenutbildningen. Ca 6 procent av dem som svarade har deltagit i kurs anordnad av fackförening, medan 5 procent gått i arbetsmarknadsutbildning respektive yrkesskola. 3 procent har studerat per korrespondens och 1 procent gått på folkhögskola.

I ett par fall fanns möjligheter att jämföra de erhållna värdena med dem som gäller för hela åldersgruppen. Med hjälp av uppgifter om deltagande i kommunal vuxenutbildning (SCB nr U

1973:21) och om folkmängden i Statistisk årsbok 1973 går det att utläsa, att 5 procent av alla män i åldern 21-25 år deltog i gymnasie- eller grundskolekurser hösten 1972. Detta skall jämföras med att 3 procent av den aktuella gruppen följde denna typ av utbildning vid datainsamlingstillfället. Vidare kan nämnas att sammanlagt 6 procent i undersökningsgruppen deltagit någon gång under treårsperioden.

Tyvärr finns ingen åldersindelning i det material om studieförbundens cirkelverksamhet 1972/73, som presenteras av SCB. Totalt har ca 2,1 miljoner cirkeldeltagare registrerats (SCB U 1973:32). Detta är emellertid inte detsamma som att 2,1 miljoner personer gått på cirklar, då vissa har deltagit i mer än en cirkel. I vilken omfattning detta skett vet man inte. Emellertid står det helt klart, att en stor del av den vuxna befolkningen berörs av folkbildningen. I den allmänna debatten brukar ofta, med all rätt, framhållas att man inom denna verksamhet i högre utsträckning än vid andra former av vuxenutbildning lyckats nå ut till de kortutbildade. Av resultaten i tabell 15 att döma skulle detta dock inte gälla för yngre kortutbildade män. Bortsett från utbildning anordnad av arbetsgivare, där frivilligheten kan diskuteras, framgår att den kommunala vuxenutbildningen dragit i stort sett lika många deltagare som studieförbunden. (Detta gäller även om man för kategorin fackförening till studieförbunden, då denna ökning motsvaras av den som fås genom att föra kategorin yrkesskola till den kommunala vuxenutbildningen.) Att den kommunala vuxenutbildningen relativt sett lyckas bättre bland yngre än äldre kortutbildade kan bl a förklaras av, att den bättre svarar mot de förras än de senares behov. Så kan t ex samhällets krav på formell kompetens förväntas upplevas starkare av de yngre.

Som tidigare nämnts förekom det att en del personer har deltagit i mer än en typ av vuxenutbildning. Totalt har en femtedel av deltagarna gjort detta. Det kan nämnas att den högsta andelen dubbelddeltagare - ca 45 procent - fanns bland per-

soner som gått i studieförbunds- och fackföreningskurs och det lägsta - 25 procent - bland dem som deltagit i utbildning anordnad av AMS och arbetsgivare. I detta sammanhang kan det vara av intresse att beakta, hur många som deltagit i såväl kommunal vuxenutbildning som studieförbund. Ibland hävdas nämligen att studieförbundens utbildning skulle tjäna som en förberedelse för senare studier i den kommunala vuxenutbildningen. Det visar sig emellertid att bara 6 procent av dem som deltagit i den kommunala vuxenutbildningen också gått på något studieförbund. Data tillåter inte att uttala sig om dessa studier skett före, efter eller samtidigt med deltagande i den kommunala vuxenutbildningen. Oavsett denna begränsning ger resultatet inte något stöd för antagandet, att studieförbundens utbildning skulle fungera som en förberedelse för senare kommunal vuxenutbildning bland yngre kortutbildade.

I det följande kommer att ges en beskrivning av de enskilda formerna av vuxenutbildning.

6.2.2 Studieförbund

I rekryteringsdebatten brukar ofta framhållas, att problemet är att få med en person första gången. När väl detta lyckats kommer han fortsättningsvis ofta att delta i andra kurser. Detta tycks i hög grad gälla för studieförbundens verksamhet, där en och samma person ofta återkommer termin efter termin. Johansson (1973) fann t ex att ca 65 procent av de undersökta cirkeldeltagarna i åldern 18-33 år och 70 procent i åldrarna 34-65 år tidigare hade gått i en studiecirkel. Vidare hade drygt en tredjedel i åldersgrupperna 34-65 år deltagit i mer än sju terminers cirkelstudier. Vid en uppföljning av dem som varit med i FÖVUX det första försöksåret framkom, att 55 procent bedrev någon form av studier ett år efter FÖVUX-kursen. Ungefär hälften av dessa hade fortsatt med cirkelstudier (SOU 1973:9, s 85-86).

Dessa resultat skall ställas mot att 68 procent av de i undersökningsgruppen, som under den aktuella treårsperioden deltagit i studieförbund, följt en cirkel, 25 procent två och 6 procent tre eller fyra cirklar. Bland dem som deltog vid undersökningstillfället (ca 1/3 av dem som totalt gått i något studieförbund) var det 36 procent som tidigare varit med. Att döma av resultaten tycks det - även med beaktande av att det här gäller unga människor - som om den aktuella gruppen inte återkommer till cirkelstudier i samma utsträckning som är vanligt.

Hur deltagandet fördelar sig på olika ämnesområden visas i tabell 16. De erhållna resultaten jämförs med fördelningen för samtliga män som deltog 1972/73 (Uppgiften hämtad från SCB nr U 1973:32).

Tabell 16. Deltagare i studieförbund fördelade efter ämnesområde. Procentuell fördelning

Ämnesområde	"Unga män" ¹⁾ N=114	Samtliga män ¹⁾ för år 72/73 N=943 301
Ekonomi, näringsväsen	28	7
Språk	28	24
Litteratur, konst, teater	15	12
Teknik, industri, kommunikation	12	5
Samhälls- och rättsvetenskap	8	23
Naturvetenskap	6	4
Religion, filosofi, psykologi	3	4
Musik	1	20
Historia, geografi	-	2

¹⁾ Dubbelräkning förekommer

De dominerande ämnesområdena var ekonomi, näringsväsen samt språk. Jämfört med uppgifterna för samtliga män avviker de erhållna resultaten markant för fyra av de nio ämnesområdena. Relativt sett återfinns betydligt fler av de unga männen inom området ekonomi-näringsväsen (28 mot 7 procent) samt något fler inom teknik, industri, kommunikation (12 mot 5 procent). Däremot föreligger en markant underrepresentation inom områdena musik samt samhälls- och rättsvetenskap (1 mot 20 procent respektive 8 mot 23 procent). Vad beträffar samhällsämnen hänger detta samman med att deltagandet i fackföreningskurs redovisats separat. Hade denna del ingått skulle värdet för den berörda kategorin i stället blivit drygt 50 procent. Fortfarande skulle dock relativt sett en viss övervikt för ekonomi och näringsväsen finnas, och musik skulle vara klart underrepresenterat.

Jämförelserna har fått göras med en grupp bestående av samtliga män, då SCB:s material inte redovisas efter ålder. Johansson (1973, s 48) fann emellertid i sin beskrivning av studieförbundens cirkelverksamhet, att ca 25 procent av männen i ålderskategorin 18-33 år hade deltagit i musik respektive samhälls- och rättsvetenskap och bara 3 procent i ekonomi. Av resultaten att döma tycks det i undersökningsgruppen finnas en kraftigare betoning av studiecirklar, vilka kan tänkas ha relevans för arbetet, än vad som allmänt brukar vara fallet vid cirkelstudier.

6.2.3 Utbildning anordnad av arbetsgivare

Det finns, som tidigare framförts, många frågetecken i samband med den typ av utbildning som anordnats av arbetsgivaren. För det första är det ofta tveksamt, om det rör sig om utbildning eller om det enbart gäller någon form av kortare introduktion av någon ny maskin eller allmän information om företaget. I samband härmed kommer frivillighetsaspekten in. Eliasson & Höglund (1971, kap 2) fann, att två tredjedelar av de företagsinterna kurserna inte var frivilliga, utan att de anställda förväntades

delta i dem. En annan svårighet är att bestämma kursernas längd, då en del inte angett om det rört sig om hel- eller deltidsutbildning. I allmänhet brukar denna typ av utbildning ske helt på arbetstid (Eliasson & Höglund). Slutligen måste man vara medveten om att arbetsgivaren själv inte behöver förmedla undervisningen, utan att det kan röra sig om en extern kurs dit de anställda skickas. De erhållna resultaten bör därför betraktas med viss försiktighet och ger närmast en grov bild av läget. För att erhålla exakta detaljer - vilket inte var avsikten - behövs en omfattande intervjuundersökning.

De kurser man deltagit i var ofta av ringa omfattning. Sålunda hade 37 procent gått mindre än 15 dagar, 29 procent 15 dagar - 2 månader, 21 procent 2 månader - 6 månader och 12 procent längre än 1/2 år. I kategorin "mindre än 15 dagar" fanns ett stort antal, som bara hade deltagit ett par dagar. Som jämförelse kan nämnas, att Eliasson & Höglund (1971, kap 2) anger medelvärde på denna typ av utbildning till sju dagar.

Ca hälften har bara gått i en kurs, en fjärdedel i två och lika många i tre eller flera kurser. I tabell 17 visas hur kurserna fördelar sig på ämnesområden. Den gjorda indelningen överensstämmer i stort med den som brukar användas vid redovisning av AMS-kurser.

Det klart dominerande ämnesområdet var "verkstads-, byggnads- och metallarbete" med 31 procent av deltagarna. Därefter följde "elektroarbete" och "kontors- och detaljhandelsarbete" med 17 respektive 11 procent. Undantagsvis har utbildningen haft en allmän teoretisk inriktning (7 procent). Dessa resultat bör ställas mot yrkesfördelningen i undersökningsgruppen (tabell 6 s 48). Härvid framgår att det finns en liten överrepresentation av kurser, som behandlar elektroarbete och vidare kontor och handel. Antalet kurser på verkstadssidan motsvarar andelen yrkesverksamma inom denna sektor. Däremot fanns en underrepresentation av personer sysselsatta inom transport samt jord- och skogsbruk.

Tabell 17. Utbildning anordnad av arbetsgivare fördelad på ämnesområde (N=217)

Ämnesområde	Procent
Verkstads-, byggnads- och metallarbete	31
Elektroarbete	17
Kommersiellt kontors- och detaljhandelsarbete	11
Vårdarbete, bevakning	8
Allmän teoretisk	7
Tekniskt arbete	6
Kameralt och kontorstekniskt	7
Grafiskt, foto, reklam	3
Lantbruk, trädgård och skogsarbete	2
Byggnads- och anläggningsarbete	2
Husligt arbete	2
Servicearbete	2
Arbetsledning	1
Träarbete	1

6.2.4 Utbildning anordnad av fackförening

Som tidigare påpekats avses här, med något undantag, kurser som anordnats av ett studieförbund, men där deltagaren själv upplevde, att det var fackföreningen som var arrangör.

Drygt hälften som deltagit hade följt en kurs, medan en fjärdedel har gått på två och en femtedel på tre eller flera kurser. Den totala tid som lagts ned var kort. 80 procent har deltagit kortare tid än 15 dagar (oftast mindre än 1 vecka), 17 procent 15 dagar till två månader och bara 3 procent två till sex månader.

6.2.5 Arbetsmarknadsutbildning

Inom AMS-utbildningen finns kurser av mycket varierande omfattning. Enligt uppgift i Eliasson & Höglund (1971, kap 6) över-

stiger två tredjedelar av kurserna tio månader. Vad beträffar den genomsnittliga studietiden angavs den till något under sex månader. Detta kan jämföras med den tid som kommit fram i föreliggande undersökning och som redovisas i tabell 18.

Tabell 18. Kurslängd vid AMS-utbildning. Procentuell fördelning (N=89)

Kurslängd	Procent
15 dagar - 2 mån	16
Mer än 2 mån - högst 6 mån (1 termin)	31
Mer än 6 mån - högst 1 år (2 terminer)	36
Mer än 1 år (2 terminer)	17

Av tabell 18 framgår att drygt hälften av dem som deltagit i AMS-utbildning gjort detta i mer än 6 månader, vilket stämmer väl överens med vad som gäller för AMS-utbildning i allmänhet. Det helt dominerande ämnesområdet var "verkstads, byggnads, metallarbete", vilket hade följts av 57 procent. Därefter följde 11 procent preparandkurser, 7 procent elektroarbete och 4 procent för vardera "kameralt", "tekniskt", "byggnadsanläggningsarbete" och "allmänna kurser". Resterande 9 procent fördelar sig på nio olika ämnesområden.

6.2.6 Yrkesskola

Under denna kategori inräknas yrkesskolekurser i den kommunala vuxenutbildningen, företagsskolor och andra enskilda yrkesskolor. Det går inte att utläsa om någon har följt utbildningen inom ungdomsskolan.

Det är mera sällan man följt mer än en kurs på yrkesskola. Drygt tre fjärdedelar av dem som deltagit i denna typ av utbildning har gått en kurs, 17 procent två och 4 procent tre kurser. Hur

lång tid utbildningen sammanlagt omfattar, visas i tabell 19.

Tabell 19. Kurslängd vid yrkesskoleutbildning. Procentuell fördelning (N=90)

Kurslängd	Procent
- 14 dagar	8
15 dagar - 2 månader	18
Mer än 2 mån - högst 6 mån (1 termin)	29
Mer än 6 mån - högst 1 år (2 terminer)	16
Mer än 1 år (2 terminer)	29

Det rör sig i allmänhet om en omfattande utbildning. 45 procent av dem som deltagit har gjort detta i mer än ett halvt år och 29 procent över ett år. Utbildningens innehåll framgår av tabell 20. De erhållna resultaten har där ställts mot uppgifter från SCB (nr U 1973:21) för samtliga män, som deltagit i denna typ av utbildning. I stort stämmer de två fördelningarna överens, även om de unga männen var underrepresenterade i kontorsutbildning och överrepresenterade i estetisk utbildning.

Tabell 20. Yrkesskoleutbildning fördelad på ämnesområde. Procentuell fördelning

Ämnesområde	"Unga män" N=90	Samtliga män N= 23 874
Teknisk utbildning	6	14
Industri- och hantverk	50	58
Kontor och handel	10	21
Servicearbeten och husligt arbete	5	5
Vårdyrken	4	0
Samfärdselutbildning	0	0
Estetisk utbildning	10	0
Övrig särskild yrkesutbildning	14	1

Samtliga i undersökningsgruppen som förts till kategorin "övrig särskild yrkesutbildning" har gått på kurser med anknytning till lant- och skogsbruk.

6.2.7 Kommunal vuxenutbildning

Av dem som deltagit i den kommunala vuxenutbildningen hade 40 procent följt fackskolekurser, 36 procent gymnasiekurser och 24 procent grundskolekurser. Detta är en kraftig överrepresentation av fackskolekurser. Enligt SCB (nr U 1973:21) var det hösten 1972 bara 6 procent av alla elever inom allmän kommunal vuxenutbildning som gick i fackskolekurser. 55 procent gick i gymnasiekurser och 29 procent i grundskolekurser.

Tabell 21. Deltagande i allmän kommunal vuxenutbildning.
(N = 114)

	Procent
Fullständig fackskolekompetens	29
Fullständig gymnasiekompetens	20
Fullständig grundskolekompetens	18
Gymnasiekompetens, enstaka ämnen	16
Fackskola, enstaka ämnen	11
Grundskola, enstaka ämnen	6

Som synes av tabell 21 har de flesta som deltagit skaffat sig en fullständig kompetens och då framför allt på fackskolenivå. I de flesta fall har det rört sig om en tekniskt inriktad utbildning.

6.2.8 Korrespondensutbildning

43 procent av dem som bedrivit korrespondensstudier hade följt någon kurs med elektronisk inriktning. Allmänna skolämnena hade studerats av 30 procent, medan kurser för ritare och ingenjörerverkmästare dragit 13 respektive 11 procent. Kurserna var i all-

mänhet av storleken 20 till 50 brev.

6.3 Informationsvägar

De som deltagit i utbildning fick, som nämndes vid variabelbeskrivningen (s 41), ange hur de fått kännedom om kursen. Svaren finns sammanställda i tabell 22. Utbildning anordnad av arbetsgivare, fackförening och AMS har inte tagits med, då informationen om dessa nästan uteslutande kom från ett håll. De som deltagit i arbetsmarknadsutbildning hade upplysts av arbetsförmedlingen, medan information om utbildning anordnad av arbetsgivare och fackförening kom från respektive arrangör.

Tabell 22. Informationsvägar. Procentuell fördelning

	Studieförbund n=103	Yrkes-skola n=85	Komm vux n=96	Korres-pondens n=48	Folkhög-skola n=20
Tidningsannonser	28	26	28	35	(25)
Trycksak i brevlådan	20	7	7	35	(15)
På arbetet gm arbetskamrat	14	8	8	4	
Vänner o bekanta	9	6	10	2	(5)
Studieombud	9	-	-	4	
Själv tagit reda på	8	22	27	13	(35)
Arbetsgivare	7	12	1	2	
Fackförening	4	2	-	-	
Arbetsförmedling	2	14	18	4	(20)
Totalt	100	100	100	100	100

Tabell 22 visar att tidningsannonser, oavsett vilken typ av vuxenutbildning det rör sig om, haft förhållandevis stor betydelse och särskilt för dem som bedrivit korrespondensstudier. De som deltagit i studieförbund nämnde ofta också tryck-

saker i brevlådan, medan detta var relativt sällsynt bland personer som gått i kommunal vuxenutbildning eller yrkesskola. Det är främst de som deltagit i studieförbund eller gått på yrkesskola som fått kännedom om kursen genom personliga kontakter, medan de annars tycks ha varit relativt sällsynta. Vänner och arbetskamrater har angetts i ungefär samma utsträckning dock relativt sällan. Bland dem som gått på yrkesskola eller kommunal vuxenutbildning var det lika många som sade sig ha fått reda på kursen genom arbetsförmedlingen, som genom vänner och arbetskamrater tillsammans. Att man själv sökt upp och skaffat information nämndes framför allt av dem som deltagit i yrkesskola, kommunal vuxenutbildning och folkhögskola. Däremot framhölls eget initiativ mer sällan av dem som deltagit i studieförbund eller korrespondensstudier. Arbetsgivarna har haft viss betydelse för deltagande i yrkesskola och studieförbund, medan fackförening undantagsvis nämndes som informationskälla.

Erfarenheterna från "Frågeformulär -70" visar, att man endast i ringa omfattning upplevde att intresset för vuxenutbildning påverkats av omvärlden. Av de tillfrågade var det bara en tredjedel som överhuvudtaget tyckte att deras inställning i någon högre grad påverkats av andra än dem själva. I de fall de var gifta var det främst maken som haft betydelse. Andra, som hade inverkan var föräldrar, arbetskamrater och överordnade på arbetet. Däremot nämndes tidningsannonser i mycket liten utsträckning. Således tycks det som om tidningsannonser har betydelse när det gäller att välja en särskild kurs, medan de inte i någon högre grad påverkar den allmänna inställningen till vuxenutbildning. Detta stämmer väl med vad som framkom vid ett par studier med syfte att granska utbildningsannonser om universitetskurser. Annonserna uppmärksammades framför allt av dem som var intresserade av studier, medan de var mindre effektiva när det gällde att nå kortutbildade med begränsat studieintresse. (Abrahamsson 1974, s 148 f)

Det fanns inget samband mellan i vilken utsträckning som personer i omgivningen 1970 upplevdes ha påverkat inställningen till utbildning och hur man fått kännedom om kursen. De t ex som 1970 sagt, att intresset för vuxenutbildning påverkats av vänner eller arbetskamrater, hade inte fått reda på kursen genom dessa källor oftare än övriga. Dessa resultat parade med det faktum att annons haft förhållandevis stor betydelse pekar på väsentliga skillnader mellan kort- och välutbildade vad avser tillgången till information. Sålunda fann Lekberg & Lekberg (1971), Rönbo & Palm (1972) att studerande inom kommunal vuxenutbildning ofta fått reda på utbildningen genom någon bekant. Det förefaller alltså som om den s k tvåstegshypotesen (information ges i två led) skulle vara mindre giltig för kortutbildade. Förklaringen härtill är helt enkelt, att det är förhållandevis få bland dessa som deltagit, och därför är möjligheterna att få höra om en kurs från vänner och bekanta mindre än bland välutbildade. Som en följd härav behövs information från andra källor än vänskretsen. Det är i nu nämnda sammanhang, som den uppsökande verksamheten blir aktuell.

6.4 Sammanfattning

I den definition som gavs av begreppet vuxenutbildning var utgångspunkten inte elevkaraktäristika utan arrangör och omfattning. För att räknas som utbildning sattes en undre gräns motsvarande ett veckoslut. För att kunna göra jämförelser mellan olika former av kurser uttrycktes all tid i heldagsutbildning. Totalt hade 38 procent av dem som besvarade enkäten deltagit i vuxenutbildning mellan 1970 och 1973. Det är troligt att deltagandet bland dem som inte svarade skulle ligga lägre. Gör man antagandet att ingen bland de senare deltagit fås ett intervall för det "sanna" deltagandet på 29 - 38 procent.

Det var främst utbildning anordnad av arbetsgivaren som man deltagit i. Dubbelt så många (12 mot 6 procent) hade deltagit i denna verksamhet jämfört med andelen som sagt sig ha följt studieförbundens verksamhet respektive gått i allmän kommunal

vuxenutbildning. 6 procent av dem som besvarade formuläret uppgav sig ha varit med i en kurs anordnad av fackförening. Vid kontakt med fackförbunden framkom emellertid att kurserna, med något undantag, arrangerats av studieförbund. Med tanke på att de som angivit fackförbund som arrangör, i vissa intressanta avseenden kunde tänkas skilja sig från de personer som sagt sig ha deltagit i studieförbund, hölls grupperna åtskilda. Av motsvarande skäl hölls yrkesskola och kommunal vuxenutbildning isär. Till den senare hänfördes utbildning som räknas som allmän kommunal vuxenutbildning, medan den förra överensstämmer med yrkesinriktad kommunal vuxenutbildning.

I ett par fall fanns möjligheter att jämföra de erhållna värdena med dem som gällde för hela åldersgruppen. Medan 5 procent av alla män i åldern 21-25 deltog i gymnasie- och grundskolekurser hösten 1972, var siffran 3 procent för de undersökta. Vad gäller studieval fanns en kraftig överrepresentation av fackskolekurser. Resultaten beträffande studieförbund pekar på att yngre kortutbildade män är underrepresenterade i denna typ av utbildning. Likaså tycks det som om de berörda inte återkommer till cirkelstudier i samma utsträckning som är vanligt. Ämnesvalen indikerar en något kraftigare betoning av cirklar, som kan tänkas ha relevans för arbetet, än vad som allmänt gäller vid cirkelstudier.

De kurser som anordnats av arbetsgivaren var ofta av ringa omfattning. Det klart dominerande ämnesområdet var här "verkstads-, byggnads-, metallarbete" med 31 procent av deltagarna. Även den fackliga utbildningen var relativt sett av ringa omfattning. Hälften av dem som deltagit i AMS-utbildning hade gjort så mer än sex månader. Det helt dominerande ämnesområdet var, liksom vid utbildning anordnad av arbetsgivaren, "verkstads-, byggnads-, metallarbete", som följts av 57 procent. Även yrkesskolestudier-
na var av jämförelsevis betydande omfattning.

I detta kapitel ingår också en redogörelse för hur deltagarna fått kännedom om kursen. Tidningsannonser hade, oavsett vilken typ av utbildning det rört sig om, haft förhållandevis stor betydelse. Personliga kontakter nämndes påfallande sällan. Trycksaker i brevlådan hade betydelse för dem som deltagit i studieförbund eller bedrivit korrespondensstudier. Personer som gått i kompetensgivande utbildning angav "själv tagit reda på" oftare än personer som deltagit i studieförbund. Jämförelser med tidigare forskning pekade på väsentliga skillnader mellan kort- och välutbildade, vad gäller möjligheter att få information om vuxenutbildning från bekantskapskretsen, vilket understryker behovet av uppsökande verksamhet.

7 MOTIV FÖR ATT DELTA I VUXENUTBILDNING

An understanding of why adult education students participate would facilitate the growth of theory and models to explain participation, throw light on the conceptual desert that underpins adult education dropout research and enhance efforts to increase the quantity and quality of learning experiences for adults.

(Boshier 1971, s 3).

Motivsidan utgör självklart en viktig aspekt vid analysen av rekrytering till vuxenutbildning och måste ägnas stor uppmärksamhet.

Motiv att delta i vuxenutbildning betraktas i undersökningsmodellen (se s 21) som en inskjuten variabel. Den speglar hur individen utifrån personliga egenskaper, erfarenheter och aktuella situationer når fram till sitt handlande.

Utgångspunkten för resonemangen är att behov, motiv, önskningar, "drives" etc alla är uttryck för impulser hos individen, som styr beteendet. Det torde vara föga fruktbart att försöka göra teoretiska distinktioner mellan dessa begrepp, och i likhet med Berelson & Steiner (1964, s 239) kommer därför dessa inre krafter att behandlas som ett enhetligt begrepp.

I det följande diskuteras först några allmänna motivationsmodeller, som har anknytning till deltagande i vuxenutbildning. Därpå följer en redovisning av tidigare forskning rörande motiv för att delta i vuxenutbildning. Mot bakgrund av dessa två avsnitt redovisas slutligen resultaten i den egna undersökningen.

7.1 Motivationsmodeller avseende deltagande i vuxenutbildning

Det problem Boshier drar upp - att förklara deltagandet i vuxenutbildning - är naturligtvis endast ett specialfall av den allmänna frågan: Vad är det som styr mänskligt beteende? Problemet har ägnats central uppmärksamhet inom motivationsforskningen. Betecknande för detta område är rikligheten av teorier. Cofer

& Appley (1964) samt Madsen (1968) tar sålunda vid genomgången av motivationsbegreppet upp ett tjugotal teorier. Trots det rika utbudet är det vanskligt att finna någon teori som är generellt användbar. Den rådande oklarheten hänger uppenbart samman med problemets komplexitet.

Jag kommer här inte att behandla samtliga teorier inom området, utan tar enbart upp ansatser som kan anses ha en mera direkt anknytning till deltagande i vuxenutbildning.

Flera av dessa modeller har sin förankring i den allmänna teorin om behovstillfredsställelse. I korthet innebär denna, att alla människor har vissa grundläggande behov som måste tillfredsställas. På grund av detta tenderar de att känna sig mer attraherade av aktiviteter, som de tror kan leda till att behoven tillfredsställs. En persons beslut att delta i vuxenutbildning skulle sålunda bero på att han kan bibringas uppfattningen, att ett deltagande kan bidra till att tillfredsställa något eller några av de behov han upplever (Douglah 1970).

Tre modeller med anknytning till den mer allmänna teorin om behovstillfredsställelse skall nedan diskuteras från följande begrepp:

- behovshierarki
- utvecklingsbundna uppgiftskrav
- värdeorientering.

7.1.1 Behovshierarki

Maslow (1954) beskriver människans behov som organiserade i nivåer, med de fysiologiska behoven längst ned och behoven kopplade till självförverkligande högst upp.

Maslow särskiljer följande behovsnivåer:

- behov av självförverkligande
- behov av uppskattning
- sociala behov
- trygghetsbehov
- fysiologiska behov

För att ett behov ska kunna göra sig gällande fordras, att de underliggande behoven är nöjaktigt tillfredsställda. Utifrån detta synsätt borde vuxenutbildningen ha sådan karaktär, att den ger möjligheter att tillfredsställa de dominerande behoven hos de människor den vänder sig till.

Ett försök att belysa deltagandet i vuxenutbildning med utgångspunkt från Maslow har gjorts av LeClair (1969). Han ställde deltagande i vuxenutbildning i relation till upplevd behovsotillfredsställelse (need deficiency) i arbetet. För att mäta "need deficiency" använde han ett av Porter (1961 och 1962) utarbetat instrument, som omfattade ett antal frågor avseende följande behov:

- behov av självförverkligande
- behov av uppskattning
- behov av sociala kontakter
- behov av trygghet

Respondenten fick ange:

- a) i vilken grad en viss egenskap, t ex trygghet, fanns i det nuvarande arbetet
- b) i vilken grad han ansåg att denna egenskap borde föreligga och
- c) vilken betydelse han tillmätte denna egenskap.

Det värde som angetts på b minus det som angetts på a antogs mäta graden av behovsotillfredsställelse. LeClair fann, att det existerade ett positivt samband mellan en persons upplevda behovsotillfredsställelse i arbetet och deltagande i vux-

enutbildning. Liknande resultat erhöll Bradley (1970, 1972) och Rubenson (1972) vad beträffade intresset för att avancera inom yrket respektive delta i vuxenutbildning.

LeClair uppmärksammar inte den uppdelning i otillräcklighetsbehov, - "deficiency needs" - och utvecklingsbehov - "growth needs" - som Maslow gör. Hos de personer som upplever otillräcklighetsbehov, kan man förmoda att behovstillfredsställelse medför att balans och harmoni uppnås. Tillfredsställandet av utvecklingsbehoven däremot kommer sannolikt att öka motivationen att söka sig till liknande aktiviteter. Följaktligen kan utvecklingsbehoven aldrig tillfredsställas en gång för alla, då målet för självförverkligandet ständigt förändras.

Ett liknande synsätt återfinns hos Kuhlen (1970). Han skiljer på utvecklings-expansions-motiv och hot-ångest-motiv. De förra antas dominera under första delen av en persons liv, medan de senare tar överhand under senare delen.

Orsaken till att jag uppehållit mig vid uppdelningen av behov i otillräcklighets- och utvecklingsbehov är att denna delvis kan tänkas förklara varför vissa personer som deltar i vuxenutbildning ständigt återkommer, medan andra ser deltagandet som en engångsföreteelse.

En svårighet att konkret applicera Maslows teori är oklarheter vad beträffar de högre behovsnivåerna. Cofer & Appley (1964) hävdar att litteraturen endast delvis ger belägg för att dessa skulle vara hierarkiskt ordnade.

That the support is partial is because the evidence concerns only the needs at the two lower levels of his hierarchy, the physiological and anxiety (security) needs.

(s 684)

Därför synes man enbart kunna använda Maslows teori som en grov

referensram för att förstå deltagande i vuxenutbildning. Så t ex passar den som Miller (1967) framför delvis in, när det gäller att förklara socialgruppskillnader i samband med deltagande i vuxenutbildning (se nedan s111).

7.1.2 Utvecklingsbundna uppgiftskrav

Många av de studier som försökt analysera livscykeln har utgått från Charlotte Bühlers 10 stadier, som individen anses genomgå (Bühler 1959). Varje stadium utmärks av sitt speciella krav på prestation.

En koppling till denna stadieteori och vuxenundervisning gör Havighurst (1970, s 17) som kanske något optimistiskt säger:

The most profound educational change of this century is a change of attitude which no longer regards education as essentially preparatory but regards education as essentially a way of meeting the demands and aspirations of the present period of one's life.

Havighurst använder begreppet uppgiftskrav - "developmental tasks" - för att förklara mänskligt beteende. Han menar att man måste ta reda på var i livscykeln individen befinner sig. Genom att försöka identifiera de olika roller som kan förväntas spela in och de krav personen utsätts för i dessa roller kan man bättre förstå vilka behov som upplevs som dominanta. När individen passerar genom livscykeln under vilken hans behov och sociala roller ständigt förändras, ställs han inför olika uppgiftskrav (jfr Havighurst & Orr 1956, Havighurst 1961, 1970, 1971 och 1973), vilka är beroende av tre faktorer:

individens biologiska utveckling

det sociala tryck och de förväntningar individen utsätts för

individens anspråksnivå.

Havighurst menar att för en persons utveckling krävs, att varje stadiums uppgiftskrav ska vara uppfyllda innan man kan övergå till ett nytt stadium. Det intressanta i detta sammanhang är att utbildning, som ett bland många medel, kan tjäna

till att fullgöra dessa krav. Uppgiftskraven skulle alltså på detta sätt utgöra motivationskällan. När Havighurst beskriver den vuxnes olika stadier och dessas dominerande krav, skiljer han på instrumentell och expressiv utbildning. Med den förra menar Havighurst att målet ligger utanför själva inlärningsakten t ex studier för ett yrke. Expressiv utbildning däremot innebär att målet ligger i själva inlärningsakten, t ex nöjet att lära eller att få träffa människor. Här måste naturligtvis påpekas, att det inte är fråga om antingen eller, utan en kombination där den ena eller den andra aspekten kan överväga. Havighurst gör en indelning i olika stadier och beskriver de olika stadiernas utvecklingsuppgifter, så t ex sägs rörande åldern 20 - 30 år:

Man söker finna social identitet och sysslar mest med sin egen person och den egna omedelbara omvärlden. Utbildning används under denna tid främst till yrkesförberedelse.

Grova indelningar av här nämnt slag är ofta behäftade med svagheter, genom att de ej i tillräcklig grad uppmärksammar individuella differenser. Vidare synes Havighurst inte tillräckligt ha betonat miljöns betydelse.

Styrkan i Havighursts resonemang är att han går ifrån den kronologiska åldern och i stället tvingar dem som sysslar med vuxenutbildning, t ex utbildningsadministratörer att fundera på hur den presumptiva deltagaren "ser ut" och var i livscykeln han befinner sig.

7.1.3 Värdeorientering

De vuxenroller som en individ spelar förändras inte bara med åldern, utan även med den sociala omgivningen. Detta har i samband med deltagande i vuxenutbildning uppmärksamats av Fridemann (1970), vars teoretiska utgångspunkt vid studiet av livscykeln vilar på begreppet värdeorientering. Begreppet står inte för en rent personlig önskan eller preferens utan

uttrycker vad personen eller hans grupp tror att han eller den bör önska. *"And thus it is a part of the body of culturally transmitted norms which regulate human behavior (s 39).*

När en individs livsroll förändras kommer också hans värderingar och mål att ändras. Han söker nya mål och nya "karriärer". Varje person "gör karriär" inom något område. Eftersom deltagande i vuxenutbildning oftast är frivilligt, är det intressant att beakta hur deltagandet varierar i förhållande till överensstämmelse mellan individens värdeorientering och utbudet.

Då en individs liv i hög grad påverkas av yrkesrollen, kommer Friedmanns analys av denna med utgångspunkt i individens värdeorientering att uppmärksammas.

Friedmann gör i tabellform en indelning av yrkesrollen i fyra olika stadier enligt följande:

Stadium	Ungefärlig åldersfördelning	Värdeorientering i yrkesrollen		
		Tid	Målrelation	Aktivitet
1. Inträde i "karriären"	20 - 28	nutid framtid	individuell- collateral	instrumentell
2. Avancemang inom "karriären"	25 - 50	framtid	collateral- lineal	instrumentell
3. Platå	35 - 60	nutid	collateral- individuell	expressiv- instrumentell
4. Förberedelse för pensionering	55 - 65	nutid	individuell- collateral	expressiv- instrumentell

I ovanstående tabell går de olika ålderskategorierna in i varandra, och de uppmärksammar på så sätt de individuella differenserna i yrkesrollen. Här ingår tre värdeorienteringar, nämligen tid - målrelation - aktivitet.

De olika termerna för målrelation har följande betydelse:

collateral	- grupp mål prioriteras
individuell	- individuella mål prioriteras
lineal	- målen prioriteras i förhållande till de hierarkier individen befinner sig i, t ex yrkeshierarkin, samhällshierarkin.

I de första stadierna i yrkeskarriären är individen inställd på att framtiden kommer att medföra förbättringar. Förändringar i attityder och förmåga ses som möjligheter att förbättra livet i framtiden. Beträffande målrelationen är man både i början och slutet av yrkeslivet mera inriktad på den egna personen och mindre på sociala relationer. Under stadierna 2 och 3 gäller det omvända. För vuxenutbildning kan detta ha som konsekvens att deltagandet i högre grad påverkas av arbetskamraternas inställning under stadierna 2 och 3 (jfr FÖVUX, SOU 1972:19, kap 3). Av schemat framgår vidare att aktiviteterna har en mera instrumentell prägel under yrkeskarriärens två första skeden. De expressiva aktiviteterna överväger i stadierna 3 och 4.

Friedmann hävdar, att deltagande i vuxenutbildning varierar omvänt med den tid individen har varit i en viss "karriär". Deltagandet är högst bland dem som står i begrepp att börja i en "karriär" samt bland individer som avbrutit en tidigare "karriär" och som försöker börja på en ny. Man kan finna stöd för Friedmanns antagande i de resultat som erhållits av Johnstone & Rivera (1965) och Rubenson (1972) - där det framkommit att intresset för att delta hängde samman med planer på att byta arbete. Undersökningar som berört motiv för att delta i kommunal vuxenutbildning (Johansson & Molander 1969, Lekberg & Lekberg 1971), pekar i samma riktning.

Av speciellt intresse är stadium 3, platån, där det inträffar många förändringar. Individer som karakteriseras av expressiva aktiviteter och grupprelationer kan förväntas söka sig till den typ av vuxenutbildning som Havighurst benämner expressiv. Att de äldre kortutbildade ej i önskad utsträckning söker sig till kompetensinriktad vuxenutbildning, kan troligen ses mot denna bakgrund. Utbudet stämmer sannolikt inte överens med de värdeorienteringar som dessa individer har. Om man sålunda antar att de flesta personer når platån någon gång mellan 35 - 55 år, så återstår i genomsnitt 20 - 40 år eller 36 - 72 procent av den vuxnes liv, under vilken utbildning som syftar till avancemang inom yrkeslivet har låg attraktivitet.

7.2 Tidigare forskning rörande motiv för att delta i vuxenutbildning.

Vuxnas motiv för att delta i någon form av vuxenutbildning är många och olika. Den forskning som hittills sökt kartlägga motiven har enligt Burgess (1971) i stort följt fyra olika tillvägagångssätt.

- a) Man försöker analysera den typ av aktiviteter och kurser de vuxenstuderande deltar i.
- b) Man ber de vuxenstuderande själva att med egna ord tala om varför de deltar i en viss typ av kurs.
- c) Man ber de vuxenstuderande att från en lista med ett antal tänkbara motiv för att delta i en viss typ av utbildning själva ange vilket/vilka motiv som gäller för dem.
- d) Man söker koncentrera sig på vad individerna tror att de kan få ut av att delta i vuxenutbildning. Man inriktar sig här mera på deltagarna själva än på deltagandet som fenomen.

Vilket tillvägagångssätt som väljs beror naturligtvis på vilket syfte man har med sin undersökning. Vill man enbart be-

lysa den kvantitativa aspekten, dvs vilka kurser som rekryterar flest antal studerande lämpar sig metod a. Här kan man för svenskt vidkommande direkt ta de uppgifter som kommer från SCB. Däremot kan man inte genom metod a få svar på varför en individ valt just den kursen. Motivet behöver inte vara ämnet i sig (jfr Houle 1961).

En grundläggande nackdel med metod b är, enligt Burgess, att en person troligen inte på kort tid och utan hjälp kan erinra sig alla de väsentliga faktorer som fått honom att delta. Jag anser dock att problemet är mer komplicerat än vad Burgess framhållit. Man kan inte bortse från att det spontana svaret kan vara "sannare" än det man erhåller när personen får ta ställning till en lista med tänkbara skäl för att delta. I det senare fallet är det tänkbart att man får en överrepresentation av de motiv som råkar finnas med på listan, trots att vissa av dessa kanske har haft ganska ringa betydelse. I de fall det gått att skriva till egna alternativ är det sällan någon utnyttjar denna möjlighet. Detta kan knappast enbart bero på listornas fullständighet. Metoden är också känslig för sociala suggestionseffekter. Val av metod b, anser jag, bör ses i relation till de resurser som står till undersökningsledningens förfogande och undersökningsgruppens sammansättning, då metoden förutsätter möjligheter att samla in data genom intensiva intervjuer. I de fall man använder sig av postenkät eller starkt strukturerade intervjuer, föreligger en stor risk för att svaren från personer, som är verbalt otränade, helt uteblir eller blir mycket knapphändiga (jfr Clausen 1950, s 687). Andra nackdelar med metod b, som Burgess inte berört, är att det är svårt att kontrollera svarens reliabilitet samt att den inte ger ett mått på intensiviteten i motivet.

De svenska undersökningar som finns inom området skulle jag vilja hänföra till kategori c. (Se t ex LO-medlemmen och utbildningsfrågorna 1968, Molander & Johansson 1969, Rubenson 1972 och Johansson 1973). Om metod c säger Burgess att

dess värde ligger i att man kan bestämma varför någon deltar i en viss utbildning vid en viss tid. Den kritik som riktas gäller inte metoden i sig, utan snarare det sätt den används på. Burgess hävdar nämligen att man i de undersökningar han granskat använt listor på motiv som varit ofullständiga. Vidare har man inte studerat motiv i en mer allmän bemärkelse, utan inriktat sig på motiv för en enstaka typ av vuxenutbildning.

Metod d är nära knuten till begreppet "learning orientation" (motivområde) som utvecklats av Houle. Utgångspunkten är *not the act of participation but the participant. We would not then judge by individual acts but would judge such acts by the men who perform them.*

(Houle 1961, s 9)

För metod d såväl som för b och c gäller att resultatens kvalitet är beroende av en persons förmåga att analysera och återge sina motiv. Vidare måste beaktas vid vilken tidpunkt undersökningen görs, då motivförskjutningar kan äga rum under utbildningens gång, (jfr Tough 1971).

Jag skall i det följande ägna särskild uppmärksamhet åt undersökningar som varit inriktade på att kartlägga motivområden - metod d - då dessa på ett grundläggande sätt berör motivaspekten.

7.2.1 Motivområden ¹⁾

Houle (1961) intensivstuderade 22 vuxenstuderande. Han fick fram tre grupper med avseende på motiv ("learning orientations") nämligen:

1. de målorienterade
2. de aktivitetsorienterade
3. de inlärningsorienterade

¹⁾ Avsnitt 7.2.1 överensstämmer delvis med kap 4 i Bergsten, Bromsjö & Rubenson 1972

Dessa grupper är inte "rena", utan skulle bäst kunna beskrivas som tre cirklar som delvis täcker varandra. De målorienterade använder utbildning som en förberedelse till att nå något annat. Houle säger att denna typ av deltagande äger rum när personen ifråga känner ett starkt behov eller identifierar ett intresse. De aktivitetsorienterade deltar till största delen därför att de söker tillfredsställa behov av social kontakt. De inlärningsorienterade söker kunskap för dess egen skull, och för dem förefaller utbildning att vara ett konstant fenomen snarare än ett återkommande. De är ofta medlemmar av grupper och organisationer med utbildningssyften och selektiva vad beträffar program i radio och TV.

Utifrån Houles uppdelning utarbetade Sheffield (1962) en lista med 58 tänkbara motiv för att delta i olika utbildningsaktiviteter, där var och en av Houles tre motivområden representerades av 16 motiv. De återstående 10 var svåra att entydigt hänföra till någon av de tre grupperna. Vuxenstudier vid "Extension Programs" vid åtta universitet i USA fick ta ställning till i vilken grad varje motiv hade påverkat dem att delta. Sheffield fann fem cluster av motiv:

1. learning orientation - inlärningsmotiv
2. desire-activity orientation - sociala motiv
3. person-goal orientation - motiv för att uppnå personliga mål
4. societal-goal orientation - motiv för att uppnå samhälleliga mål
5. need-activity orientation - motiv för att tillfredsställa intrapersonella behov.

En av svårigheterna med Sheffield's och Houles kategorier är att klart kunna placera en deltagare med flera motivinriktningar, när ingen klart dominerar över den andra.

Sheffield's studie visade emellertid att orsakerna till deltagande är flera och mer komplexa än vad Houle gjort gällande. Sheffield undersökte inte sambandet mellan sina kluster, varför man inte vet i vilken utsträckning de är oberoende av

varandra. De individer som ingick i undersökningen var heller inte representativa för alla kategorier av vuxenstuderande.

Motivens komplexitet understryks av de resultat Boshier (1971) och Burgess (1971) fann. Boshier har gjort ett försök att utveckla Houles motivområden ytterligare och studera i vad mån de gällde för Nya Zeeland, där han är verksam. Ett annat syfte med studien var att utveckla instrument, som skulle mäta motiv för att delta i vuxenutbildning. Han lät undersökningsgruppen, som utgjordes av vuxenstuderande på olika nivåer, markera i vilken utsträckning vart och ett av 48 tänkbara motiv hade påverkat dem att delta. Genom faktoranalys fick han fram 14 primärfaktorer. Av dessa framstod sex som socialt inriktade, två sammanhängde med yrkessituationen och fem var inriktade på inläring och utbildning. Den resterande faktorn var specifik.

Vid en jämförelse framstår en av Boshiers faktorer som förknippad med Sheffields "samhälleliga mål", medan en annan ligger nära Houles aktivitetsorienterade och Sheffields sociala motiv. I två av faktorerna identifieras Houles målorienterade deltagare och Sheffields motiv för att uppnå personliga mål. Houles inlärningsorienterade deltagare återfinns också i en av Boshiers faktorer. Boshier interkorrelerade de 14 faktorerna för att studera deras inbördes samband. Genom vidare bearbetningar fick han fram sju faktorer av andra ordningen. Då det visade sig att även andra ordningens faktorer var inbördes korrelerade, beräknades tredje ordningens faktorer. Han erhöll därvid följande fyra oberoende faktorer:

1. other-directed advancement - för att uppnå bestämda mål
2. learning orientation - för att erhålla kunskaper och färdigheter
3. self versus other-centredness - för att tjäna sig själv eller andra
4. social contact - för att få social kontakt.

Tredje ordningens faktorer överensstämmer med två av Houles tre grupper. Tredje ordningens första och andra faktor är båda målorienterade, medan faktor 3 och 4 har en social-psykologisk förankring.

Burgess (1971) använde sig av en liknande metod och undersökningsgrupp som Boshier. Utifrån litteraturstudier ställde författaren upp hypotesen att motiven skulle fördela sig i minst åtta namngivna grupper. 15 faktorer framkom av vilka följande sju kunde tolkas:

1. the desire to know - för att söka kunskap
2. the desire to reach a personal goal - för att nå ett personligt mål
3. the desire to reach a social goal - för att nå ett socialt mål
4. the desire to reach a religious goal - för att nå ett religiöst mål
5. the desire to take part in _ social activity - för att ta del i sociala aktiviteter
6. the desire to social escape - för att fly från omgivningen
7. the desire to meet formal _ requirements - för att uppfylla formella krav.

Bland dessa sju faktorer återfanns sex av de förmodade åtta. De två som saknades var "önskan att rätta sig efter den sociala pressen" samt "önskan att studera för sig själv eller att få vara för sig själv". Faktor 4 däremot - "för att nå ett religiöst mål" - fanns inte med bland de förväntade. En av förklaringarna till att Burgess kunde förklara färre faktorer än Boshier beror på, att den förre ställde större krav för att en grupp motiv skulle betraktas som en faktor. Sålunda krävde Burgess att minst tre motiv skulle ha en laddning på .40 eller högre, för att faktorn skulle anses tolkbar. Med motsvarande kriterium försvinner fem av Boshiers 14 faktorer. Att lägga märke till är att båda studiernas faktorslösningar förklarade 69 procent av variansen.

Burgess resultat överensstämmer i stort med den Houle, Sheffield och Boshier fann. Faktorerna 6 och 7 kan emellertid inte återfinnas hos varken Houle eller Sheffield. Däremot återfinns den hos Boshier. Att flykt från någonting kan vara ett motiv för att delta i vuxenutbildning har i ringa mån uppmärksammats. Inom den nyare motivationsforskningen skiljer man emellertid på motiv, som innebär ett närmande till ett mål respektive flykt från något som upplevs hotande (jfr Atkinson & Feather 1966).

Både Boshiers och Burgess' studier bekräftar att motiven för att delta i vuxenutbildning är många och skiftande. Detta visade sig också i en studie av Morstain & Smart (1974). Till skillnad från de tidigare refererade undersökningarna har man där också berört intensiteten i de olika motivgrupperna. Därvid framkom att den faktor som betydde mest - "att avancera" - hade ett medelvärde av 5,8 på en niogradig skala. Utifrån resultaten konstaterade Morstain & Smart:

To qualify the above results in an absolute sense no single cluster of reasons appeared to have overriding importance for the entire group or any particular group of respondents in the sample.

(1974, s 91)

Tough (1969) hade samma utgångspunkt som Houle - de vuxenstuderande själva. Till skillnad från de tidigare refererade undersökningarna utgick Tough inte från deltagande i någon form av utbildning utan studerade motiv för att överhuvudtaget vilja lära sig något. Därför ingick också personer som bedrev självstudier. Undersökningsgruppen bestod av 35 personer i åldrarna 21 till 65 år och med god skolunderbyggnad. Data samlades in genom intensiva strukturerade intervjuer. Resultaten visade bl a att det fanns flera starka motiv för att studera. Sålunda var det ingen som angav mindre än tre skäl till att delta och genomsnittet var sex. Författaren konstaterade därför:

If each adult begins and continues each of his learning projects for a diversity of reasons, it is probably absurd to attribute some single reason as the exclusive motivation for all adult learning.

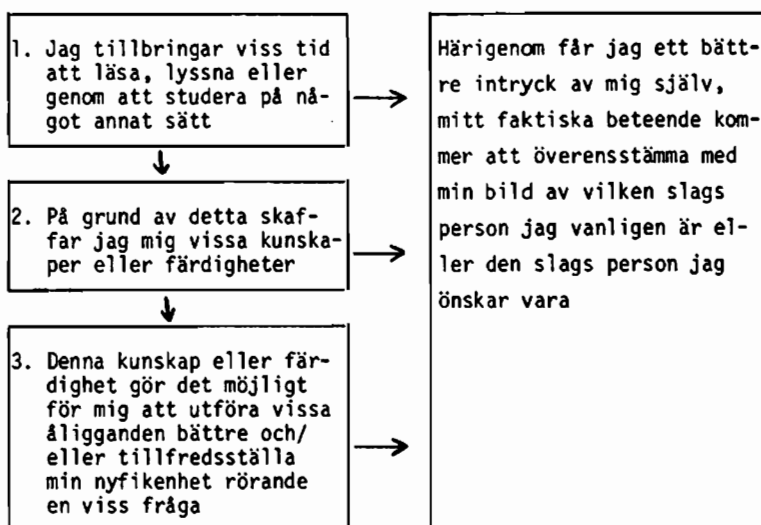
(s 21)

Ett skäl "för att praktiskt använda kunskaperna" var emellertid starkare än andra. Det kunde t ex vara "för att bli en bättre lärare", "kunna ändra sina kläder" osv. Detta stämmer väl överens med vad bl a Johnstone & Rivera (1965) fann. I sin sammanfattning säger de:

It was quite clear from the result of our study that the major emphasis in adult learning is on the practical rather than the academic on the applied rather than the theoretical and on skills rather than on knowledge or information.

(s 3)

Att observera i Toughs studie var att alla utom en som angett "för att praktiskt använda kunskaperna" redan hade de kunskaper som fordrades för att klara uppgiften. Man hade tydligen studerat för att prestera utöver vad som precis krävdes för att klara denna. Tough hävdar att resultaten bör ses i relation till individernas självuppfattning - "self-concept". De tillfrågade angav t ex att de ville prestera utöver vad som krävdes för att känna sig säkrare eller för tillfredsställelsen av att göra ett bra jobb. Nästan lika många angav att de ville undvika oönskade effekter eller obehagliga känslor. Detta sammanfattar Tough (1969, s 33) sålunda:

Förutom det nämnda motivet framstod tre andra grupper: "nyfikenhet eller att känna sig förbryllad", "tillfredsställelse med att ha kunskaper oavsett om de används eller ej" och slutligen "nöjet av själva inlärningsakten". Vad beträffade nyfikenhet rörde det sig ofta om personer som upplevde behov av att komma tillrätta med sin ståndpunkt.

I detta avsnitt har jag enbart behandlat studier, som fört kartläggning av motivgrupper - metod d enligt Burgess-indelning (se s 97). Dessa undersökningar har i allmänhet varit av instrumentutvecklande karaktär. En begränsning, med undantag för Morstain & Smart (1974), är att man nöjt sig med att kartlägga grupper av motiv, utan att beröra hur intensivt dessa upplevs och hur de varierar för olika kategorier människor. Jag tror att det är väsentligt att se motivaspekten också ur denna synvinkel, bl a då man härigenom kan få en viss uppfattning om giltigheten i de allmänna teorier som tidigare behandlats. I de fall detta gjorts har det rört sig om arbeten av typ c (se s 98), och motiv för att delta har ställts mot ålder, kön

och social status. I det följande redogörs för några av dessa undersökningar.

7.2.2 Motiv med avseende på ålder, kön och social status

Alder

Enligt Johnstone & Rivera (1965) var det främsta motivet för att delta i vuxenutbildning bland personer under 30 år "förberedelser för ett nytt arbete". I åldrarna 30 - 50 år var det bland männen "hjälp för nuvarande yrke", medan kvinnorna främst angav "bli bättre informerad". De senare dominerade bland såväl kvinnor som män över 50 år. De största åldersskillnaderna fanns på detta motiv samt "förberedelse för nytt arbete". För männen förelåg också en markant skillnad för "trevlig fritidssysselsättning" som oftare angavs av de äldre.

Av de svenska studierna är det enbart "LO-medlemmen och utbildningsfrågorna" (1968) som diskuterat motiv i förhållande till ålder. Här finns de största skillnaderna på motiven "för att kunna sköta jobbet bättre" och "för att ha en trevlig bisysselsättning", vilka oftare angavs av de yngre. Förvånande är att yngre i högre grad än äldre uppgav "trevlig bisysselsättning". Emellertid tror jag att det beror på hur detta motiv uppfattats. Det närliggande motivet "för att syssla med ämnen och frågor som intresserar mig" uppvisar sålunda inga påtagliga åldersskillnader.

En jämförelse mellan den svenska och nordamerikanska studien visar att det förekommer större skillnader i den förra vad gäller motivet "att klara av det egna arbetet". En förklaring till detta kan vara att den kategori som berörts i den svenska studien når plåtån tidigare, än de som undersökts av Johnstone & Rivera.

Den sjunkande studiebenägenheten bland personer över 40 år beror enligt "LO-medlemmen och utbildningsfrågorna" inte så

mycket på motivationella frågor utan skulle snarare förklaras av rekryteringshindren. "Detta talar således för att man torde lägga huvudansvaret för den med åldern sjunkande utbildningsbenägenheten inte på studiemotivationen utan på olika slags reella eller psykologiska hinder" (s 33).

Jag kan visserligen, som framgår av nästa kapitel, instämma i att en del rekryteringshinder upplevs starkare bland äldre. Detta gäller särskilt dem som hänger samman med en känsla av osäkerhet. Att basera sin tolkning av det sjunkande deltagandet hos personer över 40 år på detta faktum samt resultaten på motivationsfrågan, anser jag emellertid tvivelaktigt. Man tycks utgå från att den utbildning som erbjuds är lika attraktiv under livscykelns olika skeden. Betänker man att en inte oväsentlig del av vuxenutbildningen är inriktad på avancemang inom yrkeslivet och att en sådan utbildning för stora grupper förefaller meningslös redan i början av trettioårsåldern (se t ex Friedmanns schema på s 95) är det tvivelaktigt om detta är fallet. Jag skulle därför vilja hävda att den kraftiga nedgången bland personer över 40 år, förutom kulturella olikheter under uppväxttiden, till viss del kan förklaras av brist på överensstämmelse mellan de problem och svårigheter dessa människor ställs inför och det rådande utbildningsutbudets karaktär. Vill man ha en ändring till stånd krävs att utbildningsarrangörerna i högre grad än hittills försöker kartlägga var i livscykeln den aktuella målgruppen befinner sig, hur de dominerande rollerna ser ut samt vilka problem och svårigheter individerna ställs inför. Det räcker inte med att använda truismer som: "Utbildningen skall utgå från den nivå som deltagarna befinner sig på". Vad som krävs är noggranna analyser. Jag vill här som exempel anföra en studie av Hiemstra (1972). Hans syfte var att studera pensionärernas behov av utbildning. Det visade sig att denna grupp i betydligt högre grad än vad som återspeglades i utbudet - vilket främst var inriktat på att ge olika former av fritidssysselsättning - upplevde ett behov av kurser genom vilka de kunde få kunskaper

som skulle underlätta anpassningen till deras nya roll i samhället.

Kön

I två undersökningar (Emanuelsson, Fägerlind & Hartman 1973, Johnstone & Rivera 1965) gjordes generella jämförelser mellan könen med avseende på motiv för att delta i vuxenutbildning. Dessa undersökningar är inte helt jämförbara. Förutom kulturella olikheter gäller den svenska studien (Emanuelsson m fl) endast personer födda 1928 medan den nordamerikanska berör olika åldersgrupper. Jämför man svaren i motsvarande åldersgrupper i de två arbetena, framkommer dock vissa likheter. Sålunda deltog männen främst - och i högre grad än kvinnorna - för att de upplevde behov av större kunskaper i samband med sitt arbete. Emanuelsson m fl fann att 25 procent fler män än kvinnor markerade detta motiv. Tyvärr har författarna inte ställt resultatet mot yrkesverksamhet. Från samma undersökning framgår emellertid att 26 procent fler män än kvinnor var yrkesverksamma. Sålunda fanns inga könsskillnader i motivet, då man tar hänsyn till sysselsättningsgrad, vilket är anmärkningsvärt med tanke på att 33 procent fler av männen än kvinnorna hade arbetsledande funktion. Man skulle kunna förvänta sig att behovet av ökade kunskaper i arbetet står i relation till arbetets svårighetsgrad. Jag skall här med tanke på det knapphändiga material som står till buds inte gå in på några mera omfattande tolkningsförsök. Emellertid vill jag göra en anknytning till Tough (1969), som fann att man ofta redan hade kunskaper för det man deltog i och att det snarare gällde att prestera bättre för den egna självrespektens skull. Enligt ett sådant synsätt skulle resultatet i Emanuelsson m fl förklaras av att kvinnorna ställde större krav på sig själva och upplevde starkare lust att prestera över det minimum som krävdes - antingen för att känna sig säkrare eller för att uppleva att man gör ett bra jobb. Nämnas kan att Holter (1973, s 142) anför att kvinnor har mindre förtroende för sin kapacitet och

anser att de känner sig nervösare för överordnades bedömning än män. Gardell m fl (1968) fann att arbetsengagemanget bland kvinnor var högre än bland männen, då personer med snarlika arbeten jämfördes.

Emanuelsson m fl och Johnstone & Rivera påvisade att kvinnorna oftare än männen angav att de ville komma ifrån den vardagliga rutinen och träffa nya människor. Det senare var emellertid inte det dominerande behovet hos kvinnorna. I stället var detta i den svenska undersökningen "vill få utlopp för min studielust", vilket kvinnorna också angav i högre grad än männen. Liknande resultat har konstaterats vad beträffar motiv för att delta i kommunal vuxenutbildning och studieförbundens verksamhet (Lekberg & Lekberg 1971, Johansson 1973). Motsvarande alternativ fanns inte med i den nordamerikanska studien där kvinnorna främst angav motivet "för att bli bättre informerad".

Av intresse i Emanuelsson m fl var att fler kvinnor än män angav att de ville studera för att skaffa sig ett yrke eller byta arbete. Jag vill här anknyta till Friedmanns resonemang om utbildning för nya "karriärer". De aktuella kvinnorna befann sig i de åldrar, då det kunde vara aktuellt att byta "karriär" från barntillsyn till yrkesverksamhet. Eller för att använda Havighursts terminologi, för att möta ett nytt uppgiftskrav. I detta sammanhang kan nämnas att författarna fann att andelen kvinnor som var yrkesverksamma utanför hemmet kraftigt ökat jämfört med det tidigare insamlingstillfället. Emellertid bör framhållas att motivet som sådant bara angetts av 28 procent av kvinnorna, vilket kan ställas mot att 66 procent angett att de deltagit av studielust.

Johansson (1973) har beaktat könsskillnader utefter hela livscykeln. En begränsning är, att den undersökningen enbart omfattar motiv för att delta i studieförbundens cirkelverksamhet, vars kurser är mindre ensidigt inriktade på yrkesrollen än de flesta andra typer av vuxenundervisning. Trots detta före-

kom stora könsskillnader på följande nio motiv som de tillfrågade fick ta ställning till:

- Jag ämnar skaffa mig ett yrke eller byta det jag har*
- Jag har behov av ytterligare kunskaper i mitt nuvarande yrke*
- Jag vill studera för att nå befordran i mitt arbete*
- Jag vill ha kontakt med andra människor*
- Jag vill tillfredsställa mitt studieintresse*
- Jag vill erhålla kunskaper i aktuella frågor*
- Jag avser att komplettera min utbildning för att kunna söka till högre utbildning*
- Jag avser att senare bedriva akademiska studier*
- Jag läser för att lära mer om ämnen som intresserar mig.*

I gruppen 18 - 33 år angav männen i högre grad samtliga motiv, utom "Jag vill ha kontakt med fler människor". Detta var också fallet i åldersgruppen 34 - 45 år. Andra motiv i denna åldersgrupp vilka kvinnorna oftare markerat än männen var "för att skaffa sig ett yrke eller byta yrke", "tillfredsställa studieintresset" och "komplettera min utbildning". Fler män än kvinnor hänvisade till en grupp motiv, som rörde önskan att förkovra sig i sitt arbete och eventuellt nå befordran. De enda skillnader som fanns i åldern 50 - 65 år gällde "behov av ytterligare kunskaper i nuvarande arbete" samt "komplettera min utbildning". Fler män än kvinnor angav dessa motiv. I åldrarna 66 år och däröver förelåg inga säkerställda skillnader. Enligt min mening styrker dessa resultat relevansen i de teoretiska ansatser som tidigare redovisats (se s 89 - 97). Ser man t ex på gruppen 66 år och äldre är det samma roll som kan förväntas dominera för de båda könen - pensionärsrollen.

Social status

Johnstone & Rivera (1965) fann att personer med låg socioekonomisk status i första hand deltog för att förbereda sig för nytt arbete, medan de med medelhög och hög status hade angett "hjälp i nuvarande arbete". Liknande resultat har erhållits i en del svenska undersökningar. Johansson & Molander (1969) konstatera-

de att personer med folkskola som utbildningsbakgrund i första hand angett "avser att byta yrke" som skäl för att studera, medan de med högre utbildning mera betonade "kunskaper för att avancera" och "akademiska studier". Liknande resultat erhöles i LO-enkäten (LO-medlemmen och utbildningsfrågorna 1968).

Vad beträffar unga personer med kort utbildning - dvs motsvarande grupp som den här undersökningen berör - framgår från skilda håll, att deltagandet hänger samman med en önskan att få mera kvalificerat arbete (Johnstone & Rivera 1965, Boyle 1967, Knox 1969, 1970, Rubenson 1972). Viktiga faktorer för deltagande är också möjligheten till högre lön och utsikten till tryggare anställningsförhållanden. Knox (1970) fann att yngre kortutbildade lade mer vikt vid att få en trygg anställning än vid att få ett arbete med goda karriärmöjligheter. (Douglah & Moss 1968, Knox 1969, Rubenson 1972).

Icke yrkesrelaterade motiv, som att bli mer allmänbildad och ha "en trevlig fritidssysselsättning", har vid nordamerikanska studier visat sig vara betydligt vanligare bland personer med medelhög eller hög socioekonomisk status än bland personer med låg (Johnstone & Rivera 1965, Douglah & Moss 1968, London 1963). Några motsvarande jämförelser finns tyvärr inte utförda i de svenska undersökningar som här refererats.

Av de motivationsteorier som tidigare framförts kan särskilt Maslows modell - med behoven hierarkiskt ordnade - tjäna som underlag för att förstå sociala olikheter i motiv för att delta i vuxenutbildning. I vårt industrialiserade samhälle hänger överlevnads- och trygghetsbehovet intimt samman med deltagandet i produktionsapparaten. Genom utbildning har det varit möjligt att öka denna trygghet och delvis balansera den otrygghet strukturaliseringen medfört. De grupper som främst upplevt den typ av otrygghet jag här talar om har varit personer inom sk arbetaryrken. Enligt Maslows teori skulle de nämnda socialgrupps-

skillnaderna bero på, att de med lägre socioekonomisk status främst varit inriktade på att tillfredsställa trygghetsbehovet medan de med högre redan gjort så och därför kunnat inrikta sig på att tillfredsställa de högre behoven.

Jag vill här anknyta till Seeman (1967), som hos vuxna försökt kartlägga sambandet mellan upplevelsen av maktlöshet och förmåga att lära. Enligt författaren pekar flera av hans studier på att personer som upplever en känsla av maktlöshet har svårare att lära sig kontrollrelevanta kunskaper än personer som tror sig ha större möjligheter att påverka sin situation. Utifrån detta synsätt räcker det som Johansson (1970, s 38) påpekar inte med att erbjuda utbildning, utan man måste också skapa en jämnare maktfördelning. Jag vill emellertid varna för att dra allt för långtgående slutsatser på grundval av Seemans undersökningar.

Motiv för att delta i vuxenutbildning bör också ses utifrån de normer som råder. Som Miller (1967) påpekat verkar de personliga behoven inte i ett vakuum utan betingas av den sociala strukturen och kraften i samhället. En sådan kraft är t ex arbetets och bekantskapskretsens värdesystem. Här ligger troligen en del av förklaringen till skillnaderna i icke yrkesrelaterade motiv. Miller framför, att den norm som härskar bland "arbetarklassen" beträffande kamrat- och grupprelationer kan verka isolerande mot institutioner som främst är medelklassorienterade. London & Wenkert (1964) för ett liknande resonemang och hävdar:

If the working class is negative it is likely to be so with regard to the schools which generally fail to deal effectively with the style of thinking background, and values of blue-collar workers and their children.

(s 450)

Johnstone & Rivera har konstaterat att det var lika många med låg som med hög socioekonomisk status, som ansåg att en god

utbildning var den viktigaste faktorn för mobilitet uppåt. Mot denna bakgrund är det av intresse att notera att författarna på den hypotetiska frågan: *hur lång utbildning skulle du vilja ha om du fick leva om ditt liv?*, fann att de med kortare faktisk utbildning också i sitt hypotetiska liv önskade mindre utbildning än de med högre faktisk utbildning. Det var nästan uteslutande personer från de högre socialgrupperna som ansåg att utbildning hade andra än yrkes- eller ekonomiska värden. Vidare framförde de från lägre socialgrupper oftare än de från högre att det var bortkastad tid att ta en collegeexamen, om man inte utnyttjade den. De förra var också mindre intresserade av att ta en kurs som kunde tänkas ge befordran. Mot bakgrund av resultaten hävdar författarna att:

The average lower-class person does not perceive education in terms of personal growth or self-realization, and this may explain why the lower classes are much less ready to turn to adult education for recreational purposes than they are for purposes of vocational advancement.

(s 243)

I vilken utsträckning de här redovisade tankarna är giltiga även för Sverige är svårt att uttala sig om. Vad gäller synen på utbildning i allmänhet tror jag att de kan överensstämma rätt väl. När det gäller vuxenutbildning måste man dock komma ihåg den starka roll ABF har. Det rör sig här om en institution med direkt anknytning till arbetarna själva.

Efter den teoretiska genomgång som har gjorts beträffande motiv för att delta i vuxenutbildning skall jag nu redogöra för resultaten i den egna undersökningen.

7.3 Resultat

Som bakgrund till resultaten ges först en kort beskrivning av instrumentet.

7.3.1 Instrument

Fråga 12 (se bilaga 3) som avsåg att mäta motiv för att delta i vuxenutbildning består av ett antal påståenden, som de vilka deltagit i vuxenutbildning fick ta ställning till. Dessa påståenden är hämtade från ett formulär som prövats ut inom SOS-VUX projektet (se Bergsten, Bromsjö & Rubenson 1972, 1973b) och som konstruerats enligt samma princip som tillämpats av Boshier (1971) samt Burgess (1971).

Först listades - utifrån tidigare undersökningar och intervjuer med olika personer - ett femtiotal påståenden. Dessa bjöds sedan till studerande vid ABF och den kommunala vuxenutbildningen i Gävle (n=123). Det insamlade materialet faktoranalyserades varvid tolv faktorer framkom av vilka följande nio var tolkbara:

- Faktor 1 Tillfredsställa läslusten
- " 2 Hävda sig på arbetsmarknaden
- " 3 För det nuvarande arbetet
- " 4 Social kontakt
- " 5 Omväxling till yrkes- och hemarbete
- " 6 Social konformitet
- " 7 För föräldrarollen
- " 8 Påverkan från omgivningen
- " 9 Samhällsengagemang

Kritik kan riktas mot att här använda faktoranalys. Guilford (1954, s 531-533) uppställer en del villkor som bör vara uppfyllda för att faktoranalys skall anses tillämpligt. Han nämner bl a att då Pearsons r används bör N vara minst 200. Detta kan ställas mot de 123 som ingick i faktoranalysen. Vidare nämner Guilford att reliabiliteten helst ej skall vara lägre än 0,60. Reliabilitetsaspekten är svår att behandla vid den typ av material det här rör sig om. Inga försök att bestämma reliabiliteten har heller gjorts. Slutligen är det diskutabelt, om den skala som använts ligger på intervallskalenivå. Effekterna av att bryta mot kravet på intervallskaledata är dock ganska små enligt Labovitz (1967) och Galtung (1967).

Vad gäller kritiken av det tekniska förfaringssättet, bör det framhållas att urvalet av motiv inte helt fått styras av faktorstrukturen. Vid urvalet av påstående för fråga 12 togs hänsyn till hur yngre män hade svarat på SOS-VUX utprovning. Som följd härav togs inga påstående med som representerade faktor 5 och 6, då de visat sig helt betydelselösa för denna grupp. För att tillåta direkta jämförelser med 1970 års motiv gjordes svarsskalan om från fyrgradig till tregradig.

7.3.2 Motiv för att ha deltagit i vuxenutbildning

Motiven för att delta i vuxenutbildning redovisas i tabell 23. Varje påstående fungerar här som en enskild fråga. Procenttalen är baserade på dem som svarat. Bortfallet på frågan uppgick till 3 procent.

Resultaten visar att det inte fanns något enstaka klart dominerande skäl till varför man deltagit. De motiv som främst haft stor betydelse var "utveckla personliga resurser" och "klara av arbetet bättre". Det var emellertid bara drygt en tredjedel som markerat "i hög grad" på dessa. "För att bli mer allmänbildad" är en faktor som många (46 procent) ansett haft viss betydelse. Däremot var det mera sällan man deltagit för att tillfredsställa sin läslust. Med undantag för "personliga resurser" och "allmänbildad" dominerar de yrkesrelaterade motiven klart. Bland de senare ligger tyngdpunkten mera på att klara det nuvarande arbetet bättre och anställningstryggheten, än på att avancera eller på att delta för att få högre inkomst. Den grupp som här undersökts tycks mera sällan ha vänt sig till utbildning för att få sociala kontakter, skaffa sig en hobby eller bli en bättre förälder. Det senare gäller även om man tar hänsyn till att det var förhållandevis få som hade egna barn. Det var vidare relativt sällsynt att någon deltagit för att han blivit uppmanad till detta. Att lägga märke till är att hela 90 procent markerat "nej" på motivet "för att en bekant började".

Tabell 23 Motiv för att ha deltagit i vuxenutbildning:
Procentuell fördelning (N = 662)

Motiv	Ja i hög grad	Ja i viss mån	Nej
För att utveckla resurser hos mig själv	35	42	23
För att bli mer allmänbildad	24	46	31
För att bättre kunna klara av mitt arbete	37	29	34
För att bättre kunna delta i samhällslivet	17	32	51
För att kunna avancera	23	37	40
För att få högre inkomst	18	41	40
För att uppleva anställningstrygghet	24	33	43
För att få ett arbete som bättre passar min förmåga	20	31	49
För att få kontakt med fler människor	9	32	59
För att kunna börja annan utbildning	14	27	60
Uppmanad att delta	7	24	69
För att få en trevlig hobby	8	20	72
För att tillfredsställa läslusten	3	20	77
För att bli en bättre förälder	3	16	82
För att en bekant började	2	9	90

I samband med litteraturgenomgången (se avsnitt 7.2.1) berördes frågan om motivens komplexitet och i vilken utsträckning det finns underlag för att tala om enskilda motiv. Att undersökningsgruppens deltagande i vuxenutbildning inte kan hänföras till ett motiv, utan att flera samverkande faktorer spelar in, visas av resultaten i tabell 24 (se nästa s). För

Tabell 24. Motivens inbördes förhållanden. Tabellen visar, för vart och ett av motiven, i vilken utsträckning de som svarat "i hög grad" på motivet i fråga också svarat "i hög grad" på övriga motiv

																Ej påverkats i hög grad av andra motiv i procent av:	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	Antalet som svarat "i hög grad" på motivet i fråga A 1)	Totala antalet N=662 B 2)
1 Högre inkomst		22	20	53	44	6	12	7	44	26	28	13	3	51	3	8	1
2 Delta i samhällslivet	24		28	39	59	9	27	16	40	38	50	10	6	42	1	6	1
3 Annan utbildning	26	33		41	51	4	18	9	37	52	37	12	7	38	2	8	1
4 Avancera	41	28	25		58	7	14	9	38	29	32	12	5	60	4	5	1
5 Utv. pers. resurser	22	28	20	38		5	16	11	32	33	37	10	6	53	2	6	2
6 Bättre förälder	(41	59	24	65	65		35	41	53	35	53	18	18	65	0)	(6)	-
7 Social kontakt	23	47	27	34	62	10		23	37	36	50	11	13	39	2	8	1
8 Hobby	16	33	16	26	49	14	28		26	31	37	16	8	43	0	20	2
9 Anställningstrygghet	33	28	22	37	48	6	15	8		39	31	12	5	55	3	5	1
10 Arb. som passar förmågan	23	31	36	34	57	5	17	12	45		36	11	6	44	3	8	2
11 Allmänbildning	21	34	22	31	55	6	20	12	31	31		14	8	40	2	11	3
12 Uppmanad delta	31	22	22	37	47	6	15	16	37	29	45		8	61	4	12	1
13 Läslust	(19	29	33	33	67	15	38	19	33	38	62	19		52	10)	(5)	-
14 Klara arb. bättre	25	19	14	38	51	5	10	10	35	24	26	12	5		2	14	5
15 Bekant började	(30	10	20	60	50	-	10	-	40	40	30	20	20	40		(6)	-

1) Maximivärde = 100

2) Maximivärde = 37

varje motiv visas här i vilken grad de som svarat "i hög grad" också markerat detta alternativ på övriga motiv. Samma förhållande har uttryckts på två sätt. Ur tabell 24, rad 1, kolumn 5 framgår t ex att 44 procent av dem som angett "i hög grad" för "högre inkomst" också ansåg att "utveckla personliga resurser" gällde i samma utsträckning. Däremot visar rad 5, kolumn 1 att 22 procent av dem som markerat "i hög grad" på det senare också gjort så på det förra motivet. Skillnaden beror på att det är fler som tyckt att "i hög grad" gällde för "utveckla personliga resurser" än för "högre inkomst".

Kolumn A i tabell 24 visar hur stor andel som angett "i hög grad" endast på det aktuella motivet, uttryckt i procent av alla som angett "i hög grad" på detta motiv. Tabellen ger vid handen att av samtliga som hade markerat "i hög grad" på "högre inkomst" var det 8 procent som inte kryssat för "i hög grad" på något annat motiv. I kolumn B anges motsvarande i procent av totala antalet som besvarat frågan. De som endast angett "i hög grad" på "högre inkomst" utgjorde 1 procent av samtliga som tog ställning till motiven. Att värdena för motiv 6, 13 och 15 satts inom parentes beror på att antalet personer är under 25 och att resultaten därför måste betraktas som mycket osäkra.

Kolumnerna A och B - de två längst till höger - visar med all tydlighet att det inte fanns ett klart övergripande motiv. Från kolumn B framgår att det totalt var en fjärdedel, som upplevde att endast ett motiv haft stor betydelse, och att andelen "i hög grad endast på detta motiv" aldrig översteg 5 procent av det totala antalet. Detta tal bör ställas mot att det som högst var 37 procent som ansåg att ett visst motiv hade haft stor betydelse (se tabell 23). I kolumn A däremot är det tänkbara maximivärdet 100, vilket innebär att ingen som tyckte att ett visst motiv hade haft stor betydelse har angett "i hög grad" på något annat motiv. Som synes var detta inte fallet.

I stället låg värdena omkring 10 procent för att i ett fall - hobby - uppgå till 20 procent. I omkring 90 procent av fallen hade de som markerat "i hög grad" på ett motiv också gjort så på något annat. Hur komplex frågan om motiv är framgår inte minst vid en jämförelse av två så olika motiv som "allmänbildad" och "klara arbetet bättre". Av tabellen framgår att inte mindre än 40 procent av de personer som ansåg att det förra utgjorde ett betydande skäl för att delta också tyckte så om det senare. Man skulle här kunna tänka sig att resultaten delvis skulle kunna förklaras av att en person deltagit i olika typer av utbildningar, t ex studieförbund och arbetsgivareutbildning, och att motiven därför skulle avse motiv för olika typer av utbildning. På grund av detta gjordes motsvarande beräkningar där enbart de som deltagit i en form av utbildning medtogs. Dessa gav nästan identiska resultat som de som visas i tabell 24 varför den framförda tolkningen måste förkastas. I det komplex av motiv som tycks finnas är det två - "utveckla personliga resurser" och "klara arbetet bättre" - som går igen i de flesta kombinationer.

7.3.3 Motiv i förhållande till typ av vuxenutbildning

Hitintills har jag uppehållit mig vid motiv för att delta i vuxenutbildning, utan att beröra vilken typ av utbildning det varit fråga om. Den senare aspekten är intressant, då man kan fråga sig i vad mån personer, som deltagit i studieförbundens verksamhet haft andra motiv för sina studier än t ex de, som gått på kommunal vuxenutbildning. Genom att studera denna fråga kan man också få en viss uppfattning om vilken roll de som undersökts tillskriver olika typer av utbildning. En sammanställning av jämförelserna mellan motiv och typ av utbildning ges i tabell 25. Vid analysen har de som deltagit i mer än en typ av utbildning inte tagits med. Detta beroende på att det inte går att särskilja vilka motiv som hör till viss utbildning. Totalt innebär detta att 23 procent av dem som bedrivit någon form av studier tagits bort. I tabell 25 visas för vart och ett av motiven andelen som markerat "i hög grad" och vidare anges

Tabell 25. En jämförelse mellan olika former av vuxenutbildning med avseende på motiv för att delta. I tabellen anges andel som markerat "i hög grad" samt χ^2 - värde. Statistiskt säkerställda skillnader är markerade med *

Motiv	Studieförbund n=62	Arbetsgivare n=160	Fackförening n=58	AMS-utbild. n=63	Yrkeskola n= 54	Kommunal VUX n=71	Korrespondens n=32	χ^2
Högre inkomst	3	27	14	16	17	13	28	50,0 *
Delta i samhällslivet	8	11	17	24	11	23	6	28,8 *
Annan utbildning	3	11	3	19	17	31	13	64,2 *
Avancera	10	42	3	14	24	20	22	82,0 *
Utv. pers. resurser	27	36	25	27	46	35	28	13,9
Social kontakt	10	4	10	5	11	7		15,4
Hobby	8	4	3	-	9	7	23	60,5 *
Anställningstrygghet	5	26	21	37	30	23	19	57,9 *
Arb. som passar förmågan	5	16	5	40	28	34	13	78,9 *
Allmänbildning	21	20	31	19	30	21	13	34,6 *
Klara arb. bättre	26	60	14	30	50	23	22	77,4 *

Kritiskt värde = 26,2, för $p \leq 1\%$, $df = 12$

värdet av Chi^2 -testningarna. Dessa har gjorts för att undersöka om det förelåg en statistiskt säkerställd skillnad med avseende på motiv mellan de olika typerna av vuxenutbildning. Vid dessa jämförelser ingick samtliga alternativ således också "i viss grad" och "inte alls". Vad beträffar kategorierna folkhögskola och "övriga" ingick så få personer att det inte var meningsfullt att ta med dessa. Av samma skäl uteslöts motiven "bättre förälder", "uppmanad att delta", "läslust" och "bekant började".

Att det förekom markerade skillnader på de yrkesrelaterade motiven, stämmer väl med den allmänna uppfattning som finns. Vad som däremot kan överraska är att det inte förelåg några eller bara mindre olikheter på motiv som "utveckla personliga resurser", "bättre kunna delta i samhällslivet", "ökad social kontakt" och "bli allmänbildad". Att lägga märke till är att de utbildningsformer som är mer enhetligt yrkesinriktade - "arbetsgivare", "AMS" och "yrkesskola" - hade höga värden på vissa yrkesrelaterade motiv, medan de som deltagit i andra former överhuvudtaget inte i motsvarande grad betonat något av motiven. En förklaring till resultaten skulle kunna vara att instrumentet bättre fångat upp motiven bland dem som deltagit i snävt yrkesinriktad utbildning än för övriga. För att utröna detta undersöktes hur många inom varje utbildningskategori som på något av motiven angett "i hög grad". Härvid framkom att det var färre bland dem som deltagit i studieförbund eller fackförening som tyckt att något av motiven gällt "i hög grad". Bland de personer som deltagit i någon av de här typerna av utbildning var det ca 60 procent, som angett "i hög grad" på något av motiven, medan det för övriga utbildningstyper låg på drygt 80 procent. Detta innebär att den framförda förklaringen delvis skulle vara relevant för fackföreningar och studieförbund men inte för dem som deltagit i korrespondensutbildning. Vad beträffar studieförbund kan detta delvis tänkas hänga samman med att det rör sig om en heterogen utbildning med mycket varierande kursinnehåll. En annan förklaring är att motiven skulle förändras

under utbildningens gång. En person som börjar beroende på att han behöver en viss utbildning för sitt arbete kan under studiernas gång bli mer intresserad av ämnet som sådant, eller inse att han haft nytta rent allmänt av vad han lärt sig. Genom detta kan han börja uppfatta syftet med studierna annorlunda än han gjort från början. Enligt ett sådant synsätt skulle icke yrkesrelaterade motiv kunna tänkas växa fram inom en yrkesinriktad utbildning under studiernas gång. Mätningen av motiv har här inte skett vid studiernas start utan i de flesta fall efter att de var avslutade. Man får heller inte glömma att vissa kan ha valt att markera "i hög grad" på motiv som "utveckla personliga resurser" och "delta i samhällslivet" för att dessa anses som socialt acceptabla.

Ett studium av de olika formerna av utbildning visar att de starkaste skälen för att delta i studieförbundens verksamhet var "utveckla personliga resurser" och "bättre klara arbetet". Att det senare motivet betonats så förhållandevis starkt, kan förklaras av att ekonomi och näringsväsen var det ämnesområde som dragit de flesta deltagarna. Det kan observeras att bara 10 procent markerat "social kontakt". Bland dem som deltagit i utbildning anordnad av arbetsgivare var "klara arbetet bättre" det dominerande motivet. Inte mindre än 60 procent har här markerat "i hög grad". Andra tunga skäl var "avancera" och "utveckla personliga resurser". "Allmänbildad" var det motiv som har den högsta andelen "i hög grad" - 31 procent - bland dem som deltagit i utbildning anordnad av fackföreningen. Det var främst två motiv som dominerade bland personer som deltagit i AMS-utbildning - "få ett arbete som passar förmågan" och "uppleva anställningstrygghet". 40 respektive 37 procent tyckte att dessa gällde i hög grad. Man måste här vara uppmärksam på att denna utbildning skiljer sig från övriga genom att individen inte kan delta, såvida han inte uppfyller de krav som AMS uppställer - vara arbetslös eller av annan orsak behöva omskolas. Ett uppenbart skäl skulle sålunda vara att överhuvudtaget få ett arbete. Denna motivering fanns emellertid inte med på listan.

vilket gör bilden något ofullständig. Nästan hälften av alla som gått på yrkesskola ansåg att orsaken härtill var att de ville klara arbetet bättre. Ungefär lika många angav att de önskade utveckla sina personliga resurser. Bland dem som deltagit i den kommunala vuxenutbildningen var det främst tre närbesläktade motiv som haft betydelse "förberedelse för annan utbildning", "utveckla personliga resurser", "skaffa ett arbete som passar förmågan" - vilka respektive angavs av ca en tredjedel. Inom korrespondensutbildning var det förhållandevis starkaste motiven "högre inkomst" och "utveckla personliga resurser".

Om man som utgångspunkt väljer motiv i stället för form av utbildning framgår av tabell 25, att högre inkomst främst angetts av deltagare inom utbildning anordnad av arbetsgivare och korrespondensinstitut. Bland dem som deltagit i studieförbundens verksamhet var det nästan inga (3 procent) som betraktade detta som ett betydande skäl. Vad beträffar "delta i samhällslivet" kan noteras att ca en fjärdedel av dem som deltagit i AMS-utbildning angivit detta motiv. Resultatet visar på svårigheten med att få fram entydiga påståenden. Motivet kan dels uppfattas som att påverka vad som sker i samhället och dels som att överhuvudtaget fungera i samhället. En förutsättning för det senare är bl a att klara ekonomin, och förklaringen till den höga andelen bland AMS-gruppen på detta motiv står förmodligen att finna häri. Att delta för att senare skaffa sig annan utbildning har förts fram starkast av personer som följt den kommunala vuxenutbildningen och minst av dem i studieförbund och fackföreningsutbildning, "Att avancera" har särskilt markerats av dem som deltagit i utbildning anordnad av arbetsgivare. "För att få en trevlig hobby" är ett motiv som oavsett utbildningsformerna sällan ansågs gälla i någon högre grad. Det var endast för dem som deltagit i korrespondensutbildning som det hade en viss betydelse. Detta torde förklaras av att det populäraste ämnet här var elektronik. Anställningstrygg-

het har främst anförts av AMS-gruppen och i viss utsträckning av dem inom studieförbunden. Samma sak gäller för "arbete som passar förmågan". Att klara arbetet bättre var ett motiv som i första hand markerats av de personer som deltagit i arbetsgivarutbildning eller gått på yrkesskola. Relativt sett har detta motiv, med undantag för "fackförening", genomgående haft stor betydelse för deltagande i vuxenutbildning. Ett annat motiv som många oavsett typ av utbildning nämnde var "utveckla personliga resurser".

7.3.3 Motiv för att delta i vuxenutbildning i förhållande till utbildningserfarenheter och yrkessituation 1970

Utbildningserfarenheter

Vad beträffar utbildningsnivå var det endast i ett fall - "börja annan utbildning" - som det förekom säkerställt samband med svaren på motivfrågorna. Detta motiv har angetts i större utsträckning bland personer som hade någon form av teoretisk vidareutbildning. Resultaten är ännu en indikator på att de som redan har skaffat sig teoretisk vidareutbildning är positiva till fortsatta studier. Det förelåg inget samband mellan inställning till skoltiden och motiv för att delta.

Vidare kan nämnas att motivet "utveckla personliga resurser" visade ett positivt samband med begåvning. De som markerat "i hög grad" har ett medelvärde som var 0,4 standardavvikelseenheter högre än de som markerat "inte alls".

Yrkessituation 1970

I 1970 års enkät fanns en del frågor vilka avsåg belysa allmän och specifik arbetstrivsel. Utförda korstabuleringar visade att det endast i ett fåtal fall förelåg ett säkerställt samband mellan angivna motiv och upplevd arbetstrivsel. De som var missnöjda med sin lön har i högre utsträckning än de som var nöjda betonat "för att få högre inkomst" (9 respektive 21 procent har angett "i hög grad" på motivet). Perso-

ner som upplevde sitt arbete som intressant deltog oftare i utbildning för att "avancera" eller för att "klara av det nuvarande arbetet bättre" än de som inte gjorde så. I båda fallen var det ca 20 procent fler bland dem som upplevde sitt arbete som intressant som markerat "i hög grad". Likaså förekom ett positivt samband mellan allmän arbetstrivsel och i vilken utsträckning man deltagit för att bättre klara av det egna arbetet. Vad beträffade upplevelsen av "skyddsanordningarna" har de som var nöjda med dessa i högre grad än de som var missnöjda framfört "att de deltagit för att avancera". Däremot förekom det inga säkerställda samband mellan inställning till arbetskamrater, arbetslokaler och möjligheterna till medbestämmande och något av motiven. I de fall som det förelegat skillnader har, med undantag för inställning till lön, motivet betonats starkast av dem som trivs bra. En slutsats som kan dras av detta är att motivet "högre lön" skulle ge uttryck för ett otillräcklighetsbehov, medan "klara arbetet bättre" och "avancera" snarare kan betraktas som utvecklingsbehov (jfr Maslow 1954, Kuhlen 1970). Det fanns inget samband mellan deklarerad inkomst för år 1971 och motivet "få högre inkomst". En brist är dock att tidsrelationerna inte är helt klara. Utbildningen kan ha ägt rum någon gång mellan 1970 och fram till insamlingstillfället 1973, medan inkomsten avsåg vad personen förtjänade under 1971. Det är alltså fullt tänkbart att inkomstuppgifter ligger efter tidpunkten för utbildningen.

7.3.4 En jämförelse mellan motiv 1970 och 1973.

Som framgått av variabelbeskrivningen (se s 37) ingick det vid 1970 års datainsamling en fråga, som avsåg att mäta motiv för att vilja delta i vuxenutbildning. Sju av de åtta motiv som ingick 1970 fanns också med i 1973 års instrument. I tabell 26 visas hur svaren på dessa fördelade sig 1970 och 1973.

Tabell 26. En jämförelse mellan motiv för att vilja delta och motiv för att ha deltagit i vuxenutbildning

	1970 (N = 882)			1973 (N = 662)		
	Motiv för att vilja delta			Motiv för att ha deltagit		
	I hög grad	I viss grad	Inte alls	I hög grad	I viss grad	Inte alls
Inkomst	66	21	13	18	41	40
Allmänbildning	36	35	29	24	46	31
Anställnings- trygghet	37	25	38	24	33	43
Passar förmågan	32	30	38	20	31	49
Klara nuv. arbete	28	21	51	37	29	34
Kontakt	20	31	49	9	32	59
Trevlig hobby	11	22	67	8	20	72

Vid en jämförelse mellan motiv som gäller intresse för att vilja delta och motiv som avser faktiskt deltagande är det två saker som framträder. Vid det första fanns ett dominerande motiv, få högre inkomst, medan det vid det senare tillfället saknades något sådant motiv. Vidare hade man i större utsträckning markerat "i hög grad" 1970 än 1973. Sålunda förekom det på fem av de åtta motiven 1970 att andelen "i hög grad" översteg 30 procent för att som högst uppgå till 66 procent. 1973 var det bara i två fall av femton - se tabell 23 - som detta skedde, 35 respektive 37 procent. Anledningen till detta är svårt att uttala sig om. En eventuell förklaring skulle kunna vara att antalet motiv som fanns med vid det andra tillfället var nästan dubbelt så stort. Gjorda analyser har visat att skillnaden inte beror på att de som sagt sig vara intresserade 1970, men sedan inte deltagit, skulle snedvrída resultatet.

Vad gäller fördelningen av själva motiven konstaterades 1970:

Resultatet ger - antingen det är fråga om att få ett arbete som innebär högre lön, ökad självständighet, ökad anställningsstrygghet eller ett arbete som bättre passar förmågan - uttryck för en önskan om förändrad arbetssituation. Därav följer, att det är betydligt färre som önskar utbildning för att bättre kunna klara av det nuvarande arbetet.

(Rubenson 1972, s 89)

Som framgår av tabell 23 betraktades motivet "att bättre kunna klara av det nuvarande arbetet" emellertid som ett av de starkaste för att ha deltagit i vuxenutbildning. En förklaring till resultatet skulle kunna ligga i en förändrad syn på olika aspekter knutna till yrkesrollen. Under den tid som gått sedan 1970 kan en viss stabilisering i yrkesrollen ha skett. Ett uttryck för att så skulle vara fallet är att det var betydligt färre 1973 än 1970 som angett att de tänkte byta arbete. Vidare har arbetsmarknadsläget försämrats under den tid som förflutit sedan 1970 års insamling. Man kan inte bortse från att den ökade osäkerheten kan ha medfört att intresset och möjligheten för att byta arbete minskat. En förklaring till att motiv som t ex högre inkomst betonades starkare, än när det rörde sig om varför man faktiskt deltar, kan bero på att motiven förändrats under studiernas gång.

Vad beträffar icke yrkesrelaterade motiv intar dessa förhållandervis samma ställning som 1973.

Som ett komplement till resultaten i tabell 26 har sambandsanalyser utförts. Syftet var att ta reda på om de som 1970 betonade ett visst motiv också 1973 upplevde detta starkare än de som tyckt att motivet ifråga spelade mindre roll för intresset. Meningen är alltså inte att granska hur många som 1973 angett ett visst motiv i förhållande till hur många som 1970 angett detta utan att göra relativa jämförelser mellan de olika svarsalternativen.

Graden av överensstämmelse mellan identiska motiv från de två insamlingstillfällena visas i tabell 27. Förutom χ^2 -värde anges även skillnaden i andel "inte alls" 1973 mellan dem som 1970 markerade stor respektive ingen betydelse för intresset.

Tabell 27. Förhållande mellan identiska motiv 1970 och 1973 (N = 414) (Kritiskt värde=13,3 för $p \leq 1\%$, $df = 4$)

Motiv	χ^2	Skillnad i andel "inte alls" 1973 mellan grupperna "inte alls" och "i hög grad" 1970
Högre inkomst	16,0*	21
Hobby	17,2*	21
Anställningstrygghet	19,8*	25
Få arbete som passar förmågan	17,2*	22
Allmänbildad	31,6*	29
Klara nuvarande arbete bättre	36,8*	28
Kontakt	27,1*	23

Av tabell 27 framgår att det i samtliga fall förekom säkerställda samband mellan motivet 1970 och 1973. De, som 1970 hade angett att ett visst motiv var av stor betydelse för intresset att delta i vuxenutbildning betonade motsvarande motiv starkare 1973 än de, som inte ansett det ha någon betydelse. Så t ex var det 29 procent fler bland dem som 1970 inte tyckt att "allmänbildning" hade någon betydelse jämfört med dem som svarat "stor betydelse", som 1973 markerat "inte alls" för motivet ifråga. Vidare skall nämnas att det förutom mellan de identiska motiven så gott som aldrig förelåg samband mellan svaren på motivskalorna 1970 och 1973.

7.4 Sammanfattning och diskussion

Inledningsvis redogjordes för några motivationsmodeller med anknytning till deltagande i vuxenutbildning och vidare gavs en översikt av tidigare forskning inom området.

Det fanns inget klart dominerande skäl till varför de unga männen hade deltagit i vuxenutbildning. De motiv som främst angavs var "utveckla personliga resurser" och "klara av arbetet bättre". Dock var det bara en tredjedel som markerat "i hög grad" på dessa. Att bli allmänbildad angavs av många ha haft en viss betydelse. Däremot var det inte vanligt att man deltagit för att tillfredsställa sin läslust. I stort fanns en viss övervikt för de yrkesrelaterade motiven. Bland dessa låg tyngdpunkten mer på att klara det nuvarande arbetet bättre samt anställningstrygghet än på att avancera eller delta för att få högre inkomst. Jag vill här knyta an till den studie av Tough (1969), som berördes under avsnittet "tidigare forskning" på s 104. I denna framkom att många redan hade de kunskaper som fordrades för att klara uppgifterna. Författarens slutsats blev att man tydligen studerat för att prestera utöver vad som precis krävdes för att klara uppgiften. Det är naturligtvis omöjligt att direkt uttala sig om i vad mån detta gäller för de unga männen. Jag har emellertid genom Toughs resultat velat peka på en enligt min mening viktig aspekt för att förstå intresset för yrkesrelaterad utbildning och även annan utbildning, där det gäller att tillägna sig en färdighet.

Att de yngre kortutbildade männen mera sällan deltagit för att få sociala kontakter, skaffa sig en hobby eller för att bli bättre förälder, stämmer väl med vad som kunde förväntas utifrån de nordamerikanska undersökningar som redogjorts för (se s 111). Det framkom i dessa att de nämnda motiven främst förekom bland välutbildade.

Jämförelser mellan de olika motiven visade att det inte fanns några klart dominerande motivgrupper, utan mönstret var mycket komplext. Sålunda kan nämnas att 40 procent av dem som ansett att "allmänbildning" utgjorde ett betydande skäl för att delta också tyckte likadant angående "klara arbetet bättre". Man får här vara försiktig då jämförelser görs med de undersökningar som presenterades i samband med litteraturgenomgången, då det rör sig om en speciell grupp. De undersökningar som togs upp under avsnitt 7.2.1 hade alla till syfte att kartlägga motivområden. Houle (1961) talade om tre motivgrupper, Sheffield (1962) fann fem och Burgess (1971) sju. I inget av dessa fall undersöktes sambandet mellan faktorerna. Detta gjorde emellertid Boshier (1971) och kom därvid fram till att de ursprungliga faktorerna kunde slås samman till fyra. Dessa undersökningar ger sålunda stöd för att anta att orsaken till att delta är mer komplex, än vad som vanligen framkommer i samband med att enskilda skäl berörs, vilket också påpekats av Tough (1969) samt Morstain & Smart (1974). Det är väsentligt att de som fungerar som lärare eller ledare i vuxenutbildnings-sammanhang är medvetna om detta faktum.

Då motiv ställdes mot typ av utbildning framkom, helt enligt förväntan, stora skillnader på de yrkesrelaterade motiven. Däremot förelåg inga eller bara mindre olikheter på de icke yrkesrelaterade motiven. Något förvånande var t ex att de som deltagit i utbildning anordnad av arbetsgivaren eller gått i yrkesskola angett "allmänbildning" och "social kontakt" i samma utsträckning som de vilka gått i allmän kommunal vuxenutbildning eller studieförbund. Det fanns inga skillnader mellan dem som gått i de olika typerna av utbildning vad gäller motivet "utveckla personliga resurser". Detta tyder på att de berörda i lika hög grad upplevt sig kunna göra detta genom praktiska som teoretiska studier. En av förklaringarna till resultaten på de icke yrkesrelaterade motiven kan, som Tough (1971) antyder, vara att motiven förändras under kursens gång. Enligt detta synsätt skulle de som börjar t ex

främst för att få högre lön under utbildningens gång, på grund av att de blir intresserade av vad som tas upp, uppleva motiv som t ex "allmänbildad". Mot bakgrund av en sådan process är det av värde att känna till huruvida uppgifterna om motiv är insamlade före, under eller efter kursen. Likaså skulle enligt mitt förmenande eventuella förändringar i motiv under kursens gång delvis kunna vara ett svar på hur väl utbildningen lyckats.

Vid utbildningsformer med stark yrkesinriktning - "arbetsgivare", "yrkesskola" och "AMS" - fanns ett eller några klart dominerande yrkesinriktade motiv, medan de som deltagit i andra former överhuvudtaget inte i motsvarande grad betonat något av motiven.

De som följt utbildning anordnad av studieförbund eller fackförening angav mera sällan "i hög grad" på något av motiven än personer som gått i någon annan form av utbildning. Detta tyder på att instrumentet fångat upp motiven sämre bland de förra än de senare. Tyvärr saknas jämförelsematerial från andra undersökningar varför det är svårt att ge en tolkning. Möjligen kan förklaringen ligga i att det saknas klart dominerande motiv eftersom de två aktuella utbildningarna varken är direkt yrkesinriktade eller ger formell kompetens.

När det gäller resultaten kan man inte bortse från den metod som tillämpats. Att låta de tillfrågade kryssa för ett antal motiv och direkt påpeka att de ska ta ställning till varje, leder enligt Clausen (1950) troligen till att vissa motiv, och då främst de socialt acceptabla, anges i högre grad än vad som skulle vara fallet vid spontana svar. Detta kan delvis vara en av anledningarna till att det förekom så små skillnader mellan personer som deltagit i olika typer av utbildningar på de icke yrkesrelaterade motiven. Fördelen med den använda metoden ligger i att personen ges tillfälle att fundera på vilka motiv som haft betydelse. Vidare kan frå-

gor med öppna svarsalternativ vara olämpligt att använda i postenkät som vänder sig till kortutbildade då bortfallet på frågan ofta blir stort (jfr Bergsten, Bromsjö & Rubenson 1973a). I stort tycks emellertid undersökningar som bygger på öppna intervjuer (Houle 1961, Tough 1969, 1971), ge liknande resultat som de, där man använt fasta svarsalternativ (Boshier 1971, Burgess 1971, Morstain & Smart 1974).

En annan aspekt gäller i vilken mån människor är medvetna om motiven för sitt handlande. I enlighet med detta kan man fråga sig hur väl de motiv som kommer fram i denna och liknande undersökningar speglar de "sanna" studiemotiv som finns. I samtliga undersökningar som redovisats har man utgått från en direkt fråga där de tillfrågade själva fått ange varför de deltagit. Ett alternativ hade varit att göra indirekta s k projektiva mätningar. Det framförs ofta att man genom sådana metoder skulle få information, som den tillfrågade antingen inte vill delge eller inte själv är medveten om. Man kan emellertid ställa sig tveksam till om de projektiva metoderna verkligen mäter något undermedvetet. Holmes (1968) konstaterade vid sin litteraturgenomgång att:

The review of the research literature on various types of projection offered strong support for those types in which the projector is conscious of his possession of the trait which underlies the projection The review revealed no support for the projection of characteristics which stem from a characteristic of which the would-be projector is the unconscious possessor.

(s 266)

Vidare fann Holmes & Tyler (1968), att motiv mätta direkt genom vad personerna själva angav hade bättre prediktiv förmåga än motiv mätta indirekt genom ett projektivt test. Sålunda förefaller det tveksamt om projektiva metoder skulle innebära ett verkligt alternativ till de tillvägagångssätt som hittills använts.

8 REKRYTERINGSHINDER

I olika sammanhang har det framkommit att de som deltagit i vuxenutbildning skilde sig från dem som inte deltagit med avseende på uppväxtbakgrund, skolnivå samt inkomst (jfr bl a Johnstone & Rivera 1965, Knox 1965, Rubenson 1972). Låg inkomst, kort utbildning samt att komma från hem, där man varit negativ till utbildning, kan sålunda sägas utgöra hinder för rekrytering till vuxenutbildning. Det är emellertid sällan begreppet studie- och rekryteringshinder getts denna innebörd. Oftast har med hinder menats faktorer som en person upplever som skäl till att han inte deltar, t ex lång resväg, mycket att göra, trött efter arbetet, ej road av studier osv. Med rekryteringshinder kommer jag här att mena hinder av det senare slaget. Faktorer av typen kort utbildning, föräldrarnas utbildning och inställning till barnens utbildning osv betecknas inte som rekryteringshinder utan som utbildningshandikapp (jfr Emanuelsson 1974b). Termen rekryteringshinder kommer att användas i stället för studiehinder, då den senare kan uppfattas gälla hinder också i själva studiesituationen, vilket inte berörs i den här undersökningen.

I en del fall (jfr t ex Johnstone & Rivera 1965) görs en åtskillnad mellan hinder i miljön och s k psykologiska hinder. Med hinder i miljön avses t ex faktorer i hemmet och i samband med arbetet samt vuxenutbildningens utbud. Psykologiska hinder - ofta benämnda inre hinder - är knutna till individens självförtroende, aspirationsnivå och inställning till vuxenutbildning. Man kan här ställa sig frågande till om denna indelning är meningsfull. Jag anser att hinder i miljön och psykologiska hinder inte är oberoende av varandra. Många gånger beror en individs upplevelse av hinder i miljön på olika psykologiska faktorer. Detta innebär t ex att samma faktiska resväg av vissa uppfattas som ett stort hinder medan andra inte gör det. Jag anser därför att man snarast bör göra en indelning i upplevelse av miljömässiga hinder och upplevelse av psykologiska hinder. Det rör sig alltså här

om subjektiva upplevelser och man kan sålunda inte förvänta sig en absolut överensstämmelse mellan den faktiska miljön och upplevelsen av yttre hinder. På grund härav betraktas rekryteringshinder som en inskjuten variabel i undersökningsmodellen (se sid 18-19). Upplevelsen av hinder ses i modellen som en funktion av personliga egenskaper, erfarenheter och den aktuella situationen. Att en indelning i två upplevelsekategorier görs, beror på att jag vill understryka att rekryteringsproblematiken inte enbart kan förklaras av faktorer i miljön, utan man bör snarare observera hur de två nämnda grupperna samvarierar.

I anknytning till resultatredovisningen kommer några av antagandena i undersökningsmodellen att prövas. Först ges emellertid en redovisning av tidigare forskning inom området.

8.1 Tidigare forskning rörande rekryteringshinder

I samtliga de studier som här skall tas upp har informationen samlats in genom att undersökningsgruppen fått besvara en fråga rörande faktorer som upplevs hindra ett deltagande i vuxenutbildning. Oftast har frågan bestått av ett antal tänkbara hinder som personen fått ta ställning till. I en del fall har man försökt mäta hur starkt de enskilda hindren upplevs, medan man i andra enbart frågat "utgör hinder/utgör inte hinder". Olikheter förekommer också beträffande vilka som skulle besvara frågan. Ibland skulle samtliga svara, medan i andra fall endast de som inte deltog eller var intresserade skulle svara. Vidare varierar urvalet kraftigt av tänkbara hinder, som personerna fått ta ställning till. Av särskild betydelse är här om listan enbart bestått av hinder i miljön eller om också psykologiska hinder funnits med. På grund av de nämnda olikheterna presenteras i tabell 28 tillvägagångssättet i de undersökningar som kommer att refereras. De resultat som här skall återges måste ses mot det i tabell 28 redovisade undersökningsförfarandet.

Tabell 28. Tillvägagångssätt vid tidigare studier av rekryteringshinder

	Undersökningsgrupp			Urval av hinder		Frågetyp				
	Repr.hela den vuxna befolkn.	Repr.vissa utvalda grupper	Alla i under-sökn.	Enbart de som inte delt/vill delta	Stark be-toning av miljön	Psyk- och miljö-hinder	Bundna svars-alter-nativ	Välja ut ngt/några hinder	Ta ställ-ning till samtliga hinder	Mäter inten-sitet
Emanuelsson m fl (1973)		x		x		x	x		x	
LO-medlemmen och utbildningsfrågorna (1968)		x	x		x		x		x	x
FÖVUX (SOU 1972:19)		x		x	x		x	x		
Molander (1973)	x			x	x		x	x		
Rubenson (1972)		x		x		x	x		x	x
Johnstone & Rivera (1965)	x		x			x	x	x		
London mfl (1963)	x		x			x	x	x		

8.1.1 Övergripande resultat

I "LO-medlemmen och utbildningsfrågorna" (1968) erhölls genom faktoranalys tre grupper av hinder, vilka benämndes:

Ingen kurs på orten
Bristande och olämplig tid
Känsla av otillräcklighet.

Av de enskilda alternativen var det främst "kursen finns inte där jag bor", som upplevdes som starkt hinder (43 procent). Andra vägande skäl för att inte delta var "passar inte min arbetstid", "kräver mycket tid" och "för stora krav på färdigheter". Faktorer som "studierna blir ansträngande" och "obehagligt att misslyckas" anges mera sällan. Betoningen ligger alltså här på upplevelsen av yttre miljömässiga hinder. Då frågan om hinder ställdes till samtliga, var det möjligt att göra jämförelser mellan dem som deltagit och dem som inte deltagit i vuxenutbildning. Därvid framkom inga påtagliga skillnader. Detta faktum diskuteras inte närmare i rapporten. En tänkbar anledning skulle kunna vara att analysen gjorts på summan av de enskilda hindren. De eventuella skillnader som fanns kan på grund härav ha dolts. En annan anledning kan vara att de två grupperna främst skulle skilja sig med avseende på upplevelsen av psykologiska hinder och dessa var som framgår av tabell 28 föga beaktade. Resultat från Johnstone & Rivera (1965) styrker det här gjorda antagandet.

I den diskussion som förs av LO:s utbildningsgrupp (LO-medlemmen och utbildningsfrågorna 1968, LOVUX I 1969, LOVUX II 1971) framhålls betydelsen av miljömässiga hinder. Man kan av det förda resonemanget bringas tro att de flesta individer som ej deltar i vuxenutbildning, trots allt, är starkt motiverade att ta del av det utbud som finns. Hinder som "bristande intresse för utbildning", "tiden kan användas till annat" etc behandlas inte.

Med vad som här sagts vill jag inte förringa betydelsen av yttre miljömässiga faktorer utan blott understryka vikten av att de psykologiska hindren också beaktas.

Den kritik som jag framfört beträffande urval av hinder gäller också för den studie inom FÖVUX som redovisas i SOU 1972:19. Här angav nästan hälften av de tillfrågade tidsbrist som det starkaste hindret för ett deltagande. Resultaten måste tolkas med viss försiktighet, då undersökningsgruppen inte var representativ och endast bestod av 141 personer. Förutom de tillfrågades upplevelse av hinder anges studieorganisatörernas subjektiva intryck av de tillfrågades skäl för att inte vilja delta. Enligt dessa var det vanligaste skälet att den tillfrågade ansåg sig vara för gammal. Andra orsaker för att ej delta var trötthet, tidsbrist, för lång resväg och att de inte såg någon nytta med studierna. Vidare menade studieorganisatörerna, att det bakom de öppet framförda hindren låg en osäkerhet och rädsla för att inte klara av studierna.

Molander (1973) frågade dem som sade sig vara intresserade av att delta i vuxenutbildning om eventuella hinder förelåg. Därvid framkom att ca en tredjedel inte upplevde några hinder. Det oftast förekommande hindret var bristande information om studiemöjligheterna, som angavs av 16 procent. Andra hinder var "arbete i hemmet" 8 procent och "har inte kommit för att anmäla mig" också 8 procent. Molander har överhuvud inte beaktat, att även de som angett sig vara intresserade av att delta kan uppleva psykologiska hinder. En annan begränsning är att man inte tagit hänsyn till att en person kan uppleva mer än ett hinder. Det bör inte bortses från, att det finns flera samvarierande orsaker till att en individ inte börjar delta. De som aldrig deltagit i vuxenutbildning fick ange det dominerande skälet härtill.

Den vanligaste orsaken var "trött efter arbetet", vilket markerades av 23 procent. Att det är "svårt att hänga med om man har dåliga förkunskaper" angavs av 17 procent, medan 14 procent sade sig inte ha deltagit på grund av familjeskäl. Tolknningen av resultaten försvåras av att vissa alternativ slagits samman av bearbetningstekniska skäl, som t ex "tidsbrist" och "krävande arbete". I denna studie liksom i LÖ:s förekom stora skillnader i upplevelsen av hinder mellan olika grupper, vilket jag senare återkommer till.

Rubenson (1972) fann att det främsta hindret för unga kortutbildade män var av ekonomisk natur. Som andra hinder framstod "är ej road av studier" och "har tillräcklig utbildning". Vidare framkom att den tillfrågade var osäker angående sina möjligheter att klara studier. Resultaten gav vid handen att yttre och inre hinder angavs i ungefär lika hög grad. De som var totalt ointresserade av att delta jämfördes med avseende på hinder med dem som enbart kunde tänka sig att delta under förutsättning att detta skedde på betald arbetstid. De senare anförde i större utsträckning ekonomiska hinder samt att de fått för lite information. De förra däremot angav i högre grad som skäl för att inte vilja delta att de redan hade tillräcklig utbildning samt bristande intresse. En svaghet i undersökningen är att bortfallet på frågan uppgick till 19 procent.

Emanuelsson, Fägerlind & Hartman (1973) har inom den sk Malmöundersökningen studerat rekryteringsproblematiken bland män och kvinnor födda 1928. De starkaste skälen för att inte vilja delta i vuxenutbildning var "skulle bli för ansträngande" och "tid saknas på grund av familjeskäl", vilket 65 respektive 55 procent instämde i. En brist är det mycket höga bortfallet på frågan. Av männen hade i genomsnitt 75 procent gjort markeringar och bland kvinnorna 57 procent.

Bland utländska undersökningar märks särskilt Johnstone & Rivera

(1965) och London m fl (1963). I den förra fann man, att hinder i miljön angavs i större utsträckning än psykologiska hinder. De starkaste yttre hindren var av ekonomisk art. Vidare angavs brist på tid. De psykologiska hindren avsåg upplevelsen att vara för gammal för studier och bristande intresse. Ett intressant faktum var, att de som angett intresse för att delta i utbildning inte skilde sig från den totala undersökningsgruppen vad beträffar upplevelsen av hinder i miljö, medan det däremot förelåg tydliga skillnader beträffande psykologiska hinder t ex "ej road av studier" och "för gammal". Dessa resultat stöder dem man fann i "LO-medlemmen och utbildningsfrågorna" på så sätt att det inte fanns några skillnader med avseende på yttre hinder mellan personer som var intresserade av att delta i vuxenutbildning jämfört med de icke intresserade. Resultaten pekar på att olikheterna främst tycks ligga i upplevelsen av s k psykologiska hinder.

Även London m fl (1963) fann att de oftast angivna orsakerna till att inte delta var av yttre natur. Det starkaste skälet var "sysselsatt med andra saker". Vidare framkom att trötthet och bristande intresse för studier ansågs utgöra betydande hinder. Även ekonomiska faktorer samt känslan av att vara för gammal betonades.

I dessa två nordamerikanska studier har man inte mätt intensiteten i hinder utan endast om de förekom eller ej.

I en av de få undersökningar jag funnit som berör vuxenutbildningen i Sovjet framgår att elevtillströmningen har gått ned (Darinsky 1972). Författaren fann att det starkaste skälet för att inte delta var svårigheter att kombinera studier med arbete samt negativa erfarenheter från tidigare skolgång. Vidare upplevde de tillfrågade inget samband mellan sina framtidsplaner och deltagande i vuxenutbildning. Av den aktuella artikeln framgår inte hur dessa hinder mättes.

Av stort intresse är den försöksverksamhet som FÖVUX bedrivit. Syftet med denna har varit att systematiskt pröva och utvärdera åtgärder för att undanröja de hinder, som utestänger kortutbildade vuxna från att delta i vuxenutbildning. I sammanställning av FÖVUX försöksverksamhet (SOU 1974:54, s 42) konstateras bl a att möjligheterna att studera helt eller delvis på arbetstid har haft en starkt rekryterande effekt. Sålunda framkom att tre fjärdedelar av dem med skiftarbete, vilka erbjöds möjlighet att studera på arbetstid, ansåg att studievillkoren direkt inverkat på deras beslut. Stimulansbidraget, som var på 300 kronor, tycks inte ha haft någon påtaglig effekt. Vad beträffar studiestödet - ersättning för av studierna betingade extrakostnader för resor, måltider och barntillsyn - hade detta en viss inverkan på rekryteringen bland hemarbetande kvinnor men saknade för övrigt betydelse.

Den presentation som hittills har getts av rekryteringshinder har gällt de övergripande resultat man kommit fram till. I stort visar dessa att man funnit att miljömässiga hinder nämns oftare än psykologiska. Detta bör emellertid ses mot bakgrund av hur frågan formulerats. I en del fall har man t ex inte tagit med hinder som speglar en negativ inställning till utbildning. För att bättre förstå problemet krävs att man inte enbart beaktar de övergripande resultaten utan också uppmärksammar hur olika tänkbara hinder upplevs beroende på var i livscykeln personen befinner sig. I det följande ges en beskrivning av hur olika hinder upplevs med avseende på ålder, kön och social status - de variabler som finns behandlade i litteraturen.

8.1.2 Ålder

Känslan av att vara för gammal för att lära accentueras helt naturligt med ökad ålder. Molander (1973) fann att andelen som upplevde att det var svårt att följa med p g a dåliga förkunskaper steg kraftigt från yngsta gruppen (18-33 år) till mellangruppen (34-49 år) för att sedan, i motsats till LO:s studie, inte öka nämnvärt bland de äldsta (50-65 år). I den senare undersökningen ökade rädslan att studierna skulle bli för ansträngande med stigande ålder. Vidare var ökningen kraftigast från 50 år och uppåt.

Till en viss del kan skillnaderna mellan de två undersökningarna förklaras av att grupperna skiljer sig åt vad beträffar social status. Enligt Johnstone & Rivera (1965) och London m fl (1963) är ålderns inverkan på inställning till utbildning mycket kraftigare i de lägre socialgrupperna än i de högre. I båda undersökningarna fann man att rädslan för studier och känslan av att vara för gammal inte ökade lika markant med ålder hos de förra jämfört med hos de senare. Förklaringen till detta ligger delvis i de olika utbildningserfarenheterna men även i nyttan man anser sig få ut av ett eventuellt deltagande har förmodligen haft stor betydelse. Man bör därför inte enbart beakta den kronologiska åldern utan också ta hänsyn till var i livscykeln personen befinner sig.

Med tanke på den egna studiens undersökningsgrupp kan det vara av intresse att notera att "ingen kurs på orten" betonades speciellt av de yngre LO-medlemmarna. Att så var fallet kan delvis bero på att de yngre önskar en mer omfattande utbildning än de äldre och att det ofta inte är möjligt att bedriva sådana studier på de mindre orterna.

8.1.3 Kön

I "LO-medlemmen och utbildningsfrågorna" uppvisade rekryteringshindren i stort sett samma mönster bland män och kvinnor. Kvinnorna angav dock något oftare "studierna blir för ansträngande" och "kräver mycket tid". Liknande resultat framkom i Emanuelsson, Fägerlind & Hartman (1973). Man kan finna stöd hos Johnstone & Rivera (1965) och Molander (1973) för att de skillnader som finns mellan könen vad beträffar rekryteringshinder kan förklaras av att de har olika funktioner i hemmet. Särskilt Molanders studie är här intressant, då det förekommer ett par olika s k familjehinder och vidare att dessa redovisas med konstanthållande av ålder. Härvid framkom att kvinnor oavsett ålder i högre grad än män ansåg att familjen var viktigare än studier. Problemet med barntillsyn var av naturliga skäl särskilt markant hos yngre kvinnor, medan det inte upplevdes som något som helst hinder bland de äldre (50-65 år). Att arbetsfördelningen mellan

könen beträffande barntillsyn på kvällarna fortfarande tycks vara mycket sned visas av att 19 procent av de yngsta kvinnorna angav "problem med barntillsyn", medan mindre än 1 procent av männen gjorde detta. Vidare framkom i denna undersökning att medelålders och särskilt äldre kvinnor i högre grad än männen upplevde att det skulle vara svårt att följa studierna med dåliga förkunskaper. Förklaringen till detta torde delvis ligga i att det bland de äldre kvinnorna jämfört med männen fanns fler studieovana.

8.1.4 Social status

Resultaten från Johnstone & Riveras undersökning (1965) gav vid handen att social status tycktes ha samband med sju av de tio hindren. Det var emellertid bara i ett fall - "blir för dyrt" - som de fann ett lineärt samband genom alla de tre kategorierna (låg-, medel-, hög-status). Ju lägre status desto starkare upplevdes hindret. Vidare framkom att personer med låg status betydligt oftare än övriga angav att de inte kände till vilka utbildningsmöjligheter som fanns på hemorten, vilket understryker vikten av uppsökande verksamhet. De som tillhörde kategorin hög status angav i större utsträckning än personer med låg status att de hade för mycket att göra och därför inte kunde delta. Att komma hemifrån upplevdes som ett större hinder bland personer i mellanskiktet än bland dem med hög status. Som tidigare nämnts under avsnittet ålder upplevde personer med låg status i högre utsträckning än andra att de är för gamla att delta. De nämnda resultaten stämmer väl överens med vad London (1963, 1970) fann. Rekryteringshindren förefaller således vara relaterade till socialgruppsstillhörighet och upplevs vara större i lägre socialgrupper.

8.2 Resultat

Som bakgrund till resultaten ges först en kort redogörelse för instrument. Därefter följer övergripande resultat och en beskrivning av de enskilda rekryteringshindren. Avslutningsvis jämförs, utifrån undersökningsmodellen, vissa intressanta grupper.

8.2.1 Instrument

I den redogörelse, som gavs över instrumentkonstruktionen i kapitel 3 nämndes, att frågan om rekryteringshinder byggde på erfarenheter från SOS-VUX-projektet. Det finns därför skäl att närmare granska det tillvägagångssätt som där användes.

Som påpekats vid genomgången av tidigare forskning, saknas i de flesta undersökningar en diskussion om hur val av tänkbara hinder bör ske och hur det faktiska valet skett. Ofta har bara några tänkbara aspekter behandlats, medan en helhetssyn saknats. Det arbete som bedrivits inom SOS-VUX-projektet bör ses som ett försök att mera systematiskt välja ut tänkbara hinder. Metoden för att få fram relevanta hinder är hämtat från motivforskningen (Boshier 1971, Burgess 1971). Utifrån tidigare forskning och diskussioner med olika personer listades ett stort antal tänkbara hinder (42 st).

Genom ABF i Arboga blev det möjligt att pröva formuläret på en grupp (n=65) som berörts av uppsökande verksamhet och sagt sig inte vilja delta. De erhållna svaren faktoranalyserades, varvid 13 faktorer som förklarade 80 procent av variansen erhöles. Följande tio faktorer var tolkbara:

- Faktor 1 Skolupplevelser
- " 2 Konsekvenser för arbetslivet
- " 3 Kostnadsaspekter
- " 4 Tidsbrist
- " 5 Nyttan av att delta
- " 6 Elevsituationen
- " 7 Information om vuxenutbildning
- " 8 Osäkerhet tillsammans med andra
- " 9 Regionala utbildningsmöjligheter
- " 10 Ansträngande att delta.

De erhållna resultaten är naturligtvis bundna till undersökningsgruppens sammansättning och de utvalda hindren. Det instrument som konstruerades på grundval av faktoranalysen består alltså inte av några generella hinderskalor, utan beskriver hur hindren hos en grupp kortutbildade i åldrarna 20 - 60 år, svenska medborgare och anställda hos ASEA i Arboğa, kan grupperas.

Den diskussion som fördes om brister i SOS-VUX motivinstrument i kapitel 7, s 114 gäller också för hinderinstrumentet.

Trots de nämnda begränsningarna anser jag det värdefullt att utgå från de inom SOS-VUX-projektet erhållna resultaten. Vad avser kritiken av det tekniska tillvägagångssättet bör framhållas att urvalet av hinder inte helt får styras av faktorstukturen, utan hänsyn togs också till hur yngre män hade svarat på SOS-VUX-projektets utprövning.

8.2.2 Övergripande resultat

I tabell 29 visas hur de angivna rekryteringshindren upplevdes. Innan resultaten kommenteras, ska det nämnas att bortfallet på denna fråga uppgick till 9 procent, vilket är högre än på någon annan fråga. Anledningen till det höga bortfallet är sannolikt att många som deltog eller tidigare deltagit i vuxenutbildning inte upplevde frågan som relevant. Sålunda var bortfallet 30 procent bland dem som deltog vid undersökningstillfället, 15 procent bland dem som inte deltog men tidigare deltagit, medan bara 3 procent av dem som aldrig deltagit underlät att besvara frågan. Procenttalen i tabell 29 är beräknade på dem som besvarade frågan. Hindren är uppställda efter summan av "I hög grad" och "I viss mån".

En sak som inte framgår av tabell 29 var, att ca 30 procent aldrig markerade alternativet "I hög grad". Detta kan antingen betyda att de inte upplevde några hinder eller att de hinder de upplevde inte fanns med på listan. Ett faktum som talar för

Tabell 29. Rekryteringshinder. Procentuell fördelning
(N = 1 612)

Hinder	Gäller		
	I hög grad	I viss mån	Inte alls
1 Har redan för mycket att göra	19	39	43
2 Får tillräckligt ut av livet som det nu är	17	39	44
3 För trött efter arbetet	13	40	47
4 Är ej road av studier	8	41	51
5 Får samma arbete	14	34	52
6 För lite information	15	32	53
7 Fått nog av skolan	13	32	55
8 Inga möjligheter på hemorten	14	27	59
9 Blir för ansträngande	6	34	59
10 För höga kostnader	9	28	63
11 Arbetstiderna passar ej	15	21	64
12 Hinner ej p g a familjen	8	26	66
13 Vuxenutbildning ger inget	6	25	69
14 Osäker klara av utbildning	4	27	69
15 Har tillräcklig utbildning	3	19	78
16 Främling bland obekanta	3	12	85
17 För gammal att lära	0	3	97

den första förklaringen är att andelen bland dem som deltog i utbildning vid undersökningstillfället var 63 procent, bland dem som tidigare deltagit 55 procent, medan det bland dem som aldrig deltagit endast var 26 procent. Procenttalen är i dessa fall räknade på totala antalet i de tre grupperna. De som ej svarade på frågan har sålunda betraktats som tillhörande kategori "har ingen betydelse". Genom att beräkna procenten på detta sätt har jag velat försöka minska felet som ligger i den sneda bortfallsfördelningen mellan grupperna.

I inledningen till detta kapitel diskuterades en indelning i upplevelse av hinder i miljön och psykologiska hinder. Till den förra kategorin kan skäl 1, 3, 8, 10, 11 och 12 anses höra. Om nr 6 "fått för lite information" skall föras till denna kategori eller betraktas som ett psykologiskt hinder är tveksamt. Jag väljer emellertid att föra det till kategorin hinder i miljön, då det är tänkbart att svaret beror på att individen ej fått den information han anser sig behöva. Resterande skäl 2, 4, 5, 7, 9, 13 - 17 betraktas närmast som psykologiska hinder. Dessa hänger samman med individens självförtroende, aspirationsnivå och attityder till vuxenutbildning. Som tidigare påpekats är hinder i miljön och psykologiska hinder inte oberoende av varandra.

Av tabell 29 framgår att det inte finns något klart dominerande hinder, utan flera faktorer tycks ha varit relevanta. Vidare har psykologiska och miljömässiga hinder angetts i ungefär lika utsträckning. Hälften av dem som besvarade frågan har angett "I hög grad" på något av de psykologiska hindren och lika många något av de yttre hindren. Bland dessa fanns det en del som angav både psykologiska och miljömässiga hinder. Andelen som angett "I hög grad" enbart på de psykologiska hindren uppgick till 20 procent. Motsvarande andel för miljömässiga hinder var också 20 procent. Mot bakgrund av att totalt 70 procent markerat "I hög grad" på något hinder var det sålunda 30 procent som upplevt betydande hinder av båda slaggen. Att lägga märke till är att skillnaden mellan olika miljömässiga hinder är mindre än bland de psykologiska. Bland de miljömässiga hindren märks främst brist på tid - "har redan för mycket att göra" - som en femtedel angett som ett betydande hinder, medan två femtedelar tyckte att det utgjorde ett visst hinder. Vidare ansåg lika många att trötthet efter arbetet i viss mån hindrade ett deltagande. Vad gäller de psykologiska hindren, pekar resultaten främst på att de tillfrågade upplevde en känsla av att ett eventuellt deltagande i vuxenutbildning ej kunde förbättra deras allmänna livssitua-

tion eller ge några fördelar på arbetsmarknaden. Det var också många (två femtedelar) som ansåg att skälet till att de inte ville eller kunde delta i viss mån berodde på att de inte var roade av studier. Ett annat starkt skäl för att inte delta var att man fått nog av skolan. Däremot betonades mer sällan skäl som "har tillräcklig utbildning" eller "för gammal att lära".

Att en indelning i psykologiska och miljömässiga hinder delvis ger en förenklad bild av verkligheten visas av tabell 30 där hindrens interkorrelationer sammanställts. Sambanden mellan hindren är uttryckta i kontingenskoefficienter som här kunde anta ett maximivärde av 0,82 (3 x 3 tabell). I de fall inget säkert samband förelåg har detta markerats med ett -. För att underlätta läsandet har de samband som är 0,30 och däröver strukits under.

Sambanden var i de flesta fallen låga. I ett par fall kan man emellertid se tendenser till grupperingar. Sålunda finns ett kluster, som främst består av hindren A - E. Det rör sig här om en negativ inställning till nyttan av utbildning antingen det gäller för livet i stort eller arbetssituationen. Denna inställning var delvis parad med en negativ syn på tidigare skolutbildning. Ett kluster hänger samman med självtilliten, F - H. Hit hör "osäker klara av", "blir för ansträngande", "främling bland obekanta". Det sistnämnda hindret ingår också i en annan gruppering som närmast belyser disponibel tid. Hit kan förutom "ansträngande" föras "mycket att göra", "arbetstider" och "trött efter arbetet", H - K.

Det fanns ett samband på 0,31 mellan "kostnader" och "för lite information", vilket tyder på att de som ansåg att delta skulle innebära för höga kostnader ofta baserade detta på bristande kunskaper.

I två fall - "mycket att göra" och "trött efter arbetet" - hade miljömässiga hinder betydande samband (över 0,30) med något av de psykologiska hindren. Att det förelåg ett klart

samband mellan att känna sig för trött efter arbetet och upplevelsen av att ett deltagande skulle bli ansträngande verkar helt troligt. Det är däremot mer underligt att det var så högt samband mellan "mycket att göra" och "tillräckligt ut av livet" och "fått nog av skolan". Detta tyder på att upplevelsen av att ha för mycket att göra, eller i alla fall svaret på hindret ifråga, inte enbart är knutet till disponibel tid utan också hänger samman med inställningen till vuxenutbildning. Av de yttre hinder som fanns med var "för mycket att göra" kanske det som bäst lämpar sig för att ta till vid en rationalisering. Hindret innebär inget hot mot det egna jaget som t ex att erkänna att man inte har råd utan tvärtom något positivt.

Förutom de undantag som har nämnts här ger tabell 30 trots att den visar att det inte fanns några rena faktorer i stort fog för att tala om olika miljömässiga och psykologiska hinder.

I det följande ges en närmare beskrivning av de enskilda miljömässiga och psykologiska hindren. Härvid kommer dessa att analyseras mot bakgrund av personliga egenskaper, tidigare erfarenheter och aktuell situation (se boxarna 1-3 i undersökningsmodellen, s 21). Av speciellt intresse är tidigare erfarenheter av utbildning. Genom att ställa dessa mot hinder för att delta får man delvis en uppfattning om i vilken grad inställningen till utbildning slår igenom i upplevelsen av hindren.

8.2.3 Hinder i miljön

Mycket att göra

19 procent hade markerat "ja i hög grad", medan ytterligare två femtedelar ansåg att det gällde i viss mån.

Inga skillnader fanns i avseende på civilstånd, antal barn eller yrkesnivå. Tyvärr finns här ingen möjlighet att ställa

Tabell 30. Samband mellan rekryteringshinder 1973. Endast signifikanta kontingenskoeficienter redovisas.
Samband över 0,30 är understrukna

Hinder	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q
A Får tillräckligt ut av livet																	
B Har tillräcklig utbildning	<u>.38</u>																
C Fått nog av skolan	<u>.41</u>	<u>.32</u>															
D Vuxenutb. ger inget	<u>.33</u>	<u>.31</u>	<u>.37</u>														
E Får samma arbete	<u>.33</u>	.25	.29	.29													
F Osäker klara av	.18	-	.25	.14	.13												
G Främling bland obekanta	-	-	.18	.11	-	<u>.40</u>											
H Ansträngande	.26	.21	<u>.38</u>	.24	.23	<u>.35</u>	.19										
I Mycket att göra	<u>.35</u>	.23	<u>.30</u>	.18	.22	.11	.08	<u>.38</u>									
J Arbetstider	.17	-	.12	.11	.14	.14	-	.21	<u>.31</u>								
K Trött efter arbetet	.20	.15	.27	.16	.22	.21	.18	<u>.48</u>	<u>.36</u>	.23							
L Saknar möjligheter på hemort	.21	.09	.18	.18	.21	.12	.14	.17	.17	.15	.16						
M För lite information	.15	-	.12	.14	.13	.27	.20	.22	.11	.09	.20	.20					
N Familjen	.12	.11	.11	.08	.14	.11	-	.19	.24	.11	.16	.18	.11				
O För höga kostnader	.10	-	.15	.18	.11	.23	.13	.24	.11	.14	.20	.12	.31	.15			
P Ej road av studier	.22	.13	<u>.35</u>	.16	.18	.14	.1	.16	.14	-	.14	.18	.21	.17	.12		
Q För gammal	.08	-	.16	.08	.10	.13	-	.12	.08	.11	.13	-	.07	-	.09	-	

Koefficienternas maximivärde är 0,82 (3 x 3 tabell).

svaren mot vad personerna faktiskt gjorde med sin tid. Det är därför svårt att få fram i vad mån inställningen till utbildning påverkat svaren. Ett tecken på att denna påverkan varit förhållandevis ringa är att det inte förelåg något klart samband mellan utbildning, skoltrivsel och upplevelsen av hindret ifråga.

För trött efter arbetet

Trötthet efter arbetet ansåg 13 procent vara ett betydande hinder och 40 procent ansåg det vara ett visst hinder. Det fanns inget samband mellan detta hinder och någon av de s k skolvariablerna. Däremot varierade upplevelsen efter arten av arbete. Svaren bland dem som var sysselsatta inom verkstadsindustrin, byggnads- och anläggningsarbete samt transport låg mycket nära de ovan nämnda medelvärdena. En grupp som särskilt starkt betonade trötthet efter arbetet var personer sysselsatta inom jord- och skogsbruk. Här var det 22 procent som markerade "I hög grad" och 44 procent "I viss grad". Personer inom s k manschettyrken upplevde trötthet efter arbetet som ett något mindre hinder än genomsnittet (9 procent "I hög grad" samt 35 procent "I viss grad"). Detta gällde också för anställda inom "elektro, tele och radio" samt dem som tillhörde kategorin "vakt-, skyddstjänst och militära yrken".

Inget samband fanns mellan yrkesnivå och upplevelsen av att trötthet efter arbetet utgjorde hinder för deltagande i vuxenutbildning.

För lite information

Trots den stora satsning som gjorts på att upplysa om utbildningsmöjligheter ansåg 15 procent att brist på information utgjorde ett stort hinder och 32 procent ansåg att det utgjorde ett visst hinder.

"För lite information" fördes till de miljömässiga hindren, då det kunde tänkas att man inte haft tillgång till den erforder-

liga informationen. Det var därför av intresse att granska om det förelåg olikheter mellan orter av varierande storlek. Det är tänkbart att graden av information skulle vara proportionerlig mot utbudets kvantitet. Något sådant samband kunde inte konstateras. Personer bosatta i storstadsområde angav "för lite information" i samma utsträckning som de som kom från glesbygd. En slutsats av detta skulle kunna vara att svaren utgör en indikator på inställningen till utbildning och inte på faktisk brist på information. Data ger emellertid inget stöd åt ett sådant antagande. Varken inställning till tidigare skolutbildning eller utbildningsnivå uppvisade något samband med upplevelsen av hindret ifråga. En alternativ tolkning skulle vara att den information som ges ej når fram. Det kan här vara av intresse att nämna att man vid SOS-VUX-projektets förstudie fann, att ca hälften av dem som enligt uppgift från studieförbunden skulle ha fått informationsfolder sade att de inte hade erhållit någon sådan. (Rubensons manus).

Inga möjligheter på hemorten

Totalt var det 14 procent som angav att avsaknaden av studiemöjligheter på hemorten utgjorde ett betydande hinder, medan 27 procent tyckte att det var ett visst hinder. Det kan förväntas att detta hinder skulle upplevas starkare ju mindre orten var. Resultaten ger emellertid inte belägg för ett enkelt samband mellan variablerna ifråga. Det var 71 procent bland dem i storstäderna som ansåg att brist på utbildningsmöjligheter inte utgjorde något som helst hinder mot bara 51 procent i gruppen "kommuner under 10 000". Intressant är emellertid att hela 20 procent i den förra kategorin kryssat för alternativet "I hög grad", medan bara 12 procent bland de senare gjort detta. Däremot hade mycket få från storstäderna angett "I viss mån" (9 procent), vilket 37 procent av personerna som kom från de minsta kommunerna hade gjort. Jag har svårt att ge någon förklaring till resultaten. En tolkning skulle kunna vara att grupperna önskat olika typer av utbildning. Analyser visar att så var fallet enbart vad beträffade

intresse för teknisk examen. Det var fler från storstäderna som önskade sådan utbildning. Det är emellertid föga troligt att denna utbildning skulle vara svårare att få i storstäder än på mindre orter. En annan förklaring skulle kunna vara de stora resavstånden som finns i storstäderna. Inte heller detta förefaller som någon övertygande förklaring. Att det enbart skulle vara fråga om rationaliseringar motsägs av att det inte fanns något samband mellan utbildningsnivå, skoltrivsel och i vilken grad utbildningsmöjligheter upplevdes som hinder.

För höga kostnader

Det var mera sällan man förde fram att eventuella kostnader innebar ett starkt hinder för att delta (9 procent). 28 procent ansåg dock att det utgjorde ett visst hinder. Att lägga märke till är att det fanns ett samband mellan faktisk inkomst och i vad mån kostnaden upplevdes som hinder. Medelinkomsten bland dem som upplevde kostnaden som ett starkt hinder var ca 21 tusen mot ca 23 tusen bland dem som angett "Inget hinder alls". De uppkomna skillnaderna kan inte förklaras av olikheter i utbildningsnivå eller trivsel under skoltiden.

En aspekt som inte finns med i de hinder som de tillfrågade fick ta ställning till gäller inkomstbortfall vid studier. Att den inte togs med beror på att den enbart rör studier som bedrivs på hel- eller deltid, medan de hinder som förekommer i frågan gäller mer generellt. Problemet har emellertid delvis berörts i "Frågeformulär -70". De tillfrågade fick där ange sitt intresse för att delta i utbildning på hel- eller deltid under förutsättning att ersättning för förlorad arbetsförtjänst skulle utgå (se kap 4, s 54). Det framkom härvid att 40 procent av dem som annars inte kunde tänka sig att delta skulle göra detta om ersättning utgick för hela inkomstbortfallet och 14 procent om ersättning utgick med tre fjärdedelar av inkomstbortfallet. Motsvarande tal bland dem som var intresserade av att delta även då inget nämndes om ersättning var 90 procent och 56 procent. Resultaten vid "Frågeformulär -70" tyder

på att man genom ekonomiskt stöd, som skulle möjliggöra studier på heltid, främst skulle nå personer som annars skulle delta i utbildning på fritid, medan man i betydligt mindre omfattning skulle få med dem som inte kan tänka sig att studera på fritid (Rubenson 1972, kap 10). Detta stämmer väl med vad Molander (1973) kom fram till.

Arbetstiderna passar ej

För vissa grupper kan arbetstiderna omöjliggöra deltagande i vuxenutbildning. Sålunda upplevde 15 procent arbetstiden som ett starkt hinder och 21 procent som ett visst hinder. En begränsning är här att inga jämförelser kan göras med de faktiska arbetstiderna. Att hindren tycks mäta vad det avser att mäta, framgår vid jämförelser mellan olika yrkesgrupper. Sålunda upplevdes hindret ifråga särskilt starkt hos personer som var sysselsatta inom transport- och serviceyrken. Här var det över 30 procent som angett "I hög grad". Då hänsyn tas till yrkesområde förekom inget samband mellan hindret och utbildnings- samt yrkesnivå eller skoltrivsel.

Hinner ej för familjen

Totalt är det 66 procent som upplevde att familjen inte utgjorde något som helst hinder för att delta. Man måste emellertid komma ihåg att de flesta var ogifta. Bland dem som var gifta var det betydligt fler som upplevde att familjen utgjorde ett visst hinder, 44 mot 19 procent. Helt förståeligt ökade upplevelsen av hindret med antal barn. Så t ex var det bara 32 procent bland dem med två eller flera barn som markerat "Inte alls".

8.2.4 Psykologiska hinder

Får tillräckligt ut av livet som det nu är

Hindret återspeglar inställningen att deltagande i vuxenutbildning inte skulle medföra några ytterligare positiva konsekvenser för individen. 17 procent tyckte att detta var ett starkt skäl för att inte delta och 39 procent att det hade en viss

betydelse. Man kan här tänka sig att det skulle vara positivt att ange detta hinder, i den mening att de individer som gjort så redan lever ett rikt liv, som de är helt tillfredsställda med. En närmare analys gör att jag ställer mig tveksam till om de som tyckte att hindret var relevant levde ett rikare liv än övriga. Sålunda visar svaren på hindret ifråga ett omvänt samband med utbildningsnivå. Ju kortare utbildning desto starkare betoning av hindret. Bland dem med sju års folkskola var det 23 procent som angett "I hög grad" och 44 procent "I viss grad". Motsvarande tal bland dem som skaffat sig teoretisk utbildning utöver grundutbildning var 10 respektive 30 procent. Gruppen yrkesskola låg mellan de två nämnda extremerorna med 17 respektive 40 procent i de angivna kategorierna. Vidare förelåg ett omvänt samband med föräldrarnas inställning till högre utbildning, men däremot inte med upplevelsen av skol-situationen. Mot bakgrund av vad som framförts anser jag att hindret snarast mäter i vad mån individen upplever att utbildning kan ge honom något.

Får samma arbete

Detta hinder har en nära relation till det föregående. Skillnaden är här att det gäller utbildningens konsekvenser för ett mera preciserat område, arbetslivet. 14 procent menade att de upplevde "får samma arbete" som ett starkt hinder och 34 procent att det var ett visst skäl för att inte delta. Till skillnad från "får tillräckligt ut av livet" visade denna upplevelse inget samband med utbildningsnivå. Av intresse är också att det heller inte förelåg samband med yrkesnivå och yrkesområde eller någon av skolvariablerna.

Vuxenutbildning ger mig ingenting

Även här rör det sig om vad man kan förväntas få ut av ett deltagande. Detta hinder poängteras mindre starkt än de två föregående. Bara 6 procent ansåg att det var ett betydande skäl för att inte delta och 25 procent att det hade viss betydelse. Utifrån jämförelser med annan tillgänglig information förefaller det som man närmast gjort en bedömning av vad själva utbild-

ningssituationen skulle ge. Sålunda var det 21 procent bland dem som sagt sig ha trivts dåligt i skolan som angav "I hög grad", medan motsvarande tal bland dem som trivts bra bara var 4 procent. Härtill kan läggas att hindret inte hade samband med utbildningsnivå.

Är ej road av studier

Det var få, 8 procent, som starkt betonade detta skäl, men ett betydande antal, 41 procent, tyckte att det hade en viss betydelse. Svaren uppvisade inget samband med intresse för skolarbete i 13 års åldern eller retrospektiv skoltrivsel från 1970 års enkät. Däremot fanns ett negativt samband med utbildningsnivå. Likaså visade föräldrarnas inställning till högre studier, som det mättes vid 13 års ålder, ett negativt samband med upplevelsen av hindret.

Fått nog av skolan

Bristande deltagandet i vuxenutbildning står till viss del att finna i negativa upplevelser av skolsituationen. 13 procent uppgav att "fått nog av skolan" var ett betydande hinder och 32 procent att det utgjorde ett visst hinder. Här fanns en påtaglig anknytning till skolerfarenheterna. Av dem som 1970 retrospektivt uppgett att de trivdes bra i skolan var det bara 2 procent som markerat "I hög grad" under det att hela 31 procent bland dem som sagt sig ha trivts dåligt angett detta alternativ. Likaså fanns här ett klart samband med "föräldrarnas inställning till högre studier". Ju positiva föräldrar desto mer sällan angavs hindret.

Blir för ansträngande

På hindret "blir för ansträngande" var det 6 procent som ansåg att det var det "I hög grad" och 34 procent som upplevde att det "I viss grad" förhöll sig så. Här fanns inget samband med yrkesnivå, utbildningsnivå och skoltrivsel.

Osäker klara av utbildningen

Det var endast 4 procent som ansåg att detta i någon högre grad var skäl för att inte delta medan 27 procent betraktade det som ett visst skäl för att inte delta. Intressant var att det fanns en stark anknytning till i vilken utsträckning man som 13-årig upplevde ängslighet i skolsituationen. De som angett "I hög grad" på hindret hade ett medelvärde på skalan som låg 0,6 standardavvikelseenheter över medelvärdet hos dem som angett "Inte alls". En annan faktor som slår kraftigt här är studiemässiga förutsättningar. De som markerat "I hög grad" hade ett medelvärde som låg 0,7 standardavvikelseenheter över det hos dem som svarade "Inte alls".

Tillräcklig utbildning

Det var få som ansåg att de inte deltog på grund av att de redan ansåg sig ha tillräcklig utbildning. 3 procent hade markerat "I hög grad" och 19 procent "I viss mån". Det fanns inget samband med upplevelsen av detta hinder och utbildningsnivå.

Främling - För gammal

Rörande de två resterande hindren skall bara nämnas att de tycks spela en förhållandevis obetydlig roll i denna grupp av 25-åringar, 85 respektive 97 procent hade här kryssat för alternativet "Inte alls".

8.2.5 Hinder utifrån med utgångspunkt från inställning till och deltagande i vuxenutbildning

I samband med avsnittet 2.1 framhölls, att en begränsning i tidigare undersökningar inom området är att man där enbart haft tillgång till data från ett enstaka insamlingstillfälle. Som en följd av detta har man varit tvungen att göra jämförelser mellan deltagare-icke deltagare alternativt intresserade-icke intresserade. Genom att inte samtidigt ta hänsyn till såväl vilket intresse för att delta som förelegat som det faktiska deltagandet minskas möj-

ligheterna att särskilja psykologiska och miljömässiga hinder. Detta kan vara en av anledningarna till att Johnstone & Rivera (1965) och "LO-medlemmen och utbildningsfrågorna" (1968), tvärt emot vad som kunde förväntas, inte fann några skillnader mellan intresserade-icke intresserade alternativt deltagare-icke deltagare vad gällde miljömässiga hinder. I föreliggande arbete ges delvis möjlighet att pröva om den givna förklaringen stämmer eller inte.

Utifrån kännedom om undersökningsgruppens tidigare inställning till vuxenutbildning 1970 och faktiskt deltagande 1970-1973 kan fyra grupper urskiljas:

- önskat delta och deltagit
- önskat delta men inte deltagit
- inte önskat delta men deltagit
- inte önskat delta och heller inte deltagit.

Följande jämförelser är således möjliga att göra med avseende på rekryteringshinder:

1. önskat delta och deltagit	-	önskat delta men inte deltagit
2. inte önskat delta men deltagit	-	önskat delta men inte deltagit
3. önskat delta och deltagit	-	inte önskat delta men deltagit
4. önskat delta och deltagit	-	inte önskat delta och heller inte deltagit
5. inte önskat delta men deltagit	-	inte önskat delta och heller inte deltagit
6. önskat delta men inte deltagit	-	inte önskat delta och heller inte deltagit

Inför dessa jämförelser vill jag erinra om att deltagande i vuxenutbildning, som framgår av undersökningsmodellen (se s 21), inte enbart förklaras av inställning till vuxenutbildning (pil E) utan att hänsyn också måste tas direkt till den aktuella situationen (pil D). Den aktuella situationen ses påverka deltagandet såväl indirekt - genom dess inverkan på inställningen till vuxenutbildning (pil B) - som direkt. Modellen bygger här på erfarenheter som vunnits inom attitydforskningen (jfr La Pierre 1934, Cartwright

1949, Rosenberg 1960a, Newcomb m fl 1965). Se också diskussionen om Seamans undersökning, s 13 f).

Med utgångspunkt från undersökningsmodellen kan följande antaganden ställas upp för utfallet vid ovanstående jämförelser:

- A: De yttre hindren framträder starkast vid jämförelse 1 och 2 och betonas starkast av dem som önskat delta men inte deltagit.
- B: Några skillnader föreligger inte i yttre hinder vid jämförelse 3. I stället kan man tänka sig att de som inte tänkt delta men gjort detta påverkats positivt av krafter i sin omgivning. Endast mindre skillnader, vilka visar att de som tidigare var negativa till att delta upplevde hindren starkast, förekommer i de psykologiska hindren.
- C: De psykologiska hindren uppträder kraftigast vid jämförelse 4 och anges främst av personer som inte önskat och heller inte deltagit.
- D: Vid jämförelse 5 och 6 ligger skillnaden främst i de psykologiska hindren som oftast markerats av dem som inte önskat och inte heller deltagit.

En begränsning är att 1970 års datainsamling tyvärr inte lades upp med avseende på senare uppföljningar. Inför "Frågeformulär -70" beslöts av insamlingstekniska skäl att enbart de som inte önskade delta skulle besvara frågorna om rekryteringshinder. Som en följd härav går det inte att studera rekryteringen utifrån upplevda hinder 1970 utan enbart med utgångspunkt från 1973 års hinder. Detta bör få förhållandevis liten betydelse för analysen vad beträffar de psykologiska hindren. Däremot är det möjligt att det får något större inverkan på de miljömässiga hindren, då dessa kan tänkas skifta snabbare. Trots detta finns det för stora grupper en viss stabilitet även här, t ex bostadsort och arbete (jfr kap 4).

Resultaten av de sex jämförelserna finns sammanställda i tabell 31. Där redovisas skillnaden i andelen som angivit "I hög grad" respektive "Inte alls". Endast säkerställda skillnader - χ^2 -test - redovisas. Vid ett enda fall (jämförelse 6 och hindret "för lite information") där en avvikelse inte gått i samma riktning som de övriga har detta markerats med ett minus, -8, -10.

Antagande A

Enligt förväntan fanns de största olikheterna vad gäller yttre hinder vid jämförelse 1 och 2. Hela 17 procent fler bland dem som önskat men inte deltagit jämfört med dem som önskat och deltagit upplevde att bristande information utgjorde ett betydande hinder. Vid jämförelse 2 var motsvarande tal 16 procent högre för dem som önskat men inte deltagit jämfört med för dem som inte önskat delta men deltagit. Vid den senare jämförelsen fanns endast en ytterligare skillnad nämligen "inga möjligheter på orten", som upplevdes starkare av dem som önskat men inte deltagit. Inget av de psykologiska hindren slog ut här. Vid jämförelse 1 förekom däremot vissa skillnader även för de psykologiska hindren. Främst gällde det "ej road av studier" som främst betonades av dem som inte deltagit. Detta går delvis emot det uppställda antagandet. Emellertid ska påpekas att det mått som finns på attityden "önskar - önskar inte delta" är mycket grovt. Det är därför tänkbart att det fanns skillnader mellan de två grupperna som inte framträdde vid mätningen 1970. Bristen skulle således ligga i det använda måttets okänslighet. För att försöka få en uppfattning om detta var fallet utnyttjades de följdfrågor angående intresse för olika typer av utbildning och utbildningens uppläggning och genomförande, som 1970 ställdes till dem som sagt sig vara intresserade av utbildning (se s 39). Svaren på dessa gav inget stöd åt den framförda förklaringen, då det i inget fall förelåg en säkerställd skillnad mellan de två grupperna.

"I hög grad" respektive "Inte alls". Endast säkerställda skillnader är markerade

Hinder	1 Skillnad		2 Skillnad		3 Skillnad		4 Skillnad		5 Skillnad		6 Skillnad	
	"I hög grad"	"Inte alls"	"I hög grad"	"Inte alls"	"I hög grad"	"Inte alls"	"I hög grad"	"Inte alls"	"I hög grad"	"Inte alls"	"I hög grad"	"Inte alls"
Kostnader												
Inga möjl. hemorten	7	11	6	16					4	15		
Familjen												
Trött efter arb.	7	9					8	14				
Arbetstider							6	11				
För lite inform.	17	19	16	20			9	9			-8	-10
Mycket att göra	6	11					14	18				
Ej road av stud.	2	20			6	14	7	18			5	2
Tillräckl. ut av livet	5	14					16	31	14	19	11	18
VUX ger inget	3	13					4	24	7	20	2	11
Tillräckl. utbildn.							1	19	4	14	1	13
Samma arbete					6	20	8	17				
Ansträngande							4	15				
Fått nog av skolan	3	13			8	20	19	35	11	14	16	22
Osäker klara av							5	14				
Främling							3	11				
För gammal												

1. önskat delta och deltagit	-	önskat delta men inte deltagit	4. önskat delta och deltagit	-	inte önskat delta och heller inte deltagit
2. inte önskat delta men delt	-	önskat delta men inte deltagit	5. inte önskat delta men deltagit	-	inte önskat delta och heller inte deltagit
3. önskat delta och deltagit	-	inte önskat delta men deltagit	6. önskat delta men inte deltagit	-	inte önskat delta och heller inte deltagit

Antagande B

Antagandet, att inga skillnader finns i yttre hinder vid jämförelse 3 och att eventuella olikheter i psykologiska hinder är förhållandevis små, stämmer väl med resultaten i tabell 31. Det fanns endast skillnad i inställning till skolutbildning samt upplevda möjligheter att kunna förändra arbetssituationen genom deltagande i vuxenutbildning. De som inte önskat delta men deltagit framhöll oftare dessa faktorer än de som önskat delta och deltagit.

Antagande C

De psykologiska hindren förväntades framträda kraftigast vid jämförelse 4 vilket bekräftas av tabell 31. Särskilt stora olikheter förelåg för "fått nog av skolan" och "tillräckligt ut av livet". För det förstnämnda var det 19 procent fler bland dem som inte önskat och heller inte deltagit som tyckte att det var ett betydande hinder och 35 procent färre som ansåg att det inte utgjorde något som helst hinder. Mindre avvikelser fanns emellertid på några av de yttre hindren. Dessa var emellertid av betydligt mindre omfattning och var högst för "mycket att göra". Som tidigare framgått är "mycket att göra" det minst rena miljöhindret (se s 148). Resultaten ger således stöd för antagande C.

Antagande D

Även antagande D styrks av de erhållna resultaten. Vid såväl jämförelse 5 som 6 var det främst de psykologiska hindren som framträdde och då särskilt "fått nog av skolan" samt "tillräckligt ut av livet som det nu är". Dessa hinder upplevdes starkast av dem som inte önskade och heller inte deltagit.

Resultaten av jämförelse 6 visar, att det fanns faktiska skillnader i handlingsberedskapen för studier mellan dem som önskat men inte deltagit och dem som inte önskat och heller inte deltagit. Förklaringen till att de som 1970 sade sig önska utbildning inte påbörjat någon sådan kan därför inte helt tillskrivas enkät-tekniska aspekter, som t ex att svara socialt acceptabelt.

Multivariat analys

Resultaten i tabell 31 bygger på χ^2 -testningar, där de fyra grupperna jämförts parvis i varje hinder. En begränsning med detta tillvägagångssätt är att man inte tar hänsyn till att de oberoende variablerna, i detta fall rekryteringshinder, är inbördes korrelerade. Som framgår av bilaga 1, där bearbetningsmetodiska aspekter diskuteras, kan följden bli att "falska skillnader" erhålles dvs att den aktuella skillnaden egentligen beror på att grupperna avviker i andra avseenden vilka inte konstanthållits. För att få en uppfattning om vilka "rena samband" som finns mellan hindren och de fyra grupperna krävs statistiska metoder vid vilka man samtidigt kan hålla alla oberoende variabler under kontroll, s k multivariata metoder. Tyvärr har det saknats multivariata metoder som varit tillämpliga på data av det här aktuella slaget (se avsnittet "multivariata" metoder i bilaga 1).

På institutionen för social forskning vid Michiganuniversitetet har man emellertid nyligen utvecklat två metoder för automatisk databehandling. Multivariate Nominal Scale Analysis (MNA) och Theta-Aid Interaction Detector (THAID). Särskilt MNA förefaller intressant, då programmet är lämpligt inte bara ur prediktions-syfte utan också vid begreppsanalys.

Utifrån MNA-metoden har försök gjorts med multivariat bearbetning av rekryteringshindren. Jag vill framhålla att dessa analyser måste tolkas med stor försiktighet mot bakgrund av den begränsade erfarenhet som finns rörande programmet. Vid analyserna slogs kategorierna "önskat delta och deltagit" och "inte önskat delta men deltagit" samman i en kategori "deltagit". Detta för att uppnå större stabilitet i analysen. Beroende på att programmet är känsligt för höga samband mellan de oberoende variablerna valdes bara sex hinder ut. Dessa var "tillräckligt ut av livet", "fått nog av skolan", "information", "arbetstider", "möjligheter på hemorten" och "trött efter arbetet". Resultaten från analysen återges i bilaga 8. Härav framgår att "information" var det enda hinder som hade någon påtaglig bety-

delse bland dem som önskade delta men inte deltagit. Kännetecknande för dem som deltagit var att de sällan angett hindren "fått nog av skolan" och "får tillräckligt ut av livet", medan de som inte önskat och heller inte deltagit utmärktes av att de betonat dessa hinder. MNA-analysen visar att de aktuella frågorna sämre fångat upp hindren bland dem som önskat delta och heller inte deltagit. (Multipelkorrelationerna för respektive kategori i den beroende variabeln var: "deltagit" 0,40, "önskat delta men inte deltagit" 0,22 och "inte önskat och heller inte deltagit" 0,36). Resultaten från MNA-analysen styrker de tidigare gjorda jämförelserna och bekräftar de uppställda antagandena.

8.3 Sammanfattning och diskussion

Inledningsvis redogjordes för tidigare forskning varvid bl a upplevelsen av hinder relaterades till ålder, kön och social status.

I enlighet med Johnstone & Rivera (1965) skildes på upplevelse av miljömässiga och psykologiska hinder. Med de förra avsågs yttre faktorer som ligger utanför individens kontroll som t ex arbetstider, barnpassning och tillgång till utbildning. Den senare gruppen av hinder är knuten till individens självförtroende, aspirationsnivå och inställning till vuxenutbildning.

Inget klart dominerande hinder framkom, utan flera faktorer tycks ha haft betydelse. Psykologiska och miljömässiga hinder framhövdes i ungefär lika utsträckning. En femtedel av dem som besvarade frågan har angett "I hög grad" enbart på något av de psykologiska hindren. Motsvarande andel för de miljömässiga hindren var också en femtedel, medan 30 procent upplevt betydande hinder av båda slaggen. Bland de miljömässiga hindren märks främst "brist på tid" och "trött efter arbetet". Skillnaderna mellan de olika yttre hindren var emellertid ganska små. De psykologiska hindren pekade främst på att de tillfrågade hade den inställningen, att ett eventuellt deltagande i vuxenutbildning inte skulle förbättra deras allmänna livssituation eller ge några fördelar på arbetsmarknaden. Likaså framkom en negativ inställning till studier vilken var kopplad till att man "fått nog av skolan".

Psykologiska hinder framträder starkare i föreliggande undersökning än i tidigare studier (jfr LO-medlemmen och utbildningsfrågorna 1968, SOU 1972:19, Molander 1973, London m fl 1963, Johnstone & Rivera 1965). Detta torde bero på undersökningsgruppernas sammansättning och urval av hinder. "LO-medlemmen och utbildningsfrågorna" vände sig också till kortutbildade, men där saknades hinder som ger uttryck för inställning till vuxenutbildning t ex "vuxenutbildning ger inget". I övriga undersökningar har man inte vänt sig särskilt till kortutbildade och härtill kommer urvalet av hinder.

Upplevelse av hinder ställdes mot personliga egenskaper, erfarenheter och aktuell situation. Från dessa jämförelser kan bl a nämnas att det förelåg samband mellan faktisk inkomst och hindret "för höga kostnader". Ju lägre inkomst desto kraftigare betonades hindret. Flera av de psykologiska hindren hade samband med erfarenheter från skoltiden. Så t ex framhölls hindret "osäker klara av utbildning" av dem som varit ängsliga i skolsituationen vid 13 års ålder. Detta hinder var också relaterat till studiemässiga förutsättningar, så som dessa mätts genom begåvningsstest.

Att man i tidigare undersökningar (Johnstone & Rivera 1965, LO-medlemmen och utbildningsfrågorna 1968) inte funnit några samband mellan hinder i miljön och intresse för respektive deltagande i vuxenutbildning antogs bero på tillvägagångssättet. Då det enbart funnits data från ett insamlingstillfälle, gjordes en dikotomisering i deltagit - icke deltagit alternativt intresserade - inte intresserade. I föreliggande arbete fanns p g a att data samlats in vid mer än ett tillfälle möjlighet att studera rekryteringshinder utifrån såväl tidigare intresse som faktiskt deltagande. Parvisa jämförelser gjordes mellan följande fyra grupper: "önskat delta och deltagit", "inte önskat delta men deltagit", "önskat delta men inte deltagit" och "inte önskat delta och heller inte deltagit".

Med utgångspunkt från undersökningsmodellen uppställdes fyra antaganden om utfallet vid dessa jämförelser. De som "önskat delta

men inte deltagit" förväntades i högre grad än övriga uppleva yttre hinder, medan de som "inte önskat och heller inte deltagit" starkast antogs ha betonat de psykologiska hindren. I stort bekräftades de gjorda antagandena. Av de yttre hindren var det främst "brist på information" som framträdde. Detta stämmer väl överens med vad Molander (1973) fann. De som deltagit i utbildning kännetecknades av att de sällan angett hindren "fått nog av skolan" och "får tillräckligt ut av livet", medan de som inte önskat och heller inte deltagit utmärktes av att de betonat dessa hinder. Att de jämförda grupperna skiljer sig mindre åt på psykologiska hinder, som ger uttryck för osäkerhet rörande den egna förmågan eller att eventuella studier skulle bli för ansträngande, bör ses mot bakgrund av undersökningsgruppens ålder. Som framgick i litteraturgenomgången var det fler i de äldre årskullarna än i de yngre som nämnde dessa hinder (LO-medlemmen och utbildningsfrågorna 1968, Molander 1973, London 1963, Johnstone & Rivera 1965).

En av de slutsatser jag skulle vilja dra mot bakgrunden av de framkomna resultaten är att man i högre grad än vad som brukar göras i den allmänna debatten om rekryteringshinder, borde skilja mellan personer som är intresserade av att delta men inte gör detta och personer som inte deltar och inte heller är intresserade av att delta. Det krävs olika åtgärder för att nå dessa två kategorier. Medan det i ena fallet t ex kan räcka med information om studiemöjligheterna eller att kurserna förläggs delvis på arbetstid fordras i andra fallet en attitydförändring. Med tanke på att "information" var det dominerande hindret bland dem som "önskade delta men inte deltagit" torde uppsökande verksamhet krävas oavsett vilken av de två kategorierna det rör sig om. De resultat som redovisats av Molander (1973) och SOS-VUX-projektet (Rubenson manus) pekar på att detta inte enbart skulle gälla för yngre kortutbildade män utan mer allmängiltigt för kortutbildade. Det kan därför vara av intresse att närmare granska de erfarenheter som vunnits vid försök med uppsökande verksamhet.

Förutom FÖVUX har skolöverstyrelsen genom SAMVUX-projektet (Broström & Ekerot 1974) bedrivit försök med uppsökande verksamhet i den kommunala vuxenutbildningen samt prioriterade studiecirklar inom studieförbunden. Studien är inte helt jämförbar med FÖVUX, då man inom ramen för den senare kunde erbjuda studier på bättre villkor. Så t ex erbjöds några att studera på delad arbetstid och fritid och vidare utgick ersättning för alla extra utgifter i samband med studierna och vidare erbjöds barnpassning. Trots detta är en jämförelse mellan de två försöken av principiellt intresse.

Av de närmare 4 000 som kontaktades under FÖVUX första år, ville 52 procent delta i studierna. På grund av platsbrist kunde inte alla erbjudas att vara med, utan drygt 1 000 togs ut. Av dessa fullföljde två tredjedelar kursen. 21 procent infann sig inte till cirkelstarten, medan 15 procent avbröt under kursens gång. Det kunde förmärkas ett omvänt samband mellan andelen uppsökta på arbetsplatsen och studieintresset. En förklaring härtill kan vara att studieorganisationen i de fall urval har måst göras främst vänt sig till dem som kunde förväntas delta. I resultaten från de senare försöksåren framkommer emellertid inte detta omvända samband. Erfarenheterna från andra, tredje och fjärde året redovisas uppdelade på olika grupper. I stort är det emellertid samma bild som första försöksåret. Grupper som relativt sett var svåra att nå var de hemarbetande kvinnorna samt personer bosatta i glesbygder, där ungefär en tredjedel önskade delta. Deltagarna i FÖVUX-verksamheten hade jämfört med dem i annan studieverksamhet oftare 6 eller 7-årig folkskola som bakgrund.

Inom SAMVUX-projektets försök genomfördes ca 17 000 besök. Resultaten av denna verksamhet blev mycket mager. Bara 16 procent kom att anmäla sig till utbildning, och närmare hälften av dessa påbörjade inga studier. I hög grad berodde det senare på att man inte infann sig till kursstarten. I en uppföljande enkät till de uppsökta framkom att två tredjedelar av dessa avböjt

att bli informerade trots att meddelande om besöket utgått i förväg. Utifrån sin analys av enkätmaterialen konstaterade författarna att: *de grupper som utbildningspolitiken utpekar som angelägna att nå är klart underrepresenterade bland dem man verkligen nått.* (Broström & Ekerot 1974, s 3)

Det är här troligt att den mörka bild som erhållits skulle blivit ännu mörkare om inte bortfallet på enkäten varit så stort (43 procent).

Bortsett från att FÖVUX kunde erbjuda bättre villkor finns två andra olikheter som är värda att notera. Inom FÖVUX skedde den uppsökande verksamheten, med undantag för hemarbetande, på arbetsplatsen av studieorganisatörer som väl kände förhållandena. SAMVUX däremot genomförde besöken i bostadsområdena. Det är sålunda egentligen bara för de hemarbetande som villkoren var någorlunda lika. Trots att detta var den grupp man sämst lyckats nå inom FÖVUX, var resultatet betydligt bättre än inom SAMVUX.

Att beakta är den knappa tid som stod till uppsökarnas förfogande vid SAMVUX-försök. I genomsnitt hade SÖ beräknat 10 minuter per besök. 63 procent av dessa varade mindre än fem minuter och genomsnittet låg på sex. Som jämförelse kan nämnas att beräkningar av tidsåtgången vid FÖVUX:s verksamhet låg avsevärt högre. På arbetsplatser med dagtidsarbete där personerna var lätta att träffa behövdes mellan en halvtimme och en timme per kontaktad person. Då det gällde bostadsområde eller arbetsplatser med besvärlig miljö och/eller skiftarbete krävdes en timma eller mer per person.

Bortsett från att FÖVUX kunde erbjuda studiesocial hjälp, torde skillnaden i andel rekryterade mellan de två försöken kunna tillskrivas det faktum att man i SAMVUX-fall genom den knappa tiden nästan helt eliminerade effekten av personlig påverkan. Möjligheterna till tvåvägskommunikation, där den uppsöktes eventuella rädsla för och okunnighet om vuxenstu-

dier kunde diskuteras saknades. Häri tror jag förklaringen ligger till att få anmälde sig och att bortfallet bland dessa blev så stort.

Erfarenheterna från dessa två försök har visat att oavsett vilka studievillkor som erbjuds, så räcker det inte med att bara söka upp de presumtiva deltagarna, utan tillräcklig tid måste även anslås. Detta gäller särskilt om man vill nå den grupp som här har kallats "inte önskat och inte heller deltagit". Dessa kännetecknas som tidigare framgått av att de i högre grad än andra upplever psykologiska hinder. Det gäller vid kontakt med dessa personer att bemöta den negativa inställning som finns till vuxenutbildning, vilken i hög grad är knuten till negativa upplevelser under den egna skoltiden. Möjligen kan SAMVUX² tillvägagångssätt vara tillräckligt för att få med sig några av dem som benämns "önskat delta men inte deltagit". Vidare understryker de två försöken vikten av att uppsökandet sker genom en organisation som den uppsökte tillhör, vilket utgör ett problem när det gäller att nå de hemarbetande.

9 DELTAGANDE UNDER 1970-73 I FÖRHÅLLANDE TILL 1970 ANGIVET INTRESSE FÖR VUXENUTBILDNING

1970 fick undersökningsgruppen ta ställning till frågor om intresse för att delta i vuxenutbildning. De som på den övergripande frågan "Skulle du vilja genomgå någon utbildning eller kurs?" svarade "ja" fick närmare precisera sina planer. I detta kapitel granskas i vad mån intresset för att delta förverkligats och hur väl faktisk och planerad utbildning stämmer överens. I samband härmed kommer olika frågors prediktiva värde att beröras. Prediktionsaspekten behandlas också i det avslutande diskussionsavsnittet, där några principiella frågor tas upp utifrån en undersökning av Clausen (1950).

9.1 Deltagande i förhållande till intresse för att delta 1970

Deltagandet bland dem som 1970 angav intresse för att vara med i vuxenutbildning var, enligt tabell 32, mer än dubbelt så högt som bland dem som var negativa eller tveksamma. I så måtto går det att hävda att 1970 års fråga hade ett prediktivt värde.

Tabell 32. Deltagande i förhållande till intresse 1970

Intresse 1970	Procent som deltagit	N
Intresserad	52	825
Tveksam	22	202
Ej intresserad	21	439
Chi ²	140,3*	

Kritiskt värde = 9.21 för $p \leq 1\%$, $df = 2$

Det är av metodologiskt intresse att konstatera, att deltagandet bland tveksamma och ej intresserade i stort är identiskt. Detta visar det riktiga i att slå ihop grupperna, så som gjordes vid analyserna på 1970 års enkät och som också kommer att ske fortsättningsvis. Generellt talar resultaten för att personer som

anger tveksamhet rörande utbildningsintresse, ur prognosaspekt ej bör betraktas som mer intresserade än de som uppger sig sakna intresse. I annat fall finns risk för överskattning.

Från tabell 32 kan vidare utläsas att närmare hälften av dem som 1970 sade sig vara intresserade av att delta inte deltagit samt att ca en femtedel av de tveksamma eller negativa faktiskt deltagit. Resultaten ger upphov till följande två frågor: Finns det något karakteristiskt för dem som inte önskat delta men deltagit? Vad är det som skiljer de som önskat delta och deltagit från dem som önskat delta men inte deltagit? Enligt undersökningsmodellen (se s 21) står svaren närmast att finna i den aktuella situationen (box 3) och i anknytning härtill upplevelse av rekryteringshinder (box 5). Genom speciellt gynnsamma omständigheter eller förändringar i den aktuella situationen skulle de som inte önskat delta komma att delta, medan det omvända skulle gälla för dem som önskat delta men inte deltagit. I modellen visas detta av att det går en pil (E) direkt från box 3 till box 7 (jfr diskussionen i samband med rekryteringshinder, s 157). Emellertid kan man inte bortse från att förklaringen kan ligga i det ganska grova mått som användes för att uppskatta inställningen, varför personliga egenskaper (box 1) och erfarenheter (box 2) också måste beaktas. Av modellen framgår att inställning till vuxenutbildning ses som en funktion av personliga egenskaper, erfarenheter och aktuell situation.

9.1.1 Icke intresserade som deltagit

Det ligger nära till hands att antaga, att de som inte önskat delta men deltagit skulle vara överrepresenterade i utbildning anordnad av arbetsgivare eller AMS. Frivillighetsaspekten är mer tveksam i dessa typer av vuxenutbildning än i övriga som berörts. Data ger emellertid inget belägg för ett sådant antagande. Deltagarmönstret avvek inte på något sätt från det för de personer som önskat delta och deltagit. Inte heller kunde några olikheter konstateras vad gällde utbildningens omfattning. Utifrån tillgänglig information går det ock-

så att konstatera att grupperna inte skilde sig åt vad beträffar sysselsättning eller regionala förhållanden. Förklaringen kan därför inte ligga i tillgången till utbildning. Inte heller går det att göra hypotetiska spekulationer om att bristen på intresse skulle kunna förklaras av att det var omöjligt att delta på grund av militärtjänst, då inte fler från den berörda gruppen än övriga var inkallade. Slutligen kan nämnas att rekryteringsvägarna varit desamma för de intresserade och ointresserade och att de senare inte i högre grad rekryterats genom uppsökande verksamhet. Överhuvudtaget fanns det inget i den "aktuella situationen" som kan förklara varför några av dem som inte önskat delta kom att delta.

Från erhållna resultaten skulle man kunna förledas att tro att grupperna inte skilde sig åt i utbildningsbenägenhet, utan att den aktuella frågan gett en felaktig bild. Mot detta talar dock det faktum, att hela 40 procent bland dem som sagt sig vara ointresserade inte kunde tänka sig att delta på hel- eller deltid även om de fick en del av inkomstbortfallet ersatt, jämfört med bara 7 procent bland dem som önskat delta och deltagit.

Det finns även andra tecken på att de som önskat delta och deltagit verkligen skulle vara mer positiva till utbildning än de som var negativa men deltagit. Vid 1973 års enkät ingick även frågor om eventuella framtida vuxenstudier - vilket behandlas i kapitel 11 - varvid de förra även nu sade sig vara mer intresserade än de senare. I detta sammanhang kan också erinras om analysen av rekryteringshinder (se s 160), där det framkom skillnader, om än små, på några av de psykologiska hindren.

Det är också av intresse att beröra hur de som var negativa men deltagit förhåller sig till dem som var negativa och inte deltagit. Här tyder data från såväl "Frågeformulär -70" som "Frågeformulär -73" på att det faktiskt förelåg skillnader mellan grupperna i inställning till vuxenutbildning. De som kom att delta kunde i något högre utsträckning tänka sig att delta om ersättning utgick för förlorad arbetsförtjänst, uppvisade färre psy-

kologiska hinder och var 1973 mer positiva till att i framtiden bedriva någon form av studier.

Av vad som framkommit kan konstateras att tillgänglig information om den aktuella situationen inte kan förklara deltagandet bland dem som 1970 sade sig sakna intresse. Att enbart hänvisa till en förändrad inställning räcker inte, då den berörda gruppen även 1973 var mindre intresserad av utbildning än de som var positiva 1970. Till viss del ligger förklaringen i den aktuella frågans okänslighet. Analyserna visar att de som 1970 var ointresserade men deltagit troligen var mindre negativa än de som var ointresserade och aldrig kom att delta.

9.1.2 Intresserade som ej deltagit

Utförda variansanalyser och χ^2 -testningar visar, att det inte förekom några säkerställda skillnader mellan grupperna "önskat delta och deltagit", "inte önskat delta men deltagit" och "önskat delta men inte deltagit", vad gällde begåvning, utbildningserfarenheter, yrkessituation samt regionala förhållanden. Däremot fanns mindre olikheter vad gäller föräldrarnas inställning till högre utbildning. De som var intresserade och deltagit upplevde sina föräldrar som mest positiva, och de som var intresserade men inte deltagit upplevde sina föräldrar som minst positiva.

Förutom variabler knutna till personliga egenskaper, erfarenheter och aktuell situation, i vilka det således inte fanns några påtagliga skillnader, ges möjligheter att närmare granska intresset och också knyta an till rekryteringshinder. De som 1970 sade sig vara intresserade av att delta fick bli a precisera sitt intresse, och i vilken utsträckning utomstående påverkat dem samt vidare tala om, när de tänkt börja samt hur lång utbildning de avsåg genomgå. Vid jämförelser mellan intresserade som deltagit respektive inte deltagit framkom endast undantagsvis några olikheter i dessa avseenden. I huvudsak överensstämde motiven, och vidare tycks påverkan från utomstående ha skett i samma utsträckning. Av särskild relevans är frågan om planerad tidpunkt

för kursstart. Det förelåg här en statistiskt säkerställd om än begränsad skillnad mellan grupperna. 10 procent fler (41 mot 31 procent) bland dem som deltagit, än bland dem som inte deltagit, angav kursstarten till inom ett år, medan det fanns motsvarande skillnad i andelen osäkra men med övervikt för dem som inte deltagit (50 mot 61 procent). Överhuvudtaget gav de följdfrågor som hade direkt anknytning till intresset för vuxenutbildning inga påtagliga belägg för att de som önskat men inte deltagit haft ett grundare intresse än de som kom att delta. I stället bör förklaringen sökas i upplevelse av rekryteringshinder. Vid bearbetningarna av rekryteringshindren framkom att de som önskat delta men inte deltagit karakteriserades av att de i högre grad än andra angett yttre miljömässiga hinder (se tabell 31 s 160). Gruppen uppvisade färre psykologiska hinder (t ex inställningen till studier) än övriga som ej deltagit och vidare skilde de sig i detta avseende inte från dem som var negativa 1970 men deltagit. Man får dock inte glömma att gruppen tycktes ha en något mer negativ inställning till tidigare studier än de som var intresserade och deltog.

Svårigheten ligger i att tolka vad upplevelsen eller snarare svaret "brist på information" - en faktor som här tycks ha stor betydelse - innebär. Mot bakgrund av vad som framkommit vid analysen av rekryteringshinder kan svaret inte direkt avskrivas som en försvarsmekanism - dvs att man har varit negativ till t ex utbildning men valt detta alternativ, då det kan anses mer socialt acceptabelt. En slutsats, som jag drar, är att det här rör sig om en grupp människor, av vilka många genom lämplig information, gärna i form av uppsökande verksamhet, kan uppmuntras att omsätta sitt intresse till faktiskt deltagande.

9.2 Deltagande i förhållande till planerade studier

Fortsättningsvis kommer att beskrivas hur de faktiska studierna förhöll sig till de planerade.

Resultaten i tabell 33 pekar inte på något högre samband mellan angivet intresse och senare faktiskt deltagande. De statistiskt säkerställda skillnader som fanns går emellertid i förväntad riktning. De som hade något intresse av teknisk eller ekonomisk examen vid "Frågeformulär -70", hade deltagit i kommunal vuxenutbildning i högre grad än de som var ointresserade. Intresse för att erhålla grundskolekompetens hade svagt positivt samband med studier på folkhögskola men däremot inte med kommunal vuxenutbildning. Deltagande i AMS-utbildning var positivt korrelerat med intresse för utbildning till nytt yrke och negativt med intresse för utbildning i egna yrket. Det var 15 procent fler bland dem som var mycket intresserade, än bland dem som saknade intresse för att skaffa sig utbildning i det egna yrket, som deltagit i kurser anordnade av arbetsgivaren. Deltagande i fackföreningsinriktad utbildning var särskilt påtagligt bland dem som visade något intresse för utbildning i det egna yrket.

Av tabell 34 framgår hur deltagandet fördelade sig bland dem som sagt sig vara mycket intresserade, uppdelade efter typ av intresse. Procenttalen är inte adderbara, då en person kan ha deltagit i mer än en typ av utbildning och sålunda tagits med två eller flera gånger. Jag tänker här inte kommentera de enskilda talen utan i stället uppmärksamma de generella dragen. I sex av de åtta fallen hade övervägande delen av dem som sagt sig vara intresserade deltagit i utbildning anordnad av arbetsgivaren. I resterande två fall - grundskolekompetens och teknisk examen - dominerade den teoretiska vuxenutbildningen. Vid dessa beräkningar skulle det ha varit intressant att hålla intresset under kontroll och bara studerat dem som var intresserade av en typ av utbildning. Detta var emellertid inte möjligt för mer än utbildning anordnad av arbetsgivaren, då antalet individer annars skulle bli för lågt. Svaren bland dem som enbart var intresserade av utbildning anordnad av arbetsgivare skilde sig härvid inte påtagligt från de svar som beskrivs i tabell 34.

Tabell 34. Deltagande i olika typer av vuxenutbildning i procent av respektive andel mycket intresserade 1970. Högsta värdet inringat

Intresse 1970	Deltagande 1970-73									N
	Studie- förbund	Arbets- givare	Fackfö- rening	AMS	Yrkes- skola	Kom. VUX	Folkhög- skola	Kor- resp.	Övriga	
Egna yrket	14	39	12	6	15	20	7	9	2	211
Nytt yrke	21	24	15	20	9	17	4	5	4	114
Skolämne	24	31	11	9	7	24	7	4	9	55
Grundskole- komp.	14	22	12	10	4	33	14	6	10	42
Tekn ex	14	27	16	10	12	32	4	12	1	105
Ekon ex	23	38	-	11	8	27	8	12	8	26
Allm ex	13	24	9	17	11	20	13	7	6	47
Hobbykurs eller annan kortare kurs	22	30	16	14	13	10	-	6	5	64

Mot bakgrund av att drygt hälften 1970 var intresserade av mer än en typ av utbildning och att utbildning för det egna yrket spelade en framträdande roll, stämmer den stora dominans, som rådde för utbildning anordnad av arbetsgivaren väl överens med vad som kunde förväntas. Häri ligger en stor del av förklaringen till varför de i tabell 33 redovisade sambanden blev så små.

9.2.2 Utbildningens omfattning

De som sagt sig vara intresserade av att delta i utbildning fick ange hur lång tid de ville lägga ner på studier. I tabell 35 visas hur dessa önskemål stämde överens med den faktiska studietiden. Det är här mera intressant att göra relativa än absoluta jämförelser. Detta innebär att man snarare bör undersöka om de som angett längre tid också deltagit längre, än att studera om de som sagt att de skulle delta ett år faktiskt gjort så. Detta beror främst på det sätt på vilket den faktiska studietiden är kodad. Som redogjorts för i kapitel 6 har all studietid överförs till heltidsstudier. Detta innebär exempelvis att en person som följt en studiecirkel på sammanlagt tio sammankomster à tre timmar, fördelade under en tid på tre månader, förts till kategorin "upp till 14 dagar". Däremot har inga motsvarande omkodningar kunnat göras för planerad studietid. Det enda som kan nämnas är att 40 procent avsåg att studera på heltid, 5 procent på deltid och 32 procent på fritid, medan 21 procent inte visste hur de hade tänkt bedriva studierna. Det var inte möjligt att vid analysen hålla dessa grupper under kontroll, då de blev för små.

Tabell 35. Faktisk studietid i förhållande till planerad studietid. Procentuell fördelning

Planerad studietid	- 14 d	Faktisk studietid				Totalt	N
		15 d - 2 mån	2 mån - 1 termin	1 termin - 2 terminer	Mer än 2 terminer		
Högst 6 mån	36	24	27	3	9	100	34
1 år	29	20	17	14	20	100	70
2 år	23	19	21	13	24	100	78
3 år	12	21	21	19	28	100	59
Mer än 3 år	10	14	14	14	48	100	66
Vet ej	29	26	15	14	16	100	120

$\text{Chi}^2 = 45,7^*$ (Kritiskt värde = 37,6 för $p \leq 1\%$, $df = 20$)

Resultaten i tabell 35 visar, att det fanns ett positivt samband mellan den planerade och faktiska studietiden. Bland dem som sagt sig vilja studera mer än tre år var det närmare hälften som deltagit mer än två terminer, medan motsvarande tal för dem som sagt högst sex månader bara var nio procent.

I jämförelse med den ringa avvikelser i faktisk studietid mellan personer som sagt sig vilja delta två respektive tre år förekom förvånansvärt stora skillnader mellan personer som angett "3 år" respektive "mer än 3 år". Detta skulle möjligen kunna förklaras utifrån enkätmetodologiska erfarenheter. Det kan tänkas att personerna när de svarat, inte enbart sett till alternativens faktiska innehåll, utan också styrts av dessas relativa placering (jfr Clausen 1950, kap 16). Om antalet alternativ hade utökats, på så sätt att tidsintervallerna gjorts kortare, är det möjligt att man fått fram en bild som visat, att personerna efterfrågade utbildning av mindre omfattning än vad som framkom i "Frågeformulär -70". Detta jämte vad som nyss sagts om kodning av den faktiska studietiden, kan vara en förklaring till skillnaden mellan faktisk och planerad studietid.

9.3 Sammanfattning och diskussion

9.3.1 Sammanfattning

Kapitlet har behandlat relationen mellan intresse för utbildning, som det tagit sig uttryck i "Frågeformulär -70", och faktiskt deltagande. Mer än dubbelt så många bland dem som 1970 sade sig intresserade av vuxenutbildning hade deltagit jämfört med dem som var negativa eller tveksamma. Mellan de senare två kategorierna fanns inga skillnader. Hälften av de intresserade kom aldrig att delta, medan ca en femtedel av de tveksamma eller negativa faktiskt började i någon utbildning. Detta ledde till följande två frågor: "Vad är det som skiljer de intresserade som deltagit, från dem som inte deltog?" och "Finns det något karakteristiskt för dem som deltagit, men som tidigare framfört att de ej var intresserade?"

Analyserna av tillgängliga data gav inget uppslag till att förklara deltagandet bland dem som 1970 markerat att de ej var intresserade, men som ändå deltagit. Inget framkom, som tydde på att dessa personer befunnit sig i en speciellt utbildningsvänlig miljö eller uppvisat ett annat mönster i deltagandet. Att förklaringen skulle vara att inställningen till utbildning förändrats är mindre troligt med tanke på att den berörda gruppen 1973 alltjämt var mindre intresserade än de som 1970 var positiva. Däremot tyder data på att de som 1970 var ointresserade men deltagit var mindre negativa än de som var ointresserade och inte kom att delta.

Inga påtagliga belägg har framkommit för att de som sade sig vilja delta men inte deltog, skulle ha haft grundare intresse, än de som kom att delta. Vad beträffar bakgrundsvariabler fanns inga markerade olikheter mellan personer som önskat delta och inte deltagit, inte önskat delta men deltagit eller önskat delta och deltagit. Bearbetningar av rekryteringshindren pekar på att en del av förklaringen till att de som önskat delta men inte deltagit, kan stå att finna i yttre, miljömässiga hinder.

För dem som deltagit ställdes de faktiska studierna mot de planerade. Härvid framkom låga samband mellan grad av intresse för olika typer av vuxenutbildning och faktiskt deltagande. Detta stämmer väl överens med vad som kunde förväntas med tanke på att många hade angett sig vara intresserade av mer än en utbildning. Det förelåg ett positivt samband mellan faktisk och planerad studietid.

9.3.2 Diskussion

Avsaknaden av jämförelselitteratur försvårar bedömningen av resultat. Vid genomgång av litteraturen har jag enbart funnit en undersökning som är någorlunda jämförbar (Clausen 1950). Syftet med studien var att mitt under pågående världskrig göra en bedömning av vilka yrkesplaner soldaterna hade för tiden efter krigsslutet. Som ett led härvid ingick att ta reda på hur många

som tänkte börja studera på heltid eller halvtid. Vid tidpunkten för datainsamlingen hade ytterst få personer en klar uppfattning om när kriget kunde förväntas vara över och demobilisering ske. En uppföljning gjordes ca ett halvt år efter demobiliseringen för att utröna hur planerna stämde med faktiskt beteende. Det intressanta i berörda undersökning är inte bara resultaten i sig, utan även den metodologiska diskussion, som förs rörande mättekniska frågor och prediktion. Denna redovisas närmare i nedanstående avsnitt.

I samband med att intresset för studier efterfrågades gavs olika förutsättningar beträffande tillgång på arbete och möjligheter till studiestöd. Hur intresset förhöll sig till förutsättningarna visas i tabell 36.

Tabell 36. Intresse för heltidsstudier i förhållande till tillgång på arbete och studietid. Procentuell fördelning. (Efter Clausen 1950, s 591)

Arbetsmöjligheter	Delta utan studiestöd	Delta om studiestöd kommer att utgå
Inget nämnt	8	31 ^{x)}
Kan få ett bra arbete	6	15
Kan få ngn typ av arbete	20	38
Arbetsmöjligheter saknas helt	21	48

x) Inkluderar även dem som skulle delta om inget studiestöd utgick.

Tabell 36 visar att möjlighet till studiestöd tillmättes stor betydelse. Datainsamlingen gjordes ett år innan regeringen tog beslutet om att personer, som deltagit i kriget, skulle kunna få ekonomiskt stöd för studier.

Vad gäller den egna studietiden, liksom övriga svenska som berört intresse för att delta (LO-medlemmen och vuxenutbildningen /1968/

samt Molander /1973/), är det främst intresse i förhållande till studiestöd som beaktas. Det kan som bakgrund till dessa vara värt att notera en av slutsatserna som Clausen drog:

It must be realized that whether or not contingencies were mentioned in the questions asked, the plans expressed by the soldiers were to a considerable degree contingent plans. There is evidence that, by and large, responses to contingency questions do not represent careful consideration of the specific contingencies presented, but merely reflect general reaction to a more or less favorable situation than that assumed (in a given context) if no conditions are mentioned.

(s 591)

Detta är viktigt att komma ihåg när man t ex mot bakgrund av erhållna undersökningsresultat vill göra prognoser om effekterna av förändringar i det studiesociala stödet eller undersöka intresset för arbetsmarknadsutbildning bland personer, som upplever viss risk för att bli arbetslösa.

Vid uppföljningar några månader efter demobiliseringen visade det sig att det faktiska antalet som hade påbörjat heltidsstudier eller stod i begrepp att påbörja sådan utbildning väl stämde med hur många som tidigare hade sagt sig ha definitiva planer på att börja studera på heltid (drygt 8 procent). Man hade sålunda lyckats väl med att göra en uppskattning av hur många som skulle börja studera på heltid. Vad beträffar prediktioner för enskilda personer var resultatet för de två uppföljningarna - soldater som demobiliserats i juli respektive december 1945 - något olika. I decemberresultaten, vilka visade de högsta sambanden mellan planer och faktiskt beteende, fann man att 76 procent bland dem som hade sagt sig ha definitiva planer på att börja heltid också hade gjort så. Av dem som hade preliminära planer, funderade något på att delta eller inte uttryckt något önskemål om att studera var det 52, 29 respektive 3 procent som kom att delta. Motsvarande siffror för juligruppen var 52, 58, 65 och 4 procent. Anledningen till skillnaden mellan juli och december står att finna i undersökningsgruppens utseende. Bland de senare var det fler som var yngre och bedrev studier vid tidpunkten för inkallelsen.

In summary, it appears that plans for postseparation school enrollment were more highly predictive of enrollment of veterans having characteristics most similar to those of a school population than of enrollment of older veterans, married veterans or those who had left school more than a year before they entered the service.

(s 619)

Vad beträffar den egna undersökningen rör det sig visserligen om unga människor, men sådana som lämnat skolan för ett flertal år sedan och varav många i olika avseenden skiljer sig från dem som deltar i vuxenutbildning. Denna grupp överensstämmer sålunda närmast med den i Clausens undersökning för vilken han fann lägst samband mellan planer på studier och faktiskt deltagande.

Clausen fann ett betydligt lägre samband mellan planer på att studera på halvtid och faktiskt deltagande. Mindre än en fjärdedel av dem som hade planer på halvtidsstudier kom att bedriva sådana. Författaren menade att det faktum - att deltidsstudier kan vara förenliga med nästan varje annan aktivitet - kan ha inneburit att många snarare kom att ge uttryck för önsketänkande än realistiska planer (jfr Dollard 1949, Strong 1955). Detta är en sak som i hög grad kan tänkas gälla i föreliggande och motsvarande studier. Vid det tillfälle "Frågeformulär -70" besvarades kan ytterst få personer förväntas ha befunnit sig i en livssituation, som krävde ett beslut om deltagande i vuxenutbildning. Som jämförelse kan nämnas den situation de flesta ställs inför när de slutar skolan och skall ut i arbetslivet, då man utifrån sina möjligheter måste fatta ett beslut om val av arbete. Gjorda analyser visar emellertid att önsketänkande inte är hela förklaringen till att "bara" hälften av de unga männen, som sade sig vara intresserade, kom att delta, utan att också hinder i miljön kan ha bidragit. En annan grupp av intresse är de personer som inte var intresserade av att delta men som kom att delta. Denna grupp var betydligt större i den egna studien (22 procent) än i Clausens (3 procent). Man kan här tänka sig att ett omvänt önsketänkande skulle råda. De var och visade sig fortfarande vara relativt sett ganska negativa till utbildning, men kan ha kommit i en situation, - vilken inte var känd vid tidpunkten för "Frågeformulär -70" - där de

upplevde behov av utbildning.

Av de soldater (18 procent) som sagt att de definitivt skulle börja om studiestöd utgick, men inte annars, var det ytterst få som verkligen kom att börja trots att regeringen ställt medel till förfogande. Mot bakgrund härav hävdar Clausen:

Many of the additional 18 per cent who had thought they would go back if this favorable contingency materialized apparently found that in reality government aid was not the deciding factor. One might, in fact, say that in the face of the stress on the desirability of increased education, some men had rationalized a previously formulated decision not to go back to school in terms of not being able to afford going back without government aid, whereas the real reasons for not going back lay elsewhere.

(s 684)

Vad som framkom i Clausens studie är av relevans för bedömningen av svaren på rekryteringshindren. Likaså är det tillämpligt när det gäller att uppskatta hur många av dem som, i föreliggande studie eller i motsvarande svenska, sagt sig vara intresserade av att delta om ekonomiskt stöd utgår, som verkligen skulle delta om en förändring av det studieekonomiska stödet görs. Det senare är särskilt aktuellt med tanke på de studiesociala reformer som kan förväntas bli genomförda mot bakgrund av de under hösten 1974 framlagda betänkanden från utredningar inom vuxenutbildningsområdet (SVUX, SOU 1974:62, KAMU, SOU 1974:79, FÖVUX, SOU 1974:54). Naturligtvis är det inte så att studiestöd skulle sakna betydelse, tvärtom. Men det är viktigt att framhålla, att även andra faktorer kan spela roll för rekryteringen och att det kan befaras att många, som tidigare sagt sig inte kunna deltaga på grund av ekonomiska skäl, trots förbättrat studiestöd, ej kommer att påbörja vuxenutbildning. Därför måste som FÖVUX föreslår studiesociala åtgärder kombineras med bl a uppsökande verksamhet.

Clausen kom till följande slutsats:

This finding may be taken as evidence that whether or not attitudes may be "measured", rough assessments of stated

intentions to act along some specified dimension may possess sufficient validity to permit graded predictions.

(s 684)

I viss mån är denna slutsats giltig även i föreliggande undersökning. Vad som avses är de samband som förelåg mellan intresse 1970 och faktiskt deltagande 1970-73 samt mellan planerad och faktisk studietid. Däremot visade det sig svårare att förutsäga vilken typ av utbildning de tillfrågade skulle komma att delta i. Detta kan förklaras av att många var intresserade av mer än en typ av utbildning och att det snarast rörde sig om ett allmänt intresse med stark yrkesanknytning. En metodologisk slutsats är att det inte tycks räcka med att försöka komma åt intensiteten på det sätt som gjorts här. Det kunde ha varit lämpligt att som ett komplement ha låtit de berörda göra en rangordning med utgångspunkt från vilken utbildning de trodde att de skulle börja i.

Avslutningsvis vill jag i korthet beröra sambanden mellan attityder och beteende. Följande uttalande av Fishbein (1967, s 477) får karaktärisera det allmänna läget:

After more than seventy-five years of attitude research, there is still little, of any, consistent evidence supporting the hypothesis that knowledge of an individuals attitude toward some object will allow one to predict the way he will behave with respect to the object.

Liknande uttalanden återfinns hos andra forskare (se bl a La Pierre 1934, Guilford 1959, Festinger 1964). Kothandapandi (1971) menar, att förklaringen till detta är att man i de flesta fall främst använt sig av items som kan anses mäta den kognitiva och i viss mån också den affektiva komponenten. Däremot har man sällan ägnat den tredje - beteendenaspekten - någon uppmärksamhet. Som stöd för att se attityden som ett komplex av tre komponenter, affektiv, kognitiv och beteendemässig, anger Kothandapandi förutom sina egna resultat - vilka oberoende av metod gav tre åtskilda komponenter - andra studier inom attitydområdet (se bl a Insko & Schopler 1967, Katz & Stotland 1959, Rosenberg & Hovland 1960). En del forskare ställer sig emellertid tveksamma till en treindelning. Woodmansee & Cook (1967) fann i en faktoranalytisk studie inget stöd för att

tala om tre separata komponenter. Fishbein (1967) anser inte att de kognitiva och beteendemässiga komponenterna bör ses som delar av ett attitydkomplex. I stället bör de betraktas som fenomen vilka är relaterade till attityder.

Vad som kan vara värt att lägga märke till är att Kothandapandi (1971) såväl som Ostrom (1969) fann att handlingsberedskapen - den beteendemässiga komponenten - var en bättre prediktor än de mått som fanns för de affektiva eller kognitiva komponenterna.

Intresse för att delta i vuxenutbildning skulle enligt det synsätt som Kothandapandi representerar kunna anses motsvara den beteendemässiga komponenten i attityden. De erhållna resultaten skulle i så fall, liksom Clausens, ge stöd för att den beteendemässiga komponenten har en viss prediktiv förmåga. Det är emellertid viktigt att framhålla, att det utifrån de presenterade resultaten, inte går att uttala sig om relationen mellan de tre attitydkomponenterna eller vilken som skulle utgöra den bästa prediktorn.

Jag kan se ett samband mellan de praktiska försök som bedrivits med uppsökande verksamhet (se diskussion om FÖVUX⁻ och SAMVUX⁻ försök, s 166 f) och de teoretiska tankegångar som framförs av Kothandapandi.

Denne drar slutsatsen att:

The above finding has implications for prediction as well as control of behavior. It was shown that the intention measure has the maximum discriminative power in classifying people into users and nonusers. A corollary of this is that by suitably manipulating the intention-to-act variable, with due emphasis on the situational variables, an effective change in behavior can be brought about. This has enormous relevance for educational programs and persuasive communications that normally stress the belief (cognitive) component.

(s 232)

Enligt Kothandapandis betraktelsesätt skulle man kunna se uppsökande verksamhet som en ansträngning att "manipulera" handlingsintentionen. Alternativet till detta skulle vara att genom upplysning t ex i TV och radio försöka påverka den kognitiva komponenten.

10 VEM HAR DELTAGIT I VUXENUTBILDNING?

I undersökningsmodellen (fig 6, s 21) ses deltagandet som en funktion av aktuell situation och de inskjutna variablerna, inställning till vuxenutbildning, rekryteringshinder och studiemotiv. De inskjutna variablerna bestäms av det psykologiska fältet dvs personliga egenskaper, erfarenheter och aktuell situation. Innehållet i modellens olika boxar framgår av figur 6 och finns närmare beskrivet i avsnitt 3.3. I föreliggande kapitel skall uppmärksammas i vilken grad undersökningsmodellens olika komponenter bidrar till en förklaring av rekryteringen. De bearbetningsmetodiska frågorna i anslutning härtill diskuteras i bilaga 1. Mot bakgrund av de överväganden som tas upp där, beslöts att såväl bivariata (korstabeller) som multivariata bearbetningar skulle göras. Först kommer korstabellsberäkningarna att presenteras. Dessa ger läsaren en möjlighet att tränga in i materialet och även uppmärksamma intressanta skillnader mellan deltagare och icke-deltagare. Därefter redovisas de multivariata bearbetningarna. Avslutningsvis diskuteras resultaten mot bakgrund av tidigare forskning inom området. Utifrån överväganden om tidsrelationerna mellan variabelblocken i undersökningsmodellens olika boxar kommer dessa att behandlas i följande ordning:

- uppväxtförhållanden
- begåvning
- utbildningserfarenheter
- egna familjeförhållanden
- regionala förhållanden
- faktorer i anknytning till yrkessituationen.

Anledningen till att inställningen till vuxenutbildning och rekryteringshinder inte tas upp vid korstabellanalyserna är att dessa två aspekter redan har berörts i de två föregående kapitlen. Vid de efterföljande multivariata beräkningarna kommer de däremot att ingå. Studiemotiv behandlas överhuvudtaget inte då dessa endast rör dem som deltagit och det följaktligen inte går att göra jämförelser mellan deltagare och icke deltagare.

Inför genomgången av tidigare forskning vill jag särskilt peka på tre punkter vilka leder till svårigheter, då man jämför olika undersökningsresultat:

olikhet i undersökningsgrupp

olikhet i definition av begreppet vuxenutbildning

olikheter i bearbetningsmetoder

Den tidigare forskningen tas inte upp i ett sammanhang utan kommer att redovisas inför varje variabelblock.

Man kan inte utgå från att bakgrundsfaktorerna samvarierar med deltagandet på liknande sätt för de olika typerna av vuxenutbildning. På grund av detta har jag valt att inte enbart se på deltagandet totalt, utan även göra separata analyser för de olika deltagarkategorierna. Beroende på det låga deltagarantalet har enskilda jämförelser inte gjorts för "folkhögskola", "korrespondensinstitut" och "övriga". Dessa ingår emellertid vid de totala jämförelserna. Vid de beräkningar som gjorts av enskilda typer av vuxenutbildning har de som deltagit i utbildningen i fråga ställts mot samtliga övriga. Detta innebär att det i gruppen "icke deltagare" kan ingå personer som deltagit i någon annan typ av utbildning. Förutom de nämnda beräkningarna där signifikansanalys gjorts inom varje typ av utbildning relateras värdet för dem som deltagit i de olika typerna av utbildning till det som gällde för dem som överhuvudtaget inte har deltagit.

10.1 Uppväxtförhållanden

10.1.1 Tidigare forskning

I litteraturen finns otaliga exempel på att den sociala miljön, med medföljande värderingar som en person växer upp i, kan verka såväl stimulerande som hämmande på utbildningsbenägenheten (se t ex Härnqvist 1958, Svensson 1971). Jag kommer här emellertid att begränsa mig till de studier som har haft anknytning till vuxenutbildning. Att man här mer sällan intresserat sig för en

individvis uppväxtförhållanden beror på att de ofta ligger långt tillbaka och att man därför koncentrerat sig på aktuella familje- och yrkesförhållanden.

Knox (1970) fann, i motsats till vad som hade förväntats, att det inte förelåg någon skillnad i deltagarfrekvens med avseende på familjestatus. Däremot hade faderns yrkesnivå samband med intresset för att delta. Resultaten bör ses mot bakgrund av att undersökningsgruppen bestod av personer i åldrarna 18-25 år. I dessa åldrar fanns många, som fortfarande gick i college och för vilka vuxenutbildning därför inte var aktuell. Husén (1969) erhöll delvis motsatta resultat. 20 procent fler av dem bland de högre jämfört med de lägre socialgrupperna hade deltagit i fack- respektive gymnasiestudier under de föregående fem åren. Beträffande intresset för denna typ av utbildning fanns det inga större skillnader med avseende på föräldrarnas socialgrupp. Det senare resultatet kan förklaras av att betydligt fler från högre än lägre socialgrupp redan hade denna typ av utbildning och att det därför inte uppstod några skillnader i intresset.

I några fall har man inte nöjt sig med att enbart beakta social status, utan man har även försökt göra en bedömning av uppväxtförhållanden. Johnstone & Rivera (1965) fann sålunda att det bland kortutbildade förelåg samband mellan föräldrarnas intresse för skolresultaten och barnens senare intresse för vuxenutbildning. Detta stämmer väl överens med vad som kunde konstateras i den första delen av föreliggande undersökning (Rubenson 1972). Här framkom att de som vid 13 års ålder uppgav att deras föräldrar var positiva till högre utbildning oftare var intresserade av vuxenutbildning än de som hade föräldrar vilka var negativa. Däremot fann man i denna studie inte något samband mellan hematmosfär och intresse för vuxenutbildning när utbildningsnivån hölls under kontroll. Vidare förekom inga skillnader i utbildningsintresse mellan barn till lägre tjänstemän, arbetare och jordbrukare då hänsyn togs till de regionala olikheterna.

Molander (1973) fann, att förhållandet mellan föräldrarnas inställning till fortsatta studier och deltagande i vuxenutbildning varierade med ålder. I åldersgruppen 18-33 år fanns inga påtagliga skillnader när hänsyn togs till utbildning mellan dem vars föräldrar var positiva respektive negativa till fortsatta studier. I åldrarna 34-49 och 50-65 år var det däremot fler bland dem som deltagit än bland dem som inte deltagit, som upplevde sina föräldrar som positiva till vidare studier. Författaren nämner vidare, att de som hade erfarenhet av och intresse för vuxenutbildning hade föräldrar som var mest positiva. Därefter följde i tur och ordning de med erfarenhet av och utan intresse för vidare studier, individer utan erfarenhet men med intresse att delta i vuxenutbildning. De som saknade erfarenheter och inte heller var intresserade hade de minst positiva föräldrarna.

Johnstone & Rivera (1965) konstaterade att barnens egen utbildning spelade största rollen för intresset, men att föräldrarnas utbildning också var av betydelse. I de flesta fall hade moderns och faderns utbildning samma effekt på intresset. Det fanns emellertid ett intressant undantag och det var då fadern eller modern hade högre utbildning än barnen. I detta fall påverkades barnen i något högre grad av modern. Effekten var särskilt markant då modern hade högre utbildning än sonen.

10.1.2 Resultat

Deltagande i vuxenutbildning såväl totalt som i olika typer har ställts mot följande variabler:

- faderns utbildning
- föräldrarnas socialgrupp (baserad på faderns yrke)
- hematmosfär skattad vid 13 års ålder
- föräldrarnas inställning till högre studier skattad vid 13 års ålder.

Bearbetningarna finns redovisade i bilaga 6, tabell 1-4.

Endast i undantagsfall förelåg säkerställda skillnader med avseende på uppväxtförhållanden.

Barn till fäder som hade någon utbildning utöver folkskola uppvisade ett något högre deltagande än de som hade föräldrar med enbart folkskola. Söner till jordbrukare hade deltagit i studieförbund något oftare än de vars föräldrar var arbetare eller lägre tjänstemän - 12 respektive 6 procent. För övrigt fanns inga olikheter med avseende på socialgrupp.

Deltagare och icke deltagare avvek inte från varandra med avseende på kontakt i hemmet såsom denna mätts vid 13 års ålder. Däremot visade sig föräldrarnas inställning till högre studier ha viss betydelse för senare deltagande i vuxenutbildning. Av tabell 4 i bilaga 6 framgår att de som överhuvudtaget deltagit hade mer positiva föräldrar än de som inte deltagit. Samma sak gällde beträffande deltagande respektive inte deltagande i studieförbund. I övriga typer av utbildning förelåg en tendens till att de som deltagit upplevde sina föräldrar som mer positiva än de som inte deltagit. En jämförelse mellan dem som deltagit i de olika kategorierna av vuxenutbildning och dem som överhuvudtaget inte deltagit, visar att de förra genomgående har positivare föräldrar än de senare.

10.2 Begåvning

10.2.1 Tidigare forskning

På grund av praktiska orsaker är det ofta svårt att använda sig av test vid rekryteringsundersökningar. Inom projektet "Rekrytering till och metoder vid vuxenundervisning" har man emellertid lyckats samla in sådana data. En normgrupp bestående av män i 20-årsåldern ställdes mot vuxenstuderande män under 21 år. Resultaten visade att de senare presterade bättre på verbala test, medan inga skillnader förelåg på övriga test (Johansson & Molander 1969).

Vid en senare klientanalys jämfördes personer:

med erfarenhet av och med intresse för VU
" " " " utan intresse för VU
utan erfarenhet av och med intresse för VU
" " " " utan intresse för VU.

Begåvningsprovet bestod av två deltest, analogier och motsatser ur Wit III. Då utbildning och ålder hölls under kontroll förelåg säkerställda skillnader endast i verbal förmåga. Bäst hade de presterat som deltagit och var intresserade, medan de som ej deltog och inte heller var intresserade hade lyckats sämst (Molander 1973). Resultat från Knox (1970) pekar på att det i detta sammanhang kan vara förrädiskt att enbart tala om deltagit - ej deltagit utan att göra en indelning i typ av utbildning. Denne fann nämligen mot förmodan att det inte förelåg något samband mellan verbal begåvning och deltagande. Vid uppdelning i kurser anordnade av arbetsgivarna respektive utbildningsinstitutioner framkom skillnader i verbal förmåga bland dem som deltagit respektive inte deltagit i kurser anordnade av de senare men inte av de förra.

Vid bearbetning av "Frågeformulär -70" (Rubenson 1972) gjordes ingen uppdelning i typ av intresse. Merparten i denna studie var intresserade av utbildning för det egna yrket. Detta kan, förutom det faktum att det rörde sig om en i begåvningshänseende selegerad grupp och att utbildningsnivå hölls under kontroll, ha bidragit till att inga påtagliga begåvningskillnader erhöles.

I några nordamerikanska studier, som behandlat yngre vuxna, rapporteras positivt samband mellan begåvning och deltagande i vuxenutbildning (Knox 1969). I dessa fall har ingen hänsyn tagits till utbildningsnivå.

Emanuelsson (1973) fann vid en uppföljning av 1964 års Malmöenkät (se Husén 1969) att andelen som deltagit i vuxenutbildning sjönk relativt jämnt från den högsta begåvningsgruppen till den lägsta.

Undantaget var de svagast begåvade kvinnorna vilka hade ett markant lägre deltagande än den närmast högre begåvningsgruppen. Att lägga märke till är emellertid att även en förhållandevis stor andel bland de svagt begåvade hade deltagit. Sålunda hade var tredje man och var fjärde kvinna bland de svagt begåvade bedrivit någon form av studier. Intressant att notera är vidare att skillnaden mellan begåvningsgrupperna vad beträffade intresse för att delta i vuxenutbildning var betydligt mindre än för det faktiska deltagandet.

Johansson (1973) jämförde studiecirkeldeltagare i åldern 18-35 år med en kontrollgrupp, där samtliga var 20 år, med avseende på begåvning. Det visade sig att studiecirkeldeltagare inte presterade bättre resultat på begåvningsproven än vad kontrollgruppen gjorde när utbildning hölls under kontroll.

I de undersökningar som här har redogjorts för, har man i en del fall t ex Molander, Johansson och Rubenson, hållit utbildningsnivå under kontroll, medan t ex Emanuelsson inte gjort det. Att hålla utbildningen under kontroll innebär att den effekt som kan tillskrivas begåvning minskar, eftersom det föreligger ett starkt positivt samband mellan begåvning och utbildning. Resultaten skulle sålunda kunna sammanfattas med att personer som deltar har en något högre begåvning än de som inte deltar men att skillnaderna oftast inte är större än vad som kan förväntas med tanke på olikheter mellan grupperna i utbildningsnivå.

I samband med att begåvning diskuteras är det viktigt att veta när testningarna är gjorda. Som t ex Husén (1950), Härnqvist (1968) och Balke-Aurell (1973) visat, påverkas testresultaten av den utbildning respektive det arbete en person haft. Sålunda ökade de som gått i gymnasium sin testade begåvning med 35-40 procent mellan de två testtillfällena (13 och 18 år). De individer som slutade utan att ha gått nio år i skolan fick lägre testresultat i 18 än 13 års ålder (Härnqvist 1968). Aurell kunde i sin studie påvisa att även strukturen på begåvningen förändras. Studerande

på teknisk linje undergick en begåvningsförskjutning åt det tekniskt/spatiala hållet, medan de som följde en mer verbalt inriktad utbildning hade förskjutningar åt det verbala hållet. Samma sak gällde för de yrkesarbetande där förändringarna hängde samman med vilka krav som ställdes i arbetet på tekniskt respektive verbalt kunnande.

10.2.2 Resultat

Resultaten från de utförda testningarna sammanfattas i tabell 37. Råtabellerna återfinns i bilaga 6, tabell 5 och 6. Instrumenten finns beskrivna i kapitel 3, s 26.

Tabell 37. Sammanfattning av jämförelserna mellan dem som deltagit respektive icke deltagit med avseende på begåvning. Statistiskt säkerställda skillnader har markerats med X

	Test	Deltagare totalt	Studie- förbund	Arbets- givare	Fackför- ening	Yrkes- skola	Komm vux	AMS- utbildn
Test 1961	Motsatser	X	X				X	
	Plåtvikning	X		X			X	
	Talserier	X					X	
	Summa testpoäng 1961	X		X			X	
Test 1966	A: Instruktioner	X	X				X	
	B: Begrepp	X		X			X	
	C: Spatialt	X		X			X	
	D: Tekniskt induktivt	X					X	
	Summa testpoäng 1966	X		X			X	

Jämförelser med avseende på totala deltagandet gav vid handen, att de som deltagit i vuxenutbildning presterat bättre på samtliga begåvnings-test såväl 1961 som 1966. När deltagandet delas upp i olika typer av vuxenutbildning erhöles inte några säkerställda skillnader mellan dem som deltagit respektive inte deltagit i yrkesskole-, fack-

förenings- eller AMS-utbildning. Personer som följt studieförbundens verksamhet hade inte presterat bättre totalt sett än de som inte deltagit i denna typ av verksamhet. Däremot hade de förra lyckats bättre än de senare på två av deltesten, motsatser 1961 och instruktioner 1966. Dessa test utgör närmast mått på allmänbegåvning (Härnqvist 1968). Vad avsåg de två övriga typerna - arbetsgivare och kommunal vuxenutbildning - fanns klara skillnader mellan dem som deltagit och inte deltagit. Deltagare i utbildning anordnad av arbetsgivare hade presterat bättre på testet plåtvikning och totalt 1961 samt även på alla deltest 1966. De mest markanta skillnaderna fanns mellan dem som hade respektive inte hade deltagit i allmän kommunal vuxenutbildning. Här uppvisade de förra jämfört med de senare bättre resultat på samtliga deltest. Vid de redovisade analyserna har utbildningsnivå inte hållits under kontroll.

För att utröna om begåvning hade något samband, förutom vad som beror på utbildningsnivå, hölls den senare under kontroll¹⁾.

I två av de fem utbildningskategorierna - yrkesskola och 8-årig folkskola - fanns säkerställda skillnader i summa testpoäng 1961 och 1966 mellan dem som överhuvudtaget deltagit i vuxenutbildning och dem som inte deltagit. I övriga tre fall var skillnaderna inte säkerställda. Att lägga märke till är dock, att det genomgående fanns en tendens till att de som deltagit presterat bättre. Det tycks sålunda vara så att det fanns vissa begåvnings-skillnader mellan dem som deltagit respektive inte deltagit, även då hänsyn tagits till utbildningsnivå. Motsvarande resultat erhöles beträffande kommunal vuxenutbildning och utbildning anordnad av arbetsgivare. För kommunal vuxenutbildning måste resultaten, beroende på materialets karaktär betraktas som osäkra. I tre av fem grupper baserade sig materialet på mindre än 10 personer. En granskning av tabell 5 och 6 i bilaga 6 visar att de som deltagit, med undantag för dem som gått i AMS-utbildning, presterat bättre på samtliga test än de som aldrig deltagit.

1) För dessa tabeller, liksom övriga som ej redovisats hänvisas till författaren

10.3 Utbildningserfarenheter

10.3.1 Tidigare forskning

Allmänt om utbildningsnivå

Utifrån tillgängligt material framstår det som helt klart att tidigare utbildningsnivå har ett högt samband med deltagande i vuxenutbildning. Knox (1965) hävdar utifrån sin sammanställning av några större amerikanska undersökningar att ingen annan faktor har en sådan betydelse. Liknande synpunkt återfinns bl a hos Johnstone & Rivera (1965), Dobbs (1966), Robinson (1970), London (1970) och Boshier (1973). Resultaten från de svenska studierna går i samma riktning. Molander (1973) konstaterade att, oavsett ålder, var det främst de som inte hade någon utbildning efter folkskola som aldrig hade deltagit i vuxenutbildning. En intressant iakttagelse i denna studie var vidare, att det högsta deltagandet inte fanns bland de mest välutbildade - gymnasial utbildning tre år eller längre - utan bland personer som tillhörde gruppen "yrkesinriktad gymnasial utbildning högst två år". Till den senare kategorin fördes bl a personer med fackskola, sjuksköterskeutbildning eller förskoleseminarium. Vidare kan noteras att personer med yrkesskola uppvisade ett deltagande som låg klart över folkskolegruppens och som endast var obetydligt lägre än för de mest välutbildade. Tyvärr är utbildningsklassificeringen gjord på ett sådant sätt att det inte går att särskilja dem som fått nioårig grundutbildning från personer med realskola. Härigenom går det inte att uttala sig om i vilken mån den förlängda ungdomsutbildningen leder till ökat utnyttjande av möjligheterna till vuxenutbildning.

I två studier som berörde intresse för vuxenutbildning bland kortutbildade, har det visat sig att utbildning utöver grundutbildningen hade positiva samband med intresset (LO-medlemmen och utbildningsfrågorna 1968, Rubenson 1972).

Jag har funnit två studier som delvis avviker från det presenterade mönstret, Rees & Paisley (1968) och Dickinson (1971). Det

intressanta är att man i båda studierna använt sig av statistiska metoder genom vilka man kunde beräkna varje enskild prediktors samband med kriteriet. Detta innebär att inverkan från övriga variabler "skalats bort". En variabel A kan sålunda synas ha ett högt samband med kriteriet deltagande i vuxenutbildning beroende på att den har starkt samband med variabel B som är högt korrelerad med kriteriet. Då det indirekta samband som orsakats av variabel B "skalats bort" återstår endast ett mindre direkt samband mellan A och kriteriet.

I övriga nämnda studier har man inte lika systematiskt hållit övriga faktorer under kontroll.

I Rees & Paisleys studie har utbildning det högsta sambandet med deltagande (0,36), då ingen hänsyn togs till övriga variabler, medan det direkta sambandet enbart var 0,08.

Syftet med Dickinsons arbete var bl a att klargöra betydelsen av den tillfrågades skolutbildning och yrkesträning i relation till föräldrarnas och makens. Härvid framkom att makens utbildning hade något högre samband med deltagande än personens egen utbildning och att faderns utbildning hade det lägsta.

Angående definition av begreppet vuxenutbildning framkom i Rees & Paisleys studie att utbildningsnivå var av större vikt för deltagande i föreläsningar och kvällskurser, där det hade det högsta direkta sambandet av alla prediktorer, än i yrkesutbildning eller hobbyverksamhet. Då den senare typen av utbildning dominerar kan författarnas resultat delvis förklaras av den breda definition som gavs av begreppet vuxenutbildning. För att få en klarare bild av utbildningens betydelse bör man således inte enbart se på det totala deltagandet, utan man bör också ta hänsyn till typ av utbildning.

Tyvärr gjorde Molander inte någon sådan uppdelning. Om så skett skulle man kanske kunnat få en förklaring till det kurvlinjära

samband som rådde mellan deltagande och utbildningsnivå.

Utbildningsnivå bland deltagare i kommunal vuxen-
utbildning och studieförbund

Fortsättningsvis kommer deltagandet i olika typer inom den svenska vuxenutbildningen med avseende på utbildningsbakgrund att behandlas. De data som finns tillgängliga rör främst den kommunala vuxenutbildningen, men på senare år har även vissa uppgifter börjat komma om studieförbundens verksamhet.

Då den kommunala vuxenutbildningen inrättades 1967 var, det framför allt de yngre med redan relativt god utbildning som utnyttjade denna utbildningsmöjlighet. Under åren fram till 1971 skedde en mindre tendens till ökat deltagande bland kortutbildade (Bromsjö 1970, prop 1971:37). Fortfarande kom emellertid bara en liten andel av kursdeltagarna, ca 25 procent, från den stora folkskolegruppen. Vad beträffar Stockholms kommunala vuxenutbildning, var enligt uppgift i LOVUX II (1971, s 99), andelen med enbart sex - åtta års folkskola oförändrad från 1967 till 1970. Bl a på grund av detta faktum ändrades intagningsbestämmelserna från hösten 1971, så att det inte längre skulle vara möjligt att delta i grundskoleutbildning om man redan hade motsvarande utbildning. Vid urvalet till gymnasiekurser skulle bl a särskilt beaktas behoven för äldre personer. Man kan nu fråga i vad mån de genomförda reformerna lett till en relativ ökning av andelen personer med folkskola inom den kommunala vuxenutbildningen? En viss uppfattning kan fås utifrån tabell 38, som bygger på uppgifter från SCB (Meddelande nr U 1971:8, U 1972:27, U 1973:21, U 1974:27). Beroende på gymnasie-reformen ingår även yrkesskolekurser i den kommunala vuxenutbildningen från ht -71. Härigenom har det till synes skett en kraftigare ökning av andelen personer med folkskola än vad som i verkligheten har varit fallet. Att inga värden getts för hela gruppen studerande från hösten 1973 beror på att SCB från och med 1973 enbart redovisar skolbakgrund för de nyinskrivna.

Tabell 38. Andel personer med folkskola i den kommunala vuxenutbildningen 1970 - 1973. Procentuell fördelning

	Grundskole- kurser	Gymnasie- kurser	Särskilda yr- keskurser	Gr + Gy	Totalt
Totalt:					
Ht 1970	50	10	-	27	27
Ht 1971	54	10	41	29	34
Ht 1972	55	13	37	29	34
Nyinskrivna:					
Ht 1972	52	10	37	28	34
Ht 1973	54	11	36	30	33

Av särskilt intresse är jämförelser mellan ht 1970 och ht 1971, eftersom den omnämnda reformen genomfördes under denna tid. Tabell 38 visar att det skedde en mindre ökning av andelen kortutbildade i grundskolekurser, medan inga förändringar ägde rum inom de allmänna gymnasiekurserna. Tiden mellan 1971 och 1973 har i stort inte inneburit några påtagliga förändringar. Vad man emellertid kan lägga märke till är en liten nedgång av andelen kortutbildade i de särskilda yrkeskurserna.

Av de framkomna resultaten står det klart att den tidigare påtalade snedfördelningen med avseende på utbildningen inom den kommunala vuxenutbildningen i stort är lika påtaglig nu som tidigare. Härtill kan läggas att den snabba ökning i deltagande som skedde efter starten nu har förbytts i en minskning. Inte nog med att man misslyckats med att öka den relativa andelen av kortutbildade, utan det har också skett en minskning i absoluta antalet kortutbildade. Möjligen skulle man kunna se något positivt i att nedgången inte varit större bland kortutbildade än välutbildade.

Beträffande studieförbundens verksamhet finns inte samma tillgång till data som för den kommunala vuxenutbildningen. Det är uppenbart, att studieförbunden med sin omfattande verksamhet når ett större antal kortutbildade än andra typer av vuxenutbildning. Vad man däremot kan fråga sig är hur de som deltar i denna verksamhet fördelar sig med avseende på utbildning. Statistiska centralbyrån gjorde hösten 1970 en undersökning om deltagande i prioriterade studiecirkel (SCB, PM:23, 1971). Undersökningen omfattade ämnena engelska, svenska, matematik och samhällskunskap vid de fyra studieförbund som hade de flesta cirkelarna inom dessa områden. Med undantag för samhällskunskap överensstämmer kursinnehållet relativt väl med läroplanen för grundskolan. Det är därför meningsfullt att jämföra hur de som gick i dessa studiecirkel förhöll sig till deltagarna i den kommunala vuxenutbildningens grundskolekurser. Tyvärr redovisas den kommunala vuxenutbildningen inte över ämnen varför jämförelserna måste göras mot totala antalet i grundskolekurser.

Totalt sett hade 50 procent enbart folkskola av dem som ht 1970 gick i grundskolekurser inom den kommunala vuxenutbildningen. Andelen med studentexamen var knappt 2 procent. Av de fyra studieförbunden hade ABF och i viss mån också Vuxenskolan en större andel med folkskola än vad som återfanns i den kommunala vuxenutbildningen. För de övriga två - Medborgarskolan och TBV - gällde det omvända. Vad beträffar andelen personer med studentexamen var denna faktiskt högre i samtliga studieförbund än i den kommunala vuxenutbildningen.

Den nyssnämnda undersökningen gällde endast de prioriterade cirkelarna. Johansson (1973) däremot angav hur utbildningen fördelade sig bland ett urval av samtliga studerande i studieförbund 1970. Andelen med enbart folkskola uppgick till 38 procent och 16 procent hade avlagt studentexamen. Jämfört med hur utbildningen fördelade sig över samtliga vuxna i landet är detta en överrepresentation av de senare och en underrepresentation av de förra.

Inställning till skoltiden

Retrospektiv inställning till skoltiden har i några nordamerikanska undersökningar - då hänsyn togs till utbildningsnivå och ålder - visat sig sakna samband med deltagande i vuxenutbildning (Parker & Paisley 1966, London 1970, Knox 1970). I Knox studie var skoltrivsel emellertid relaterad till intresse för att delta i vuxenutbildning. Delvis erhöll Rubenson (1972) liknande resultat vad beträffade kortutbildade män. Att lägga märke till i denna undersökning är att det endast förelåg skillnader i retrospektiv upplevelse. På de mått som fanns på skoltrivsel och upplevelse av ängslighet i skolsituationen från sjätte klass, förekom - då hänsyn togs till utbildningsnivå - inga skillnader.

Resultaten pekar sålunda i stort på, att inställningen till den egna skoltiden redan gjort sig gällande vid val av utbildningsväg i ungdomsskolan och att man därför inte finner något samband med deltagande, då utbildningsnivå hålls under kontroll. I detta sammanhang kan erinras om att Trent och Medsker (1968) tyckte sig ha funnit klara bevis för att inställning till utbildning grundas tidigt i livet och främst i anslutning till föräldrapåverkan och tidiga skolupplevelser. Vidare har jämförelserna gjorts mellan deltagare och icke deltagare. Som framgick av kapitel 8 var det främst de som inte önskat och heller inte deltagit som angav "fått nog av skolan" (jfr s 156 f).

10.3.2 Resultat

Utbildningsnivå

I bilaga 6 tabell 7 visas hur deltagandet fördelar sig efter skolbakgrund.

Totalt sett förekom stora skillnader mellan grupper med olika skolbakgrund. Sålunda hade 38 procent fler deltagit bland dem som hade någon teoretisk utbildning utöver grundskola jämfört med dem med enbart sjuårig folkskola. En avgörande faktor tycks

vara, om man har någon teoretisk utbildning utöver grundutbildning eller inte. Visserligen ökar deltagandet successivt med "högre" utbildning, men skillnaden mellan personer med yrkesskola respektive enhetsskola eller folkskola var betydligt mindre än mellan grupperna yrkesskola och teoretisk utbildning.

En fråga som delvis går att belysa genom materialet gäller om en längre grundutbildning gör personer mer benägna till att senare delta i någon utbildningsaktivitet. I samband med enhets- och grundskolans införande varierade grundutbildningens längd mellan olika orter. På grund härav har en del, beroende på bostadsorten, gått i sju- åtta- eller nioårig grundutbildning. Gjorda jämförelser visar inte på några säkerställda skillnader i deltagarfrekvens mellan dem som gått sju eller åtta år i folkskola eller i enhetsskola 9y. Resultatet pekar sålunda inte på att den längre grundutbildningen ökat beredskapen för senare deltagande. Man måste emellertid här vara medveten om de felkällor som kan finnas. Jag vill i detta sammanhang främst peka på selektionsfaktorer. Dessa är av två slag. För det första var det i enhetsskolan möjligt att välja mellan tre linjer, 9g som var gymnasieförberedande, 9a som hade ett allmänt teoretiskt innehåll och 9y som skulle vara yrkesinriktad. I denna undersökning ingår endast den senare kategorin. De personer som valde 9y kan förmodas vara de minst studiebenägna. Vidare är det tänkbart att fler bland dem som gått i nioårig grundutbildning sedan fortsatt i yrkesskola. Det är sålunda möjligt att gruppen 9y skulle vara mer negativt selegerad med hänsyn till utbildningsbenägenhet än de med sju- eller åtta års folkskola.

Inga skillnader fanns mellan dem som deltagit respektive inte deltagit i studieförbund, utbildning anordnad av arbetsgivare och AMS-utbildning. Mest påtagligt var sambandet mellan tidigare utbildning och deltagande i kommunal vuxenutbildning. Det var mycket få bland dem med folkskola (drygt 1 procent) som gått i denna utbildning, medan 18 procent av dem som hade någon

teoretisk vidareutbildning hade deltagit. Den senare gruppen var däremot något underrepresenterad vad avser deltagande i utbildning anordnad av fackförening. I denna typ av utbildning fanns en svag överrepresentation av personer med yrkesskola. Dessa olikheter kan till en del förklaras av skillnader i facklig anslutning och tillgång till facklig utbildning.

Skolresultat

I bilaga 6 tabell 8 ges en sammanställning över jämförelser mellan deltagare och icke deltagare med avseende på skolprestation. Det mått som här använts på prestation är summan av betyg i läsning, skrivning och matematik från sjätte klass (se s 32).

De som överhuvudtaget deltagit i någon typ av vuxenutbildning hade bättre betyg i årskurs sex än de som inte deltagit. Detta resultat hänger naturligtvis samman med de skillnader som just konstaterats i utbildningsnivå. Lyckades de som deltagit i vuxenutbildning jämfört med personer med motsvarande utbildning bättre i skolan? Resultaten visar att det fanns en tendens till detta. Visserligen var det bara i ett fall - personer med yrkesskola som utbildningsbakgrund - där det förelåg statistiskt säkerställda skillnader. I samtliga fall hade dock de som deltagit bättre skolbetyg.

Det fanns säkerställda skillnader i betyg mellan dem som deltagit respektive inte deltagit för studieförbunds- och kommunala vuxenutbildningen. För studieförbunden gällde att denna skillnad fanns kvar, då hänsyn togs till utbildningsnivå. En liknande tendens fanns för den kommunala vuxenutbildningen, vilken dock måste betraktas som osäker beroende på att vissa jämförelser baserar sig på få personer. I övriga typer av vuxenutbildning, med undantag av AMS, går de icke säkerställda skillnaderna i riktning mot bättre resultat för dem som deltagit. Vidare framgår av bilaga 6, tabell 8, att med undantag för AMS-utbildning, hade de som deltagit högre skolbetyg än de som överhuvudtaget inte deltagit.

Att grupperna skilde sig åt i skolprestation skall ses mot de tidigare nämnda olikheterna i begåvning. Mer intressant är emellertid om det förelåg avvikelser i relativ skolprestation dvs om skillnader i skolprestation är större än vad som kunde förväntas utifrån personens begåvning. Svensson (1971) diskuterar ingående metoder för att bestämma relativ prestation och urskilde två huvudgrupper, differens- respektive regressionsmetoder. Med de förra definieras relativ prestation som skillnaden mellan intelligens och prestation där båda är uttryckta i samma skala (t ex z-poäng). I regressionsmetoden är utgångspunkten korrelationen mellan de två variablerna uttryckta i en regressionsekvation. Relativ prestation definieras då som skillnaden mellan den observerade och utifrån begåvningen förväntade prestationen. Författaren förkastar differensmetoden, främst på grundval av dess oförmåga att ta hänsyn till regressionseffekter, och rekommenderar användandet av regressionsteknik. I föreliggande studie har jämförelser i relativ prestation gjorts genom kovariansberäkningar. Ett problem vid denna typ av beräkningar hänger samman med mätfel i kontrollvariabeln. En följd av dessa kan bli, att den erhållna signifikansnivån över- eller understiger den "sanna" nivån. Lord (1960) presenterade en metod för jämförelse mellan två grupper där hänsyn tas till mätfel i kontrollvariabeln. Denna metod har tillämpats här. En presentation av tillvägagångssättet ges i bilaga 7.

Resultaten av analysen visar, att de som deltagit i vuxenutbildning, i förhållande till sin begåvning, presterade bättre i skolan än de som ej deltagit. Att lägga märke till är att jämförelsegrupperna i stort var homogena vad beträffar faktorer som socialgrupp och regionalgrupp.

Inställning till skoltiden

Deltagare och icke deltagare har jämförts med avseende på ångslighet i skolarbetet i sjätte klass, intresse för skolarbetet vid samma tidpunkt och retrospektiv upplevelse av skolan, se bilaga

6, tabell 9, 10, 11. Den första variabeln härrör från 1970 års enkät.

Då hela gruppen deltagare jämfördes med icke deltagare, framkom differenser i retrospektiv upplevelse av skoltiden och ängslighet i skolsituationen. De som deltagit uppvisade bättre trivsel. Dessa olikheter försvann emellertid då studiebakgrund hölls under kontroll. Detta innebär att skoltrivsel - mätt på detta sätt - inte tycks ha någon anknytning till deltagande i vuxenutbildning utöver de samband som finns med benägenheten att fortsätta att studera efter grundutbildning. Att märka är att grupperna "önskat delta men inte deltagit" och "inte önskat och heller inte deltagit" inte hållits isär vid analysen (jfr s 156 f). De som deltagit i studieförbund angav såväl 1961, när de gick i sjätte klass, som 1970, då det var fråga om retrospektiv inställning till skoltiden, bättre trivsel än de som inte deltagit i denna typ av verksamhet. För övriga typer av vuxenutbildning förelåg inga säkerställda skillnader.

10.4 Familjeförhållanden

10.4.1 Tidigare forskning

Molander påvisade att förhållandet mellan civilstånd och deltagande i vuxenutbildning samvarierade med kön och ålder. I åldersgruppen 18-33 år var de män som deltagit i vuxenutbildning även intresserade av att delta oftast gifta (57 procent), medan de som ej deltagit och inte heller var intresserade främst var ogifta (68 procent). Bland kvinnorna i motsvarande åldersgrupp framkom inga sådana olikheter. Däremot förelåg i gruppen 34-49 år ett större antal ogifta kvinnor bland deltagarna. I den äldsta gruppen fanns inget samband för något av könen mellan civilstånd och deltagande. Molander fann inget samband mellan erfarenheter av och intresse för vuxenutbildning samt antalet hemmavarande barn i någon av åldersgrupperna. Detta är anmärkningsvärt då man kunde ha förväntat att kvinnorna med hemmavarande barn skulle ha svårare att delta än kvinnor utan barn. En bidragande orsak till resultatet

kan ha varit, att Molander inte tagit hänsyn till skolnivå. Douglass & Moss (1968) fann sålunda att faktorer som barnpassning påverkade kort- men inte välutbildade. Vidare har man i några nordamerikanska studier funnit, att kortutbildade män med barn deltog något oftare än kortutbildade utan barn, medan det omvända gällde kvinnorna (London m fl 1963, Johnstone & Rivera 1965, Douglass & Moss 1968). De olikheter som fanns mellan männen i dessa studier gällde de yrkesinriktade ämnena, där män med barn var överrepresenterade. Vid "Frågeformulär -70" framkom inga motsvarande skillnader, vilket bl a kan förklaras av att få ännu var gifta (Rubenson 1972).

Johansson (1973) fann att 63 procent av männen och lika stor andel av kvinnorna som deltog i någon studiecirkel hösten 1970 var gifta. Detta stämmer helt överens med tal som finns för motsvarande åldersgrupper i statistisk årsbok 1971, tabell 18.

Som tidigare nämnts (s 196) fann Dickinson (1971) att makans utbildningsnivå hade något högre samband med mannens deltagande än dennes egen utbildning. Vid dessa analyser hölls alla ingående prediktorer samtidigt under kontroll.

10.4.2 Resultat

Utförda korstabuleringar gav inget belägg för att gifta män deltar i högre grad än ogifta - se bilaga 6, tabell 12. Inte heller hade antal barn något samband med deltagarfrekvensen - bilaga 6, tabell 13. Jämförelserna avsåg civilstånd vid 22 års ålder, när övervägande delen fortfarande var ogifta. Resultaten kan inte förklaras av att de som gift sig unga skulle ha kortare utbildning än de ogifta.

10.5 Regionala faktorer

10.5.1 Tidigare forskning

Någon studie som mera systematiskt relaterat deltagandet till

olika orters faktiska utbud har ej påträffats.

Molander (1973) fann en överrepresentation av personer från storstadsområden bland deltagare i vuxenutbildning, medan individer från landsbygden var underrepresenterade. Detta stämmer väl överens med vad man konstaterat i USA där deltagandet är något större i storstadsområden än i tätorter och på landsbygden (Booth 1961, Sheffield 1962, Knox 1965, Johnstone & Rivera 1965). Särskilt stort är deltagandet bland personer i storstädernas förorter. Detta förhållande förklaras inte helt av olikheter i utbildningsbakgrund. Något avvikande resultat erhöles i LO-enkäten (LO-medlemmen och utbildningsfrågorna 1968). Man hade här förväntat sig att LO-medlemmar i storstads-län skulle ha högre studiefrekvens än de i glesbygdslän. Deltagandet i de olika länen följde emellertid inget särskilt mönster och resultatet gav följaktligen inget stöd för antagandet. Höglund & Eliasson (1971) konstaterade att deltagandet i studieförbundens verksamhet var ganska jämnt fördelat över landet.

10.5.2 Resultat

De skillnader som fanns med avseende på hemort, se bilaga 6, tabell 14, försvann, då hänsyn togs till utbildningsbakgrund. Dock fanns en tendens till högre deltagande bland dem som kom från de mellanstora orterna.

10.6 Faktorer i anslutning till yrkeskarriären

10.6.1 Tidigare forskning

Resultaten från Johnstone & Rivera (1965) visade att utbildning hade betydligt starkare samband med deltagande än yrke eller inkomst. Så t ex var det tre gånger vanligare att de i de lägsta inkomstskikten men med collegeutbildning deltagit, jämfört med dem som inte gått i high-school men som tillhörde det högsta inkomstskiktet.

In summary, the most powerful factor by far is educational attainment and although occupation and income do count for a little, their effects are quite secondary by comparison. Taken together, of course, the effect of all these factors is enormous, and through their combined influence, rates of activity emerge from levels of virtual nonexistence to levels which include close to one person in two.

(s 103)

Ett faktum värt att notera är att personer med s k manschettyrken - även då hänsyn tagits till utbildning och yrkesnivå - tycks uppvisa ett högre deltagande än personer med s k arbetaryrken. (Johnstone & Rivera 1965, LO-medlemmen och utbildningsfrågorna 1968, Rubenson 1972).

Då hänsyn tas till yrkesnivå tycks inget samband föreligga mellan inkomst och deltagande eller intresse för att delta (LO-medlemmen och utbildningsfrågorna 1968, London 1970). Det kan dock nämnas att Johnstone & Rivera fann att personer med kort utbildning och hög inkomst var påtagligt ointresserade av att delta i vuxenutbildning.

Att motiven för att delta i vuxenutbildning ofta har en yrkesanknytning är ett välkänt faktum (jfr kap 7). Detta aktualiserar frågan om hur upplevelsen av den egna arbetssituationen är relaterad till efterfrågan på utbildning. Personer som är otillfredsställda med sin arbetssituation kan förväntas vilja byta arbete. Härvidlag kommer vuxenutbildningen in som ett tänkbart hjälpmedel. I det följande skall några studier som berört denna fråga kommenteras.

LeClair (1969) utgick från antagandet att om en person anser det betydelsefullt att tillfredsställa sina olika behov och dessa inte kan tillfredsställas genom det arbete han har, så kommer han att försöka byta arbete. Förutom att mäta graden av behovsotillfredsställelse - "need deficiency" - efterfrågades också i vilken utsträckning man såg deltagande i utbildning som ett medel att kunna avancera (se också kap 7, s 91 f). Jämförelser mellan industriarbetare som deltagit respektive inte deltagit i utbild-

ning visade att de förra upplevde en större behovstillfredsställelse - "need deficiency" - än de senare. Likaså angav de som deltagit i högre grad att de ansåg att deltagande i en collegekurs utgör en hjälp för att kunna avancera. LeClair sammanfattar sina resultat med att:

It can be concluded, therefore, that a relationship exists between perceived need deficiency in the industrial job, seeing continuing education as a means to a higher position and greater potential for need satisfaction and participation.

(s 111)

Det är framför allt två begränsningar jag skulle vilja kommentera i denna studie. När de som deltagit var yngre än icke deltagarna hade det varit av värde att hålla ålder under kontroll. Man kan nämligen tänka sig att resultaten beror på ett samband mellan ålder och variablerna behovstillfredsställelse och utbildning som medel för avancemang. Det kan nämnas att äldre personer tycks ange högre arbetstillfredsställelse än yngre (Form & Geschwender 1962). Vidare nämner Argyle (1971, s 237) i sin litteraturgenomgång, att man ofta har funnit ett U-format samband mellan ålder och arbetstillfredsställelse. Vid inträdet på arbetsmarknaden blir den yngre fort besviken och upplever den sämsta tillfredsställelsen i tjuogaårsåldern för att senare trivas bättre. Enligt Kornhauser (1965) skulle det främst vara i enklare rutinartade arbeten de yngre trivdes sämre än de äldre, medan han konstaterade det omvända för mer kvalificerat industriarbete där möjligheter fanns till avancemang.

With only a touch of cynicism one may surmise that many of the young men destined to spend their years in routine jobs will also "adapt" and win better mental-health assessments by the time they reach middle-age.

(s 134)

Den andra begränsningen i LeClairs studie gäller det sätt behoven analyserats på. Denne gjorde ingen uppdelning på olika behov utan slog samman samtliga. Det går därför inte att uttala sig om deltagarna motiverats av s k högre motiv t ex strävan mot självförverkligande eller lägre som t ex trygghet (jfr Maslow 1954).

Bradley (1970, 1972) har delvis behandlat dessa frågor. Problemet avsåg då inte deltagande i vuxenutbildning utan intresse för att avancera bland en grupp bankanställda kvinnor. Resultaten pekade på att inställningen till avancemang främst skulle förklaras av vilken arbetstillfredsställelse man upplevde. De som var intresserade av att avancera uppvisade i stort sett sämre tillfredsställelse än de som inte ville avancera. Bland de attitydkomponenter som var relaterade till intresse för att avancera märktes särskilt "inställning till lön". Andra komponenter av vikt var "intressant arbete", "befordringsmöjligheter" och "påfrestande arbete". Det förelåg ett negativt samband mellan dessa delkomponenter och intresse för att avancera.

Resultaten från "Frågeformulär -70" (Rubenson 1972) stämmer i stort med vad LeClair och Bradley fann. En viktig avvikelse var emellertid att sambanden här inte genomgående var negativa. De som var intresserade av att delta i utbildning upplevde sålunda, jämfört med dem som inte ville delta, större möjligheter till medbestämmande i arbetet, medan de var mindre nöjda med sin lön och arbetstiderna. Vad gällde allmän arbetstrivsel uppvisade denna ett negativt samband med intresse för att delta i vuxenutbildning. I linje med detta fann man ett positivt samband mellan önskan att byta arbete och intresse för vuxenutbildning. Här kan även nämnas, att Johnstone & Rivera (1965) fann att det bland en grupp ungdomar i åldrarna 17-24 år var fler med låg än hög arbetstillfredsställelse som hade deltagit i någon kurs. Detta gällde särskilt för dem som hade lågstatusyrken. Utifrån andra data i samma undersökningar hävdar författarna att intresset för att delta i utbildning hänger samman med en övertygelse att detta skulle medföra vissa positiva konsekvenser för framtiden. Det visade sig också att de praktiska fördelar som tillmättes utbildningen spelade en stor roll för studieintresset. Författarna slutar sin diskussion med:

Generally it would seem that many young persons from relatively disadvantaged backgrounds revise their judgment concerning the adequacy of their educations only after

direct (and seemingly disappointing) contacts with the world around them. These are the persons who are most apt to be recruited from the more "unlikely" candidates.

(s 480)

I en del andra fall har man däremot inte kunnat finna det samband mellan arbetstrivsel och deltagande som Johnstone & Rivera ansåg sig ha konstaterat (jfr bl a Trent & Medsker 1968, Knox 1970).

Det är oklart hur innebörden av de presenterade resultaten ska tolkas. Några indikerar att de som trivs dåligt skulle delta i högre grad än de som trivs bra, medan man i andra fall inte funnit några skillnader. I de fall man påvisat olikheter är huvudtrenden, att de som trivts dåligt skulle ha deltagit eller vara mer intresserade av att delta i vuxenutbildning. Ett problem gäller tolkningen av vad svaret på en fråga av typen "hur trivs du med ditt arbete?", innebär. Betyder ett positivt svar att personen verkligen trivs bra eller att han trivs bra därför att han inte förväntar sig mer av själva arbetssituationen. Citatet från Kornhauser på s 109 ger närmast uttryck för det senare. Dålig arbetstrivsel i sig skulle sålunda i en del fall tyda på att personen ännu inte hunnit ge upp utan tvärtom ställer höga krav på arbetet. Av detta följer att det är svårt att tyda resultaten angående arbetstrivsel från enkätfrågor, som är det vanligaste sättet att samla in denna typ av data på. Särskilt som man sällan har möjlighet att följa upp svaret och ta reda på vad som ligger bakom. Likaså får man inte glömma att arbetstrivsel snarare kan betraktas som ett relativt begrepp än som ett absolut begrepp. Detta innebär, att då en person gör en bedömning av sin arbetssituation, gör han detta i relation till hur andra grupper har det, och utfallet beror därför i hög grad på vilken grupp han väljer att jämföra sig med (Form & Geschwender 1962, Hardley & Levy 1962).

LeClair och Bradleys resultat stämmer dåligt med vad som t ex kunde förväntas utifrån Maslows behovshierarki (se s 90 f). Att delta i utbildning eller att avancera kan ses som en strävan mot självförverkligande. För att detta skall inträffa bör enligt teorin de lägre behoven vara nöjaktigt tillfredsställda. Detta be-

höver inte innebära att de nämnda resultaten skulle vara felaktiga, utan snarare som Kornhauser (1965, s 275) anför, att Maslows teori inte stämmer helt med verkligheten (jfr citatet från Cofer & Appley, s 92).

En annan svårighet här är oklarheten i vad som påverkar arbetstillfredsställelsen. Hertzberg, Mausner & Snyderman (1959) hävdar i sin tvåfaktorteori att tillfredsställelse - otillfredsställelse inte skulle ligga efter samma kontinuum utan påverkas av olika faktorer. Trivsel styrs enligt denna teori av s k motivationsfaktorer som är arbetsrelaterade. Exempel på sådana är erkännande, ansvar, befordran osv. Otillfredsställelse däremot bestäms av s k hygienfaktorer t ex arbetsförhållanden, lön och teknisk arbetsledning (Rubenowitz 1967, s 239). I ett flertal undersökningar har man testat denna teori och Cummings och El Salmi (1968) hävdade i sin genomgång av forskningen inom området, att det inte finns något belägg för att tala om två helt åtskilda grupper av hygien och motivationella faktorer. Fortfarande är det emellertid enligt författarna oklart hur dessa båda grupper påverkar tillfredsställelsen. I skilda korrelationsstudier har det nämligen visat sig, att de två faktorerna har olika samband med tillfredsställelse respektive otillfredsställelse, detta fastän man inte kan tala om två separata dimensioner.

Resultaten från Bradleys studie ger inga belägg för att s k hygien eller motivationsfaktorer skulle ha olika inverkan på inställningen till avancemang, medan det hos Rubenson framkom vissa antydningar till detta. En faktor som utifrån de resultat som nämnts från Bradley (1970, 1972) och Rubenson (1972) tycks ha samband med intresset för att avancera och/eller delta i vuxenutbildning är lön. I detta sammanhang kan nämnas att det diskuterats i litteraturen om lön kan anses vara en hygien- eller motivationsfaktor. Hertzberg m fl anser att den är en hygienfaktor, medan t ex Lawler & Porter (1963) inte anser sig kunna föra lön till någon av faktorerna utan ser den som en separat faktor. I några studier som berört arbetstillfredsställelse bland personer i arbetsledande ställning har man

vidare funnit, att de med högre formell utbildning oavsett ålder och nivå oftare var missnöjda med sin lön, än de med lägre (Andrews & Henry 1963, Klein & Maher 1966). Förklaringen här till skulle enligt författarna ligga i personens förväntningar. Likaså framkom i dessa två undersökningar att inställning till lön var knuten till möjligheten att få högre lön.

Olika faktorerers samband med allmän arbetstillfredsställelse hänger naturligtvis samman med den aktuella situationen. I de fall ingen risk för arbetslöshet föreligger spelar trygghetsbehoven liten roll för att däremot i orostider vara den kanske avgörande faktorn (Argyle 1971, s 233), (jfr avsnitt 2.2.1).

En persons arbetssituation har betydelse inte enbart för utbildning som rör yrkesrollen utan bör överhuvudtaget sättas i samband med hans intresse för utbildning och fritidsaktiviteter. De senare ligger visserligen med undantag från utbildningsaspekten utanför ramen för denna undersökning, men jag vill trots detta beröra förhållandet arbete och fritid.

Alltsedan industrialismens början har det rått en diskussion om hur arbete respektive fritid påverkar varandra. Enligt Wilensky (1960) klagade Engels över att människorna var dömda till ett arbete som skulle förråa dem, medan Toqueville befarade att de skulle vara dömda till en fritid i välfärdsstaten. En fritid som skulle vara trivial och bäst kunna liknas vid träldom. I Engels utläggning kan man enligt Wilensky iaktta två huvudhypoteser om förhållandet arbete - fritid, den kompensatoriska respektive holistiska. För Engels innebar den förra att arbetaren sökte ersättning utanför arbetet, t ex på puben eller genom att skaffa sig materiella saker. I den senare hypotesen låg att det mekaniska arbetet verkade "sovande" på människan och att denna på grund härav isolerade sig från samhällslivet.

Förhållandet mellan arbete och fritid är fortfarande ett aktuellt problem som behandlas bl a av Wilensky (1960), Parker

(1971) och Meissner (1971). Meissner anlägger tre synsätt på förhållandet arbetssituation och fritidsaktiviteter. Enligt det kompensatoriska, som här getts en något annorlunda innebörd än hos Engels, skulle man på sin fritid söka tillfredsställa behov som inte går att tillfredsställa i arbetet. Detta skulle kunna vara behov av personlig kontakt eller önskan att utveckla sig själv. Ett annat synsätt vilket kan kallas det holistiska går ut på att ensidigt arbete inte kan kompenseras av stimulerande fritid. I stället skulle människan i denna situation snarare karakteriseras av en allmän känsla av maktlöshet och förtryck samt uppleva att det inte finns någon flykt från det totala livsmönstret hon befinner sig i. Keniston (1962) refererad i Parker (1971, s 123) uttrycker detta enligt följande:

The man who spends his working day at a job whose primary meaning is merely to earn enough money to enable him to enjoy the rest of his time can seldom really enjoy his leisure, his family or his avocations. Life is of a piece, and if work is empty or routine, the rest will inevitably become contaminated as well, becoming a compulsive escape or a driven effort to compensate for the absent satisfactions that should inhere in work.

Det tredje synsättet är att det inte skulle finnas något samband mellan fritidsaktiviteterna och arbetssituationen.

Meissner kritiserar forskningen inom området och hävdar att denna inte alltid har gett stöd för gjorda påståenden samt att data som funnits inte tillåter en genomgripande prövning av hypoteserna. Detta skulle t ex gälla för Seemans studie (1967) som ofta citerats i den svenska vuxenutbildningsdebatten och varifrån termen "kontrollrelevant kunskap" härrör. (Se t ex Johansson 1970, s 38).

Meissners studie gav stöd för det holistiska synsättet. När utrymmet för egna initiativ i arbetet begränsades av faktorer i arbetsprocessen, tycktes människors förmåga att på sin fritid delta i aktiviteter som ställde sådana krav minska. Motsvarande tendens framkom vad gällde effekten av arbete med

begränsade möjligheter till social kontakt. Slutsatsen blev att:

In my view the findings here indicate that, when questions are put which are designed to find out what people actually do with their time and if they have control over the space, time, and function of their work, the job has a long arm indeed.

(Meissner 1971, s 260)

En av de mest välkända förespråkarna för den kompensatoriska teorin är Friedmann (1960, 1961). Denne menar att man ännu lång tid framöver måste räkna med att det kommer att finnas arbete som inte tillfredsställer individens behov. Möjligheterna ligger därför i att förbättra fritidsmiljön. Det måste ges möjligheter till personlig utveckling och självförverkligande utanför arbetets ram.

10.6.2 Resultat

Yrke

Två aspekter av yrket har belysts, nivå och art.

Som väntat förekom stora skillnader med avseende på yrkesnivå. Totalt hade 60 procent deltagit bland dem med ett yrke för vilket det krävdes lägst fackskoleutbildning. Motsvarande siffror bland kvalificerade yrkesarbetare - yrkesskola eller längre lärlingsutbildning - var 44 procent och för okvalificerade 31 procent. Den stora skillnad som fanns mellan yrken för vilka det krävdes fackskoleutbildning respektive kvalificerade yrkesarbetare förklaras av olikheter i skolutbildningsnivå. Jämförelser mellan personer som hade teoretisk vidareutbildning visade inga skillnader i deltagarfrekvens. I tabell 39 visas hur yrkesnivå förhåller sig till deltagande då hänsyn tas till skolutbildning. Vid redovisningen har kategorin "kräver fackskola eller högre" förts till kvalificerat yrkesarbete på grund av att den förra innehåller för få personer för en meningsfull analys. Detta har kunnat göras då grupperna inte skiljer sig åt när utbildning hålls under kontroll.

Tabell 39. Deltagande totalt med avseende på yrkesnivå. Utbildning hålls under kontroll.
Procent deltagit

Yrkesnivå	Teoret utb N=107	Yrkes- skola N=616	Enhets- skola 9y N=127	Folkskola 8 år N=280	Folkskola 7 år N=243
Kvalifi- cerade yrkesar- betare	64	45	37	41	43
Okvalifi- cerade	46	38	34	28	23
Chi ²	3,82	2,55	0,09	4,26	7,29*

Kritiskt värde = 6,64 för $p \leq 1\%$, $df = 2$

Av tabell 39 framgår att sambanden mellan yrkesnivå och deltagande inte helt kan förklaras av utbildningsnivå. Det är bara i ett fall, folkskola 7 år, som det förekommer en statistiskt säkerställd differens. I samtliga utbildningskategorier fanns det emellertid en tendens till högre deltagande bland dem med kvalificerat yrkesarbete. En iakttagelse som kan göras, är att deltagandet är lika högt bland dem med 7-årig folkskola och kvalificerat arbete, som bland dem med teoretisk utbildning och okvalificerat arbete. En förklaring till detta skulle kunna vara att personer med kvalificerat yrkesarbete hade större möjlighet till utbildning anordnad av arbetsgivaren. En närmare granskning av data ger emellertid inget stöd för detta antagande. Sålunda var de med teoretisk utbildning och okvalificerat arbete inte mer underrepresenterade i utbildning anordnad av arbetsgivaren än i kommunal vuxenutbildning eller fackföreningsutbildning.

De som gått i studieförbund, yrkesskola eller arbetsmarknadsutbildning avvek inte vad beträffar yrkesnivå från dem som inte gjort så. För utbildning anordnad av arbetsgivaren och kommunal vuxenutbildning visade deltagandet ett positivt samband med yrkesnivå. Särskilt markant var skillnaden i den senare gruppen,

se bilaga 6, tabell 19. Att lägga märke till för de s k fackföreningskurserna var att inga som hade arbeten för vilka krävdes fackskola eller högre hade deltagit i denna typ av utbildning. Resultaten kan delvis förklaras av den relativt sett stora brist på fackliga kurser som finns för den här kategorin.

Med undantag för dem som gått i AMS-utbildning, var det bland samtliga kategorier deltagare färre som hade okvalificerat arbete än bland dem som aldrig deltagit.

I bilaga 5 visas hur deltagandet fördelar sig efter yrkesområde. Då flera av yrkesområdena innehåller få personer kan endast begränsade slutsatser dras. Resultaten ger vid handen att det förekom en underrepresentation bland yngre kortutbildade män, vilka var sysselsatta inom träindustrin och transport, medan de som var verksamma inom elektro, tele och radio var överrepresenterade. En tänkbar förklaring härtill kan vara möjligheterna till utbildning inom yrket. Att det finns visst underlag för detta antagande framkom vid granskning av deltagande i utbildning anordnad av arbetsgivaren. Sålunda hade 26 procent av dem med okvalificerat arbete inom yrkesområdet "elektro, tele och radio" deltagit i denna typ av utbildning mot bara 3 procent av dem från transport och 2 procent inom träindustrin.

Resultat i bilaga 5 visar vidare på en tendens till högre deltagande inom manschettyrken. För att närmare studera detta gjordes en indelning i manschett- respektive arbetaryrken. Områdena 1, 2, 6-9 och 24 (se bilaga 5) fördes till kategorin manschettyrken, medan områdena 3, 5, 11-14, 17-18, 20 och 25 fick utgöra kategorin arbetaryrken. De resterande områdena var mera diffusa i denna aspekt och uteslöts därför vid jämförelserna.

Tabell 40. Deltagande totalt, i arbetsgivareutbildning samt studieförbund för personer med manschett- respektive arbetaryrken. Procent deltagit

	Totalt			Arbetsgivaren			Studieförbund			N	
	Kval arbete	Okval arbete	Diff	Kval arbete	Okval arbete	Diff	Kval arbete	Okval arbete	Diff	Kval arbete	Okval arbete
Manschettyrke	69	45	24	27	19	8	14	11	3	72	455
Arbetaryrke	39	24	15	13	6	7	5	4	1	113	582
Diff	30	21	9	14	13	1	9	7	2		

Av tabell 40 framgår att personer med manschettyrken deltagit i betydligt högre grad än personer med arbetaryrken. Värt att notera är, att arbetets art har större betydelse än dess nivå. Skillnaderna mellan personer med manschett- respektive arbetaryrke är högre än mellan individer med kvalificerade respektive okvalificerade yrken. Till viss del kan detta förklaras genom möjligheterna till utbildning anordnad av arbetsgivaren, vilket framgår av tabell 40. Relativt sett är olikheterna mellan manschett- och arbetaryrkena större för utbildning anordnad av arbetsgivaren än för deltagandet totalt. Detta förklarar emellertid endast en del av den totala skillnaden. Sålunda var de med arbetaryrken oavsett nivå klart underrepresenterade i studieförbundens verksamhet.

Man kan här fråga sig i vilken grad skillnaderna beror på yttre hinder som t ex arbetstider, fysiskt ansträngande arbete osv. För att delvis försöka få svar på frågan jämfördes de två aktuella grupperna med avseende på rekryteringshinder. (Rörande vilka dessa var, se s 145). Yrkesnivå hölls under kontroll vid beräkningarna¹⁾. Analysen visade att oavsett yrkesnivå hade de med arbetaryrken of-tare än de med manschettyrken angett "fått nog av skolan" som skäl

1) Vid dessa slogs kategorierna "stort hinder" och "visst hinder" samman.

till att inte delta. Bland dem med kvalificerat arbete var det 43 procent av de förra mot 22 procent av de senare som upplevde detta som hinder. Motsvarande procenttal för dem med okvalificerat arbete var 56 respektive 36 procent. En annan skillnad i de psykologiskt betingade hindren fanns för "får tillräckligt ut av livet utan studier", som oftare angavs av dem med kvalificerade arbetaryrken än bland motsvarande kategori manschettarbetare, 49 mot 31 procent. Inga olikheter i detta avseende framkom däremot bland dem med okvalificerat arbete (jfr s 153, 156). Vad gäller de yttre hindren var det bara i ett fall som grupperna skilde sig åt. De med okvalificerade arbetaryrken upplevde trötthet efter arbetet som ett starkare hinder för deltagande än de med okvalificerat manschettarbete, 58 mot 33 procent (jfr s 150). Resultaten ger sålunda endast svagt stöd åt att förklaringen till skillnaderna i deltagande skulle ligga i faktorer som arbetstider, tillgång till utbildning, tröttande arbete osv.

Arbetsanpassning

Det var bara i ett fall, AMS-utbildning, som det förelåg något samband mellan allmän arbetstrivsel och deltagande. De som trivts dåligt hade oftare än övriga deltagit i en AMS-kurs, se bilaga 6, tabell 15.

Beträffande specifik arbetstrivsel förekom inga säkerställda skillnader vad gällde deltagandet totalt sett för delfaktorerna lön och arbetstider. I båda fallen hade de missnöjda deltagit i något högre grad än de som var nöjda (40 mot 32 procent respektive 44 mot 35 procent), se bilaga 6, tabell 16. Vid motsvarande jämförelse för varje enskild typ av vuxenutbildning visade det sig att de, som deltagit i kommunal vuxenutbildning, var mindre nöjda med lönen än de som deltagit. Vidare upplevde personer som följt utbildning anordnad av arbetsgivare sitt arbete som intressantare än de som inte varit med i denna typ av utbildning. En närmare granskning av tabell 15 i bilaga 6 visar, att det finns en tendens till att de som deltagit i denna typ av utbildning upplevde högre allmän arbetstrivsel än de som inte

deltagit. För övrigt förekom inga säkerställda skillnader. Att notera är dock att det genomgående fanns en tendens till att de som var missnöjda med sin lön och arbetstider hade deltagit i högre grad än de som var nöjda.

Vid 1970 års enkät fanns också en fråga som gällde framtida yrkesplaner. Deltagandet var högre bland dem som tänkt byta arbete än bland dem som inte tänkt göra detta. Totalt hade 53 procent av de förra mot 34 procent bland de senare deltagit, se bilaga 6, tabell 17. Skillnaden härrör framförallt från deltagande i kommunal vuxenutbildning. De som hade planer på att byta arbete hade deltagit i denna typ i betydligt högre grad än övriga, (13 mot 5 procent). Vad beträffar utbildning anordnad av studieförbund, arbetsgivare samt fackförening fanns inget samband mellan deltagande och planer på att byta arbete. Dessa resultat förefaller ganska rimliga med tanke på att de som vill försöka byta arbete genom att skaffa sig utbildning behöver genomgå rätt omfattande studier.

Inkomst

De uppgifter som finns avser deklarerad inkomst för år 1971. Detta försvårar tolkningen av resultaten. En del som studerat på heltid kan ha saknat inkomst detta år. Följaktligen uppstår ett negativt samband mellan inkomst och deltagande. Negativt samband kan man främst förvänta för kommunal vuxenutbildning och arbetsmarknadsutbildning och i viss mån även för yrkesskola, då det främst är dessa utbildningstyper som bedrivs på heltid. Resultaten, se bilaga 6, tabell 18, visar att det förekom ett negativt samband, vilket således kan förklaras av att personerna inte var yrkesverksamma under denna tid. Däremot hade de som deltagit i utbildning anordnad av fackförening och arbetsgivare högre inkomst än de som inte deltagit. För studieförbund fanns inga skillnader.

10.7 Multivariata bearbetningar

I de hittills redovisade resultaten har, då olika variabler ställts

i relation till deltagande i vuxenutbildning, hänsyn endast tagits till inverkan av en eller två variabler. För att försöka få en klarare bild av de olika variablernas relativa betydelse, då inflytande från andra variabler "skalats bort" utfördes multivariata beräkningar. I bilaga 1 där olika databehandlingsmetoder diskuterats blev slutsatsen att MCA är en metod som lämpar sig väl för behandling av här föreliggande data:

10.7.1 Bearbetningsstrategi

Vid bearbetningarna har variablerna ordnats i kronologiska block och förts in i analysen i följande ordning:

- uppväxtförhållanden
- utbildningserfarenheter
- begåvning
- regionala förhållanden
- yrkessituation
- inställning till vuxenutbildning 1970
- rekryteringshinder

Tanken bakom detta är att variablerna t ex i block 1 kan förväntas verka på deltagandet före variablerna i block 2 osv. En indelning av detta slag kan alltid kritiseras varför jag här tar upp några diskutabla punkter. Sålunda har samtliga föräldravariabler placerats före dem som omfattar individen själv. Mot detta kan anföras att föräldrarnas inställning till högre studier påverkats av barnets skolprestation, vilken i sin tur delvis är förknippad med begåvning (jfr Härnqvists /1958/ studie av begåvningsreserven). Att yttre hinder för deltagande har placerats efter intresse för utbildning finner jag riktigt även om som framhållits vid diskussionen av undersökningsmodellen t ex avsaknaden av möjligheter kan påverka attityden till utbildning, se s 19. Däremot är jag mera tveksam till placeringen av de psykologiska hindren. Den inställning som dessa speglar torde också ha påverkat svaren vid "Frågeformulär -70". Vad som kan motivera en placering i sista blocket är, förutom tidpunkten för mätningen, att det är intressant att se vilken betydelse de psykologiska hindren har i förhållande till de yttre.

Mot bakgrund av de invändningar som gjorts rörande de uppställda blocken är det av vikt att inte enbart uppmärksamma hur stor ökningen av förklarad variation blir efter varje block utan att också beakta de enskilda blockens förklaringsförmåga.

Vid MCA-analyser föreligger risk för att beräkningarna skall störas beroende på att prediktorerna har högt inbördes samband. För att försöka undvika detta har ett urval av variabler gjorts mot bakgrund av de i kapitlet tidigare redovisade korstabellerna samt analyserna av rekryteringshinder i kapitel 8.

10.7.2 Resultat från MCA-analyserna

En sammanfattning av analysen ges i tabell 41. Beräkningar har dels gjorts för varje block för sig dels kumulativt blockvis. Det senare innebär att block 1 först tagits separat, sedan block 1 + block 2, block 1 + block 2 + block 3 osv. Detta har gjorts för att få en relativ uppfattning om blockens bidrag till förklaringen. Av kolumn 3 i tabellen framgår hur stor del av variationen som förklarats av varje enskilt block. Dels ges värdet för den multipla korrelationen - vilken är justerad för antalet frihetsgrader - och dels procent förklarad variation. Den kumulativa ökningen i förklarad variation alltefter ytterligare block tagits in framgår av kolumn 4 och kolumn 5. I kolumn 4 ges förklarad variation efter block 1, block 1 + 2 osv, medan det av kolumn 5 framgår hur stor ökning det senast tillförda blocket har givit.

Totalt förklarade de 7 blocken 24,3 procent av variationen, ($R = 0,49$). Värdets storlek bör ses mot bakgrund av att det är en selegerad grupp, som är homogen i många av de studerade egenskaperna. Särskilt gäller detta variablerna i block 1 - 5. Med hänsyn härtill förefaller den erhållna multipelkorrelationen sannolik. Vad man också måste beakta är att det gäller ett samlat mått på deltagande. Detta har betydelse, då de olika predik-

Tabell 41. Sammanfattning av MCA-analyser rörande deltagande i vuxenutbildning (N = 1 467)

Block		1 Eta ¹⁾	2 Beta ²⁾	3 Av blocket förkla- rad variation (R ²)	4 Kumulativ R ²	5 Ökning i R ²
1	Faderns utbildning	.07	.09	(R=.14)		
	Faderns socialgrupp	.06	.08	1,9		
	Föräldrarnas inst till högre utbildn	.13	.05		1,9 Block 1	1,9
2	Begåvning	.12	.06	(R=.12) 1,6	2,8 Block 1-2	0,9
	Betyg	.14	.06			
3	Skoltrivsel	.12	.05	(R=.24)		
	Utbildningsnivå	.20	.07	5,5	6,5	
					Block 1-3	2,7
4	Regionalgrupp	.07	.06	(R=.07) 0,5	6,7 Block 1-4	0,2
	Yrkesnivå	.15	.06			
5	Kategori arb	.19	.11	(R=.27)		
	Inställn lön	.14	.04	7,0	9,8	
	Inställn arbetstid	.14	.09		Block 1-5	3,1
6	Inställning VUX 1970	.30	.19	(R=.30) 9,2	15,0 Block 1-6	5,2
	Hinder:					
7	Nog av skolan	.27	.06	(R=.40)		
	Information	.24	.17			
	Möjl hemorten	.19	.07	16,0		
	Tillr ut av livet	.30	.15			
	Trött efter arb	.20	.04		24,3	
	Arbetstider	.17	.07		Block 1-7	9,3

1) Motsvarar produktmomentkorrelationskoefficienter

2) Motsvarar standardiserade regressionskoefficienter

torerna i vissa fall har motsatt samband med olika typer av vuxenutbildning. På grund härav kan vissa effekter ta ut varandra. Det hade varit av intresse att göra separata analyser för de olika typerna av vuxenutbildning. Tyvärr visade sig detta inte möjligt, då det var så få som deltagit i var och en av dessa, att det inte var möjligt att genomföra meningsfulla bearbetningar. Kriterievariabeln blir på grund av dessa omständigheter alltför sned.

Tagna tillsammans förklarade block 1-5, vilka kan sägas beskriva den allmänna bakgrunden (box 1-3 i undersökningsmodellen), 10 procent av variationen. Detta innebär inte att faktorer som uppväxtförhållanden och utbildningserfarenheter skulle sakna betydelse för deltagande i vuxenutbildning. I stället bör resultatet tolkas så, att de nämnda faktorerna redan gjort sig gällande i samband med val av utbildning i ungdomsskolan och att de små olikheter som fanns kvar endast i begränsad omfattning förklarar deltagande bland de unga kortutbildade männen. Av de fem första blocken var det främst nr 5, som rörde faktorer i yrkeskarriären och nr 3, som avsåg utbildningserfarenheter, vilka uppvisade samband med vuxenutbildning. I båda de nämnda fallen ökade förklaringsförmågan med ca 3 procent efter det att blocket lagts till de i tiden tidigare kommande blocken. Detta innebär t ex för block 3 att man här fångat upp aspekter som inte täcks av de tidigare blocken. Block 6, inställning till vuxenutbildning 1970, kan ses som en beroende variabel i förhållande till de nämnda bakgrundsfaktorerna. Som synes förklarar block 6 taget separat nästan lika mycket som de fem föregående tillsammans. Vidare framgår att det i sig i hög grad innehåller aspekter som inte täckts av de tidigare i analysen förekommande variablerna. Sålunda var mer än hälften av den i blocket förklarade variationen specifik.

Det block som separat taget hade det största sambandet med deltagande var nr 7 som bestod av olika rekryteringshinder. Multipel-

korrelationen var här så hög som 0,40. Drygt hälften av den förklarade variationen var specifik och låg sålunda utanför vad block 1-6 kunde förklara. De hinder som ingår i block 7 kan delas in i två kategorier, miljömässiga och psykologiska (jfr kap 8). Till den senare gruppen kan "nog av skolan" och "får tillräckligt ut av livet" föras, medan de fyra andra kan betraktas som hinder i miljön. För att få en uppfattning om dessa två gruppers relativa betydelse gjordes separata bearbetningar. Härvid framkom att de två s k psykologiska hindren tillsammans förklarade 11 procent av variationen och de fyra hindren 10 procent. I förhållande till de tidigare 6 blocken medförde tillförandet av de psykologiska hindren en ökning med 4,9 procent i förklarad variation medan motsvarande ökning för de yttre hindren blev 6,9 procent.

De enskilda prediktorernas förklaringsvärde framgår av kolumn 1 och 2 i tabell 41. I den förra ges eta, som motsvarar produktmomentkorrelationskoefficienten och vilken visar vilket samband variabeln har med deltagandet utan att hänsyn tas till övriga variabler. Betavärdet, vilket motsvarar den standardiserade regressionskoefficienten, fås ur kolumn 2. Detta ger variabelns direkta samband med kriteriet, då inflytande från övriga variabler "skalats bort". I de fall beta är betydligt lägre än eta beror detta sålunda på att variabeln varit högt korrelerad med några andra av de ingående variablerna. Beta-koefficienten måste tolkas med försiktighet och är användbar endast för att fastställa prediktorernas relativa betydelse. Det kan vara frestande att tolka de kvadrerade betakoefficienterna i termer av förklarad varians. Detta är emellertid, som Andrews m fl (1973) påpekat, lämpligt endast i de speciella, helt ointressanta fallen, när alla prediktorerna är okorrelerade, och multivariat analys följaktligen onödig. Eta- och betavärdena härrör från en körning där samtliga i de sju blocken ingående variablerna tagits med samtidigt.

Av kolumn 1 i tabell 41 framgår att eta aldrig översteg 0,30, vilket betyder att ingen enskild prediktor kan förklara deltagandet i vuxenutbildning. Variabler som hade samband, vilka relativt sett kan betraktas som höga, var inställning till vuxenutbildning 1970, de olika mått som fanns på rekryteringshinder och då framför allt "tillräckligt ut av livet", "nog av skolan", samt "information" och i viss mån också utbildningsnivå och kategori av arbete. Betakoefficienterna var genomgående låga, vilket hänger samman med den berörda interkorrelationen. Variablerna "intresse för utbildning", "information" samt "tillräckligt ut av livet" hade högsta rena samband med deltagande.

10.8 Sammanfattning och diskussion

Föreliggande kapitel har behandlat frågan "Vem har deltagit i vuxenutbildning". Försök har gjorts att uppskatta hur väl undersökningsmodellens olika komponenter förklarar rekryteringen. Såväl korstabuleringar som multivariata analyser har utförts. Rekryteringshinder och inställning till vuxenutbildning berördes inte vid korstabellanalyserna då motsvarande beräkningar redan presenterats i samband med kapitel 8 och 9. Vid sammanfattningen här kommer dessa två faktorer därför endast att tas upp i samband med att MCA-analyserna diskuteras.

10.8.1 MCA-analyser

Variablerna ordnades i kronologiska block. Förutom ökningen i förklarad variation efter varje tillfört block betraktades också såväl de enskilda blockens som variablernas förklaringsförmåga. Totalt förklarade de medtagna variablerna drygt 24 procent av variationen. Värdets storlek bör ses mot bakgrund av att det här rör sig om en selegerad grupp, som är homogen i många av de studerade egenskaperna. Detta framgick inte minst vid beskrivningen av undersökningsgruppen i kapitel 4.

De variabler som ingått vid korstabuleringarna och som täcker boxarna 1-3 i undersökningsmodellen - personliga egenskaper, erfarenheter och aktuell situation - förklarade tillsammans 10 procent av variationen. Resultatet bör tolkas så, att de nämnda faktorerna redan gjort sig gällande i samband med val av utbildning i ungdomsskolan. Härtill kommer att det endast varit möjligt att göra en ganska ytlig beskrivning av den aktuella situationen. De block, inställning till vuxenutbildning 1970 och rekryteringshinder, som speglar upplevelsesidan uppvisade förhållandevis höga samband med deltagande och fångade upp aspekter som inte täcktes av de tre bakgrundsblocken. Inställning till vuxenutbildning 1970 tagen separat förklarade i stort lika mycket som bakgrundsblocken tillsammans, medan de medtagna rekryteringshindren förklarade hela 16 procent.

10.8.2 Uppväxtförhållanden

Det förekom endast ett svagt samband mellan denna grupp av variabler och deltagande i vuxenutbildning. Det är därför helt naturligt att det endast undantagsvis förekom några säkerställda skillnader vid korstabuleringarna. Den enda påtagliga avvikelserna rörde föräldrarnas inställning till högre studier. Inom samtliga sex olika typer av vuxenutbildning fanns en tendens till att de med positiva föräldrar oftare deltog i vuxenutbildning.

De erhållna resultaten stämmer i stort överens med dem som Knox (1970) erhöill, vilket är intressant då båda undersökningarna rör yngre personer.

Molander (1973) fann inga skillnader i föräldrarnas inställning för motsvarande åldersgrupper 18-33 år men däremot bland de äldre. En möjlig förklaring till avvikelserna gentemot Molanders studie skulle kunna vara, som Johnstone & Rivera (1965) fann, att föräldrarnas inställning till högre studier enbart har samband för kortutbildade och inte för välutbildade. Då Molander inte gjort en indelning i utbildningsbakgrund, går det inte att verifiera detta antagande.

De samband som kunnat konstateras mellan upplevelsen av föräldrarnas inställning till högre studier och deltagande i vuxenutbildning visar på vikten av att göra kvalitativa mätningar av hematmosfären och inte enbart nöja sig med grövre mått som t ex socialgrupp.

10.8.3 Begåvning

Sambandet mellan begåvning och deltagande var enligt MCA-analysen lågt. Trots detta fanns emellertid skillnader mellan dem som deltagit och inte deltagit i vuxenutbildning. De förra hade presterat bättre på begåvningsprov än de senare. Detta kan delvis förklaras med olikheter i utbildningsnivå. Den senare faktorn förklarar emellertid inte hela skillnaden. Då utbildning hölls under kontroll, fanns en genomgående tendens till att de som deltagit hade presterat bättre.

De som deltagit i arbetsmarknadsutbildning, fackföreningsutbildning eller genomgått yrkesskola avvek inte i begåvningshänseende från dem som inte deltagit i respektive utbildning. De som deltagit i studieförbundens verksamhet skilde sig inte i total testpoäng från dem som inte deltagit. De förra hade däremot lyckats bättre på två deltest, vilka närmast kan sägas mäta allmänbegåvning. Personer som följt utbildning anordnad av arbetsgivare respektive gått i kommunal vuxenutbildning visade bättre resultat såväl 1961 som 1966, än de som inte hade deltagit. Särskilt markant var detta vad gällde den kommunala vuxenutbildningen. Då utbildning hölls under kontroll, fanns även här en tendens till att de som deltagit lyckats bättre.

Jämfört med Knox (1970) förelåg en intressant skillnad. Denne fann olikheter i begåvningshänseende mellan dem som deltagit respektive inte deltagit i allmän teoretisk utbildning men inte för utbildning anordnad av arbetsgivare. En förklaring kan vara att Knox inte hållit utbildningsnivå under kontroll.

Molander (1973) såg inte enbart på kategorin deltagit - ej deltagit, utan tog även hänsyn till intresset för att delta. Det är därför inte möjligt att göra några direkta jämförelser. De erhållna resultaten går emellertid i stort i samma riktning som Molanders resultat. Detta gäller även beträffande jämförelser med Johansson (1973).

10.8.4 Utbildningserfarenheter

Tre aspekter av utbildningsbakgrund har behandlats, utbildningsnivå, skolprestation och upplevd skoltrivsel. Det förelåg ett visst samband mellan dessa variabler och deltagande i vuxenutbildning ($R = 0,24$). En stor del av den variation som förklarades av detta block låg utanför vad som täcktes av uppväxtförhållanden, begåvning och skolbetyg.

Deltagandet varierade med skolnivå. 38 procent fler av dem med någon form av teoretisk utbildning hade deltagit jämfört med dem med blott sjuårig folkskola. Framhållas bör att de som fortsatt i yrkesskola i betydligt lägre grad hade deltagit i vuxenutbildning än de som följt någon form av teoretisk utbildning. Resultaten rörande samband mellan grundutbildningens längd och deltagande pekar inte på att en längre grundutbildning leder till en ökad benägenhet att utnyttja möjligheterna till vuxenutbildning. Man måste här emellertid vara medveten om olika felkällor av vilka selektionsfaktorer är de viktigaste. Man ska därför vara försiktig med att dra alltför långtgående slutsatser. Detta särskilt som jämförelser från andra undersökningar saknas.

Bland de enskilda typerna av vuxenutbildning återfanns de största skillnaderna inom den kommunala vuxenutbildningen. Medan 18 procent av dem med teoretisk utbildning hade deltagit, var det bara 1 procent av dem med folkskola som gått i denna typ av utbildning. Inga olikheter fanns beträffande skolbakgrund vad avser deltagande i studieförbund, arbetsgivareutbildning samt arbetsmarknadsut-

bildning. De med yrkesskola som bakgrund övervägde något bland deltagarna i fackföreningsutbildning.

Det fanns en tendens till att de som deltagit, oavsett skolnivå, hade de bästa betygen i sjätte klass än de som inte deltagit. Av de enskilda typerna av vuxenutbildning gäller detta framför allt studieförbunden och den kommunala vuxenutbildningen. Intressant är att de som deltagit i någon form av utbildning hade bättre betyg relativt sett till begåvning, än de som inte hade deltagit.

De skillnader som fanns i subjektiv upplevelse av skoltiden mellan deltagare och icke deltagare förklaras främst av olikheter i skolbakgrund. Det förekom, då utbildning hölls under kontroll, i endast ett fall, studieförbund, avvikelser mellan dem som deltagit respektive inte deltagit. De förra hade såväl när de gick i sjätte klass som när de tillfrågades i efterhand angett en högre trivsel. Som framgick vid analysen av rekryteringshinder i kapitel 8, förefaller det emellertid som om upplevelsen av skoltiden har stor betydelse för senare deltagande i vuxenutbildning. De som inte deltagit och heller inte var intresserade av att göra detta, karakteriserades av en negativ syn på skoltiden och vad vuxenutbildning kan ge. Att inställningen till skolan slog ut starkare vid rekryteringshindren kan tänkas bero på, att frågan ställdes annorlunda. Det gällde här inte att direkt tala om hur bra man trivts utan att ställa upplevelsen i relation till deltagande i vuxenutbildning. Direkta frågor av typen "hur trivs du med skolan", "med arbetet" osv, leder ofta till att de flesta svarar att de trivts bra. Det är ofta svårt att tolka innebörden i dessa svar (jfr diskussionen om arbetstrivsel s 211). I de tidigare undersökningar där man relaterat skoltrivsel till deltagande har man använt sig av direkta frågor, vilket kan vara förklaringen till att man inte funnit några skillnader, då utbildning konstanthållits (Parker & Paisley 1966, Knox 1970, London 1970).

Att det föreligger samband mellan utbildningsnivå och deltagande överensstämmer med huvuddelen av de erfarenheter som presenterats under avsnittet "tidigare forskning". Att lägga märke till är att ålder konstanthölls, vilken var den faktor som enligt Reese & Paisley (1968) skulle ha större betydelse än utbildningsnivå. De stora skillnader som kunde konstateras i deltagarfrekvens mellan dem som deltagit i någon form av teoretisk vidareutbildning och dem som gått i ren yrkesskola, stämmer väl överens med vad som framkom i "Frågeformulär -70". Här visade det sig att de bland undersökningsgruppen som gått i yrkesskola 1966 - 1970 inte var mer intresserade av att delta i vuxenutbildning än de med motsvarande grundutbildning som inte deltagit i yrkesutbildning. Däremot uppvisade personer som bedrivit teoretiska studier under samma tid ett högre intresse än de som inte deltagit i sådan utbildning. Liknande tendenser framkom hos Molander (1973) för åldersgruppen 18-33 år. I denna studie fanns det emellertid inte lika stora skillnader mellan teoretiskt utbildade och yrkesutbildade i åldrarna 34-49 år och 50-65 år. En förklaring kan vara den starka selektion som under senare år äger rum i våra skolor. Detta i sin tur kan ha medfört att man i dag återfinner personer med mindre intresse för utbildning bland dem som gått i yrkesskola jämfört med för 15-20 år sedan. Förhållandet skulle allmänt kunna vara en effekt av den starka betoning av teoretisk utbildning som framkommit under slutet av 50- och framför allt under 60-talet. Det kommer om några år att vara av stort intresse att studera om den nu pågående förändringen vad beträffar rekryteringen till yrkesinriktad utbildning, kommer att innebära ett ökat deltagande av personer med utbildning som motsvarar den gamla yrkesskolans. Jag vill därför understryka vikten av att man observerar tendenser av det här diskuterade slaget.

10.8.5 Egna familjeförhållanden

Utförda korstabuleringar gav inget belägg för att gifta män skulle delta i högre grad än ogifta. Inte heller hade antal barn något samband med deltagarfrekvensen. Resultaten bör ses mot bakgrund av undersökningsgruppens ålder. Vad jämförelserna här avsåg var civilstånd vid 22 års ålder, då övervägande delen fortfarande var ogifta. Resultaten kan inte förklaras av att de som gift sig unga skulle ha kortare utbildning än de som var ogifta.

10.8.6 Regionala förhållanden

De multivariata bearbetningarna såväl som korstabuleringen ger vid handen att regionalort saknade samband med deltagande i vuxenutbildning.

Att personer från de mindre kommunerna inte skilde sig från övriga är intressant mot bakgrund av att dessa vid "Frågeformulär -70" uppgav ett något lägre intresse än övriga.

En viktig förklaringsgrund till att de erhållna resultaten skiljer sig från huvuddelen av dem som redogjorts för under avsnittet "tidigare forskning" är att det här gäller kortutbildade och att inte bara utbildning utan också ålder hållits under kontroll. Vidare är det tänkbart att utbudet av vuxenutbildning på den svenska landsbygden är större än på den amerikanska. Resultat från "LO-medlemmen och utbildningsfrågorna" (1968) samt Eliasson & Höglund (1971) tyder på att detta skulle kunna vara fallet.

10.8.7 Yrkeserfarenheter

Deltagande i vuxenutbildning har ställts mot yrkesnivå, yrkesområde samt arbetstrivsel. Totalt förklarade blocket 7 procent av variationen ($R = 0,27$). Något mindre än hälften var specifikt för blocket och täcktes inte av de tidigare liggande blocken. Av de enskilda variablerna hade "kategori arbete" såväl det högsta enskilda som 'rend' sambandet.

Fortsättningsvis behandlar resultatsammanfattningen jämförelser mellan olika grupper.

Då hänsyn togs till utbildningsnivå förekom endast i folkskolegruppen säkerställda skillnader i totala deltagandet mellan personer med kvalificerat respektive okvalificerat arbete. Emellertid fanns det genomgående en tendens till att de med kvalificerat arbete hade deltagit i högre grad än de med okvalificerat. Detta gällde främst för kommunal vuxenutbildning och utbildning anordnad av arbetsgivaren, medan det inte fanns några motsvarande tendenser till skillnader inom kategorierna studieförbund, yrkesskola samt arbetsmarknadsutbildning. Deltagandet i facklig utbildning var påfallande lågt bland dem med yrke för vilka det minst krävdes fackskola.

Att utbildning anordnad av arbetsgivaren, oavsett utbildningsbakgrund, är relaterat till yrkesnivå är knappast förvånansvärt. Goda skäl finns att anta, att utbudet av kurser som arbetsgivaren står för är större på de högre nivåerna (jfr Eliasson & Höglund 1971). Härtill kan läggas möjligheterna till avancemang torde vara bättre för denna grupp och att detta kan förklara skillnaderna i deltagande samt intresset för kommunal vuxenutbildning. Däremot framkom det inte några olikheter i utnyttjandet av allmänna icke kompetensgivande studier, som t ex de studieförbunden erbjöd.

Det förekom stora skillnader i deltagarfrekvens mellan personer sysselsatta inom olika yrkesområden. Detta kunde till viss del förklaras utifrån möjligheterna till utbildning inom arbetet. Sålunda var studiebenägenheten särskilt låg bland dem som var sysselsatta inom träindustri och transport, medan personer inom elektro, tele och radio uppvisade ett högt studiedeltagande. Den stora skiljelinjen gick emellertid mellan personer med s k manschetryrken och personer med s k arbetaryrken. Detta gällde

såväl för utbildning anordnad av arbetsgivare som för kommunal vuxenutbildning och kurser inom studieförbunden. Oavsett yrkesnivå hade manschettarbetare deltagit i högre grad än personer med arbetaryrken. Sämst ställda var de med okvalificerade arbetaryrken. I denna grupp låg deltagandet 45 procent lägre än bland kvalificerade manschettarbetare.

Detta stämmer väl överens med vad som framkom i Johnstone & Rivera (1965). "LO-medlemmen och utbildningsfrågorna" (1968) och Rubenson (1972). I de nämnda undersökningarna görs inga försök till att förklara resultaten. Jag vill emellertid utifrån den litteratur som tagits upp i anslutning till tidigare forskning försöka peka på några tänkbara orsaker.

Att förklaringen främst skulle vara att personer med s k arbetaryrken upplever större hinder på grund av t ex arbetstider eller ansträngande arbete, kan efter bearbetning av rekryteringshindren inte bekräftas. I stället tyder dessa resultat på att grupperna har olika inställning till utbildning i stort och nytan av att delta.

Som alternativa förklaringar vill jag ta upp faktorer i anknytning till arbetssituationen. Det skall dock framhållas att det rör sig om spekulativa ansatser, som inte bygger på insamlade data.

Den första tolkningen utgår från begreppen medlems- respektive referensgrupp som dessa definieras av Newcomb (1950, s 225 f). Enligt denne är den förra en grupp där personen är en erkänd medlem t ex i familjen, politiska eller religiösa grupper. Personen delar gruppens normer inte bara därför att han erkänns utav andra, utan också därför att han har lärt sig att tillfredsställa sina behov genom att utgå från de gemensamma normerna. Det händer emellertid ofta att man lär sig att använda normer från grupper i vilka man inte är en erkänd medlem. På grund härav menar Newcomb att det är fruktbart att skilja mel-

lan medlemsgrupp och referensgrupp. Man kan utgå från att alla medlemsgrupper antagligen i något avseende tjänar som referensgrupp, medan däremot inte alla referensgrupper är medlemsgrupper. Att individens deltagande i vuxenutbildning bör ses mot medlemsgruppens normer berörs av Brunner (1959). Denne refererar till en undersökning av Houle (1947) där det framkom, att utbildningsprogram som var baserade på enskilda personers intresse nådde färre än sådana som var upplagda efter värderingsmönstret i gruppen. Sålunda visade det sig att de tillfrågades kursval var mer beroende av gruppens värderingar än av den enskilda individens intresse, (jfr diskussionen utifrån Friedmann om värdeorientering s 94 f).

Genomgången av Newcomb och Brunner leder fram till följande två frågor: Finns det någon skillnad i inställning till vuxenutbildning hos arbetsgruppen bland de med manschetryrken jämfört med de med arbetaryrken? Arbetsgruppen betraktas här som en medlemsgrupp. Hur stora är möjligheterna att på arbetsplatsen påverkas av andra referensgrupper än medlemsgruppen?

Det finns mycket som talar för att personer med manschetryrken i högre grad än de med arbetaryrken i sitt arbete kommer i kontakt och påverkas av andra människor än medlemsgruppen. I många fall rör det sig om personer som kan tänkas vara en positiv referensgrupp vad avser inställning till vuxenutbildning. Härtill kommer att arbetsgruppen som medlemsgrupp traditionellt betraktat har utgjort en starkare påtryckningsgrupp bland dem med arbetaryrken än manschetryrken. Detta behandlas bl a av Miller (1967), som pekar på motsättningar i USA mellan arbetarklassens värderingar och dem utbildningsinstitutionerna företräder. Detta tar sig bl a uttryck i de amerikanska fackföreningarnas bristande intresse för vuxenutbildningsfrågor. Vad beträffar fackföreningsrörelsernas inställning till vuxenutbildning i Sverige, står det klart att dessa inte bara deltar i utvecklingen, utan också i hög grad kan anses leda denna (se bl a följande skrifter från LO:s arbetsgrupp för vuxenutbildning: LOVUX I, 1969, II,

1971 och III, 1974 samt rapport från TCO:s utbildningsnämnd 1973).

Glans (1962) refererad av Miller (1967) pekar på att värderingarna bland dem med arbetaryrken jämfört med dem med manschettyrken skulle verka hämmande för deltagande i vuxenutbildning. Vad gäller svenska förhållanden känner jag inte till några undersökningar som har berört dessa frågor.

Slutsatsen skulle sålunda bli att de med manschettyrken skulle befinna sig i en utbildningsmässigt positivare miljö på grund av tillgången till fler referensgrupper. Hur medlemsgruppen, i detta fall arbetsgruppen, påverkar deltagandet är svårare att uttala sig om. Jag vill i detta sammanhang anknyta till diskussionen om FÖVUX¹ och SAMVUX² försök med uppsökande verksamhet (s 166 f). FÖVUX¹ goda resultat kan bli så som en följd av att man inte bara försökt "påverka" den enskilde utan att man tagit sig an hela arbetsgruppen och verkat genom denna.

Paralleller kan här dras till den diskussion som förts om skolklassens sammansättning och effekten härav på utbildningsintresset. Kraus (1964) fann att barn från arbetarhem, som gick i skolor vilka dominerades av medelklassen var mer intresserade av att fortsätta i college än motsvarande barn som gick i skolor dominerade av arbetarklassens barn. Likaså hade de som tänkte söka till college oftare vänner med motsvarande inställning än de icke collegeorienterade. Wilson (1959) konstaterade att söner till arbetarbarn, som gick i skolor dominerade av barn till högre tjänstemän fortsatte i samma utsträckning som barn till högre tjänstemän som gick i arbetardominerade skolor. Hallborg (1973) anför i sin litteraturgenomgång att huvuddelen av undersökningar inom området pekar på att skolans sociala struktur och med denna följande normer påverkar eleven.

Som en bidragande förklaring kan också anknytas till den diskussion som fördes rörande förhållandet mellan arbete och fritid i anslutning till litteraturgenomgången, (se s 213 f). Där framkom bl a

att Meissner (1971) funnit att faktorer i anknytning till arbetsprocessen, som t ex möjligheter till att ta egna initiativ och få sociala kontakter, verkar bestämmande för individens förutsättningar att under sin fritid delta i aktiviteter som kräver initiativ och kontaktförmåga. Enligt detta synsätt skulle skillnaderna mellan dem med manschett- respektive arbetaryrken bero på arbetets utformning.

Den diskussion som förts rörande de konstaterade skillnaderna mellan dem med manschett- respektive arbetaryrken har varit hypotetisk. Jag har emellertid velat hänvisa till några resultat från angränsande områden, vilka kan utgöra underlag för vidare forskning.

En av slutsatserna efter "Frågeformulär -70" blev att *utbildningsintresset hängde i hög grad samman med personens aktuella arbets-situation. Intresset var intimt förbundet med en negativ inställning till nuvarande arbete samt planer på att byta yrke* (Rubenson 1972, s 126). Detta gällde för utbildning totalt sett. Däremot trivdes de som var intresserade av utbildning i egna yrket bättre med sitt arbete än övriga.

Resultaten från 1973 års enkät ger en något annorlunda bild. Med några få undantag hade de mått som fanns på inställning till arbete låga samband med deltagande. Så t ex förekom det inte i något fall en säkerställd skillnad i allmän arbetstrivsel totalt sett mellan dem som deltagit respektive inte deltagit. Av de specifika trivselfaktorerna fanns det negativa samband mellan tillfredsställelse med lön och arbetstider samt deltagande. Detta var särskilt markant för kommunal vuxenutbildning. Däremot visade det sig, att de som deltagit i utbildning anordnad av arbetsgivaren upplevde sitt arbete som intressantare än de som inte deltagit i denna typ av utbildning.

I avsnitt 10.6.1 fördes en diskussion om samband mellan arbetstillfredsställelse och deltagande i vuxenutbildning. I de under-

sökningar som refererades till, där arbetstrivsel ställts mot deltagande, har man inte skilt på olika typer av deltagande. Resultaten från den egna studien pekar på att det vore mer fruktbart att hålla isär främst tre typer av utbildning: utbildning för egna yrket, utbildning för nytt yrke samt allmän icke kompetensgivande utbildning. De samband som framkommit mellan deltagande i utbildning som kan leda fram till ett nytt yrke och arbetssituationen stämmer väl med vad LeClair (1969) och Johnstone & Rivera (1965) fann. I dessa undersökningar kom man fram till, att personer som var negativa till sitt arbete i högre grad än andra efterfrågade utbildning. Vidare fann Bradley (1970, 1972) att det bland bankanställda kvinnor förelåg ett negativt samband mellan arbetstrivsel och intresse att avancera inom arbetet. Jag fann inga skillnader i intresse för och deltagande i allmän icke kompetensgivande utbildning med avseende på arbetstrivsel. Slutligen förekom det positivt samband mellan arbetssituation och intresse för och deltagande i utbildning som rörde det egna yrket.

I samband med att motiv för att delta behandlades i kapitel 7, togs begreppen utvecklings- och otillräcklighetsmotiv upp (s 92). Deltagande i och intresse för utbildning i det egna yrket skulle kunna ses som ett uttryck för utvecklingsmotiv, medan däremot deltagande i utbildning för nytt yrke skulle kunna vara uttryck för såväl detta som otillräcklighetsmotiv. Det senare intresset bör därför ses mot bakgrund av möjligheterna att få annat arbete samt utvecklingsmöjligheterna på den egna arbetsplatsen.

Av de enskilda faktorerna tycks lön och arbetstid hänga samman med intresse för utbildning till nytt yrke, och upplevelsen av att ha ett intressant arbete med önskan om utbildning i det egna yrket. Att inställningen till lön intar en central plats har i annat sammanhang konstaterats av Bradley (1972).

Sammanfattningsvis kan sålunda sägas att variablerna som täcker boxarna 1 - 3 i undersökningsmodellen (s 21) - personliga egenskaper, erfarenheter och aktuell situation - uppvisade förhållandevis låga samband med deltagandet. Däremot förelåg högre samband för de inskjutna variablerna, inställning till vuxenutbildning (box 6) och rekryteringshinder (box 5). Detta gällde särskilt för den sistnämnda. De inskjutna variablerna speglar individens inre kognitiva och affektiva processer, som utifrån personliga egenskaper och erfarenheter styr hans tolkning av den aktuella situationen (jfr s 18).

Trots att bakgrundsvariablerna (box 1 - 3) endast i begränsad omfattning kunnat förklara deltagandet i vuxenutbildning finns det som framgått vissa intressanta skillnader mellan olika grupper i dessa variabler. Här kan bl a nämnas utbildningserfarenheter och yrkessituation.

11 AKTUELLT INTRESSE FÖR VUXENUTBILDNING

I kapitel 6 t o m 10 har deltagandet i vuxenutbildning beskrivits och analyserats. I "Frågeformulär -70" ingick även en fråga, som gällde det aktuella intresset för vuxenutbildning, se s 40. Denna togs med för att kunna studera eventuella förändringar i inställning till vuxenutbildning mellan 1970 och 1973. I detta kapitel redogörs för svaren på frågan och vidare ställs det aktuella intresset mot deltagande och tidigare angivet intresse.

Önskemål om att kunna göra jämförelser med svaren från "Frågeformulär -70" har i hög grad styrt utformningen av frågan. Det är bl a därför kategorierna "kurs för egna yrket" och "yrkesutbildning som leder till nytt arbete" tagits med i nuvarande form. Till skillnad från övriga typer av utbildning är utgångspunkten här inte arrangör. Det är tänkbart att några som angett "kurs för det egna yrket" kan tänka sig att bedriva dessa studier hos någon av de angivna arrangörerna. För att få en uppfattning om detta ställs de olika utbildningstyperna - vilka förekommer i separata frågor - mot varandra. Vad som också talar för den uppdelning som gjorts är den kraftiga betoning av yrkesinriktad utbildning som framkom vid "Frågeformulär -70".

11.1 Intresse för olika typer av vuxenutbildning

Bortfallet på frågan uppgick till 6 procent. Totalt var det 61 procent av dem som besvarade frågan, som sade sig vara mycket intresserade av att delta. Räknat på hela undersökningsgruppen motsvarar detta 50 procent. Det "sanna" intresset kan således sägas ligga i intervallet 50 - 61 procent. Detta under förutsättning att de som överhuvudtaget inte besvarade enkäten eller hopade över frågan, var mindre intresserade som grupp betraktat än de som svarade. Som jämförelse kan nämnas att det 1970 var 55 procent som ville genomgå någon utbildning eller kurs. Hur det aktuella intresset fördelar sig på olika typer av vuxenutbildning visas i tabell 42.

Tabell 42. Aktuell intresse för olika typer av vuxenutbildning.
Procentuell fördelning (N = 1675)

Utbildningsform	Mycket intresserad	Något intresserad	Inte alls intresserad
Utbildning för egna yrket	35	42	23
Yrkesutb för nytt yrke	16	34	49
Grundskolekompetens	6	20	74
Kompetens motsvarande gymnasiet	7	21	72
Kompetens motsvarande fackskolan	5	20	75
Enstaka ämne komm VUX	9	31	59
Kurs inom studieförbund	5	30	65
Kurs anordnad av fackförening	6	34	60
Korrespondens	5	29	66
Radio/TV-kurs	8	22	70
Folkhögskola	7	19	74
Övrigt	10	2	88

Intressets starka knytning till yrkesfunktionen framgår med all önskvärd tydlighet. Hela 35 procent sade sig vara mycket intresserade av kurs för det egna yrket och bara 23 procent saknade helt intresse för denna typ av studier. Härtill kan läggas att 16 procent var mycket intresserade av yrkesutbildning som leder fram till ett nytt yrke medan 34 procent angav ett visst intresse. Fyra olika former av allmän kommunal vuxenutbildning berördes. Sammanlagt var det 17 procent som markerade stort intresse för någon av dessa. Bland dem som efterfrågade kommunal vuxenutbildning var det något fler som ville läsa enstaka ämnen än ta fullständig kompetens. Intresset för övriga allmäntheoretiska studier låg betydligt lägre. Det var förhållandevis få som ville gå en kurs i studieförbundens regi.

Vid 1970 års insamling framkom att det var relativt sällsynt, att de som ville delta, enbart kunde tänka sig en typ av utbildning. I vad mån detta gäller även för det aktuella intresset framgår av tabell 43. Tabellen visar hur stor andel av dem som var mycket intresserade av en viss utbildning som också var mycket intresserade av några andra studier. Av tabell 43, rad 1, kolumn 8, framgår att 11 procent av dem som var mycket intresserade av utbildning för det egna yrket också hade samma inställning till kurs anordnad av fackförening. Ser man i stället på hur många av dem, vilka var mycket intresserade av fackföreningskurs, som hade motsvarande intresse av utbildning för det egna yrket, rad 8, kolumn 1 - blir värdet 57 procent. Detta förklaras av att det var betydligt fler som var mycket intresserade av utbildning för det egna yrket än av en fackföreningskurs.

I tabell 43 visas också hur många som enbart var intresserade av utbildningen ifråga. Det senare anges dels i procent av totala antalet som sagt sig vara mycket intresserade (N=1023) dels i procent av antalet som sagt sig vara mycket intresserade av utbildningen ifråga.

Drygt hälften av dem som var mycket intresserade var så av mer än en typ av utbildning.

Resultaten i tabell 43 bekräftar vilken central roll yrkesfunktionen tycks spela för utbildningsintresset bland de tillfrågade. Hela 65 procent av dem som hade stort intresse av att gå en kurs inom ett studieförbund var också mycket intresserade av utbildning för det egna yrket. Härtill skall läggas att 39 procent av dem som var mycket intresserade av den sistnämnda utbildningstypen och 30 procent av dem som hade motsvarande intresse för yrkesutbildning för nytt yrke inte nämnt någon annan typ av utbildning. Detta innebär att ca en tredjedel av alla intresserade enbart skulle kunna tänka sig delta i kurser med

Tabell 1. Utbildningsformernas inbördes förhållanden. Tabellen visar för var och en av utbildningsformerna, i vilken procent de som svarat "mycket intresserad" på utbildningsformen i fråga också svarat "mycket intresserad" på övriga utbildningsformer

Utbildningsform												Inget annat intresse i procent av:		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Antalet som var mycket intresserade av utbildning i fråga	Totala antalet intresserade (N = 1 023)
1. Kurs för det egna yrket		8	7	8				11	8	9	6	18	39	22
2. Yrkesutb för nytt yrke	16		16	17	16				9	14	16	23	30	8
3. Grundskolekompetens	38	42		36	32	22				14	35	20	7	1
4. Gymnasiekompetens	38	41	32		39	33					28	24	9	1
5. Fackskolekompetens	39	47	36	50		28	14					30	2	0
6. Enstaka ämne, komm VUX	54	32	18	25	16		18	17				24	7	1
7. Studieförbund	65	36	22	22	17	35		22	14				1	0
8. Fackföreningskurs	57	19	12	13	8	24	17		5	11			4	1
9. Korrespondenskurs	49	29	23	20	15	23	13	13		26			9	1
10. Radio/TV-kurs	39	29	11	10	13	18	7	10	17		9			2
11. Folkhögskola	34	41	33	30	25	32	14	16	13	11		22		1
12. Övriga	45	29	9	12	8	17	7	8	7	11	10			4

direkt yrkesanknytning. Nämnas kan att 7 procent hade någon form av kommunal vuxenutbildning som enda intresse. Ytterst få, (1 procent) av dem som var intresserade av studieförbund, hade detta som enda intresse.

11.2 Det aktuella intresset i förhållande till deltagande och tidigare intresse

Det är här på sin plats att fråga sig hur det aktuella intresset förhåller sig till tidigare angivet intresse och deltagande i vuxenutbildning. Detta skall visas på två sätt. Först kommer jag att ställa det aktuella intresset mot en kombination av tidigare intresse och deltagande och sedan mot deltagande i olika typer av utbildning. Vid dessa beräkningar har kategorierna "något intresserade" och "ej intresserade" slagits samman.

I tabell 44 visas jämförelser mellan personer som "önskat delta och deltagit", "inte önskat delta men deltagit", "önskat delta men inte deltagit" samt "inte önskat delta och heller inte deltagit".

Förhållandet mellan de olika grupperna hänger samman med arten av intresse. Generellt gäller dock, att de som inte önskat och heller inte deltagit, genomgående uppvisade det lägsta aktuella intresset. Detta trots att det inte fanns någon skillnad mellan de fyra grupperna vad gällde intresse för "grundskolekompetens", "fackskolekompetens", "fackföreningsutbildning" eller "korrespondenskurs".

Tabell 44. Aktuell intresse i förhållande till deltagande och tidigare angivet intresse.
 Procent mycket intresserade. (N = 1 395)

	Utb. egna yrket	Yrkes- utb nytt yrke	Grund- skole- kompe- tens	Gymn- kompe- tens	Fack- skole- kompe- tens	Enstaka ämne, kom- VUX	Kurs studie- för- bund	Kurs fack- före- ning	Korres- pondens	Radio/TV kurs	Folk- hög- skola	Övriga	Aktuellt intresse Totalt
Önskat delta, deltagit	54	15	7	11	8	16	8	9	5	9	10	19	77
Inte önskat del- ta, men deltagit	32	17	6	7	4	8	6	7	4	4	6	10	56
Önskat delta men inte deltagit	33	22	7	7	6	10	5	7	8	10	8	12	62
Inte önskat och heller inte del- tagit	20	10	4	3	3	3	1	4	3	5	3	10	36
Chi ²	111,9*	23,9*	4,71	20,9*	10,4	45,3*	20,1*	9,92	10,7	11,7*	20,6*	18,3*	275,4*

Kritiskt värde = 11,34 för $p \leq 1\%$, $df = 3$

Personer som önskat delta och deltagit var påtagligt oftare intresserade av utbildning för det egna yrket än övriga. I något mindre grad gällde detta även för enstaka ämne inom den kommunala vuxenutbildningen. Med undantag för yrkesutbildning för nytt yrke, där det fanns en viss övervikt för gruppen "önskat delta men inte deltagit" - förekom det för övrigt endast smärre skillnader mellan denna grupp och de som "önskat delta och deltagit" eller "inte önskat delta men deltagit". De senare överensstämde i betydligt högre grad med dem som tidigare sagt sig vara intresserade, men ej deltagit, än med dem som "önskat delta och deltagit" (jfr diskussion i kap 9, s 170 f).

Hur det aktuella intresset var relaterat till deltagande i olika typer av vuxenutbildning visas i tabell 45. Två olika värden ges. Av kolumn 1 framgår hur många av dem som deltagit i en viss utbildning som också var intresserade. I de fall där det fanns säkerställda olikheter i intresse ges i kolumn 2 skillnaden i andel intresserade mellan dem som deltagit respektive inte deltagit.

Tabell 45 visar hur dominerande intresset för det egna yrket är. Oavsett typ av deltagande var de som bedrivit studier mer intresserade av utbildning för det egna yrket än av att fortsätta med den typ de tidigare bedrivit. Särskilt markant var detta vad avsåg studieförbund. Hela 55 procent av dem som deltagit där var intresserade av kurs rörande det egna yrket, medan 18 procent önskade fortsätta i studieförbund. Det kan också nämnas, att det var något fler bland dem som gått i studieförbund, som var intresserade av att läsa något enstaka ämne inom kommunal vuxenutbildning än av att fortsätta hos samma arrangör, 22 mot 18 procent. Det bör dock framhållas att intresset för kurs inom studieförbund var något högre bland dem som tidigare deltagit i sådan verksamhet, än bland dem som inte gjort så.

Tabell 45. Aktuellt intresse i förhållande till deltagande i vuxenutbildning

	Utb. egna yrket		Yrkes- utb nytt yrke		Grund- skole- kompe- tens		Gymn- skole- kompe- tens		Fack- skole- kompe- tens		Enstaka ämne, komm VUX		Kurs studie- för- bund		Kurs fack- före- ning		Korres- pondens kurs		Radio/TV kurs		Folk- hög- skola	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Studieförbund	55	21	16		6	5			3	22	13	18	14	6	5		6	10				
Arbetsgivaren	58	27	11		7	7			6	13	5		10	5	7		8					
Fackförening	40	16			10	12			9	17	8	4	31	26	2	7	12					
Yrkeskola	55	21	18		7	9			4	12	9		3	9	9	11						
Komm VUX	46		27	11	12	6	21	15	14	9	26	18	8	4	2	4	10					
Folkhögskola	38		43	27	29	23	38	31	14	24	19	15	5	5	14	48	42					
Korrespondens	49		16		2	11			4	9	4		4	18	13	16	4					
AMS	41		22		10	12			9	13	5		8	7	6	10						
Delt totalt	48	23	17		8	10	5	7	15	9	7	4	9	4	5	8	9	4				

1 = Andel intresserade av dem som deltagit.

2 = Skillnad i andel intresserade mellan deltagare icke deltagare vid signifikanta Chi².

I kapitel 6, s 76, berörde jag i samband med redogörelsen över deltagandet det ofta framförda påståendet att vissa personer innan de börjar kommunal vuxenutbildning, skulle ha skaffat sig studievana genom att delta i en studiecirkel. Resultaten där gav inget underlag för en sådan hypotes. De här redovisade erfarenheterna skulle däremot kunna tas som ett stöd för ett sådant antagande. Eller mera riktigt: det går inte att förkasta antagandet mot bakgrund av vad som framkommit. Att förklaringen enbart skulle ligga i att de som deltagit i studieförbund genomgående uppvisat ett högre utbildningsintresse, än de som inte deltagit, motsägs av resultaten i tabell 45. Däremot ger resultaten inget stöd för att motsvarande förhållande skulle gälla mellan kommunal vuxenutbildning och studieförbund. Inga skillnader fanns nämligen i intresse för en kurs inom studieförbund mellan dem som deltagit respektive inte deltagit i kommunal vuxenutbildning.

De som deltagit i allmän kommunal vuxenutbildning var mer intresserade av liknande studier och även av yrkesutbildning för nytt yrke än de som inte deltagit. Särskilt gällde detta intresse för enstaka ämnen eller gymnasiekompetens. Intresset för utbildning i det egna yrket var högre bland dem som deltagit i utbildning anordnad av arbetsgivaren, gått på yrkesskola eller deltagit i studieförbund än bland dem som inte gjort detta. Däremot framkom inga säkerställda skillnader mellan personer som deltagit i någon av de övriga typerna av utbildning och intresse för kurs i det egna yrket. Detta pekar på att särskilt de som under de föregående tre åren skaffat sig en yrkesinriktad utbildning även fortsättningsvis i högre grad än andra skulle önska sådana studier. Man får dock inte glömma att det är mycket stora grupper bland dem som inte deltagit i denna typ av utbildning som önskar förkovra sig i det egna yrket. De som gått på folkhögskola tycks ha ett stort intresse för teoretisk utbildning och i viss mån också yrkesutbildning som leder till nytt yrke. Det är för denna grupp mindre meningsfullt att gå in på detaljerade siffror, med tanke på att gruppen är liten och värdena följaktligen osäkra.

11.3 Planerad kursstart

De som sade sig vara intresserade av någon typ av utbildning fick också ange när de tänkte börja. 15 procent angav senast nästa termin, 23 procent senare och hela 62 procent att de ej visste. Detta skulle kunna tyda på att flera av de intresserade saknade klara planer och att man därför kan förvänta att enbart en mindre andel av dessa kommer att börja. Erfarenheter från "Frågeformulär -70" ger endast begränsat stöd för gjorda antaganden. Bland dem som deltagit 1970-1973, uppgav hälften 1970 att de inte visste när de skulle börja. Motsvarande värde för dem som var intresserade, men inte kom att delta var 60 procent (jfr s 177).

En detalj som kan nämnas är, att det tycks finnas ett gemensamt mönster i svaren 1970 och 1973. I tabell 46 har svaren vid enkät-tillfällena ställts mot varandra.

Tabell 46. Planerad start av utbildning 1973 i förhållande till planerad start 1970. Procentuell fördelning

	Senast nästa termin	1973			N
		Senare	Vet ej	Totalt	
Inom ett år	22	27	50	100	214
1970 Inom två år	11	58	30	100	43
Vej ej	12	20	67	100	265

$\text{Chi}^2 = 40.2^*$ (Kritiskt värde = 13,68 för $p \leq 1\%$, $df = 4$)

Resultaten pekar på en viss stabilitet i svaren. Sålunda var det betydligt vanligare att de som 1970 sagt sig inte vilja börja förrän inom två år vid "Frågeformulär -73" valde alternativet "senare" än de som 1970 hade valt något av de andra alternativen. Detta gäller även dem som valde alternativen "vet ej" och "inom ett år".

11.4 Sammanfattning

61 procent av dem som besvarade frågan, hade påtagligt intresse av någon form av studier. Räknat på hela undersökningsgruppen motsvarar detta 50 procent. Det "sanna" intresset kan således förväntas ligga i intervallet 50 -61 procent.

Det mest påfallande, vad gällde det aktuella intresset, var den starka knytning som fanns till yrkesfunktionen. Hela 35 procent uppgav sig vara mycket intresserade av kurs för det egna yrket, medan bara 23 procent var helt ointresserade av denna typ av studier. Motsvarande värden för "yrkesutbildning för nytt yrke" var 16 respektive 49 procent. Likaså fanns ett visst intresse för allmän kommunal vuxenutbildning. Sammanlagt 17 procent hade stort intresse av någon form av sådan utbildning. Endast 5 procent var mycket intresserade av att delta i kurs anordnad av studieförbund. Ungefär lika många hade angett kurs anordnad av fackförening.

Det är sällan som en person enbart är intresserad av en typ av utbildning. På grund av detta undersöktes hur många av dem som var mycket intresserade av en viss utbildning också var intresserade av annan utbildning. Resultaten härav bekräftade vilken central roll yrkesfunktionen tycks spela för utbildningsintresset bland de tillfrågade.

Det aktuella intresset relaterades till tidigare deltagande och intresse. Trots vissa undantag visade resultatet generellt på att de som ej var intresserade 1970, och heller inte deltagit, genomgående uppvisade det lägsta aktuella intresset.

Beträffande tidpunkten för kursstart uppgav hela 62 procent att de ej visste när de tänkte börja.

Jag kommer här inte att ta upp och diskutera vilka eventuella konsekvenser de funna resultaten kan få för vuxenutbildningen i stort, då jag vill spara detta till det avslutande diskussionskapitlet.

12 DISKUSSION

Vuxenutbildningsområdet har under de senaste åren varit föremål för ett omfattande utredningsarbete, och genomgripande reformer har aviserats. En av de viktigaste frågorna härvid är, hur man skall kunna engagera de grupper som har en kort och bristfällig utbildning. Utifrån vad som framkommit i föreliggande studie, kommer jag att föra en diskussion om förutsättningarna för att nå de av statsmakterna uppställda målen.

12.1 Effekter av deltagande i vuxenutbildning

I SÖ:s diskussions PM 1974-03-25 härleds utifrån propositioner, utskottsutlåtanden och statsrådsdirektiv följande mål för olika former av vuxenutbildning:

- 1 *Vuxenutbildningen måste minska utbildningsklyftorna i samhället. Den kommer därigenom att verka för ökad jämlikhet och social rättvisa.*
- 2 *Vuxenutbildningen måste öka medborgarnas kritiska förståelse av och delaktighet i kulturellt, socialt och politiskt liv. Den bidrar därigenom till det demokratiska samhällets vidareutveckling.*
- 3 *Vuxenutbildningen måste effektivt bidra i strävandena att främja framstegstakten i den svenska ekonomin. Vuxenutbildningen skall därvid verka för att förse arbetsmarknaden med väl utbildad arbetskraft samt bidra till full selsättning.*
- 4 *Vuxenutbildningen måste samtidigt tillgodose de vuxnas individuella önskemål om vidgade studie- och utbildningsmöjligheter. Genom dessa möjligheter till kompletteringar i vuxenutbildningen blir studievelet i ungdomsskolan friare.*

(s 2)

De ovan nämnda målen återspeglar en tro på att deltagande i vuxenutbildning ökar den enskildes möjligheter till socialt, politiskt och kulturellt engagemang samt positivt påverkar den ekonomiska utvecklingen. Det är här på sin plats att fråga sig vilket underlag som finns för att uttrycka målen i form av orsakssamband så

som skett i SÜ:s PM. Så vitt jag har kunnat finna är det enbart den ekonomiska aspekten - och då främst i anknytning till arbetsmarknadsutbildning - som hittills blivit föremål för empiriska studier. Jag har inte för avsikt att närmare behandla de ekonomiska konsekvenserna av vuxenutbildning, utan nöjer mig med att konstatera att arbetsmarknadsutbildningen enligt Dahlberg (1972) och Dahlström (1974) tycks ha positiva följder för såväl deltagarnas levnadsvillkor - sysselsättnings-, inkomst- och arbetsvillkor samt geografisk rörlighet - som för samhällsekonomin i stort.

I vad mån deltagande i studieförbundens verksamhet och kommunal vuxenutbildning inverkar på den enskildes sociala, politiska och kulturella engagemang har hittills inte klarlagts. Inte heller har man utforskat om och i vilken utsträckning deltagande i studiecirkel ökar kommunikationsfärdigheten och ger den enskilde deltagaren säkerhet och tro på sig själv. Man vet heller inte vilka typer av cirkel som främst skulle ge sådana effekter.

Bakom de uppställda målen ligger således inga studier som direkt berört effekten av olika vuxenutbildningsformer, utan i stället bygger målsättningarna på vad man allmänt tror sig veta om samband mellan utbildning och levnadsförhållanden. Av särskild betydelse är de erfarenheter som har vunnits genom låginkomstutredningen. Det är bl a dessa som kan tänkas ligga bakom följande skrivning i proposition 1973:54:

Bland människor i de förvärvsaktiva åldrarna är det nästan 70 % som endast har genomgått folkskola, eventuellt med påbyggnad av någon yrkesutbildning. Omkring 20 % har fått en utbildning motsvarande grundskolan och mindre än 10 % har gymnasial utbildning eller högre utbildning. Genom den kraftiga utbyggnad av utbildningsmöjligheterna som skett under femtio- och sextiotalen har dagens ungdomsgeneration avsevärt bättre studiemöjligheter. Alla genomgår nu en nioårig obligatorisk skola. Gymnasieskolan har en kapacitet för att ta emot 90-95 % av en årskull. 25-30 % av ungdomarna fortsätter något slag av eftergymnasial utbildning.

Att överbygga denna utbildningsklyfta genom att ge vuxna en ny studiechans är angeläget, eftersom utbildningsbakgrunden i hög grad påverkar våra levnadsförhållanden. Med lång utbildning följer som regel hög lön, stora valmöjligheter på arbetsmarknaden och arbetsuppgifter som är intressanta och omväxlande.

Men en jämnare fördelning av utbildningen är i minst lika hög grad angelägen för samhället. Skillnader i utbildning leder lätt till skillnader också när det gäller möjligheter att tillvarata rättigheter, att få insyn i vad som sker i samhället och påverka samhällsutvecklingen. Utbildningsbakgrunden präglar våra sociala och kulturella vanor. En ojämnt fördelad utbildning bidrar till en isolering olika grupper emellan. Skillnader i utbildningen konserverar vidare traditionella mönster för arbetsfördelningen i yrkeslivet. Utbildningsklyftan skapar alltså även i andra avseenden klyftor i samhället.

(s 67-68)

Det är i detta sammanhang viktigt att komma ihåg att man i låginkomstutredningen främst utgått från formell skolutbildning. De skillnader som uppmärksammats gäller mellan personer med varierande antal år i det reguljära utbildningsväsendet. I de stora grupper som endast har genomgått folkskola måste finnas ett flertal personer med erfarenheter från vuxenutbildning. Exempelvis kan nämnas att det läsåret 1973-74 t ex fanns drygt 2 miljoner registrerade deltagare hos studieförbunden. Även med beaktande av dubbelräkning står det klart att en inte oansenlig andel bland dem som betraktas som kortutbildade i låginkomstutredningen har deltagit i vuxenutbildning och då främst i någon kurs anordnad av studieförbund. Vid analysen ingår denna grupp bland övriga kortutbildade och tillhör således dem man funnit ha begränsade möjligheter att göra sin stämma hörd. Om så verkligen är fallet vet man naturligtvis inte, eftersom gruppen inte betraktas avskild från övriga kortutbildade.

Utifrån vad som hittills framförts ter sig följande fråga angelägen: Hur skall den utbildning eller de utbildningsformer se ut som leder till att de uppställda målen förverkligas? Citatet i proposition 1973:54 visar att man tänker sig en ut-

bildning som på något sätt skulle kompensera den kortutbildade för hans bristande formella utbildning. Ingenting sägs om vilken utbildning eller hur lång utbildning som krävs för detta. Inom parentes kan nämnas att Kommittén för studiestöd åt vuxna (SVUX) i sin debattskrift (SOU 1971:80, s 42) hypotetiskt menar att det genomsnittliga utbildningsbehovet för vuxna motsvarar hälften av innehållet i grundskolans och gymnasiets läroplaner. I SVUX' huvudbetänkande (SOU 1974:62, s 172) anförs, att det inte är möjligt att låta alla kortutbildade studera på heltid. I stället bör en satsning på fritidsstudier göras i början av den reformperiod som utredningens förslag omfattar.

Vad jag vill ifrågasätta är inte riktigheten i att satsa på vuxenutbildning. I stället vill jag peka på att de antaganden om förväntade effekter, som de t ex kommer till uttryck i den citerade målbeskrivningen, grundar sig på studier av det formella utbildningssystemet. Det kan ifrågasättas, om man direkt kan överföra erfarenheter, som har vunnits från den formella utbildningens samband med levnadsförhållanden, till vad deltagande i olika former av vuxenutbildning kan tänkas leda till. Detta bör beaktas när man överväger åtgärder för att nå de som idag inte deltar i vuxenutbildning.

12.2 Utbud av vuxenutbildning - något saknas

För närvarande finns ett brett utbud av vuxenutbildning, som på olika sätt skall verka för att de tidigare nämnda målen uppnås. Arbetsmarknadsutbildning (AMU) syftar till att underlätta för arbetslösa och handikappade att återinträda på arbetsmarknaden samt att öka tillgången på yrkesutbildad arbetskraft inom bristområden. Studieförbunden som bedriver en omfattande studiecirkelverksamhet har sedan långt tillbaka utgjort ett viktigt instrument för de svenska folkrörelserna och kämpar för att olika grupper skall engagera sig och påverka samhällsutvecklingen samt få del av det kulturella utbudet. Kompetensgivande studier kan bedrivas inom den kommunala vuxenutbildningen och Statens skolor för vuxna. Vidare kan nämnas folkhögskolorna, korre-

spondensinstitut, kurser i radio och television samt den utbildning som de fackliga organisationerna erbjuder. Inom såväl den privata som offentliga sektorn av arbetslivet bedrivs också en betydande intern utbildning.

Trots detta omfattande utbud kan konstateras att stora grupper fortfarande inte deltar i någon form av utbildning. I föreliggande studie var det 38 procent av de tillfrågade som deltagit i vuxenutbildning under en treårsperiod. Bortser man från dem som gått i utbildning som anordnats av arbetsgivare, där frivilligheten i deltagandet kan ifrågasättas, var det tre fjärdedelar som inte deltagit. I kapitel 8, där rekryteringshinder behandlas, redovisas olika skäl till varför man inte deltagit. Personer som tidigare sagt sig vara intresserade av att delta men likväl inte hade deltagit, karakteriserades av att de betonade bristen på information, medan de som ej varit intresserade och heller inte deltagit kännetecknades av en negativ inställning till studier och vad vuxenutbildning kan leda till.

Jag tror, att de i denna och i andra undersökningar framkomna rekryteringshindren bara till en viss del kan förklara varför vissa vuxna inte deltar i utbildning. Till bilden hör också utbudet. Av kapitel 11 framgår att undersökningsgruppen främst efterfrågade utbildning som hade anknytning till det egna arbetet, medan färre var intresserade av teoretisk utbildning oberoende av om denna var kompetensgivande eller av den art som erbjuds av studieförbunden. Av vad som hittills framkommit i projektet "Studiebehov och studiehinder i vuxenutbildning" (SOS-VUX) är det inte så att intresset för utbildning som rör det egna yrket enbart skulle finnas hos yngre kortutbildade vuxna. Tvärtom dominerar det allmänt bland yrkesverksamma kortutbildade personer upp till ca femtioårsåldern, för att sedan avta (Rubenson manus). För att anknyta till Friedmann (1970) och hans analys av yrkesrollen (s 95) återfinns detta intresse även hos personer som nått platån i "yrkeskarriären". Intresse för utbildning i det egna yrket bör därför

inte enbart ses som en önskan att vilja avancera i sitt arbete. Det kan också, som framfördes i samband med diskussionen om undersökningsgruppens motiv för att delta (s 129), betraktas som ett uttryck för en önskan att bättre bemästra de arbetsuppgifter man ställs inför. Detta trots att man redan nöjaktigt klarar av dem. Anledningen härtil kan antingen vara en önskan att få känna ökad yrkesskicklighet eller också en rädsla för att misslyckas. Man skall i detta sammanhang också komma ihåg, att de som deltagit i ren yrkesutbildning i väl så hög grad som de som deltagit i teoretisk utbildning angett personlig utveckling som skäl för sitt deltagande.

Finns den efterfrågade utbildningen idag? På den frågan skulle jag vilja svara både ja och nej. Företagen erbjuder utbildning, vilken emellertid styrs av företagets behov och inte de enskilda individernas. Höglund och Eliassons (1971) kartläggning av vuxenutbildningen i Sverige visar att ju lägre tjänsteställning och yrkesstatus de anställda hade, desto mindre tenderade de att delta i företagsintern utbildning. Arbetarna deltog oftast bara i kortare grundutbildning, medan fort- och vidareutbildningsinsatserna i stor utsträckning gällde tekniska specialister och högre chefer. Av TCO:s rapport "Vuxenutbildning - återkommande utbildning" (1973, s 97 f) framgår att företagets insatser inte svarar mot personalorganisationernas krav på fort- och vidareutbildning. Inom den kommunala vuxenutbildningen finns en omfattande yrkesutbildning. Dessa kurser är emellertid ofta av relativt bred och omfattande art, är kompetensgivande samt måste följa fastställda kursplaner. Vad som saknas kan därför sägas vara en mindre pretentiös yrkesinriktad utbildning, som till sin form skulle kunna bygga på de erfarenheter som vunnits genom den omfattande studiecirkelverksamheten som bedrivits i vårt land. Helt naturligt måste denna anpassas till de speciella förhållanden som råder i en yrkesrelaterad studiecirkel.

Är en sådan utbildning önskvärd och vem bör anordna den? För att en viss form av vuxenutbildning skall kunna tänkas bidra till de mål som inledningsvis citerades krävs två saker. För det första måste utbildningen vara så attraktiv att det blir möjligt att rekrytera deltagare till den, och för det andra måste undervisningen ha en sådan uppläggning och inriktning att den leder till de av deltagarna och/eller samhället uppställda målen. Om ett av de övergripande målen i vuxenutbildning är att deltagarna skall bli mer politiskt, socialt och kulturellt engagerade, bör man då satsa på den yrkesrelaterade studiecirkeln? Jag anser att det finns flera starka skäl härtill. Mot bakgrund av det stora intresse som synes råda för denna typ av utbildning borde det vara möjligt att få med en del av de personer som inte ville vara med ens på FÖVUX-villkor. Trots det utomordentligt goda resultat som FÖVUX nådde, skall man komma ihåg att det i allmänhet var närmare hälften, som inte önskade delta. Den utbildning som erbjöds av FÖVUX - cirklar i svenska, engelska, matematik och samhällskunskap - kan för många ha verkat främmande och långt från deras vardagssituation.

Det finns således goda grunder att anta att yrkesrelaterade studiecirklar skulle underlätta rekryteringen och i så måtto uppfylla det första kravet. Huruvida utbildningen leder till ökad kommunikationsfärdighet och säkerhet hos deltagaren, är naturligtvis beroende på kursens uppläggning och innehåll. Som framgått av föregående avsnitt är detta en öppen fråga även vad gäller det nu befintliga utbudet av vuxenutbildning.

Yrkesrelaterade studiecirklar borde kunna spela en väsentlig roll inte bara för att förmedla rena yrkeskunskaper, utan de torde också bidra till en ökad företagsdemokrati. För detta fordras att cirkeln förutom att ge yrkeskunskap också sätter in den egna arbetssituationen i ett större sammanhang. De yrkesrelaterade cirkelarna skulle på detta sätt kunna vara ett komplement till övrig facklig verksamhet. Genom att på ett naturligt sätt i cirkeln kombinera teoretiska inslag - i detta fall av facklig

natur - med den praktiska delen som rör arbetsuppgiften, torde det vara möjligt att få med personer som annars inte deltar i den fackliga verksamheten. Som framförs av SAP - LO:s arbetsgrupp för jämlikhetsfrågor (1972, s 526 f) är ökad företagsdemokrati av vikt inte bara för att förbättra arbetstagarnas möjligheter att påverka sina egna arbetsförhållanden, utan dess största betydelse kan ligga i att den utgör en förutsättning för annan samhällsförändring. I samband med att olika politiska åtgärder vidtas för att öka företagsdemokratin, borde man kunna förvänta en större villighet från de anställdas sida att skaffa sig kunskaper, som kan göra det möjligt att ta till vara dessa rättigheter. I detta sammanhang skulle yrkesrelaterade studiecirklar kunna vara en bidragande del.

Helt naturligt är det tänkbart att i samband med att den egna arbetsuppgiften behandlas föra in andra kompletterande inslag än fackliga.

En svårighet med att få till stånd en utbildning av här skisserad art är att den går tvärs över gränserna i den ansvarsfördelning som styr de olika vuxenutbildningsformernas inriktning och utbud. Den företagsinterna utbildningen bestäms främst av företagets behov av inskolning, fortbildning och vidareutbildning. Vad som här sagts om de yrkesrelaterade studiecirkelarna går utanför dessa områden. Däremot torde utbildningen som sådan kunna gagna företagets intressen genom att öka arbetarnas delaktighet i arbetet och även deras yrkesskicklighet. I utredningen om arbetsmarknadsutbildningen (SOU 1974:79) anförs vidare att:

Omfattningen av företagets internutbildning har också mer allmänt betydelse för behovet av arbetsmarknadsutbildning. Stor volym internutbildning inom företagen som ett led i en långsiktig personalplanering och personalutveckling skulle öka individernas förutsättningar för att klara omställningar. Detta skulle i sin tur innebära att man i viss utsträckning undvek att den enskilde fick akuta

problem på arbetsmarknaden (t ex arbetslöshet), och det skulle också kunna underlätta arbetsmarknadsutbildning om en sådan situation uppstod.

(s 148 f)

Överhuvudtaget måste man försöka bygga in ökade inslag av utbildning i arbetet och i anknytning härtill sträva efter att utforma arbetsuppgifterna så att de kräver sådana aktiviteter. Härigenom kan man delvis tänkas motverka vad Meissner (1971) benämner "arbetets långa arm". Det vill säga att bristande möjligheter att ta egna initiativ i arbetssituationen återverkar på individens möjligheter att på sin fritid delta i verksamheter som ställer sådana krav (jfr diskussionen på s 213 f). Av vad som har framkommit i föreliggande undersökning är behovet av utbildningsinslag i det vardagliga arbetet särskilt stort bland personer med s k arbetaryrken.

Folkbildningen har haft som mål att höja den medborgerliga bildningsnivån och härigenom verka för ökad demokrati och ökat kulturellt engagemang. Studieförbunden och andra folkbildningsorganisationer har likaledes endast i undantagsfall bedrivit ren yrkesutbildning och t o m aktivt stått emot sådana tendenser. Genom att ta del i och bidra till att yrkesrelaterade cirklar utvecklas kan organisationerna också samtidigt verka för de mål som man ställt upp. Överhuvudtaget kan det krävas att man inom ramen för sin målsättning radikalt omprövar de medel som används för att förverkliga målsättningen. Man kan ifrågasätta om inte utbudet, inte bara inom den kommunala vuxenutbildningen, utan också inom studieförbunden - trots deras frihet och stora flexibilitet i fråga om studiernas innehåll och uppläggning - är alltför styrd av en ämnesindelning, som utgår från traditionell skolutbildning. Ämnesindelningen blir i många fall onaturlig och överensstämmer inte med tron på att utbildning skall utgå från deltagarnas livssituation. Detta tankesätt kan överföras till andra områden än den yrkesrelaterade studiecirkeln, vilket jag senare skall återkomma till.

Som tidigare framhållits förekommer en omfattande yrkesinriktad kommunal vuxenutbildning. Denna utbildning är ofta mer omfattande och bredare än den här skisserade. Vidare är den strikt yrkesinriktad och har inte den koppling till teoretiska inslag av facklig art som den yrkesrelaterade studiecirkeln bör ha. Utbildningen är också kompetensinriktad och måste enligt gällande bestämmelser följa uppgjorda studieplaner och kan därför vara svår att anpassa till deltagarens aktuella situation. Trots vad som just sagts bör det framhållas, att den yrkesinriktade kommunala vuxenutbildningen har en viktig funktion när det gäller att nå grupper som är intresserade av utbildning med anknytning till yrket. För att kunna göra detta krävs emellertid, att man i högre grad än hittills uppmärksammar denna typ av utbildning. I de försök SÖ har gjort med uppsökande verksamhet har det alltid varit teoretisk utbildning som erbjudits. Vidare har man i ett flertal studier noga kartlagt förhållandena och rekryteringen till den allmänna teoretiska vuxenutbildningen, medan motsvarande undersökningar helt saknas inom den yrkesinriktade utbildningen. Vad som krävs är dels en noggrann analys av den yrkesinriktade utbildningen dels försök med uppsökande verksamhet. Vidare bör ansatser göras för att i vissa fall integrera yrkesinriktad och allmän kommunal vuxenutbildning. Ett annat viktigt område för den yrkesrelaterade kommunala vuxenutbildningen är att utanför dess nuvarande ramar på grundval av befintliga erfarenheter rörande yrkesutbildning, tillsammans med företag, studieförbund och de fackliga organisationerna bidra till etablerandet av yrkesrelaterade studiecirklar.

I samband med diskussionen i kapitel 8 nämndes att det i ett flertal undersökningar framkommit att rekryteringen till utbildningen underlättas om den sköts av organisationer som står de presumtiva deltagarna nära. Inte minst av detta skäl är det av stor vikt att personalorganisationerna får ett mera direkt inflytande på utbildningen.

Utifrån det sagda skulle den yrkesrelaterade studiecirkeln kunna beskrivas som en utbildning, vilken inte faller inom några av utbildningsanordnarnas traditionella ansvarsområden, men som samtidigt skulle angå dem alla. Utvecklingen mot denna typ av utbildning kan ses som ett led i en allmän strävan att integrera praktik och teori, där man som exempel kan peka på den nya gymnasieskolan och inrättandet av en yrkesteknisk högskola.

Den yrkesrelaterade studiecirkeln utgör naturligtvis ingen ersättning för annan vuxenutbildning utan är ett komplement. Som tidigare nämnts är utgångspunkten deltagarens aktuella arbets-situation, och undervisningen skall ta sin början i denna. Detta synsätt kan överföras till andra funktioner av människans liv. Man kan i överförd bemärkelse tala om att personen förutom yrkesrollen har en fritids-, familje- och samhällsroll. I dessa roller ställs individen inför olika arbetsuppgifter. Utbildningen kan härvid vara ett medel bland andra för att lösa problem förbundna med dessa roller. Enligt ett sådant synsätt måste vuxenutbildningen i högre grad än vad som idag är fallet utgå från de deltagandes aktuella situation och de krav den ställer. Exempel på sådana situationer är att bli förälder, pensionär osv. Under livsrytmen förändras kraven och individen ställs ständigt inför nya uppgifter. Utbildningen borde sålunda flyttas närmare människornas vardag. För många torde en sådan utbildning kunna vara mer meningsfull än att följa t ex någon av de prioriterade cirkelarna i svenska, engelska, matematik eller samhällskunskap. Bakom satsningen på de prioriterade cirkelarna ligger överväganden om att de har ett innehåll, som ökar deltagarnas kommunikationsfärdigheter samt också gör dem mer jämlika med de yngre som haft förmånen att få längre utbildning. Härigenom skulle cirkelarna samtidigt allmänt verka för folkbildningens mål. De prioriterade cirkelarna har dragit till sig ett stort antal deltagare. Vad som uppnåtts är emellertid inte tillräckligt. Man måste också börja söka nya

vägar som inte utgår från det traditionella skolväsendet, utan från den sammansatta problem- och behovssituation som den tilltänkta deltagaren upplever.

Så tidigt som 1926 publicerade Eduard Lindeman en samling essäer, där han utifrån Deweys tankegångar menade att:

The approach to adult education will be via the route of situations, not subjects. Our academic system has grown in reverse order: subjects and teachers constitute the starting point, students are secondary. In conventional education the student is required to adjust himself to an established curriculum; in adult education the curriculum is built around the student's needs and interests. Every adult person finds himself in specific situations with respect to his work, his recreation, his family life, his community life, et cetera - situations which call for adjustments. Adult education begins at this point. Subject matter is brought into the situation, is put to work, when needed. Texts and teachers play a new and secondary role in this type of education; they must give way to primary importance of the learner.

(Efter Houle 1972, s 12)

Om utbildning ges denna innebörd borde den kunna utgöra ett alternativ och således vara en resurs även för de personer som i föreliggande undersökning karakteriserades av psykologiskt betingade hinder. Dessa tog sig ofta uttryck i att man ansåg att vuxenutbildning inte hade något att erbjuda, en känsla som ofta var knuten till en negativ upplevelse av skoltiden. Man behöver således pröva utbildningsmodeller som relateras till de presumtiva deltagarnas vardagssituation. I en del fall torde det vara tillräckligt att skapa möjligheter för de berörda att träffas för att diskutera och försöka lösa angelägna problem. I den situation som uppstår blir det i många fall säkerligen nödvändigt för gruppen att söka ny kunskap och kompletterande utbildning, vilket leder till ett naturligt samspel mellan teori och praktik.

De föreslagna åtgärderna utgör en naturlig förutsättning och komplettering till vad som gjorts inom ramen för FÖVUX för-

söksverksamhet, där uppsökande verksamhet kombinerad med studiesociala insatser prövats.

12.3 Yngre kortutbildade - en bortglömd grupp

I SVUX⁷ debattskrift (SOU 1971:80) diskuteras bl a om man bör ge vissa åldersgrupper förtursrätt. Kommittén kom fram till att det visserligen fanns starka motiv att satsa på yngre kortutbildade men att åtgärderna knappast var acceptabla med mindre än att man gör motsvarande insatser för de äldre. Denna ståndpunkt delades av den övervägande delen av remissinstanserna. Från flera håll framhölls samtidigt, att starka skäl talar för att yngre kortutbildade måste ägnas särskild uppmärksamhet (jfr diskussionen i kap 1, s 4).

I de utredningar och reformer som rört vuxenutbildningsområdet tycks man emellertid i viss mån ha bortsett från de speciella förhållanden som gäller yngre kortutbildade. Likaså diskuteras alltför lite konsekvenserna för dem som idag inte fortsätter efter grundskoleutbildning och vad den sneda socialgruppsfördelningen på gymnasieskolans olika linjer kan tänkas få för framtida följder. Som framförs av LO:s arbetsgrupp för vuxenutbildningsfrågor (LOVUX III 1974, s 52) kommer yngre kortutbildade att tillhöra en minoritet inom sin åldersgrupp. De utgör en grupp om vilka många kommer att säga: "De hade chansen men tog den inte". På grund av den utbyggda ungdomsskolan är det sannolikt att möjligheterna till intern företagsutbildning för dem med kort grundutbildning ytterligare begränsas. Man måste vara medveten om att de som idag nöjer sig enbart med den obligatoriska utbildningen, kan tänkas lämna denna med en stark negativ inställning till vad den representerar. I många fall är de förmodligen mer hätska mot skolan än den äldre generationen, som slutade efter sex eller sju år.

Resultaten i föreliggande undersökning ger inget stöd för att en nioårig skolutbildning skulle leda till ökat deltagande i vuxenutbildning. Jämförelser har gjorts mellan personer, som gått i

sju- eller åttaårig folkskola och i enhetsskolans 9y. Att längden på grundutbildningen varierar beror på lokala olikheter, som fanns under ett övergångsskede innan grundskolan var helt genomförd. De tre grupperna skilde sig inte åt vad gällde deltagande i vuxenutbildning 1970-1973. Man bör emellertid inte dra alltför långtgående slutsatser av ett sådant resultat. Så t ex är det troligt att de som gått i nioårig enhetsskola på yrkesinriktad linje var en selegerad grupp. De nämnda resultaten bör i första hand ses som en uppmaning att närmare studera vilka konsekvenser dagens grundskola fått för inställningen till vuxenutbildning.

Ett förhållande som väcker oro beträffande det framtida deltagandet och bör leda till eftertanke är den stora skillnad i deltagande som framkom mellan dem som hade någon form av teoretisk påbyggnadsutbildning och dem som hade yrkesutbildning. Avvikelsen mellan dessa grupper var betydligt större än den mellan personer med enbart grundskola och personer med yrkesutbildning. När man idag talar om att ca tre fjärdedelar inom en årskull går vidare till gymnasieskolan och tar detta som en indikator på en utjämning inom generationerna, bör man vara observant på de olikheter som finns mellan socialgrupperna vad beträffar linjeval. Inom socialgrupp I är det 82 procent som går till linjer som svarar mot det tidigare gymnasiet, 10 procent till f d fackskolan, 6 procent till f d yrkesskolan och bara 2 procent som börjar arbeta direkt efter grundskolan. För socialgrupp III är motsvarande tal 25, 21, 24 och 13 procent (LOVUX III, s 53). Bland barn som kommer från socialgrupp III är det således mindre än hälften som efter grundskolan går vidare till teoretisk utbildning mot 90 procent bland barn från socialgrupp I.

Än mer oroande blir situationen om man jämför de erhållna resultaten med Molanders (1973). I denna studie framkom i åldrarna 34-65 år endast mindre olikheter i deltagande och inställning till vuxenutbildning mellan personer med teoretisk respektive yrkesinriktad vidareutbildning. Däremot fanns en påtaglig skill-

nad i åldersgruppen 18-33 år. Resultaten kan ses som en effekt av den starka betoning av teoretiska studier som utmärkte slutet av femtiotalet och framför allt sextiotalet. De yrkesinriktade linjerna har i allt högre grad kommit att dra till sig personer, som känt sig främmande för teoretisk utbildning eller blivit tveksamma om dess värde. Det föreligger således en risk för att de som genomgått yrkesinriktad utbildning, framdeles i mindre grad kommer att utnyttja de möjligheter som finns till vuxenstudier. Följden blir att vi kan komma att få större skillnader inom generationerna än vad som idag är fallet. Det finns en fara för att det gradvis skall uppstå en situation, där man får mer och mer homogena grupper och där de med kortare utbildning eller rent yrkesinriktad påbyggnadsutbildning kännetecknas av starkt motstånd mot varje form av teoretiskt anknyten utbildning. Bland äldre kortutbildade finns idag stora variationer. Många har egentligen aldrig varit negativa till utbildning utan har på grund av ekonomiska och andra skäl ej fått möjlighet att studera.

LO:s arbetsgrupp för vuxenutbildningsfrågor uttrycker farhågor för att det bland de unga som idag fått möjligheter till gymnasiala studier och högskoleutbildning finns en fientlig inställning till fackföreningsrörelsen, Kooperationen och ABF:

Lite tillspetsat betyder detta att den demokratiska arbetarrörelsen byggt upp ett skolsystem, där stora grupper blir fientliga eller föraktfulla mot reformarbetet och de demokratiska framgångsvägarna, antingen de nu hamnar på yttersta högerkanten eller yttersta vänsterkanten.

(LOVUX III, 1974, s 35)

Jag vill i detta sammanhang inte gå in på och diskutera riktigheten och innebörden i uttalandet utan accepterar det som ett uttryck för gruppens oro för framtiden.

Emellertid vill jag framhålla att utifrån resultaten i föreliggande undersökning tycks det föreligga en risk för att basen för de svens-

ka folkrörelsernas agerande kommer att krympa, inte bara på grund av de yngre välutbildades inställning utan också på en förändrad syn hos de yngre kortutbildade. Det förelåg ett mycket svagt intresse bland de kortutbildade unga männen att delta i facklig utbildning eller utbildning anordnad av studieförbund. En invändning mot resultaten skulle kunna vara, att de tillfrågade dåligt kände till den utbildning de skulle ta ställning till och att de saknar erfarenhet. Mot detta kan ställas att man i så fall inte lyckats nå ut med sin information samt att nästan alla, som ingick i undersökningsgruppen redan hade varit ute i arbetslivet mellan fem och tio år. Jag vill också anknyta till de slutsatser som kunde dras från jämförelser mellan föreliggande undersökning och Molanders.

För att motverka de negativa tendenser som kunnat konstateras krävs aktiva insatser från studieförbund och andra organisationer där man direkt tar sig an de yngre. Sådana åtgärder behöver på intet sätt innebära ett avsteg från det ställningstagande som gjorts i SVUX och som remissinstanserna instämde i. Det kan ses som en åtgärd för att tillförsäkra yngre kortutbildade samma rättigheter och möjligheter som de äldre.

Vad som här sagts gäller i hög grad även den kommunala vuxenutbildningen. Resultaten pekar nämligen på att en inte oansenlig andel av kortutbildade unga män efterfrågar en kompetensinriktad utbildning. Detta kan vara förstäeligt med tanke på de krav som samhället ställer på formell kompetens. Intresset för kompetensinriktad utbildning är knutet till en negativ upplevelse av arbetslivet. Den bild de under skoltiden gjort sig av yrkesverksamhet stämmer kanske dåligt med de upplevelser de fick när de själva kom ut i produktionen. Här tycks föreligga ett behov av ökad yrkespraktik under grundskoletiden. Resurser måste också tillskapas för dem som efter en tid ute i arbetslivet känner att de önskar studera vidare.

Det är möjligt att den bild som här tecknats är alltför pessimistisk och att t ex de förändringar som kunnat förmärkas i fråga om val av utbildningslinjer kommer att innebära vissa förbättringar. Klart står emellertid att man i den framtida utbildningsplaneringen inte får låsa fast sig vid dagens förhållanden, vilka i hög grad är präglade av en förgångens tid utan att man ger akt på morgondagens svårigheter. Gör man inte det, kan vi plötsligt befinna oss i en situation som dåligt stämmer överens med de uppställda målen.

12.4 Återkommande utbildning - ett honnørsord eller en medveten utbildningsstrategi?

Återkommande utbildning ses ofta som en lösning på alla tänkbara problem och som ett medel att nå de för vuxenutbildning uppställda målen (se citat s 252). Frese (1970) yttrar härom:

After a careful and critical reading of the host of official reports and papers, one is bound to discover that permanent education serves as a common denominator for a great many different things. In fact it seems to be thought of as a cure for all the ills that are caused by whatever change we care to think of.

(s 455)

Uttalandet torde vara väl så aktuellt idag som då det skrevs för fem år sedan. För att begreppet återkommande utbildning inte enbart skall bli ett honnørsord krävs att det närmare preciseras och att en analys görs där utbildningsväsendet ses som en helhet. Det är som TCO:s utbildningsnämnd framför *icke tillräckligt med en allmän prioritering av vuxenutbildningsområdet och ett årligt "lappande" med separata småreformer utan ett långsiktigt mål* (TCO:s utbildningsnämnd 1973, s 67).

I OECD:s "Clarifying report" (1973) görs ett försök att utreda förutsättningarna för införandet av återkommande utbildning. Det centrala ligger här i att en explicit strategi måste utarbetas.

Vidare måste denna strategi sättas i samband med landets ekonomiska och sociala situation samt dess policy vad gäller arbetsmarknadsfrågor. En tredje hörnsten är att ungdomsskolan måste förändras och integreras med utbildningen under senare skeden i livet, för att den återkommande utbildningen ska kunna förverkligas. En grundläggande fråga blir hur ett sådant utbildningssystem bäst ska administreras och planeras samt vilka konsekvenser det får för den nuvarande postgymnasiala utbildningen och vuxenutbildningen. I OECD:s rapport betonas att ett system med återkommande utbildning kräver en samordning av postgymnasial utbildning, intern företagsutbildning och övrig vuxenutbildning. För närvarande ligger de två sistnämnda utbildningsformerna ofta som oberoende enheter vid sidan av det reguljära utbildningssystemet.

Ungdomsskolan präglas för närvarande av vissa inre problem. Detta tar sig bl a uttryck i en relativt hög studieavbrotts- och frånvarofrekvens samt dålig trivsel bland såväl elever som lärare. Här till bör läggas att ett flertal undersökningar visat att skolan i sin nuvarande form har begränsade möjligheter att åstadkomma social jämlikhet. Allt fler kritiska röster hörs, och i en del fall börjar man t o m ifrågasätta om vi bör ha skolor. Invändningarna riktar sig främst mot skolans intellektualisering och avskärmning från vuxenvärlden. I vuxenutbildningen kan det centrala problemet sägas vara hur man skall nå dem med kort och bristfällig grundutbildning. Att som idag helt särskilja de två systemen och de problem som finns inom dem kan inte underlätta införandet av återkommande utbildning. Vid framtida förändring av ungdomsskolan borde hänsyn tas till ett system med återkommande utbildning, vilket bl a innebär att det utredningsarbete som nu pågår delvis borde kopplas samman med de reformer som planeras inom vuxenutbildningsområdet.

Förutom kopplingen ungdomsskola - vuxenutbildning föreligger behov av en analys av vuxenutbildningsfältet, där de olika utbildningsreformerna och deras respektive roll beaktas utifrån

ett system med återkommande utbildning. Vidare bör utredningsarbetet i U68, SVUX och FÖVUX, liksom den lagstadgade rätten till vuxenstudier granskas ur detta perspektiv. Genom att integrera de olika enheter som här har behandlats kan det bli möjligt att nå fram till en strategi för hur man skall kunna genomföra en återkommande utbildning som svarar mot de förhoppningar som ställs på ett sådant system. Helt naturligt kan detta inte nås i ett steg. Utan en genomgripande analys av utbildningsväsendet som en helhet föreligger emellertid en stor risk för separata småreformer där återkommande utbildning kommer att bli ett tomt honnörsord. Om man vill nå de mål som ställts upp för vuxenutbildning kan detta arbete inte skjutas på framtiden utan måste börja idag. Detta borde vara en stimulerande uppgift för alla som sysslar med utbildning. Olika grupper borde sättas samman med syfte att förutsättningslöst utföra de analyser som här har antytts.

12.5 Fortsatt forskning

Den vuxenpedagogiska forskning som bedrivs i vårt land är ung och har nästan uteslutande varit av explorativ art. Till större delen finansieras den av skolöverstyrelsen. Kännetecknande för den bedrivna verksamheten är att det saknas en helhetssyn, vilket fått till följd att resurserna splittrats upp på en rad mindre projekt. Detta kan delvis förklaras av att området är nytt och i avsaknad av en övergripande teoribildning, men också av att det tidigare inte funnits några klart uttalade mål för vuxenutbildningen. Det föreligger sålunda ett behov av att närmare precisera vilka problem den vuxenpedagogiska forskningen bör behandla samt ställa samman de erfarenheter som hittills har vunnits och utifrån en sådan analys skapa en bättre teoretisk förankring. Ett led i denna strävan är SÖ:s diskussions-PM 1974-03-25 om behov av forskning och utvecklingsarbete inom vuxenutbildningen. Som framkom av remissvaren utgör denna ett lovvärt initiativ, men kräver en närmare precisering för att kunna ligga till grund för den framtida forskningen.

Tidigare i detta kapitel har några områden berörts som bör beaktas i detta sammanhang. Ett sådant gäller effekter av vuxenstudier. Denna typ av forskning är inte en uppgift enbart för psykologer och pedagoger utan ställer krav på ett tvärvetenskapligt angreppssätt. Utbildningen måste sättas in i ett större sammanhang där konsekvenserna för såväl individ som samhälle belyses. Som ett led i ett större projekt bör ingå studier av effekterna för den enskilde individen. För detta krävs en noggrann beskrivning av de berörda personernas situation. Ett lämpligt utgångsmaterial för en sådan undersökning är data som samlats in inom projektet "Studiebehov och studiehinder i vuxenutbildning" (SOS-VUX). Genom att följa upp de personer som ingick i denna studie skulle det vara möjligt att relatera deltagande i olika former av vuxenutbildning till förändringar i samhälls-, fritids-, arbets- och familjerollen.

I samband med en uppföljning inom SOS-VUX-projektet skulle det också ges tillfälle att fördjupa de analyser beträffande rekryteringshinder som utförts i föreliggande arbete på en mer representativ grupp. Detta vore värdefullt då man härigenom kunde få en uppfattning om hur de psykologiska och miljömässiga hindren förhåller sig till varandra, inte bara bland yngre kortutbildade utan bland kortutbildade i allmänhet. Ökad insikt om studiehindrens natur kan också vinnas genom koppling mellan praktiska försök av FÖVUX-typ och ansatser av den art som gjorts i föreliggande undersökning. En sådan undersökning skulle bestå av två steg där man först kartlade försökspersonernas eventuella rekryteringshinder och under vilka omständigheter de kan tänka sig delta. Denna del skulle naturligtvis ske innan de kände till något om den försöksverksamhet som skulle bedrivas. Genom att senare erbjuda gruppen utbildning på olika villkor och relatera deltagandet till vad som framkommit under fas 1, blir det möjligt att få en bättre insikt om hur olika rekryteringshinder verkar. Undersökningen skulle kunna göras inom ramen för de fortsatta försöken med uppsökande verksamhet.

I remissvaren på SÖ:s diskussions-PM framkom starka krav på utvärdering av genomförda reformer. I avsnitt 12.3 framhölls risken för att utbildningsklyftan framdeles kan komma att öka. Detta beroende på olika inställning till vuxenutbildning bland personer som bedrivit teoretiska respektive praktiska studier. Det måste tillskapas resurser för att kontinuerligt utvärdera insatta åtgärder. Framför allt krävs longitudinella undersökningar. Genom att följa en grupp individer genom en viss del av deras livscykel skapas möjligheter att studera inte bara reformernas kortsiktiga effekter utan också vilken betydelse de har för individer på något längre sikt.

En god utgångspunkt för att studera vilka effekter reformerna i ungdomsutbildningen fått för inställningen till vuxenutbildning är de material som insamlats i några av de större forskningsprojekten t ex Individualstatistikprojektet, Ungdom i Göteborg, Västmanlandsundersökningen samt Örebroprojektet.

Genom longitudinella undersökningar blir det också möjligt att kartlägga vilka uppgiftskrav kortutbildade ställs inför under olika skeden av livsrytmen och sedan anpassa utbildningsutbudet därefter. Som framfördes i avsnitt 2.3 har emellertid också longitudinella undersökningar begränsningar, vilka främst ligger i att det inte går att urskilja förändringar hos individen från förändringar i samhället. I stället framförs i den metodiska litteraturen krav på design med stegvisa årskullar dvs parallellt löpande uppföljningar av flera årskullar (se t ex Schaie 1965, 1973).

Urvalet av försökspersoner för en undersökning med stegvisa årskullar bör göras utifrån de målsättningar som finns för vuxenutbildning som de kommit till uttryck i statsmakternas riktlinjer. Mot bakgrund av de erfarenheter som kan vinnas fås möjligheter att bedriva försöksverksamhet. Överhuvudtaget krävs för den vuxenpedagogiska forskningens utveckling en mycket närmare kontakt mellan forskningen och det praktiska fältet. Som grund för detta

krävs emellertid att forskningen ges ökad kontinuitet och att den utgår från problemområden i stället för att som nu vara projektorienterad (jfr Husén 1971, s 254). Inom ramen för en sådan verksamhet är det emellertid möjligt att ställa samman projektgrupper som verkar under en viss fastställd tid. Det arbete som utförs inom dessa måste dock utgöra en del i en större helhet. För att åstadkomma kontinuitet och etablera ett bestående och funktionellt utbyte mellan det praktiska fältet och forskningen krävs också fasta basorganisationer. I anknytning till lärarhögskolorna finns särskilda försöks- och demonstrationsskolor (FoD) som fungerat med varierande framgång. Det är mindre troligt att inrättandet av särskilda FoD-enheter skulle vara tillämpligt för vuxenutbildningsområdet. I stället borde forskningsarbetet knytas till en FoD-verksamhet i direkt anslutning till den existerande vuxenutbildningen. En väsentlig uppgift härvid är att i enlighet med vad som framhållits i avsnitt 12.2 pröva alternativa utbildningsformer. En sådan skulle vara den yrkesrelaterade studiecirkeln, där utgångspunkten är de berördas aktuella arbetsituation och där teoretiska inslag kommer in som en naturlig del utifrån denna situation. Överhuvudtaget gäller det att skapa utbildningssituationer där man överger det traditionella tänkandet i ämnen och i stället utgår från de enskilda personerna och de uppgiftskrav dessa ställs inför. En utbildning där gränsen mellan studier och vardagsaktiviteter inte är lika skarpt markerad som nu är något att sträva mot.

ENGLISH SUMMARY

1 BACKGROUND, PURPOSE AND SAMPLE

1.1 Background

Adult education, the object of considerable public debate over the past decade, has lately focussed primarily upon the educational needs of the less well-educated. Adult education has been seen as a means to increased economic, social and cultural equality.

Attention focussed upon the problems of recruiting the less well-educated into adult education gave rise to a study called "Interest in Adult Education among Young, Less Well-Educated Men" (Rubenson, 1972). That study was a part of the Individual Statistics Project carried out at Göteborg University. The present investigation is a continuation of this earlier research.

During the past few years government authorities have observed with increasing concern that something was keeping significant numbers of adults from participating in adult education.

By means of a follow-up study it is possible to see the extent to which the members of a national sample (Rubenson, 1972) have realized their educational plans. Also, by studying the factors which have prevented them from realizing their plans, it should be possible to gain better insight into the nature of study obstacles.

It is against this background that the present investigation of the recruitment of less well-educated young men to adult education should be seen.

Theoretical Framework

Against the background of Lewin's field theory (Lewin, 1951) and the psychological implications of "life-span development" where adult education is seen as part of a life-long developmental process (Goulet & Baltes, 1970; Nesselroade & Reese, 1973;

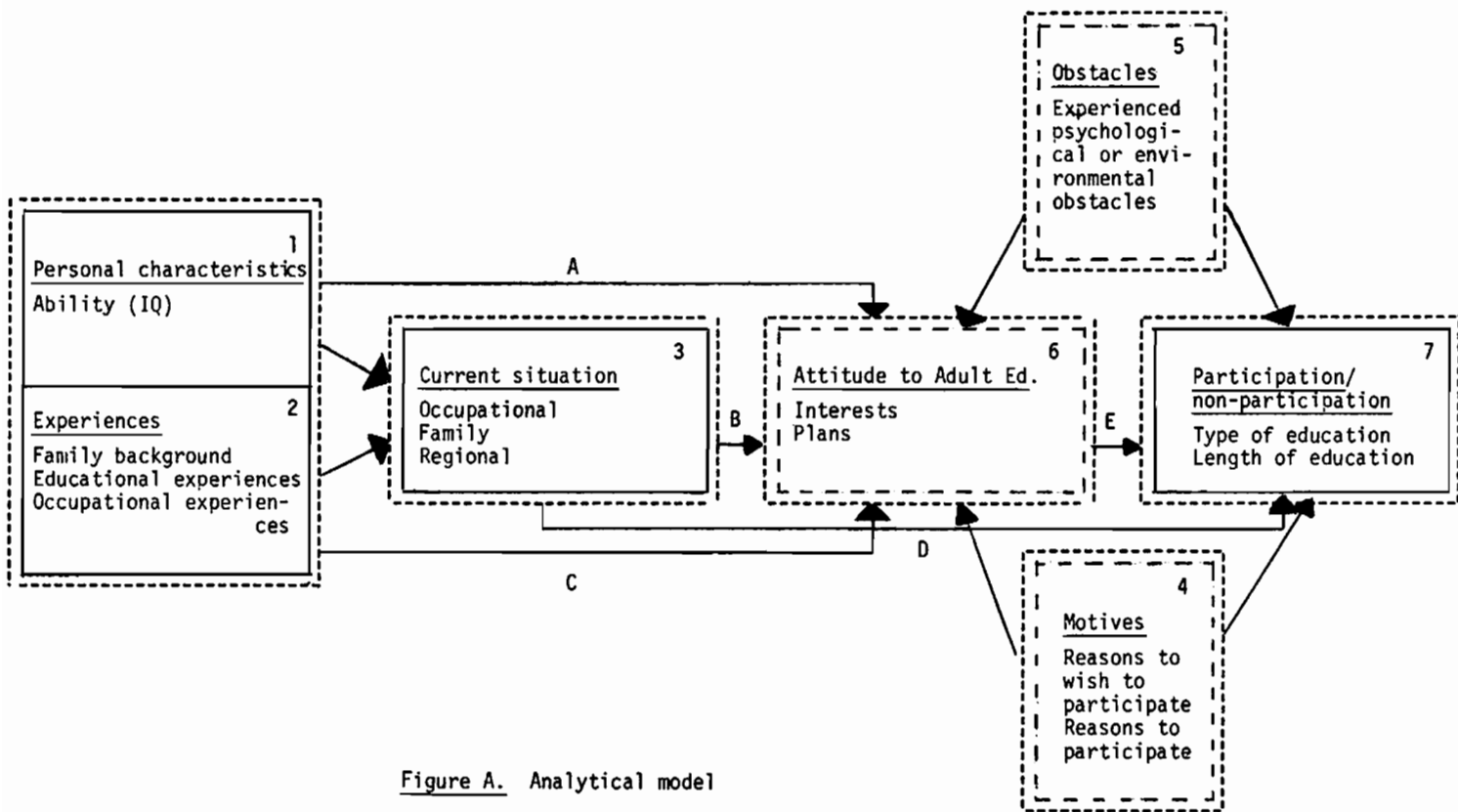

Figure A. Analytical model

Baltes & Schaie, 1973), the following model was constructed to guide the investigation, see figure A.

In order to emphasize the fact that available data only partially illuminate the contents of the different boxes, each box is surrounded by an additional set of dotted lines. The different aspects of each model component which were possible to study are made clear in the diagram.

Attitude toward adult education - which in turn influences participation in adult education - is dependent upon a person's psychological field, i.e., his personal characteristics (1), events during previous stages of his life-cycle (2), and his current situation (3). However, only marginal predictions about an individual's attitudes toward or participation in adult education can be made from the contents of these boxes. What cannot be observed directly is the way in which the individual, by means of inner cognitive and affective processes (which are in turn influenced by personal characteristics and experiences), interprets the current situation and how this interpretation affects his behaviour (cf. Cofer & Appley, 1964, p 1). It has been shown, for example, that a certain distance can be perceived as an obstacle to participation in adult education by one individual but not by another (Boshier, 1973). In the model above, attitude toward adult education, obstacles to and motives for participation in adult education are seen as results of inner interpretative processes, and are therefore considered as intervening variables.

According to the model, participation in adult education cannot be explained only by the individual's attitude toward adult education (arrow E); one must also consider the current situation (arrow D). This means that the individual's situation is likely to influence participation indirectly - via its effect on attitude toward adult education - as well as directly. This is consistent with other findings of research on attitudes.

In general, only relatively low correlations between attitudes and behaviour have been found. This has been explained by the influence of current situation on behaviour (cf for example La Pierre, 1934; Cartwright, 1949; Newcomb et al., 1965; Fishbein, 1967).

1.2 Purpose

The purpose of the present investigation was twofold: 1) to describe participation in adult education between 1970 and 1973, and 2) to analyze recruitment with the help of the model in Figure A. In both cases, research was to be carried out using a national sample representative of young men who had been exposed to only little formal education. Special attention was given to motives for participating in and obstacles in recruitment to adult education. Since separate measures of attitudes and actual participation were available it was possible to shed considerable light on these factors.

1.3 Data

Data collected on four different occasions have been used, as is illustrated in Figure B.

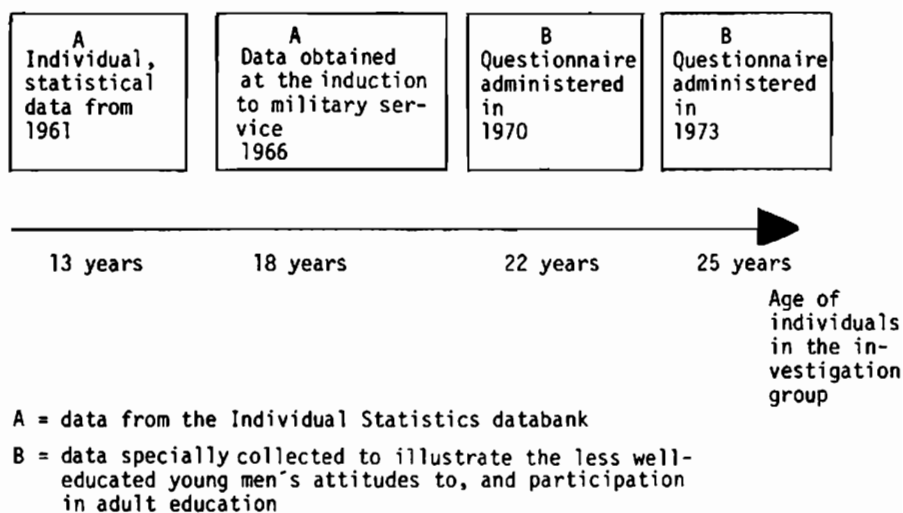

Figure B. Data collection

1.4 The Sample

The group under investigation was part of a larger sample drawn in 1961, consisting of all children in Sweden born the 5th, 15th or 25th of any month during 1948. The men in this group were followed-up at the time of induction into military service in 1966. The sample for the present study was drawn from among those of the 1966 group for whom complete data were available, and who met the criterion of little exposure to formal education. Women were not part of the sample because comparable data were not available for them.

This sampling plan yielded a group of 2 088 men. Questionnaires were sent out in 1970 and 1973 to members of this group. On the first occasion 81 % of the group responded; on the second, 87 %. Non-response analyses have shown that those who responded to both questionnaires are representative of the full sample of 2 088 men.

2 FINDINGS

2.1 Participation in adult education 1970-73

The definition of adult education used in this study was based not on participant-characteristics, but rather on course sponsor and length of participation. In order to qualify as participation, a lower-limit of one week-end was established. According to this definition a total of 38 % of the respondents had participated in adult education between 1970 and 1973.

The greatest proportion of those that participated did so in short courses sponsored by their employers (12 %). Six percent participated in study circles organized by various sponsors and the same percentage took part in courses sponsored by municipal educational authorities or various trade unions. In some cases it was possible to compare statistical properties of the sample with those typical of the age group in general. These comparisons showed that less well-educated young men were underrepresented in study-circle activities and in courses sponsored by local

educational authorities.

According to the respondents, information about courses was most often obtained through newspaper advertisements, except in the case of courses sponsored by employers and trade unions, where information came directly from the sponsors. Personal contacts were mentioned by only a few respondents. Comparisons with earlier research revealed considerable differences between the less well-educated and the better-educated regarding the extent to which information about adult education was obtained from close friends and relatives - a fact which emphasized the need for active recruitment.

2.2 Motives for participating in adult education

No clearly dominant reason was found for the young men's participation in adult education. The motives most frequently mentioned were "to develop personal resources" and "to better carry out one's job". However, only one-third responded that these motives were "to a great degree" responsible for their participation. Many reported that "to be generally educated" had at least some influence upon their decision to participate. Participation was rarely motivated by "a need to read". In general, occupationally-related motives dominated. Among these, a desire to better carry out one's job and concern over job security were more influential than desires for advancement or higher incomes.

That the less well-educated young men did not generally participate in adult education in order to make social contacts, to develop a hobby or to become a better parent is consistent with the findings of previous studies by North American investigators (London et al., 1963; Johnstone & Rivera, 1965; Douglass & Moss, 1968), where these motives were most often mentioned by the better-educated.

Comparisons of the different motives revealed no clear clusters. This supports conclusions that the reasons behind participation in adult education are more complex than is generally assumed, and that a number of factors are at work, a conclusion which has also been reached by Tough (1969) and Morstain & Smart (1974).

When motives were examined according to type of courses participated in, great differences were observed, especially among the occupationally-related motives. However, there were only minor or no differences among the non-occupationally-related motives, including the motive "to develop personal resources", of those in different types of courses. This implies that participants could satisfy the non-occupationally-related motives equally well through either practical or theoretical courses. One explanation for this finding may be, as Tough (1971) has suggested, that motives change during the educational period. Comparisons of motives for participation reported in the 1970 questionnaire and motives for having participated reported in 1973 indicate that this may indeed be the case.

The use of fixed alternative questions may have elicited responses which were "socially acceptable" to a greater degree than would have been the case if open-ended questions had been administered (cf. Clausen, 1950). In general, however, investigations using interviews (Houle, 1961; Tough, 1969, 1971) have produced results similar to those using questionnaires (Sheffield, 1962; Boshier, 1971; Burgess, 1971; Morstain & Smart, 1974), at least with respect to the motives for participation in adult education.

2.3 Obstacles to recruitment

Like the study by Johnstone & Rivera (1965) this study found that respondents experience two different kinds of obstacles to participation in adult education, referred to as environmental and psychological obstacles. The former includes factors

beyond the individual's control, for example, working hours, care of children and availability of courses. The latter group of obstacles are associated with internal factors such as the individual's self-confidence, level of ambition and attitude toward adult education.

No single obstacle was clearly dominant. Instead a number of factors seemed to be important. Psychological and environmental obstacles were mentioned with approximately the same frequency. The psychological obstacles reported revealed a general feeling among respondents that their participation in adult education would not better their general life-situation or lead to any advantages for them in the labor market. This feeling, together with the common response of having "had enough of school" reveal a negative attitude toward studying and its consequences.

Respondents' obstacles were examined in relation to their personal characteristics, past experiences and current situations. Among other things this examination revealed that there was a relationship between actual income and the obstacle "education costs too much", a relationship which became stronger for lower income groups. Many of the psychological obstacles were related to experiences in formal schooling. For example, the obstacle "unsure about ability to succeed with studies" was a frequent response of those who had expressed anxiety over their school situation when they were surveyed at age 13. This obstacle was also related to general learning ability as measured by an ability test.

The absence of any relationship between environmental obstacles and interest in participating in adult education, a phenomenon noted in some previous studies (Johnstone & Rivera, 1965; Löfmedlemmen och utbildningsfrågorna, 1968), may be the artifact of methodology. In these studies data were collected on only one occasion, and analyses were made by dichotomizing respondent into groups according to participation - non-participation

or, alternatively, interest - non-interest. In the present investigation data were collected at several points in time, allowing the investigator to examine study obstacles in light of both previous intentions and actual participation.

When obstacles were studied in this way, it was observed that environmental obstacles, in particular "too little information", were strong deterrents among those who wished to participate but did not. In addition it was noted that those who did participate could often be recognized by the infrequency with which they reported psychological obstacles prior to recruitment, while those who were not interested and did not participate were conspicuous by the emphasis they placed upon such factors, in particular "had enough of school" and "already get enough out of life". These findings lend support to the hypotheses generated by the analytical model.

The findings regarding recruitment obstacles indicate that one has to draw distinctions between those individuals who are interested in participating in adult education but do not, and those who do not participate and show no interest in doing so. This distinction is more important than is currently acknowledged in general debates concerning adult education recruitment. Different recruitment measures are necessary in order to reach people in these two categories. For those in the first category, measures such as increasing the availability of information about courses or scheduling some courses during working hours may suffice to increase participation. Success with those in the second category, however, can only be attained by initiating a change of attitude. Considering the fact that "information" was the primary obstacle for those who wished to participate but did not, some form of active recruitment seems called for regardless of the category considered. The results reported by Molander (1973) and the SOS-VUX project (Rubenson, forthcoming) indicate that this assumption may apply not only to less well-educated young men, but to those in general who are less well-educated.

2.4 Participation during 1970-1973 in relation to interest in participating as stated in 1970

Participation among those that stated an interest in participating in adult education in 1970 was twice what it was for those who were negative or doubtful. In addition, there was a relationship between the amount of time anticipated and the amount of time actually devoted to study. It was, however, difficult to predict the type of courses a respondent would actually participate in. One explanation for this could be that many respondents in 1970 expressed interest in more than one type of course.

Kothandapandi (1971) has stated that behind the low correlations usually found between attitudes and behaviour is the use of items which measure primarily cognitive and affective aspects of attitudes. The third aspect of attitudes - the behavioural aspects - is seldom considered. Kothandapandi (1971) and Ostrom (1969) found that the readiness to act - a behavioural dimension - was a better predictor of behaviour than available measures of affective or cognitive dimensions.

In Kothandapandi's view, then, interest in participating in adult education would be seen as corresponding to the behavioral dimension of attitudes toward adult education. The findings of this study regarding interest in participating lend support to assumptions concerning the predictive ability of the behavioral aspects of attitudes. It is important, however, to keep in mind that the present findings cannot be used to determine the ways in which the three components of attitude are interrelated or to determine which component is the best predictor.

2.5 Who took part in adult education?

Attempts have been made to estimate how well the analytical model's components explain recruitment rate. Four-way tables were constructed and multivariate analyses were conducted. In the analytical model the variables are ordered chronologically. They will be presented here in the same order.

In combination all of the variables explained a little more than 24 % of the variance in recruitment success ($R = .49$). This value should be seen against the background of the select group in question, which was homogeneous with respect to many of the characteristics studied.

Family background

Only a weak relationship was noted between family background variables and participation in adult education ($R = .14$). Thus, it is quite natural that only in a few exceptions were significant differences noted in the tabular analyses. The only significant exception concerned the way respondents at age 13 perceived their parents' attitudes toward higher education. In all of the six different types of adult education under consideration, there was a tendency for those whose parents had expressed more positive attitudes toward higher education to participate more frequently in adult education.

Ability

The relationship between ability and participation was also weak ($R = .12$). Nevertheless there were some differences in ability between those who participated in adult education and those who did not. Members of the former group had higher scores on ability tests than did those in the latter group. This can only partially be explained by differences in the level of formal education attained. When educational level was controlled there was a marked tendency for participants to be those who had scored highest on ability tests.

Educational experiences

The multiple correlation (R) of educational experiences with participation in adult education was .24. A crucial factor seemed to be whether or not the individual had received some

theoretically oriented education after comprehensive school.¹⁾ It was found that participation increased directly with increasing levels of education. However, the difference in participation rates between those with vocational school backgrounds and those with elementary or comprehensive school backgrounds were much less than the differences between those with vocational school backgrounds and those who had undertaken theoretically oriented studies.

With respect to academic ability participants in adult education were generally higher achievers than were non-participants.

Current family situation

Analyses using this group of variables did not support the prediction that married men would participate in adult education more often than single men. Nor was any relationship found between the number of children in the family and the participation rates of fathers. The age of those in the sample, however, should be considered when interpreting these findings.

Regional circumstances

Multivariate and tabular analyses indicate that geographical location is not related to participation in adult education. However, the present investigation concerns only the less well-educated, and educational background and age have been controlled. This may provide a partial explanation for why the present findings deviate from previous findings. It is also possible that adult education in Swedish rural areas is more accessible and more varied than that in other countries, for example, the United States.

¹⁾ Between 1966 and 1970 eight percent of the less well-educated sample had actually received some kind of theoretically oriented education.

Occupational situation

In combination the variables in this block explained 7 % of the variance in participation ($R = .27$). Somewhat more than half of this percent is attributable to the independent effect of this block; i.e. when previous blocks were controlled.

When educational level was held constant only slight differences in participation rates were observed between skilled and non-skilled workers.

Regardless of skill level great differences were observed between white- and blue-collar workers. These differences were observable in courses arranged by employers, municipal authorities and in study-circles.

The data on recruitment obstacles were analyzed in an attempt to explain the differences between white- and blue-collar workers. The hypothesis that individuals with so-called working-class jobs encounter greater obstacles to participation in adult education because of working hours or laborious jobs was not supported by the data. Instead it appeared that the different occupational groups showed different attitudes toward education in general and toward the value of participation in adult education in particular.

Concerning specific factors related to job satisfaction, a negative correlation was found between satisfaction with both wages and working hours and participation in adult education. This was especially noticeable among those participating in courses arranged by local authorities. It was found, however, that those who took part in courses sponsored by employers felt that their jobs were more interesting than did those not participating in this type of education.

Attitude toward adult education 1970

This block of variables by itself explains almost as much of the variance in participation as the five previous blocks taken together ($R = .30$). Half of the variation is not covered by the earlier groups of variables. A more complete description of the block is to be found in section 2.4.

Obstacles to recruitment

This block of variables, considered by itself, showed the strongest relationship to participation ($R = .40$). A little more than half of the explained variance was specific to the block. The obstacles which make up this block are divided into two categories, environmental and psychological (cf. section 2.3). In order to provide insight into the relative importance of the two groups, separate analyses were conducted. Such analyses revealed that the psychological obstacles together explained 11 % of the variance in participation, while the environmental group of variables explained 10 %. In relation to the previous six blocks, the addition of the psychological variables contributed an additional 4.9 % to the variance explained, while the addition of environmental obstacles contributed an increment of 6.9 %. This block is also described more completely in section 2.3.

2.6 Interest in adult education 1973

Of those responding to the question regarding interest in adult education, 61 % showed considerable interest in adult education of some kind.

The most striking observation with respect to this variable was its strong relationship to aspects of a respondent's current occupation. Thirty-five percent responded that they were very interested in courses related to their occupations, while only 23 % stated that they were totally uninterested in such courses. On the other hand, only 16 % expressed any interest in "voca-

tional education for a new trade", while 49 % were totally uninterested in such. There was some interest shown in municipally arranged courses. A total of 17 % indicated great interest in such courses. There were, however, only 5 % who were interested in participating in study-circles. Approximately the same percent were interested in courses sponsored by trade unions.

Interest in courses related to current occupation should not be interpreted as just a desire to advance within the occupation. This interest can also be seen as an expression of a desire to master the various tasks presented by certain occupations, regardless of the fact that the individual already functions satisfactorily in his job. Either a desire to attain increased occupational mastery or a fear of failure may account for such interest. One should also remember that those who participated in purely vocational courses reported that they did so in order to achieve personal development (cf. section 2.2).

3 CONCLUSIONS

In spite of the availability of a wide selection of courses it has been observed that large numbers of people do not participate in adult education. Studies of obstacles to participation can explain to a certain degree the causes underlying the stubborn fact that certain adults do not take advantage of adult education. The availability and variety of courses is also part of the picture. Results from this study and preliminary findings from the SOS-VUX Project (Study Needs and Study Obstacles in Adult Education, Rubenson, forthcoming) indicate a need for less pretentious vocational educational programs anchored in the individual's own working situation. Such programs could be administered by those educational associations which arrange study-circles. This means that these associations would have to radically revise the means which they now use to reach their stated goals, and also that they would have to show an interest in occupationally-related educational programs.

Occupationally-related study-circles could be given an important role, not only in the dissemination of strictly occupation-related knowledge and skills, but also in efforts to foster what in Sweden is called "occupational democracy", i.e., democracy at the work site. In order to reach the latter ideal, the study-circle must provide, in addition to occupational knowledge and skills, insights into the broad perspective of the individual worker's contributions.

In any case attempts must be made to integrate education into occupational life, which also involves the creation of work-tasks which demand more education. By doing so it may be possible to counteract what Meissner (1971) call "the long arm of the job", where the lack of opportunities to use one's own initiative at work has a corresponding effect upon the individual's propensity to take part in activities during leisure time where such initiative is called for.

The occupationally-related study-circle should not, of course, be considered as a replacement for any of the current types of adult education, but rather as a complement to them. As was mentioned earlier, the point of departure is the participant's current work-situation, and instruction should be grounded in this situation. This way of viewing education can also be applied to other situations in people's lives. Individuals have in addition to an occupational role, a leisure time role, a family role and a role in society. In each of these roles the individual is required to carry out specific tasks. Education is one means among many that a person can use to come to grips with problems connected with these roles. According to this point of view adult education must, to a greater extent than before, use the individual's current situations and the demands these situations place upon him as its point of departure. This means that new directions must be followed - directions determined not by the traditional school system, but determined rather by the entire complex of problems and needs experienced by participants.

It is imperative that public debates focus more attention on the situation of the young less well-educated and to the future effects of reforms of the traditional school system. When the present study is seen together with studies of the older less well-educated (Molander, 1973) and official statistics regarding the study-lines chosen by today's youth, rather alarming implications concerning the future participation in adult education of the younger less well-educated come to light. One means of counteracting this development is to stop discussing continuing education as some sort of panacea for all ills, and to immediately begin developing explicit strategies for implementing the concept of continuing educational effectively.

BILAGOR

BILAGA I

BEARBETNINGSMETODOLOGISKA ASPEKTER

I denna bilaga berörs metodiska frågor i anknytning till databehandlingen. Inledningsvis sker en redogörelse för allmänna problem vid surveyundersökningar av föreliggande art. Med utgångspunkt i dessa diskuteras val av bearbetningsmetoder. De aspekter som behandlas rör närmast bearbetningarna i kapitel 8 (Rekryteringshinder) och kapitel 10 (Vem har deltagit i vuxenutbildning?).

I:1 Allmänna problem

A Mängd information

Oftast har man en stor mängd information om varje individ. Bortsett från det omfattande räknearbetet - vilket nu oftast sker medelst automatisk databehandling - leder detta till att materialet blir svåröverskådligt. Det teoretiska antalet kors-tabeller är mycket stort och antar närmast astronomiska tal, då man samtidigt vill hålla flera variabler under kontroll. Risken för att materialet feltolkas ökar naturligtvis härigenom.

En annan sida gäller det urval av data som forskaren väljer att presentera. Genom att endast en mindre del kan tas med minskas läsarens möjlighet att bilda sig en egen uppfattning.

B Datas egenskaper

I de flesta fall arbetar man med variabler som är på nominal- och ordinalskalenivå, medan de flesta statistiska analysmetoderna kräver data på lägst intervallskalenivå. Härav följer svårigheter att hitta lämpliga kriterievariabler och handha interkorrelationer mellan de oberoende variablerna.

C Mätfel

Det förekommer fel av varierande storlek vid alla typer av mät-

ningar. Sannolikheten för att göra korrekta tolkningar av sina data ökar bl a med kunskapen om mätfelens storlek. Tyvärr saknas ofta enkla tekniker för att numeriskt uppskatta mätfel vid data av surveytyp. I stället är man hänvisad till att göra subjektiva bedömningar av datas kvalitet. Antagandet om slumpmässiga oberoende mätfel - vilket ofta görs - kan ifrågasättas. Som Blalock (1969a, s 172-174) påpekar är detta särskilt tvivelaktigt vid upprepade mätningar.

D Urvalet

Det är vanligt att undersökningsgruppen är utvald genom ett komplicerat urvalsförfarande med många steg. Detta ger upphov till svårigheter att hitta lämpliga formler för beräkning av statistiska mått och att utföra signifikanstestningar. Generaliseringar till populationen blir osäkra. I de fall konfidensintervall går att beräkna kan dessa bli för stora för att man med säkerhet skall kunna uttala sig om resultaten. I andra fall är det omöjligt att ens räkna fram intervall.

E Oberoende variablers inbördes korrelationer

Många av de variabler som studeras har ett högt inbördes samband t ex utbildning - inkomst, inkomst - yrke osv. Härigenom blir det svårt att fastställa variablernas rena förklaringsförmåga. Som påpekades under punkt B medför detta särskilda svårigheter med data på nominal- och ordinalskalenivå. Som en följd härav inträffar det lätt vid korstabuleringar att "sikten skymms" så att en effekt tillskrivs fel variabel.

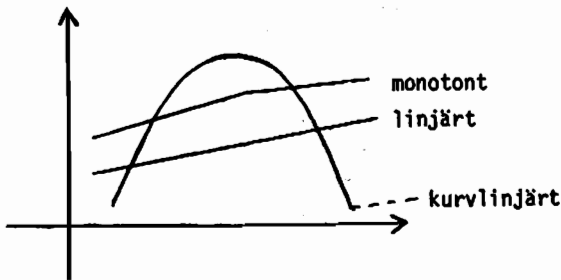
F Antaganden om additivitet och linearitet

Ett nödvändigt antagande i de flesta analyser är att två eller flera oberoende variabler har en additiv effekt på den beroende variabeln. Detta innebär för de oberoende variablerna X_1 och X_2 , att då X_1 hålls under kontroll kommer regressionslinjens lutning för X_2 på Y att vara densamma oberoende av värdet på X_1 . Problemet är att det i flera undersökningar har påvisats

att detta antagande inte gäller. I stället är lutningen för X_2 beroende av värdet på X_1 .

Så har t ex Emanuelsson (1974a) funnit att utbildning "betalar sig bättre" i socialgrupp I än för lägre socialgrupper. Här föreligger alltså ett samspel (interaktion) mellan variablerna utbildning och socialgrupp på inkomst. Samspel kan till skillnad från det givna exemplet vara mera komplexa och innefatta flera variabler och flera nivåer (t ex samspel av andra ordningen).

Ett annat tvivelaktigt antagande är att variablernas effekter är linjära. Så uppvisar t ex ålder och inkomst ett kurvlinjärt samband. Det bör dock nämnas att det i allmänhet inte krävs att linearitetskravet är uppfyllt, utan är tillräckligt att sambanden är monotona.

Figur I:1. Olika typer av samband

6 Förklaringsnivå

Den övervägande delen av beteendevetenskaplig forskning är av deskriptiv art och icke experimentellt upplagd. Emellertid upplevs ett allt starkare behov av att komma fram till enklare modeller och teorier utifrån befintliga ofullständiga data. Blacklock (1969b, s 8) hävdar i sin redogörelse för hur teorier bör konstrueras att:

I would wholeheartedly endorse the position that theory must be grounded in empirical data. It would be highly misleading to suggest that theories are first arrived at by a deductive process and then tested. The actual process is much more fluid than this and undoubtedly always involves an inductive effort.

Problemet med kausalitet blir här aktuellt. En grundläggande brist är att det i strikt mening inte går att empiriskt bevisa kausala samband eftersom de inte är på operationell nivå (Blalock 1969a). Praktiskt har man försökt lösa kausalitetsfrågan genom två åtgärder, upprepade mätningar (eller kännedom om tidsrelationerna) samt en operationell definition av underliggande begrepp. Det är dock vanligt att man saknar tillräcklig kunskap om tidsrelationerna samt att man gör en alltför snäv operationell definition av de underliggande begreppen. Ett exempel på det senare är användandet av socialgrupp som enda variabel då begreppet hembakgrund studeras. De förklaringar man kan göra är beroende av de variabler som definierar ett begrepp. Samma variabel ingår emellertid ofta i olika begrepp.

En undersökning kan inte anses vara longitudinell enbart därför att man gör upprepade mätningar. För detta krävs att insamlingarna av data är planerade utifrån överväganden om tidsrelationer. Föreliggande studie liksom många andra bör därför närmast betraktas som "kvasilongitudinell".

För att de modeller som ställs upp verkligen skall approximera verkligheten krävs ett stort antal variabler. En följd blir då att frekvensen i varje cell blir liten och instabila medelvärden erhålls. Överväganden måste göras om undersökningsgruppens storlek, bl a utifrån ekonomiska aspekter, antal variabler och önskad förklaringsnivå.

H Bortfall

Utgångspunkten här är att det externa bortfallet inte är så stort att det omöjliggör meningsfulla databearbetningar och

tolkningar.

Bearbetningsmässigt uppstår problem med det interna bortfallet (bortfall på enskilda frågor). Internt bortfall orsakas av att svar utelämnats eller av att en enskild fråga inte skall besvaras av alla personer. På grund av detta kan det bli förhållandevis få individer som har värden på alla i analysen ingående variabler. Detta leder till svårigheter då många av de nu existerande dataprogrammen inte accepterar och tar hänsyn till internt bortfall. Vare sig man gör korrigeringar eller ej antas i allmänhet att bortfallet är slumpmässigt. Mera sällan undersöks om det verkligen förhåller sig så.

I:2 Analysmetoder

Det första övervägandet blir om data skall bearbetas med multivariata metoder eller med bivariata (i sällsynta fall univariata) tekniker. Vid arbete med bivariata metoder, t ex korstabeller, inträffar lättare, än när multivariata metoder används, svårigheter som beskrivs under punkt A och E i problemlistan. Härigenom är det möjligt att "falska" samband inte upptäcks, såvida inte dyra mödosamma konstanthållningar görs. I föreliggande arbete gäller detta särskilt vid frågeställningen: "Hur väl förklarar undersökningsmodellens olika komponenter deltagandet i vuxenutbildning?", som redogörs för i kapitel 10. I viss mån är problemet också aktuellt vid analysen av rekryteringshinder (se avsnitt 8.2.5). Vidare erhålls inga numeriska mått på prediktorvariablernas egna förklaringsvärden. En stor fördel med korstabeller är att undersökaren tränger in i och får en känsla för sitt material. Bortsett från den begränsning som ligger i att endast en del av materialet kan redovisas, är det förhållandevis enkelt för den breda läsekretsen att förstå innehållet.

Mot bakgrund av ovanstående kommer en kombination av bivariata och multivariata analyser att användas i kapitel 8 (Rekryteringshinder) och kapitel 10 (Vem har deltagit i vuxenutbildning?).

Först ges en presentation av data i korstabellform följt av multivariata bearbetningar. Syftet med detta är att dels ge läsaren överblick av materialet, dels att reda ut variabler- nas inbördes förhållanden och deras "rena" samband med kriteriet. Fortsättningsvis kommer diskussionen att röra val av multivariat metod.

I:3 Multivariata metoder

Indelningen av multivariata metoder som presenteras i tabell I:1 har gjorts utifrån de krav som ställs på beroende respektive oberoende variabler med avseende på skalnivå. Många metoder har uteslutits på grund av att de är mindre aktuella för bearbetningarna i kapitel 8 och 10.

Tabell I:1 Multivariata metoder utifrån krav på skalnivå

		Beroende variabel	
		Intervallskala	Ordinal - nominal- skala
Oberoende variabel	Intervall- skala	1 stegvis multipel regression	2
	Ordinal- nominal- skala	3 MCA AID 3	4 MNA THAID

I:3.1 Beroende och oberoende variabler på lägst intervallskalennivå

Vid multipel stegvis regressionsanalys ställs förutom data på intervallskalennivå följande krav:

sambanden antages vara linjära eller åtminstone monotona
de oberoende variablerna antas samverka additivt
normalfördelningsantaganden.

Vid multipel regressionsanalys beräknas regressionen av en kriterievariabel utifrån en vägd kombination av prediktorvariabler. Vägningen sker så att maximal korrelation erhålls mellan de vägda prediktorvariablerna och kriteriet. Vikters storlek kan uttryckas i beta-koefficienter som är detsamma som standardiserade regressionskoefficienter. Beräkningarna utgår från de oberoende variablernas inbördes samband och deras korrelation med kriterievariabeln. Först väljs den variabel ut för regressionsekvationen som har den högsta korrelationen med kriteriet. Därefter tas den variabel in som tillsammans med den först utvalda ger den största minskningen i oförklarad varians (dvs största ökningen i multipelkorrelationen R^2). Denna procedur upprepas tills ökningen i R^2 inte längre är signifikant enligt utfört F-test. I vissa dataprogram t ex SPSS (Nie, Bert & Hull 1970) har undersökaren möjlighet att själv bestämma i vilken ordning variablerna skall göras till "kandidater" för regressionsekvationen. Detta är en förutsättning för s k path-analyser.

Inom beteendevetenskaplig forskning förekommer sällan data som motsvarar de krav metoden ställer på intervallskala, monotona samband, linearitet och additivitet. Vad beträffar villkoret på "lägst intervallskalenivå" förefaller det som mindre avvikelser från detta inte stör analysen allvarligt (Blalock 1964, Galtung 1967, Labovitz 1967). I de fall sambanden inte är monotona kan variabeln brytas upp i en eller flera dummyvariabler. Att öka antalet variabler som sker vid dummytekniken kan öka risken för komplexa samspelseffekter.

Det svåraste att komma tillrätta med är avsaknad av additivitet. I de fall samspelseffekter förekommer är det teoretiskt möjligt att införa dessa som separata variabler i analysen. Det är svårt och dyrt att göra detta när samspelet är komplexa, vilket ofta är fallet. En annan möjlighet är att göra en uppdelning på olika undergrupper och utföra flera analyser. Man missar då lätt

helhetsbilden när undergrupperna blir alltför många. Att begränsa risken för samspel genom att ta bort den "störande" variabeln minskar möjligheterna till förklaring.

Vid multipel stegvis regressionsanalys finns möjligheter att vid datorbehandlingen ta hänsyn till internt bortfall. Detta sker genom att korrelationerna beräknas separat för varje variabel på basis av det antal individer som har svarat på båda. Det måste dock varnas för att inkonsistenta korrelationskoefficienter kan uppkomma.

En annan fördel med metoden är att den är etablerad och utprövad och att resultaten är relativt sett lätta att tolka.

Mot bakgrund av de svårigheter som är förknippade med linearitet och samspelseffekter och i viss mån också skalnivå finns uppenbara risker för felkällor vid användning av metoden på föreliggande material. Ifall metoden används krävs omfattande merarbete med att skapa dummyvariabler osv.

I:3.2 Oberoende variabler på nominal- och ordinalskalenivå samt beroende på intervallskalenivå

Multiple classification analysis (MCA)

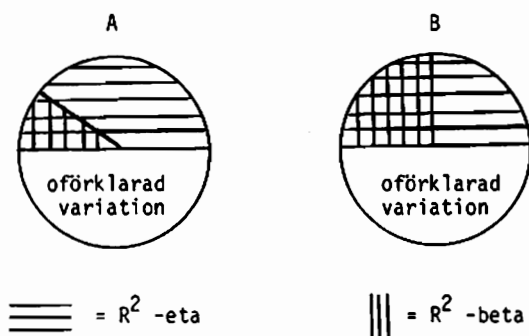
Framställningen bygger här på Andrews m fl (1973) och Brüde (1972).

MCA ställer mindre krav än regressionsanalys på skaltyper, linearitet och normalfördelningsantaganden. Dock förutsätts att den beroende variabeln är på lägst intervallskalenivå eller är en icke extremt snedfördelad dikotom variabel.

Det finns stora likheter mellan MCA och vanlig multiple regressionsanalys. MCA är helt enkelt lika med en regressionsanalys, i vilken programmet infört dummy-variabler och där vissa bivillkor ställs.

Skillnaden mellan MCA och multipel regressionsanalys ligger främst i att den förra behandlar samtliga oberoende variabler som om de vore på nominalskalenivå. Det går därför egentligen inte att tala om korrelationer mellan de oberoende variablerna sinsemellan och kriteriet.

Programmet beräknar för varje prediktor två koefficienter, eta och beta. Eta anger sambandet mellan den beroende variabeln och en viss prediktor utan hänsynstagande till övriga prediktorer. Vad en prediktor förklarar när hänsyn tas till övriga prediktorer uttrycks genom betakoefficienten. För att få ett mått på hur stor del av variationen som en prediktor förklarar används den kvadrerade betakoefficienten. Sålunda kan eta närmast jämföras med enkla korrelationskoefficienter och beta med den standardiserade regressionskoefficienten. Vidare ges två värden för hur stor del av variationen hos den beroende variabeln som förklaras av den framräknade regressionsmodellen, R^2 "eta" och R^2 "beta". R^2 "eta" är analog med multipelkorrelation (R^2) medan R^2 "beta" anger summan av de oberoende variabelernas rena bidrag till förklaring av variationen. För att förtydliga framställningen ges ett exempel i figur I:2. I såväl A som B förklaras 50 procent av variationen. I A är summan av variabelernas egna bidrag ca 40 procent och i exempel B ca 25 procent. Av detta kan man sluta sig till att variablerna i exempel B är mer interkorrelerade.

Figur I:2 Koefficienter över förklarad variation (R^2 -eta, R^2 -beta)

MCA programmet beräknar koefficienterna i den turordning prediktorerna är insatta. Det är därför lämpligt att göra en upprepad MCA analys där prediktorordningen ändras, så att den tidigare sist placerade prediktorn sätts på första plats osv. Erhålls liknande resultat är detta ett mått på stabilitet i resultaten. Det ges nu i befintliga program inga möjligheter att gruppvis rangordna prediktorerna.

Metoden förutsätter additivitet. Den diskussion som tidigare fördes angående hur man vid multipelregression kan behandla samspel gäller även här. Svårigheter kan uppstå om prediktorerna har stor "overlap", då eta och beta blir instabila. Kunskap om eventuell overlap kan om så begärs erhållas genom utskrift av alla bivariata prediktorfördelningar. Eventuellt måste någon av variablerna uteslutas ur bearbetningarna. Som framgår av figur 1:3 kan overlap förekomma även om variablerna inte är korrelerade.

A och B är dikotoma variabler.
C och D är variabler som båda kan anta värdena 1, 2 och 3.

		A	
		0	1
B	0	50	0
	1	0	50

perfekt korrelation
fullständig overlap

		C		
		1	2	3
D	1	20	0	20
	2	0	20	0
	3	20	0	20

ingen korrelation
men overlap

Figur 1:3 Exempel på overlap

Fördelen med metoden är framför allt att de oberoende variablerna inte behöver vara på intervallskalennivå och att inget

antagande behöver göras om monotona samband. Vidare finns goda möjligheter att komma tillrätta med internt bortfall. Genom att MCA arbetar med nominalskalor kan interna bortfallsgruppen ingå i analysen. Det ges också goda möjligheter att fördela saknade observationer i de befintliga kategorierna i enlighet med hur de kända observationerna har fördelat sig.

Automatic Interaction Detector (AID)

Beskrivningen följer Sonquist (1971) samt Sonquist, Baker & Morgan (1971) och behandlar den reviderade och utbyggda AID-versionen (AID 3). Metoden arbetar med stegvisa envägs variansanalyser. Syftet är att dela upp undersökningsgruppen i en serie av icke överlappande undergrupper så att medelvärdena, skillnaderna i regressionslinjens lutning eller båda dessa tagna tillsammans, blir så stor som möjligt. Arbetssättet kan beskrivas i fyra steg. Tornstam (1973 s 277-278) ger följande redogörelse när programmet delar efter medelvärden:

1. Välj den subgrupp som har den största kvadratsumman. Då programmet startar utgör det totala materialet denna grupp.
2. Undersök för varje angiven determinant alla tänkbara dikotomiseringar och dikotomisera subgruppen på det sätt som i största grad reducerar subgruppens kvadratsumma dvs det dikotomiseringsalternativ där mellankvadratsumman mellan de nya subgrupperna blir störst.
3. För att delningen skall komma till stånd måste:
 - a) mellankvadratsumman för det aktuella snittet överstiga en godtycklig konstant. Denna konstant beräknas av programmet med utgångspunkt från den totala kvadratsumman samt från en reducerbarhetskoefficient som programanvändaren anger. Reducerbarhetskoefficienten är liktydig med den procentuella andel av totala kvadratsumman som måste reduceras för att en delning skall komma till stånd. Delning sker alltså endast om mellankvadratsumman - BSS - uppnår ett visst minimivärde, där BSS beräknas enligt:

$$BSS = TSS \times \text{reducerbarhetskoefficienten}$$

Med TSS avses totala kvadratsumman. Det rekommenderas att som standardvärde låta reducerbarhetskoefficienten antaga värdet 0,6. Vid små material eller då antalet möjliga dikotomiseringar för varje variabel är stort, bör dock koefficienten sättas högre.

- b) den totala kvadratsumman för den odelade subgruppen som skall delas överstiga en viss konstant som på liknande sätt som ovan beräknas av programmet.
 - c) de nya subgrupper som skulle bli en följd av delningen innehålla minst ett visst angivet antal observationer. Programanvändaren kan helt godtyckligt specificera detta minsta antal undersökningsenheter en subgrupp får innehålla.
 - d) det totala antalet bildade subgrupper understiga ett visst godtyckligt antal grupper.
4. Programmet fortsätter från punkt 1 till dess att någon befintlig subgrupp inte längre kan delas i enlighet med villkoren under punkt 3.

I de fall regressionslinjens lutning används som kriterium delar programmet inte utifrån mellankvadratsumman utan från residualkvadratsumman. För övrigt gäller beskrivningen enligt punkt 1-4 ovan.

Den nya versionen av programmet tillåter undersökaren att specificera i vilken ordning prediktorerna skall tas in i analysen. Här ges en mångfald olika tillvägagångssätt beroende på den speciella modell som ligger till grund för bearbetningarna. Programmet har möjligheter att ta hänsyn till alla tvåvägsspel och även ge ledtrådar till trevägs. Detta sker genom den s k "lookahead" funktionen. I stället för att direkt dela på den "bästa" prediktorn och därefter upprepa proceduren på undergrupperna, görs innan den första delningen utförs tentativa undergruppsdelningar. Härigenom kan eventuellt den förklarade variationen ökas genom att samspel som tar ut varandra upptäcks. Man måste emellertid vara restriktiv med att begära "lookahead" då beräkningsarbetet ökar kraftigt med höga kostnader som följd.

Programmet ger en möjlighet att uppskatta den variation som maximalt kan förklaras med de variabler som ingår i analysen. Visar det sig härvid att variablernas förklaringsvärde är mycket litet, kan meningslösa analyser undvikas.

Det finns möjligheter att tvinga in variablerna i symmetriska delningar (dvs den senare av två undergrupper delas både på samma variabel och variabelvärden). Undersökaren anger hur stor förlust i förklaringsvärde som kan tas för att erhålla symmetri. Exempelvis om 10 procents förlust accepteras för symmetri innebär detta, att en symmetrisk delning görs om denna lägst förklarar 90 procent av den variation som den bästa delningen ger.

Prediktorer kan vara fria eller monotona. De senare delas så att variabelvärdernas ordning bibehålls t ex delas 1, 2, 3, 4, 5 i 1, 2 - 3, 4, 5 men aldrig 1, 3, 5 - 2, 4. Den sista delningen är möjlig om variablerna är fria, då sambandet mellan prediktorn och beroende variabeln inte förutsätts vara monotont. Sonquist, Baker & Morgan (1971 s 104) hävdar, att fria variabler bör användas sparsamt, för att undvika osäkra delningar. Författarna rekommenderar här omkodningar eller att variabeln tvingas att dela sig monotont. Samma slutsats dras av Gavatin-Avén (1974).

Utskriften kan fås mycket detaljerad, så t ex kan hela delningsprocesser följas. Varje enskild prediktors klasser kan studeras i delningsgrupperna. De värden för förklarad varians som fås avser samplet och inte populationen. För att beräkna populationens förklarade varians krävs komplicerade beräkningar.

Avslutningsvis kan nämnas att konstruktörerna till programmet beskriver dess syfte med följande:

The proposal made here is essentially a formalization of what a good researcher does slowly and ineffectively, but insightfully on an IBM sorter.

(Morgan & Sonquist 1963, s 426)

Programmet skiljer sig från stegvis multipel regression och MCA bl a däri att de senare utgår från prediktorernas effekt på hela datamängden. Vid AID däremot mäts varje prediktors effekt på varje undergrupp.

Metodens stora fördel ligger i dess möjligheter att upptäcka samspel och icke monotona samband samt att den avsiktligt är konstruerad för att handha surveydata. Att alla statistiska mått beräknas på samplet kan vara ett fördra med tanke på de ofta komplicerade urvalsförfaranden som används.

Metoden kräver att man har tillgång till ett stort sampl.

Data sets with a thousand cases or more are necessary; otherwise the power of the search processes must be restricted drastically or those processes will carry one into a never-never land of idiosyncratic results.

(Sonquist, Baker & Morgan 1971 s 2)

Ett annat krav är en beroendevariabel på lägst intervallskala utan extremt avvikande värden eller allvarlig bimodalitet. I de fall en dikotomiserad variabel används som beroende måste proportionen hålla sig inom intervallet 20-80 procent.

Metodens största nackdel är risken för instabila resultat. Vid jämförelse mellan AID och MCA fann Sonquist (1971) att prediktorernas relativa förklaringsvärde inte helt överensstämde. Författaren drog härvid slutsatsen att en prediktors skattade förklaringsvärde vid AID kan vara mindre trovärdigt än den slutgiltiga undergruppsstruktur som erhålls. Om syftet främst är att fastställa de enskilda prediktorernas förklaringsvärde kan en kombination av MCA och AID-analys användas. I de fall undersökningen har en deskriptiv inriktning är framför allt den sk trädstrukturen i AID-analysen intressant. Denna kan emellertid i många fall vara svår att tolka.

Resultaten kan också bli instabila av för små undergrupper. Det är därför viktigt att det minsta antalet individer som krävs för att få en delning inte sätts för lågt.

När det gäller att bedöma trädstrukturernas stabilitet hävdar programmets konstruktörer att det snarare är slutgrupperna och inte mönstret i delningarna som bör beaktas. Det senare kan variera beroende på att det finns många möjligheter att erhålla i stort sett samma resultat bl a på grund av höga korrelationer (s k prediktorrivalitet). Sonquist (1971, s 96) nämner att korsvalidering av trädstrukturen med två sampel nästan alltid medför en minskning av förklarad variation.

I:3.3 Beroende och oberoende variablerna på ordinal-nominalskalenivå

Theta-Aid Interaction Detector (THAID)

Beskrivningen av programmet bygger på Morgan & Messenger (1973). THAID utför en multivariat analys med den beroende variabeln på nominalskalenivå. Inga krav ställs i skälhänseende på prediktorerna.

Programmet arbetar efter liknande principer som AID. Kriteriet för fördelningarna kan antingen vara delta eller theta.

Vid deltakriteriet görs delningen så att två grupper skapas och maximalt "distans"avstånd erhålls. Distansnorm kan t ex vara absoluta, maximala eller euklidiska avståndet. I THAID-programmet används det absoluta värdet.

Vid thetakriteriet sker en delning om en minsta förbättrad prediktion uppnås. Naturligtvis kan flera prediktorer åstadkomma denna minimala ökning, men då väljs den prediktor till delningsvariabel som medför störst förbättrad prediktion. Matematiskt kan detta beskrivas som att man vill maximera skillnaden ($\Phi_{y/x} - \Phi_y$). Φ_y är den prediktion som kan göras innan gruppen är delad, dvs prediktionen är sannolikheten eller relativa frekvensen för typvärdet.

$\Phi_{y/x}$ är den förbättrade prediktion som blir möjlig när gruppen

är delad på en viss prediktor X, dvs prediktionen är lika med summan av relativa frekvenserna för typvärdena i varje klass hos x-variabeln.

Formlerna för $\Phi_{y/x}$ - Φ_y är:

Φ_y = sannolikheten eller relativa frekvensen för den oberoende variabelns typvärde

$$\Phi_{y/x} = \frac{1}{N} \sum_{C=1}^C M_i$$

N = samplets storlek

C = antal klasser för x-variabeln

M_i = relativa frekvensen för typvärdet hos x-variabelns i:te klass.

Ett exempel visar beräkningen av Φ_y och $\Phi_{y/x}$

y \ x	1	2	3	Σ
1	100	190	40	330
2	80	10	150	240
Σ	180	200	190	570

$$\Phi_y = \frac{330}{570} = 0,58$$

$$\Phi_{y/x} = \frac{100 + 190 + 150}{570} = 0,77$$

I detta exempel ökade prediktionen från 58 procent till 77 procent när delningen gjordes med just denna X-variabel.

Valet av kriterium (Φ eller Δ) bestäms av undersökarens syfte och till viss del av fördelningen i den oberoende variabeln. Om önskemålet är att predicera värdet för en enskild individ är theta mest tillämpligt, medan delta är avsett att ge grupper vars fördelningar skiljer sig maximalt. I deskriptiva studier är syftet inte att göra uttalanden om enskilda personer varför deltakriteriet bör användas. När thetakriteriet används ställs större krav på den beroende variabelns fördelning. Är denna extremt sned (kvoten mellan den högsta och näst högsta frekvensen överstiger 2:1) fungerar inte theta utan delta skall användas. I de fall intresset är att erhålla en enkel indelning

av data i undergruppen med stort förklaringsvärde, utan att söka en förfinad teori om de underliggande orsakerna, kan en THAID-analys i sig vara tillräcklig. En av de stora fördelarna med metoden är lättheten att förstå innebörden av resultaten.

Metoden kan ses som en förenkling av AID 3 där theta/delta ersätter kriteriet förklarad variation. Vid dikotoma beroende variabler är båda metoderna tillämpliga. AID 3 kan dock vara att föredra med tanke på de mer detaljerade utskriftsmöjligheterna. Beroende på de olika arbetssätten fås i allmänhet olika trädstrukturer.

Metodens stora fördel är att den kan hantera beroende variabler på nominalskalenivå. Vad gäller metodens stabilitet är denna svår att uttala sig om, då metoden är ny. Det kan dock hållas för troligt att de problem som gäller vid AID-analys även gör sig gällande här. De utskrifter som fås ger visserligen en lättfattlig bild av slutprodukten men är alltför summarisk vad beträffar delningsförloppet.

Multivariate nominal analysis (MNA)

Framställningen bygger på Andrews & Messengers (1973) redogörelse för MNA.

MNA bygger på MCA och förutsätter sålunda en additiv modell. I själva verket är MNA en serie parallella MCA-bearbetningar. I stället för att analysera en beroende variabel på intervallskalenivå (som vid MCA), bryts den oberoende variabeln - som är på nominalskalenivå - ner i dummyvariabler, en för varje kategori. Var och en av dessa ingår sedan som oberoende variabel i en MCA-analys. Härigenom får man en uppfattning om hur väl prediktorerna förklarar varje kategori i den beroende variabeln. Programmet är därför lämpligt inte bara ur prediktions-syfte utan också när det gäller att göra t ex begreppsanalyser.

Förutom multipel korrelation för de enskilda kategorierna ges också ett generaliserat värde som är en sammanvägning av de förra, och anger hur stor del av den oberoende variabeln som totalt förklaras. För var och en av prediktorerna ges en detaljerad utskrift. Ett exempel på vilken information som erhålls kommer att ges.

Programmet tillåter analys av ett förhållandevis stort antal prediktorer, upp till 50, med dataset på 300 - 6 000 observationer.

MNA är inriktat på relationers storlek snarare än statistisk signifikans.

It is the authors' experience that with data sets in the size range for which MNA is intended, almost any relationship large enough to be important is likely to be statistically significant

(Andrews & Messenger 1973, s 37)

Genom sitt sätt att arbeta är programmet känsligt för höga interkorrelationer mellan prediktorvariablerna. Den stora fördelen med MNA i förhållande till THAID är den omfattande utskriften vilken är lätt att tolka. Nackdelen är främst antagandet om additivitet.

Metoderna lämpar sig väl att tillämpas på motsvarande sätt som AID 3 och MCA. THAID skulle då användas för att upptäcka samspel vilka sedan kan byggas in i MNA-analysen. På grund av att MNA fortfarande är tämligen oprövat bör resultat från sådana beräkningar tolkas med försiktighet. I det följande ges ett exempel, hämtat från analysen av rekryteringshinder, s 162, som beskriver vilken utskrift som kan erhållas från MNA. Den beorende variabeln består här av tre kategorier, deltagit i vuxenutbildning, önskat delta men inte deltagit samt har inte önskat delta och heller inte deltagit. I exemplet som följer visas bara utskriften för en av de oberoende variablerna. Den som är intresserad av övriga fem hänvisas till bilaga 8. Utskriften består av tre avsnitt här benämnda A, B och C.

A Övergripande resultat

	1 Deltagit i VUX	2 Önskat delta men inte del- tagit	3 Inte önskat delta och heller inte deltagit
Antal i del- grupper	580	381	443
Procent i del- grupper	40	26	34
R^2	.16	.05	.13
$\bar{R}^2 =$.13		
$\Phi =$.54		

Utgångspunkten är fördelningen i den beroende variabeln. Som synes var det 40 procent som deltagit, 26 procent som önskat delta men inte deltagit och 34 procent som inte önskat delta och heller inte deltagit. Av avsnitt A i utskriften framgår hur väl de oberoende variablerna tagna tillsammans förklarar den beroende. I exemplet ovan förklarade de förra totalt 13 procent av den senare. Ytterligare kunskap kan erhållas genom att granska de kvadrerade multipelkorrelationerna för respektive kategori i den beroende variabeln. Det högsta R^2 -värdet återfinns vid kategorin "deltagit" .16 och det lägsta vid "önskat deltaga men inte deltagit" .05. Detta innebär att prediktorerna bättre förklarade den förra än den senare kategorin. Av avsnitt A framgår också att det multivariata Φ var .54. Detta innebär att 54 procent av alla fall kunde klassas i rätt kategori efter att hänsyn tagits till de beroende variablerna. Genom att jämföra .54 med typvärdet som var .40 framgår att informationen från de oberoende variablerna ökat säkerheten i prediktionen med 14 procent.

B Klassifikationsmatris. Procentuell fördelning.

Aktuella	Predicerade		
	1	2	3
1 Deltagit i VUX	74	8	19
2 Önskat delta men inte deltagit	42	22	37
3 Inte önskat delta och heller inte deltagit	32	11	57

Programmet ger också en klassifikationsmatris, se ovan. Här ställs det faktiska värdet mot det av MNA, utifrån de oberoende variablerna predicerade värdet. Som framgår har 74 procent av dem som deltagit blivit rätt placerade mot bara 22 procent av dem som önskat delta men inte deltagit.

C Utskrift för enskild prediktor.

		1 Deltagit i VUX N=580	2 Intresserade ej deltagit N=381	3 Ej intresse- rade ej del- tagit N=443
<u>Information</u>				
R^2	information	= .03		
Φ	"	= .45		
	Eta ²	.06	.04	.00
	Beta ²	.03	.03	.00
Stort hinder	procent	16	46	38
N=185	justerad procent	19	45	36
	koefficient	-21	19	2
Visst hinder	procent	33	30	37
N=435	justerad procent	37	29	34
	koefficient	- 3	3	0
Inget hinder	procent	50	20	31
N=834	justerad procent	46	21	33
	koefficient	6	- 5	- 1

För varje prediktor som ingår i MNA-analysen erhöles utskrift motsvarande den i exemplet ovan. Det generella R^2 (\bar{R}^2) och Φ ger två alternativa mått på variabelns samband med kriteriet. I föreliggande fall i "information" var dessa .03 och .45. Som tidigare fås värden för varje kategori i den beroende variabeln. Sålunda framgår att information helt saknade samband med kategorin "inte önskat delta och heller inte deltagit". Eta avser samband med kriteriet utan hänsyn till övriga variabler medan beta ger variabelns direkta samband då inflytandet från övriga variabler "skalats bort". Det finns ännu inte något generellt beta-värde utan att dessa är specifika för varje kategori. Detta innebär att för att få reda på hur mycket av variationen som förklaras av varje oberoende variabel krävs upprepade analyser där en av variablerna hela tiden utesluts. Förutom den beskrivna summastatistiken ges en detaljerad utskrift för varje kategori i den oberoende variabeln. I det givna exemplet hade denna tre kategorier, stort hinder, visst hinder och inget hinder. Ser man på dem som upplevde stort hinder, framgår att 16 procent hade deltagit, 46 procent hade önskat men inte deltagit medan 38 procent inte hade önskat delta och heller inte deltagit. Dessa värden kan jämföras med dem för personer som upplevde visst eller inget hinder. Under raden justerad procent visas hur många som skulle tillhöra respektive kategori om hänsyn togs till övriga oberoende variabler. I de fall det blir en stor skillnad mellan "procent" och "justerad procent" innebär detta att variabeln har högt samband med någon av de övriga variablerna. Den justerade procenten ställs mot hur stor andel som tillhör kategorin totalt och utifrån skillnaden beräknas en koefficient. Den justerade procenten för kategorin "deltagit" bland dem som upplevde stort hinder var 19. Detta är 21 procent färre än för kategorin totalt (40 - 19). Koefficienten i detta fall blir sålunda -21. Intressant att observera är stora skillnader mellan "procent" och "justerad procent" samt höga koefficienter.

1:4 Val av multivariat analysmetod

I princip är det tänkbart att använda var och en av de diskuterade metoderna vid beräkningarna i kapitel 8 och 10. Jag vill dock avskryva multipel stegvis regressionsanalys på grund av de stränga kraven på data. Som framgått av framställningen finns det metoder där mindre långtgående antaganden behöver göras om data.

Vad avser valet mellan å ena sidan AID 3 och MCA och å den andra THAID och MNA är enligt uppgifter i programmanualen (OSIRIS 3) de förra att föredra vid en dikotomiserad oberoende variabel, som är fallet i kapitel 10. Valet står där sålunda mellan AID 3 och MCA eller en kombination av de två. Syftet med det senare skulle vara att genom AID 3 upptäcka samspel som sedan skulle byggas in i MCA-analysen. Andrews m fl (1973) föreslår i sin presentation av MCA-programmet att man för att komma till rätta med samspelseffekter bör dela upp sitt material i olika undergrupper och göra separata analyser för dessa. Det är i detta sammanhang vanligt att man gör denna uppdelning efter faktorer som kön, ålder och socialgrupp då dessa kan ge upphov till samspelseffekter i oselegerade-material. Att lägga märke till är emellertid, att undersökningsgruppen är homogen i de nämnda avseendena. I många aspekter är gruppen mer homogen än vad som är vanligt ens när man vid multivariata bearbetningar gjort en uppdelning på undergrupper. Sålunda kan man anta att samspelseffekter inte påtagligt skall påverka bearbetningarna och en additiv modell är tillämpbar, varför tanken på en kombination eller att separat använda AID 3 faller. De multivariata bearbetningarna vid jämförelserna mellan deltagare och icke deltagare i vuxenutbildning i kapitel 10, kommer att göras medelst MCA-analyser.

I kapitel 8 där studiehinder behandlades var den beroende variabeln på nominalskalenivå och innehöll mer än två klasser, varför AID 3 och MCA inte var tillämpliga. I stället måste de multivariata beräkningarna ske medelst THAID eller

MNA. Av dessa är den senare genom sin fylligare och mer lätt-tolkade utskrift att föredra.

En annan fråga i samband med MCA-analyserna i kapitel 10 gäller hur de olika variabelblocken i undersökningsmodellen skall behandlas vid analysen.

Som tidigare nämnts kan denna studie betraktas som kvasilongitudinell. I detta ligger bl a att det finns viss kunskap, om än inte fullständig, rörande tidsrelationer mellan olika variabler. Att ta ställning till blir om man skall tillgodogöra sig denna information vid bearbetningarna och låta tidsrelationen styra ordningen mellan variablerna. En möjlighet är att ställa upp kausala system där senare variabler kan tänkas vara påverkade av de tidigare men där det omvända inte kan gälla. Sådana system formuleras som sk path-modeller (se t ex Duncan 1966). Vid pathanalyser bestäms inte enbart olika variablers direkta samband med kriteriet, utan även relationerna mellan variablerna i kedjan beräknas.

En som jag ser det nödvändig förutsättning för att bygga modeller enligt path-systemet är, förutom att villkoren rörande tidsrelationerna måste vara uppfyllda, att man har några få variabler, eller block av variabler, som huvudsakligen kan tänkas förklara den beroende variabeln. Om detta inte är fallet, blir modellen alltför komplicerad. Vad beträffar föreliggande undersökning rör det sig om en selegerad grupp där det på förhand saknas tillräcklig kunskap för att välja ut några få variabler och där man vidare inte heller kan förvänta sig att finna några sådana med speciellt hög förklaringsförmåga. Härtill kommer att tidsrelationen mellan flera av de ingående variablerna är oklar. På grund av detta anser jag det mindre lämpligt att försöka bygga upp någon path-modell. En ytterligare svårighet, om man skulle vilja göra detta med befintliga data hänger samman med tillgången på lämpligt beräkningsprogram. Vid multipel regression, vilken i allmänhet ligger till underlag för path-modeller, finns pro-

gram t ex SPSS (Nie, Bent & Hull 1970) som är framtagna bl a med tanke på att göra de nödvändiga beräkningarna vid path-analyser. Vid MCA däremot saknas för närvarande sådana program.

I stället för att bygga en fullständig modell med path-analys kommer variablerna enbart att ordnas i kronologiska block och gå in i analysen efter denna ordning.

KONFIDENTIELL

"Frågeformulär -70"

Kontrollera att ditt folkbokföringsnummer är riktigt! Om inte rätta det.

Folkbokföringsnummer År:..... Mån:..... Dag:..... Nr:.....

Numret behövs som kontroll på att vi fått in formuläret från dig och slipper besvara dig i onödan.

ANVISNING FÖR BESVARANDET

Du skall svara med endast ett kryss (X) om annat ej anges eller genom att skriva på den prickade linjen. De nummer som står framför svaren skall vara till hjälp vid bearbetningen. Du behöver alltså inte bry dig om dem. Vill du göra kommentarer till frågorna kan du göra det på formulärets baksida. När formuläret är ifyllt sändes det tillbaka i det medsända svarskuvertet.

OBS att du inte behöver frankera brevet.

För eventuella frågor vänd dig till Kjell Rubenson 031/40 62 45.

1. Civilstånd:

- 1 Gift eller varaktigt sammanboende
2 Förut gift
3 Förlovad
4 Ogift

2. Antal barn: Jag har barn

3. Vilken sysselsättning har du för närvarande? Du kan sätta flera kryss t. ex. om du gör värnplikten men annars har heltidsarbete markerar du både 1 och 6.

1 Jag är anställd på heltid	6 Jag gör värnpliktstjänstgöring
2 Jag är anställd på deltid	7 Jag saknar arbete på grund av sjukdom
3 Jag är egen företagare	8 Jag saknar arbete på grund av permittering
4 Jag är lärling/praktikant	9 Jag saknar arbete på grund av annan orsak
5 Jag studerar till:
.....
.....	

4. Besvaras bara av dem som är gifta eller varaktigt sammanboende.

Min fru:

- 1 Arbetar på heltid
2 Arbetar på halvtid
3 Sköter hemmet på heltid
4 Studerar på hel- eller halvtid

5. Vad har du för yrke eller sysselsättning för närvarande? Ange med yrkesbenämning eller en egen beskrivning. Ifylles bara om du har arbete.

--	-------

6. Har du extraknäck vid sidan om det ordinarie arbetet?

1 Ja
2 Nej

7. Hur många kvällar i veckan brukar du arbeta? Gäller både ordinarie arbete och extraknäck.

Jag brukar arbeta kvällar i veckan.

8. Hur lång anser du lärotiden i ditt arbete är för en nybörjare direkt efter folkskolan eller enhetsskolan?

1 Mer än 4 år
2 Mellan 2 och 4 år
3 Mellan 6 månader och 2 år
4 2 månader eller mindre

9. Hur trivs du i det stora hela med ditt nuvarande arbete?

1 Bra
2 Ganska bra
3 Varken bra eller dåligt
4 Ganska dåligt
5 Dåligt

10. Här nedan följer en del frågor om ditt arbete och din arbetsplats. Besvara frågorna genom att sätta ett kryss för det svar som passar bäst.

	Ja	Nej	Vet inte
Är du nöjd med din lön?	☐	☐	☐
Är dina arbetskamrater trevliga?	☐	☐	☐
Är du nöjd med din arbetstid?	☐	☐	☐
Är arbetslokalerna trevliga?	☐	☐	☐
Är skyddsanordningarna bra?	☐	☐	☐
Är ditt arbete intressant?	☐	☐	☐
Får du vara med och bestämma hur dina arbetsupp- gifter skall utföras?	☐	☐	☐

11. Hur många anställningar har du haft sedan du slutade skolan?

Jag har haft anställningar sedan jag slutade skolan.

12. Har du någonsin blivit permitterad?

1 Ja

2 Nej

Om Ja hur många gånger

13. Har du varit arbetslös?

1 Ja

2 Nej

Om Ja hur länge har du sammanlagt varit arbetslös?

1 Mindre än 2 veckor

2 2 till 4 veckor

3 1 till 2 månader

4 2 till 4 månader

5 4 till 6 månader

6 Mer än 6 månader

14. Finns det risk att du kan bli permitterad från ditt nuvarande arbete?

1 Stor risk

2 Viss risk

3 Ingen risk

4 Vet ej

15. Hur är dina framtida yrkesplaner? Du, som tänkt byta yrke och du, som saknar arbete skall ange dina yrkesplaner på den streckade linjen.

1 Tänker byta yrke till (Tänker skaffa mig följande yrke)

2 Tänker inte byta yrke

3 Vet inte

16. Tidigare utbildning. Om du genomgått eller genomgår viss utbildning sätt kryss på motsvarande linje. Du kan sätta flera kryss. Läs först igenom alla alternativ innan du svarar!

1 Folkskola i 6 eller 7 år

2 Folkskola i 8 år

3 Enhetskola 9y

4 Enhetskola 9g, 9a

5 Grundskola

6 Folkhögskola

7 Realskola

8 Fackskola

9 Gymnasium

10 Annan allmän skola ange vilken:

11 Kortare kurser t. ex ABF kurser, ange vilka kurser och dess längd

1 Lärlingsutbildning, ange vilken, och lärlingstiden:

2 Yrkeskola för handel eller kontor ett år eller längre.

3 Yrkeskola för industri och hantverk ett år eller längre.

4 Inbyggd verkstadsskola ett år eller längre.

5 Skogs- eller lantbruksskola ett år eller längre.

6 Kortare yrkeskurs, ange vilken och kursens längd:

7 Omskolningskurs, ange vilken och utbildningens längd:

8 Annan utbildning:

17. Deltar du just nu i någon utbildning eller kurs?

1 Ja

2 Nej

Om Ja ange vilken utbildning eller kurs och hur lång tid den tar.

.....

18. Hur trivdes du med studierna i folkskolan eller enhetsskolan?

1 Bra

2 Ganska bra

3 Varken bra eller dåligt

4 Ganska dåligt

5 Dåligt

19. Skulle du vilja genomgå någon utbildning eller kurs?

1 Ja

2 Nej

3 Vet inte

} I så fall besvara hämst fråga 29 sid 6

20. Besvaras bara av dem som svarat Ja på fråga 19. De övriga hoppar till fråga 29.

Hur intresserad är du av att genomgå nedanstående typer av utbildning? Markera ditt intresse genom att sätta ett kryss för varje alternativ, alltså ett kryss för alternativ A, ett för B och så vidare.

	Mycket	Något	Inte alls
A. Ytterligare utbildning inom mitt eget yrke.	☐	☐	☐
B. Yrkesutbildning för att lära mig ett nytt yrke.	☐	☐	☐
C. Lära något skolämne.	☐	☐	☐
D. Ta fullständig grundskolekompetens.	☐	☐	☐
E. Ta fullständig examen med teknisk inriktning.	☐	☐	☐
F. Ta fullständig examen med ekonomisk inriktning.	☐	☐	☐
G. Ta fullständig examen med allmän inriktning.	☐	☐	☐
H. Någon hobbykurs eller annan kortare kurs.	☐	☐	☐
Någon annan utbildning ange vilken:			
I.	☐	☐	☐
.....	☐	☐	☐

21. Besvaras bara av dem som svarat Ja på fråga 19.

När beräknar du börja med utbildningen?

1 Genast

2 Inom ett år

3 Inom två år

4 Vet ej

22. Besvaras bara av dem som svarat Ja på fråga 19.

Finns det möjlighet till den utbildning, som du är intresserad av, på hemorten?

1 Ja

2 Nej

3 Tänker läsa per korrespondens

4 Tänker följa radio- eller TV kurs

5 Vet ej

23. **Besvaras bara av dem som svarat Ja på fråga 19.**

Hur har du tänkt bedriva utbildningen?

- 1 På heltid
- 2 På deltid
- 3 Kvällsutbildning
- 4 Vet ej

24. **Besvaras bara av dem som svarat Ja på fråga 19.**

Hur lång tid vill du lägga ner på utbildning?

- 1 Högst 6 månader
- 2 1 år
- 3 2 år
- 4 3 år
- 5 Mer än 3 år
- 6 Vet ej

25. **Besvaras bara av dem som svarat Ja på fråga 19.**

Hur många timmar per vecka vill du lägga ner på utbildning hemma och på kurs?

- 1 Högst 2 timmar
- 2 3 till 5 timmar
- 3 6 till 10 timmar
- 4 Mer än 10 timmar
- 5 Vet ej

26. **Besvaras bara av dem som svarat Ja på fråga 19.**

Hur mycket pengar per månad är du villig att satsa på utbildning?

Gäller kurskostnader, litteratur m. m.

- 1 Högst 50 kronor
- 2 51 till 100 kronor
- 3 Mer än 100 kronor
- 4 Vet ej

27. **Besvaras bara av dem som svarat Ja på fråga 19.**

Av vilka anledningar är du intresserad av att genomgå ytterligare utbildning? Markera med ett kryss för varje alternativ hur det påverkat ditt intresse för utbildning, alltså ett kryss för alternativ A, ett för B och så vidare.

Har påverkat mitt intresse.

	Mycket	Något	Inte alls
A. Få ett arbete som bättre passar min förmåga.	☐	☐	☐
B. Få ett mera självständigt arbete.	☐	☐	☐
C. Få ett arbete, som ger högre inkomst.	☐	☐	☐
D. Få ett arbete med tryggare anställningsförhållanden.	☐	☐	☐
E. För att bättre kunna klara av mitt nuvarande arbete.	☐	☐	☐
F. För att få kontakt med fler människor.	☐	☐	☐
G. För att bli mer allmänbildad.	☐	☐	☐
H. För att ha en trevlig hobby.	☐	☐	☐
Andra alternativ, ange vilket/vilka:	☐	☐	☐
I.	☐	☐	☐
J.	☐	☐	☐

Besvaras bara av dem som svarat Ja på fråga 19.

Vilka har påverkat ditt intresse för ytterligare utbildning? Sätt ett kryss för varje alternativ, alltså ett för alternativ A, ett för B och så vidare.

		Har påverkat mitt intresse				
		Mycket	Något	Inte alls		
A.	Föräldrar	☐	☐	☐	Har inga	☐
B.	Syskon	☐	☐	☐	Har inga	☐
C.	Fru eller fästmö	☐	☐	☐	Har ingen	☐
D.	Vänner	☐	☐	☐		
E.	Arbetskamrater	☐	☐	☐	Har inga	☐
F.	Arbetsgivare eller förman	☐	☐	☐	Har ingen	☐
G.	Yrkesvägledare eller arbetsförmedling	☐	☐	☐		
H.	Tidningsannons	☐	☐	☐		
	Någon annan, ange vilken/vilka:	☐	☐	☐		
I.	☐	☐	☐		
J.	☐	☐	☐		

Besvaras bara av dem som svarat Nej eller Vet ej på fråga 19.

Av vilka anledningar är du inte intresserad av ytterligare utbildning? Markera med ett kryss för varje alternativ hur det påverkat ditt beslut, alltså ett kryss för alternativ A, ett för B och så vidare.

		Har påverkat mitt beslut.		
		Mycket	Något	Inte alls
A.	Har tillräcklig utbildning.	☐	☐	☐
B.	Passar inte ihop med arbetstiden.	☐	☐	☐
C.	Har ej tid på grund av familjen.	☐	☐	☐
D.	Finns inte möjlighet till utbildning på hemorten.	☐	☐	☐
E.	Har fått för lite information för att kunna bestämma mig.	☐	☐	☐
F.	Medför för höga kostnader.	☐	☐	☐
G.	Utbildning blir för ansträngande.	☐	☐	☐
H.	Osäker på att jag kommer att lyckas så bra.	☐	☐	☐
I.	Ej road av studier.	☐	☐	☐
	Något annat motiv, ange vilket/vilka:	☐	☐	☐
J.	☐	☐	☐
K.	☐	☐	☐

Besvaras av samtliga.

Skulle du vara intresserad av att genomgå yrkes- eller annan utbildning på hel- eller deltid om du fick en del av inkomstbortfallet (förlorad arbetsförtjänst) ersatt?

- 1 Nej, oavsett hur stor del av bortfallet jag får ersatt
- 2 Vet ej, om jag vill genomgå någon utbildning
- 3 Ja, om man får minst 1/4 av bortfallet ersatt
- 4 Ja, om man får minst 1/2 av bortfallet ersatt
- 5 Ja, om man får minst 3/4 av bortfallet ersatt
- 6 Ja, om man får hela bortfallet ersatt

Besvara hämst fråga 31

31. Besvaras bara av dem som svarat Ja på fråga 30.

Hur intresserad är du av att genomgå nedanstående typer av utbildning om du får inkomstbortfallet ersatt med den del du angav på fråga 30? Markera ditt intresse genom att sätta ett kryss för varje alternativ, alltså ett kryss för alternativ A, ett för B och så vidare.

	Mycket	Något	Inte alls
A. Ytterligare utbildning inom mitt eget yrke.	☐	☐	☐
B. Yrkesutbildning för att lära mig ett nytt yrke.	☐	☐	☐
C. Läsa något skolämne.	☐	☐	☐
D. Ta fullständig grundskolekompetens.	☐	☐	☐
E. Ta fullständig examen med ekonomisk inriktning.	☐	☐	☐
F. Ta fullständig examen med teknisk inriktning.	☐	☐	☐
G. Ta fullständig examen med allmän teoretisk inriktning.	☐	☐	☐
H. Någon annan utbildning, ange vilken:	☐	☐	☐

32. Besvaras bara av dem som svarat Ja på fråga 30.

Hur lång tid vill du lägga ner på utbildning, om du får lönebortfallet ersatt med den del du angav på fråga 30, om utbildningen sker på heltid?

- 1 Högst 6 månader
- 2 1 år
- 3 2 år
- 4 3 år
- 5 Mer än 3 år
- 6 Vet ej

33. Besvaras bara av dem som svarat Ja på fråga 30.

Hur lång tid vill du lägga ner på utbildning, om du får lönebortfallet ersatt med den del du angav på fråga 30, om utbildningen sker på deltid?

- 1 Högst 6 månader
- 2 1 år
- 3 2 år
- 4 3 år
- 5 Mer än 3 år
- 6 Vet ej

34. Besvaras bara av dem som svarat Ja på fråga 30.

Om du hade möjlighet att välja mellan heltidsstudier och halvtidsstudier + halvtidsarbete, vilket skulle du välja, om du får lönebortfallet ersatt med den del du angav på fråga 30?

- 1 Heltidsstudier
- 2 Halvtidsstudier + halvtidsarbete
- 3 Vet ej

"Frågeformulär -73"

ANVISNINGAR FÖR BESVARANDET

I anvisningarna för varje fråga framgår hur du svarar. I de flesta fall sätter du ett kryss X framför det alternativ som passar. I vissa fall svarar du genom att skriva på den prickade linjen efter frågan. Vill du skriva till något använd utrymmet bredvid frågan.

1. Hur länge har du bott på den nuvarande orten?

- 1 mindre än 1 år
2 1—5 år
3 mer än 5 år

2. Har du några barn?

- 1 Nej
2 Ja

Om ja, hur många

3. Här är en lista på olika skolutbildningar. Ange vilken eller vilka du avslutat eller går i. Du kan sätta mer än ett kryss.

- 1 Folkskola 6—7 år
2 Folkskola 8 år
3 Grund/enhetsskola
4 Yrkesskola, 1 år el. längre
5 Folkhögskola, vinterkurs
6 Gymnasium, fackskola
7 Universitet, högskola
8 Annan utbildning, vilken?
.....
.....

**4. Vilka yrken/sysselsättningar har du haft under de senaste tre åren (sedan 1970) t ex snickare, chaufför osv?
Ange vilka**

5. Har du varit arbetslös någon gång under de senaste tre åren?

- 1 Nej
2 Ja

Om Ja, hur länge har du sammanlagt varit arbetslös?

- 1 Mindre än 1 månad
2 1—3 månader
3 3—6 månader
4 Mer än 6 månader

6. Vilken sysselsättning har du för närvarande? Du kan ange flera alternativ t ex om du arbetar deltid och studerar på deltid.

- 1 Anställd på heltid
2 Anställd på deltid
3 Egen företagare, eget jordbruk
4 Studerar på heltid
5 Studerar på deltid
6 Saknar arbete på grund av sjukdom
7 Saknar arbete på grund av friställning
8 Saknar arbete av annan orsak

7. Vad har du för arbete för närvarande?

Ange med yrkesbeteckning eller egen beskrivning.

.....

8. Finns det risk att du kan bli friställd från ditt nuvarande arbete?

- 1 Stor risk
 2 Viss risk
 3 Ingen risk
 4 Vet inte

9. Hur trivs du på det hela taget med ditt nuvarande arbete?

- 1 Trivs bra
 2 Trivs ganska bra
 3 Trivs varken bra eller dåligt
 4 Trivs ganska dåligt
 5 Trivs dåligt

10. Hur är dina framtida yrkesplaner?

- 1 Tänker byta arbete. Ange vilket arbete du tänker byta till.
 2 Tänker inte byta arbete
 3 Vet inte

11. Här ser du en lista med olika typer av kurser och utbildningar. Ange vilken/vilka du deltar i nu eller har deltagit i under de senaste 3 åren.

Typ av utbildning	Antal kurser	Ämnen	Kurslängd	Typ av utbildning	Antal kurser	Ämnen	Kurslängd
Kurs el. studiecirkel anordnad av studieförbund	Kurs/kurser på yrkesskola
Kurs/kurser anordnade av arbetsgivare	Kommunal vuxenutbildning (vuxengymnasium, kvällsgymnasium)
Kurs/kurser anordnad av fackföreningen	Statens skolor för vuxna (Norrköping, Härnösand)
AMS-kurs/kurser	Annan kurs/kurser el. utbildning
Kurs/kurser i radio/TV (och haft tillgång till kursbok)	Ange arrangör

OM DU INTE DELTAR/DELTAGIT I NÅGON AV OVANSTÅENDE UTBILDNINGAR

HOPPA TILL FRÅGA 15.

16. Här är en lista på olika kurser. Är det någon eller några av dessa du skulle vara intresserad av att delta i? Sätt ett kryss i något av det tre svarsalternativen. Svara på alla frågorna.

INTRESSERAD AV:

Kurs för det egna yrket

Yrkesutbildning som leder till nytt yrke

Utbildning som leder till grundskolekompetens

Utbildning som leder till kompetens motsvarande tidigare gymnasium

Utbildning som leder till kompetens motsvarande tidigare fackskolan

Enstaka ämne på vuxengymnasium

Mycket	Något	Inte alls

Kurs inom studieförbund

Kurs anordnad av fackförening

Korrespondenskurs

Radio-TV-kurs

Årskurs på folkhögskola

Något annat, vad?

.....

Mycket	Något	Inte alls

17. Om du är intresserad av att delta i någon kurs när tänker du börja?

1 Denna termin

3 Senare

2 Nästa termin

4 Vet ej

Önskar få resultaten från 1970 års insamling

TACK FÖR DIN MEDVERKAN

BILAGA IV

BORTFALLSANALYS 1)

A Jämförelser mellan dem som svarat respektive ej svarat 1973Föräldrarnas socialgrupp. Procentuell fördelning

	Tjänstemän	Arbetare	Jordbrukare	Saknar uppg	Totalt	N
Svarat 1973	18	58	20	5	100	1 780
Ej svarat	21	60	12	8	100	284
Total unders.gr	18	58	19	5	100	2 064

$\text{Chi}^2 = 14.67^*$ (kritiskt värde = 11.34)

Regionalgrupp. Procentuell fördelning

	Storstads- kommun	Kommuner mellan 0 - 199 999	Övriga kommuner	Totalt	N
Svarat 1973	12	67	22	100	1 780
Ej svarat	19	65	16	100	284
Total under- sökingsgr	13	66	21	100	2 064

$\text{Chi}^2 = 15.49^*$ (kritiskt värde = 9.21))

Grundutbildning. Procentuell fördelning

	Folkskola 7 år	Folkskola 8 år	Enhetsskola 9 Y	Yrkesskola	Totalt	N
Svarat 1973	20	25	12	43	100	1 780
Ej svarat	16	31	17	36	100	284
Total under- sökingsgr	19	26	13	42	100	2 064

$\text{Chi}^2 = 12.54^*$ (kritiskt värde = 11.34)

1)
Samtliga signifikantestningar är utförda på 1 %-nivån
Personer som avlidit eller emigrerat ingår ej.

Skol- och hemanpassning 1961. Medelvärde ¹⁾

	Kontakt barn- föräldrar	Föräldrarnas inställning till högre studier	Ängslighet i skolsituatio- nen	Intresse för skol- arbetet	Kamrat- kontakter	N
Svarat 1973	4.25	2.39	3.50	2.73	3.14	1 751
Ej svarat	4.25	2.29	3.40	2.61	3.09	277
Total under- sökningssgr	4.25	2.37	3.49	2.71	3.13	2 028
t	0.00	1.32	1.30	1.57	0.71	

Skolprestation 1961. Medelvärde ¹⁾

	Summa skolbetyg	Summa standard- provspoäng	N
Svarat 1973	10.9	115.0	1 577
Ej svarat	10.6	112.8	250
Total under- sökningssgr	10.8	114.7	1 827
t	2.00	1.72	

Begåvningsstest 1961 och 1966. Medelvärde ¹⁾

	Begåvnning 1961 summa testpoäng	Begåvnning 1966 summa testpoäng	N
Svarat 1973	56.0	4.39	1 780
Ej svarat	54.3	4.16	284
Total under- sökningssgr	55.8	4.35	2 064
t	0.18	2.64*	

¹⁾ Kritiskt värde är genomgående 2.58

Deklarerad inkomst. Medelvärde

	Inkomst 1971 i tusentals kronor	N
Svarat 1973	22.2	1 780
Ej svarat 1973	21.1	284
Total undersökningsgr	22.1	2 064
t = 1.94	(kritiskt värde = 2.58)	

B Jämförelser mellan dem som svarat 1970 och 1973 och övriga

Föräldrarnas socialgrupp. Procentuell fördelning

	Tjänstemän	Arbetare	Jordbrukare	Saknar uppg	Totalt	N
Svarat 1970 och 1973	18	57	20	5	100	1 493
övriga	19	60	15	7	100	571
Total undersökningsgr	18	58	19	5	100	2 064
Chi ² = 7.38	(kritiskt värde = 11.34)					

Regionalgrupp. Procentuell fördelning

	Storstads- kommun	Kommuner mellan 0 - 199 999	Övriga kommuner	Total	N
Svarat 1970 och 1973	12	67	22	100	1 493
övriga	16	67	18	100	571
Total undersökningsgr	13	67	21	100	2 064
Chi ² = 8.00	(kritiskt värde = 9.21)				

Grundutbildning. Procentuell fördelning

	Folkskola 7 år	Folkskola 8 år	Enhetsskola 9 Y	Yrkesskola	Totalt	N
Svarat 1970 och 1973	20	25	12	44	100	1 493
övriga	18	29	15	38	100	571
Totalt under- sökingsgr	19	26	13	42	100	2 064
Chi ² = 9.31	(kritiskt värde = 11.34)					

Skol- och hemanpassning 1961. Medelvärde¹⁾

	Kontakt barn- föräldrar	Föräldrarnas inställning till högre studier	Ängslighet i skolsituatio- nen	Intresse för skol- arbetet	Kamrat- kontakter	N
Svarat 1970 och 1973	4.24	2.41	3.51	2.71	3.12	1 470
övriga	4.29	2.28	3.44	2.72	3.15	558
Totalt under- sökingsgr	4.25	2.37	3.49	2.71	3.13	2 028
t	0.66	2.31	1.14	0.16	0.57	

Skolprestation 1961. Medelvärde¹⁾

	Summa skolbetyg	Summa standard- provspoäng	N
Svarat 1970 och 1973	10.9	115.5	1 322
övriga	10.7	112.7	505
Totalt under- sökingsgr	10.8	114.7	1 827
t	2.62*	2.88*	

Begåvning. Medelvärde¹⁾

	Begåvning 1961 summa testpoäng	Begåvning 1966 summa testpoäng	N
Svarat 1970 och 1973	56.4	4.43	1 493
övriga	54.8	4.15	571
Totalt under- sökingsgr	55.8	4.35	2 064
t	2.24	4.11*	

1) Kritiskt värde är genomgående 2.58

Deklarerad inkomst. Medelvärde

	Inkomst 1971 i tusentals kronor	N
Svarat 1970 och 1973	22.4	1 493
Övriga	21.2	571
Totala undersök- ningsgruppen	22.1	2 064
t = 2.54	(kritiskt värde = 2.58)	

BILAGA V

YRKESOMRADE

Yrkesområde	Fördelning 1970 N = 1487 Procent	Fördelning 1973 N=1620 Procent	Deltagande i vuxenutbildn med avseende på område 1970 Procent deltagit
1. Ospecificerade tekniker	1	2	(81)
2. Konstnärligt och litterärt	1	1	(47)
3. Grafiskt + glas och keramik	2	2	(34)
4. Naturvetenskapligt	0	0	.
5. Processarbete, massa, papper	0	1	.
6. Sjukhusvård, vårdyrken	1	1	(71)
7. Lärare, socialt och juridiskt	1	1	.
8. Kameralt och kontorsteknik	3	3	68
9. Handel	4	3	40
10. Jord, skog, djur, fiske	6	7	45
11. Gruv och sten	0	1	.
12. Transport	10	10	22
13. Textil, gummi, sko och annan "lätt" industri	2	2	16
14. Metall och verkstadsindustri	28	28	37
15. Finmekaniskt	1	1	.
16. Elektro, tele och radio	9	9	54
17. Träindustri	6	5	17
18. Byggnads- och anläggningsarbete	13	12	36
19. Livsmedel	2	2	48
20. Lagerarbete + diversearbete	3	4	26
21. Vakt-, skyddstjänst och militära yrken	2	3	(61)
22. Sjöfart	0	0	.
23. Service	1	1	(31)
24. Post- och telekommunikation	1	1	(36)
25. Ospecificerat fabriksarbete	1	1	(29)
Totalt	100	100	

BILAGA VI

Jämförelse mellan deltagare och icke deltagare

Tabell VI:1 Deltagande med avseende på faderns
Utbildning

Faderns utbildning	T	S	A	F	Y	K	AMS	n
Folkskola	37	6	12	6	5	6	5	1 686
Högre än folkskola	58	13	11	2	10	16	8	62
Chi ²	10,4*	3,34	0,00	0,03	1,81	8,66*	0,89	

Kritiskt värde = 6,64

Tabell VI:2 Deltagande med avseende på socialgrupp:
Procent deltagit

Socialgrupp	T	S	A	F	Y	K	AMS	n
Saknar uppg	38	2	11	4	2	6	3	90
Arb	35	5	11	7	4	6	3	1041
Tjänst	41	12	11	4	7	5	3	356
Jordbruk	43	6	15	4	7	10	2	325
Chi ²	9,91	21,9*	3,67	6,66	9,21	7,61	0,51	

Kritiskt värde = 11,34

T = deltagande totalt
S = studieförbund
A = arbetsgivare
F = fackförening

Y = yrkesutbildning
K = komm VUX
AMS = arbetsmarknadsutbildning

Tabell VI:3

Deltagande med avseende på kontakt barn - föräldrar. Medelvärde

Kontakt barn - föräldrar	\bar{x}	T n	\bar{x}	S n	\bar{x}	A n	\bar{x}	F n	\bar{x}	Y n	\bar{x}	K n	\bar{x}	AMS n
Deltagit	4.33	670	4.18	111	4.44	192	4.45	101	4.22	86	4.48	114	4.24	87
Ej deltagit	4.21	1116	4.26	1675	4.23	1408	4.24	1685	4.25	1700	4.24	1672	4.25	1699
t	1.43		0.47		1.74		1.19		0.18		1.51		0.06	

Tabell VI:4

Deltagande med avseende på föräldrarnas inställning till studier. Medelvärde

Inställning till studier	\bar{x}	T n	\bar{x}	S n	\bar{x}	A n	\bar{x}	F n	\bar{x}	Y n	\bar{x}	K n	\bar{x}	AMS n
Deltagit	2.57	670	2.73	111	2.52	192	2.59	101	2.70	86	2.62	114	2.41	87
Ej deltagit	2.27	1115	2.36	1674	2.36	1407	2.37	1684	2.37	1699	2.37	1671	2.38	1698
t	5.23*		3.25*		1.89		1.88		2.57		2.28		0.26	

Kritiskt värde är genomgående 2.58 för t

Tabell VI:5 Deltagande med avseende på begåvning vid 13 års ålder. Medelvärde 1)

	1961	T	S	A	F	Y	K	AMS
Summa begåvning	Delt.	58.3	59.2	59.0	56.7	56.5	63.0	52.3
	Ej delt.	54.5	55.7	55.5	55.9	55.9	55.5	56.1
	t	5.26*	2.41	3.30*	.17	.35	5.28*	2.57
Motsatser	Delt.	20.1	21.1	20.0	19.8	19.2	21.2	18.2
	Ej delt.	19.0	19.3	19.3	19.4	19.4	19.3	19.5
	t	4.01*	3.35*	1.80	.81	.40	3.65*	2.13
Plåtvikning	Delt.	20.8	20.1	21.4	19.8	20.2	23.1	19.0
	Ej delt.	19.5	19.9	19.8	20.0	19.9	19.7	20.0
	t	3.79*	.27	3.17*	.23	.44	4.92*	1.33
Talsrier	Delt.	17.4	18.0	17.6	17.1	17.0	18.7	15.1
	Ej delt.	16.1	16.5	16.5	16.6	16.6	16.5	16.7
	t	3.95*	2.21	2.34	.78	.61	3.34*	2.03

1) Beträffande n se tabell VI:18

Tabell VI:6 Deltagande med avseende på begåvning
vid 18 års ålder. Medelvärde 1)

		T	S	A	F	Y	K	AMS
Summa begåvning	Delt.	4.64	4.59	4.78	4.46	4.42	5.06	4.18
	Ej delt.	4.22	4.37	4.32	4.37	4.38	4.33	4.39
	t	6.30*	1.65	4.60*	.61	.30	5.44*	1.35
Test A	Delt.	25.7	26.1	26.0	25.6	25.1	26.9	23.8
	Ej delt.	24.3	24.7	24.7	24.8	24.8	24.7	24.9
	t	6.10*	3.12*	4.25*	1.66	.54	5.02*	2.27
Test B	Delt.	20.5	20.5	21.0	20.0	20.0	21.1	19.3
	Ej delt.	19.2	19.7	19.5	19.8	19.7	19.6	19.7
	t	5.35*	1.67	4.14*	.50	.63	3.10*	.76
Test C	Delt.	11.4	11.0	11.8	11.0	10.6	12.4	10.6
	Ej delt.	10.8	11.1	10.9	11.0	11.0	10.9	11.0
	t	3.04*	.11	3.04*	.00	.87	3.61*	.86
Test D	Delt.	31.6	32.0	32.0	30.9	30.9	33.4	29.1
	Ej delt.	30.1	30.5	30.4	30.6	30.6	30.4	30.7
	t	4.45*	2.13	3.12*	.37	.31	4.27*	1.94

1) Beträffande n se tabell VI:18

Tabell VI:7 Deltagande med avseende på utbildningsnivån 1970.
Procent deltagit.

	T	S	A	F	Y	K	AMS	n
Teoret utb	65	11	3	3	9	18	2	129
Yrkesskola	42	7	13	8	6	9	5	668
Enhetskola 9y	34	6	12	2	3	6	8	137
Folkskola 8 år	32	6	11	6	3	2	6	308
Folkskola 7 år	28	7	13	7	3	2	4	262
Chi ²	62,5*	4,24	5,44	16,7*	10,5	51,3*	6,27	

Kritiskt värde = 13,28

Tabell VI:8

Deltagande med avseende på betyg i årskurs 6. Medelvärde

Betyg på årskurs 6	T		S		A		F		Y		K		AMS	
	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n
Deltagit	11.1	612	11.4	105	11.1	192	11.2	90	11.1	82	11.4	104	10.5	76
Ej deltagit	10.7	988	10.8	1495	10.8	1408	10.9	1510	10.9	518	10.8	1496	10.9	1524
t	4.69*		3.12*		2.02		1.58		1.03		3.02*		1.79	

Tabell VI:9. Deltagande med avseende på intresse för skolarbete vid 13 års ålder.
Medelvärde

Intresse skolan 1961	T		S		A		F		Y		K		AMS	
	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n
Deltagit	2.80	670	3.11	111	2.80	192	2.80	101	2.73	86	2.68	114	2.70	87
Ej deltagit	2.68	1116	2.70	1675	2.72	1408	2.72	1685	2.73	1700	2.73	1672	2.73	1699
t	1.94		3.30*		0.96		0.62		0.00		0.56		0.19	

Tabell VI:10. Deltagande med avseende på ängslighet i skolsituationen vid 13 års ålder.

Medelvärde

Ängslighet i skolsituationen 1961	T		S		A		F		Y		K		AMS	
	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n
Deltagit	3.62	670	3.60	111	3.50	192	3.58	101	3.64	86	3.75	114	3.47	87
Ej deltagit	3.43	1116	3.49	1675	3.50	1408	3.49	1685	3.49	1700	3.48	1672	3.50	1699
t	3.16*		0.89		0.00		0.68		1.04		2.20		0.21	

Tabell VI:11. Deltagande med avseende på retrospektiv skoltrivsel.
Procent deltagit

Retrospektiv skoltrivsel	T	S	A	F	Y	K	AMS	n
Positiv	44	9	13	7	6	7	5	737
Indifferent	34	5	11	5	4	7	5	468
Negativ	36	3	14	4	5	6	5	217
Chi ²	14,79*	13,7*	0,94	3,77	2,80	0,84	0,01	

Kritiskt värde = 9,21

Tabell VI:12 Deltagande med avseende på civilstånd 1970.
Procent deltagit

Civilstånd	T	S	A	F	Y	K	AMS	n
Gift	35	5	15	7	3	5	3	292
Ogift	40	7	11	6	6	7	5	1207
Chi ²	2,44	2,44	3,01	0,43	2,81	1,81	2,21	

Kritiskt värde = 6,64

Tabell VI:13 Deltagande med avseende på antal barn 1970.
Procent deltagit

Antal barn	T	S	A	F	Y	K	AMS	n
Inget barn	39	7	12	6	5	7	5	1287
1 e1 flera barn	36	5	14	8	4	4	6	214
Chi ²	0,69	0,73	0,46	0,86	0,76	3,02	0,11	

Kritiskt värde = 6,64

Tabell VI:14. Deltagande i förhållande till regionalort 1970.
Procent deltagit

Täthetsgrad	T	S	A	F	Y	K	AMS	n
Storstad	38	5	17	4	4	8	2	308
Kommuner 10 000 - 150 000	43	5	13	7	5	9	7	611
Övriga	34	8	10	5	5	4	5	869
Chi ²	14,4*	4,71	10,6*	5,71	.92	18,7*	8,14	

Kritiskt värde = 9,21

Tabell VI:15 Deltagande med avseende på allmän arbetstrivsel 1970.
Procent deltagit

Arbetstrivsel	T	S	A	F	Y	K	AMS	n
Bra	37	7	13	6	5	6	3	1087
Indifferent	34	7	9	6	2	6	6	209
Dålig	46	11	6	10	8	7	11	72
Chi ²	3,23	2,14	5,64	1,44	6,11	0,25	12,90*	

Kritiskt värde = 9,21

Tabell VI:16. Deltagande med avseende på specifik arbetstrivsel.
Procent deltagit

		T	S	A	F	Y	K	AMS
Lön	Nöjd	32	6	10	5	4	4	4
	Missnöjd	40	7	13	7	5	7	5
Chi ²		8,40*	0,36	2,89	3,04	3,52	7,11*	0,77
Arbets- kamrater	Nöjd	37	6	13	6	5	6	4
	Missnöjd	36	14	4	7	7	7	9
Chi ²		0,04	5,23	4,01	0,04	0,79	0,19	3,33
Arbets- tider	Nöjd	35	6	12	6	4	5	4
	Missnöjd	44	10	13	9	7	8	4
Chi ²		8,74*	5,08	0,35	5,65	6,18	3,38	0,00
Arbets- lokal	Nöjd	38	8	14	5	6	6	4
	Missnöjd	38	6	11	9	4	5	5
Chi ²		0,00	2,17	2,67	4,52	0,96	0,33	0,51
Skyddsan- ordningar	Nöjd	37	7	13	6	5	7	4
	Missnöjd	38	7	11	7	5	5	5
Chi ²		0,02	0,05	1,11	0,77	0,32	3,34	1,58
Intres- sant arbete	Nöjd	38	7	14	6	5	6	3
	Missnöjd	33	6	7	7	4	6	7
Chi ²		2,58	0,38	11,9*	0,62	1,30	0,04	8,82*
Medbe- stämman- de	Nöjd	38	7	13	7	5	6	4
	Missnöjd	35	8	10	5	3	5	7
Chi ²		0,75	0,16	2,54	0,91	2,70	0,38	6,20

Tabell VI:17 Deltagande med avseende på yrkesplaner 1970.
Procent deltagit.

Yrkesplaner	T	S	A	F	Y	K	AMS	n
Byta yrke	52	8	12	6	7	13	8	335
Ej byta yrke	36	8	14	5	6	4	4	544
Osäker	34	5	11	7	4	5	4	537
Chi ²	33,2*	3,11	2,57	3,35	4,49	32,7*	8,11	

Kritiskt värde = 9,21

Tabell VI:18 Deltagande med avseende på inkomst. Medelvärde

Inkomst	T		S		A		F		Y		K		AMS	
	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n	\bar{x}	n
Deltagit	20.4	682	20.9	114	24.7	218	25.9	102	18.3	90	15.9	114	11.0	88
Ej deltagit	23.4	1132	22.3	1700	21.9	1596	22.0	1712	22.5	1724	22.7	1700	22.8	1726
t	6.86*		1.53		4.14*		4.12*		4.19*		7.62*		12.11*	

Tabell VI:9 Deltagande med avseende på yrkesnivå 1970.
Procent deltagit

Yrkesnivå	T	S	A	F	Y	K	AMS	n
Kval arb	46	7	15	8	6	10	4	696
Okval arb	31	7	9	4	4	3	5	675_
Chi ²	35,2*	0,00	11,6*	6,63	1,77	31,7*	1,67	

Kritiskt värde = 6,64

Jämförelse i relativ skolprestation enligt Lords metod
mellan deltagare och icke deltagare.

	Deltagit	Ej deltagit	
Rå data	Antal	$N' = 614$	$N'' = 990$
	Betyg 1961		
	Medelvärde	$\bar{y}' = 11.147$	$\bar{y}'' = 10.698$
	Standardavvikelse	$s_{y'} = 1.849$	$s_{y''} = 1.813$
	Kontroll, begåvning 1961		
	Medelvärde	$\bar{x}' = \bar{X}' = 58.289$	$\bar{x}'' = \bar{X}'' = 54.527$
	Standardavvikelse	$s_{x'} = s_{X'} = 14.598$	$s_{x''} = s_{X''} = 14.851$
	Korrelation	$r_{xy'} = r_{Xy'} = .5231$	$r_{xy''} = r_{Xy''} = .4919$
	Kontroll, variabelns reliabilitet i respektive sampel	$r_{xX'} = .9377$	$r_{x''X''} = .9398$
	Beräknat värde	$s_{xy} = s_x s_y r_{xy}$	$s_{xy'} = s_{Xy'} = 14.1193$
$s_{xx} = s_x s_X r_{xX}$		$s_{xX'} = 199.8253$	$s_{x''y''} = 207.2749$
(ekv 2 och 3)			$K = 217.7001$
(ekv 4 och 5)			$V = 13.5792$
(ekv 6)			$W = 204.4232$
(ekv 7)			$g = 3.3374$
(ekv 8)			$\hat{\beta}^0 = 0.0664$
(ekv 9)			$\text{var } \hat{\beta}^0 = 0$
Test, statistik U (ekv 1)			$U = .1992$
Medelfel i U (ekv 11)		$S.E.U. = \sqrt{\text{var } U} =$	$.0499$
Kvoten U till medelfelet	$U/S.E.U =$	3.9920	

Ekvationer

1. $U = (\bar{y}'' - \bar{y}') - \frac{1}{2} \hat{\beta}^0 (\bar{x}'' - \bar{x}' - \bar{x}'' - \bar{x}')$, där

\bar{y} är samplats medelvärde i den beroende variabeln,
 \bar{x} och \bar{x} är medelvärde i duplicerade (fallibla)
mätningar i den oberoende variabeln och
 $\hat{\beta}^0$ är en estimation av regressionskoefficienten
 β i population (se ekv 8).

2. $\hat{\sigma}_{xx} = (s^2_x + s^2_x)/2$

3. $k = (N' \hat{\sigma}_{x'x} + N'' \hat{\sigma}_{x''x}) / N^0$

4. $\hat{\sigma}_{xy} = (s_{xy} + s_{xy})/2$

5. $v = (N' \hat{\sigma}_{x'y} + N'' \hat{\sigma}_{x''y}) / N^0$

6. $w = (N' s'^2_{xX} + N'' s''^2_{xX}) / N^0$

7. $g = (N' s'^2_y + N'' s''^2_y) / N^0$

8. $\hat{\beta}^0 = \frac{v}{w} \left[1 - \frac{k(k-w)}{N^0 w^2} \right]$

9. $\text{Var } \hat{\beta}^0 = \frac{1}{N^0 w^2} \left[v^2 \left(\frac{k^2}{w^2} - 2 \frac{k}{w} \right) + \frac{1}{2} g (k+w) \right]$

10. $\text{Var } U = \left(\frac{1}{N'} + \frac{1}{N''} \right) \left[g - \frac{v^2}{w} + \frac{1}{2} \hat{\beta}^0{}^2 (k-w) \right]$
 $+ \frac{1}{4} (\bar{x}'' + \bar{x}' - \bar{x}'' - \bar{x}')^2 \text{Var } \hat{\beta}^0$

11. $r_{xx0} = \frac{s^2_{xx} (1 - r^2_{xxk})}{s_{x0}}$ (Guilford 1954, s 392)

r_{xxo} = reliabiliteten för den grupp där r_{xx} är okänd

r_{xxk} = reliabiliteten för den grupp där r_{xx} är känd

s_{xk}^2 = variansen i den grupp där r_{xx} är känd

s_{xo}^2 = variansen i den grupp där r_{xx} är känd.

BILAGA VIII

"Multivariate Nominal Scale Analysis" (MNA-analys)av rekryteringshinder

	1 Deltagit VUX n=580	2 Intresserade ej deltagit n=381	3 Ej intresserade ej deltagit n=443
Total procent	40	26	34
R^2	.16	.05	.13
	$\bar{R}^2 = .13$		
	$\Phi = .54$		

Möjligheter hemorten \bar{R}^2 hemorten = .02 Φ " = .45

	Eta ²	.09	.00	.09
	Beta ²	.03	.00	.03
Stort hinder procent	25	35	40	
n=186	just pr	33	34	
	koeffic	-7	8	
Visst hinder procent	29	30	41	
n=364	just pr	37	28	
	koeffic	-3	1	
Inget hinder procent	47	23	30	
n=904	just pr	42	24	
	koeffic	2	-2	
			0	

	1 Deltagit VUX n=580	2 Intresserade ej deltagit n=381	3 Ej intresserade ej deltagit n=443
<u>Trött efter arbetet</u>			
\bar{R}^2 trött efter arb	=.02		
Φ "	=.45		
	Eta ² .04	.00	.02
	Beta ² .00	.00	.00
Stort hinder procent	23	32	45
n=170 just pr	35	30	35
koeffic	-5	4	1
Visst hinder procent	32	28	40
n=534 just pr	39	26	35
koeffic	-1	0	1
Inget hinder procent	49	24	27
n=750 just pr	42	25	33
koeffic	2	-1	-1
<u>Information</u>			
\bar{R}^2 information	= .03		
Φ "	= .45		
	Eta ² .06	.04	.00
	Beta ² .03	.03	.00
Stort hinder procent	16	46	38
n=185 just pr	19	45	36
koeffic	-21	19	2
Visst hinder procent	33	30	37
n = 435 just pr	37	29	34
koeffic	-3	3	0
Inget hinder procent	50	20	31
n=834 just pr	46	21	33
koeffic	6	-5	-1

	1 Deltagit VUX n=580	2 Intresserade ej deltagit n=381	3 Ej intresserade ej deltagit n=443
<u>Arbetstider</u>			
\bar{R}^2 arbetstider =	.02		
Φ " =	.44		
Eta ²	.03	.00	.01
Beta ²	.00	.00	.00
Stort hinder procent	25	33	42
n=199 just pr	32	32	36
koeffic	-8	6	2
Visst hinder procent	31	28	41
n=269 just pr	36	26	38
koeffic	-3	0	4
Inget hinder procent	45	24	30
n=986 just pr	42	25	33
koeffic	3	-1	-1
<u>Tillräckligt ut av livet</u>			
\bar{R}^2 ut av livet =	.06		
Φ " =	.50		
Eta ²	.09	.00	.09
Beta ²	.03	.00	.03
Stort hinder procent	20	24	56
n=222 just pr	26	27	47
koeffic	-13	1	13
Visst hinder procent	29	28	43
n=524 just pr	34	27	40
koeffic	-6	0	6
Inget hinder procent	54	25	20
n=708 just pr	49	26	26
koeffic	9	-1	-8

	1 Deltagit VUX n=580	2 Intresserade ej deltagit n=381	3 Ej intresserade ej deltagit n=443
<u>Nog av skolan</u>			
R ² nog av skolan =	.07		
Ø " =	.51		
Eta ²	.07	.00	.11
Beta ²	.02	.01	.06
Stort hinder procent	17	15	68
n=168 just pr	26	13	61
koeffic	-14	-14	27
Visst hinder procent	28	28	44
n=430 just pr	35	26	39
koeffic	-5	0	5
Inget hinder procent	51	27	22
n=856 just pr	45	29	26
koeffic	5	3	-8

Klassifikationsmatris Procentuell fördelning

aktuella	Predicerade		
	1	2	3
1 Deltagit VUX	74	8	19
2 Intresserad, ej deltagit	42	22	37
3 Ej intresserad, ej deltagit	32	11	57

REFERENSER

- Abrahamsson, K. (1974). Kom igen Svensson. Lund: Studentlitteratur.
- Allardt, E. (1965). Samhällsstruktur och sociala spänningar. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Andrews, F. m fl (1973). Multiple Classification Analysis. Ann Arbor, Michigan: The University of Michigan.
- Andrews, F. & Messenger, R. (1973). Multivariate Nominal Scale Analysis. Ann Arbor, Michigan: The University of Michigan.
- Andrews, I. & Henry, M. (1963). Management attitudes toward pay. Industrial Relations, 3, 29-40.
- Argyle, M. (1971). The Social psychology of work. Penguin Books.
- Atkinson, J. & Feather, N. (1966). A Theory of Achievement Motivation. New York: Wiley.
- Balke-Aurell, G. (1973). Förändringar i begåvningsinriktning i relation till utbildning och yrkesverksamhet. Pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet.
- Baltes, P. & Schaie, W. (Ed.) (1973). Life-span developmental psychology. Personality and socialization. New York: Academic Press.
- Berelson, B. & Steiner, G.A. (1964). Human Behavior. An Inventory of Scientific Findings. New York: Harcourt, Brace & World Inc.
- Bergsten, U., Bromsjö, B. & Rubenson, K. (1972). Studiebehov och studiehinder i vuxenutbildning I. Undersökningens bakgrund och uppläggning. Rapport från pedagogiska institutionen, Lärarhögskolan i Stockholm, nr 79.
- Bergsten, U., Bromsjö, B. & Rubenson, K. (1973a). Studiebehov och studiehinder i vuxenutbildning II. Datainsamlingsmetod - synpunkter utifrån en metodstudie. Rapport från pedagogiska institutionen, Lärarhögskolan i Stockholm, nr 86.
- Bergsten, U., Bromsjö, B. & Rubenson, K. (1973b). Studiebehov och studiehinder i vuxenutbildning III. Förundersökningen - en utvärdering. Rapport från pedagogiska institutionen. Lärarhögskolan i Stockholm, nr 95.
- Blalock, H. (1964). Causal Inferences in Nonexperimental Research. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

- Blalock, H. (1969a). Theory Building and Causal Inferences. I Blalock, H. & Blalock, A. Methodology in Social Research. London: McGraw-Hill.
- Blalock, H. (1969b). Theory Construction: From Verbal to Mathematical Formulations. New Jersey: PH.
- Booth, A.A. (1961). Demographic Consideration of Non-Participation. Adult Education, 11:4, 223-234.
- Boshier, R. (1971). Motivational Orientations of Adult Education Participants: A factor analytic exploration of Houle's typology. Adult Education, 21:2, 3-26.
- Boshier, R. (1973). Educational Participation and Dropout: A Theoretical Model. Adult Education, 23:4, 255-282.
- Bradley, G. (1970). Arbetsattityder och befodringsintresse hos kvinnliga bankanställda. Stockholm: Personaladministrativa rådet.
- Bradley, G. (1972). Kvinnan och karriären. PA-rådet, meddelande nr 64. Lund: Berlingska Boktryckeriet.
- Bromsjö, B. (1970). Vuxenundervisning på dagtid. Flerämnesstudier inom vuxenundervisningen. Stockholm: Pedagogiskt Centrum. Rapport nr 20, stencil.
- Broström, A. & Ekeröth, G. (1974). Utvärdering av försök med uppsökande verksamhet inom kommunal vuxenutbildning. Vt 1974 - Bakgrund, resultat och slutsatser. Rapport från SAMVUX projektet, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Brunner, E. m fl (1959). An overview of Adult Education Research. Chicago: Adult Education Association.
- Burgess, P. (1971). Reasons for Adult Participation in Group Educational Activities. Adult Education, 22:1, 3-29.
- Bühler, C. (1959). Theoretical observations about life's basic tendencies. American journal of Psychotherapy, 13, 561-581.
- Brüde, H. (1972). MCA en teknik för att undersöka samband mellan en beroende variabel och flera prediktorvariabler. Statistiska institutionen vid Stockholms universitet.
- Cartwright, D. (1949). Some principles of mass persuasion. Human Relations, 2, 253-267.
- Clausen, J. m fl (1950). Measurement and prediction. Princeton N.J.: Princeton University Press.
- Cofer, C. & Appley, M. (1964). Motivation: Theory and Research. New York: John Wiley & Sons, INC.

- Cumming, L. & El Salmi, A. (1968). Empirical research on the bases and correlates of managerial motivation: a review of the literature. *Psychological Bulletin*, 70, 127-144.
- Dahlberg, A. (1972). Arbetsmarknadsutbildning - verkningar för den enskilde och samhället. Nationalekonomiska institutionen vid Umeå universitet.
- Dahlström, G. (1974). Arbetsmarknadsutbildning. I SOU 1974:29.
- Darinsky, A. (1972). Aftonskolans aktuella problem. *Sovjetskaja pedagogika*, 3, 32-43. Översättning Lärarhögskolan i Stockholm.
- Dickinson, G. (1971). Educational variables and participation in adult education. A paper presented to the Adult Education Research Conference, New York, February 2-5, 1971.
- Dobbs, R. (1966). Self-Perceived Educational Needs of Adults. *Adult Education*, 16:2, 92-101.
- Dollard, J. (1949). Under what conditions do opinions predict behavior. *Public Opinion Quarterly*, 12:4, 623-632.
- Douglass, M. (1970). Some perspectives on the Phenomenon of Participation. *Adult Education*, 20, 88-98.
- Douglass, M. & Moss, G. (1968). Differential Participation of Adults of Low and High Educational Attainment. *Adult Education*, 18:4, 247-259.
- Duncan, O. (1966). Path Analysis; Sociological Examples. *American Journal of Sociology*, 72, 1-16.
- Eliasson, T. & Höglund, B. (1971). Vuxenutbildning i Sverige - En strukturell översikt. Rapport från pedagogiska institutionen, Lärarhögskolan i Stockholm, nr 54.
- Emanuelsson, I. (1973). Utbildningshandikapp i vuxen ålder. Rapport från pedagogiska institutionen, Lärarhögskolan i Stockholm, nr 94.
- Emanuelsson, I. (1974a). Social bakgrund, begåvning och utbildning som prediktorer för levnadsförhållanden som vuxen. Några multivariata analyser av uppföljningsdata i malmöundersökningen. Rapport från pedagogiska institutionen. Lärarhögskolan i Stockholm, nr 108.
- Emanuelsson, I. (1974b). Utbildningshandikapp i långtidsperspektiv. Stockholm: Pedagogiska institutionen, Lärarhögskolan i Stockholm.

- Emanuelsson, I., Fägerlind, I. & Hartman, S. (1973). Vuxenutbildning och arbetsförhållanden. Rapport från pedagogiska institutionen, Lärarhögskolan i Stockholm, nr 96.
- Fackföreningsrörelsen och vuxenutbildningen (1969). Rapport från LO:s arbetsgrupp för vuxenutbildningsfrågor (LOVUX I). Stockholm: Prisma.
- Festinger, L. (1964). Behavioral support for opinion change. *Public Opinion Quarterly*, 28, 404-417.
- Fishbein, M. (1967). Attitude and the prediction of behavior. I Fishbein, M. (Ed), *Readings in attitude theory and measurement*. New York: Wiley.
- Form, W. & Geschwender, J. (1962). Social Reference Basis of Job Satisfaction: The Case of Manual Workers. *American Sociological Review*, 27, 228-237.
- Frese, H. (1970). Permanent education, a strategy of social action. I *Permanent education*, Council of Europe.
- Friedmann, G. (1960). Leisure and technological civilization. *International Social Science Journal*, 12, 509-521.
- Friedmann, G. (1961). *The anatomy of work*. London: Heinemann.
- Friedmann, E.A. (1970). Changing Value Orientations in Adult Life. I Burns, H. *Sociological Backgrounds of Adult Education*. Chicago: CSLEA.
- Galtung, J. (1967). *Theory and Methods of Social Research*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gardell, B. m fl (1968). *Arbetsupplevelser och könsroller*. Stockholm: Personaladministrativa rådet.
- Gavatin-Avén, A. (1974). Förslag till lösning av signifikansproblem i AID-analys. Statistiska institutionen vid Stockholms universitet.
- Goulet, L. & Baltes, P. (Ed), (1970). *Life-span developmental psychology. Research and theory*. New York: Academic Press.
- Guilford, J. (1954). *Psychometric Methods*. New York: McGraw-Hill.
- Guilford, J. (1959). *Personality*. New York: McGraw-Hill.
- Hallborg, M. (1973). *Klassens sociala miljö och kamratstruktur*. Pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet.
- Hardley, R & Levy, W. (1962). Vocational development and reference groups. *Journal of Counseling Psychology*, 9, 110-114.

- Havighurst, R. (Ed), (1961). The nature of values of meaningful free-time activity. I Kleemeier, R., Aging and leisure. New York: Oxford University Press.
- Havighurst, R. (1970). Changing Status and Roles during the Adult Life Cycle. I Burns, H. Sociological Backgrounds of Adult Education. Chicago: CSLEA.
- Havighurst, R. (Ed), (1971). Careers after 50. The elderly in minority groups. Research proposals in applied social gerontology. Gerontologist, 11, (1, pf.2). (9).
- Havighurst, R. (1973). Social Roles, Work Leisure and Education. I Eisdorfer, C. & Lawton, M. (Ed), The psychology of adult development and aging. Washington. D.C:APA.
- Havighurst, R. & Orr, B. (1956). Adult education and adult needs. Chicago: Center for the Study of Liberal Education for Adults.
- Hays, W. (1965). Statistics for Psychologists. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Hertzberg, F., Mausner, B. & Snyderman, B. (1959). The motivation to work. New York: Wiley.
- Hiemstra, P. (1972). Continuing Education for the Aged: A Survey of Needs and Interests of Older people. Adult Education, 22:2, 100-109.
- Hochstim, J. (1967). A critical Comparison of Three Strategies of Collecting Data from Households. Journal of the American Statistical Association, 62, 979-989.
- Hochstim, J & Athanasopoulos, D. (1970). Personal Follow-up in a Mail Survey. Public Opinion Quarterly, 34, 69-81.
- Holmes, D. (1968). Dimensions of projection. Psychological Bulletin, 69, 248-268.
- Holmes, D. & Tyler, J. (1968). Direct versus projective measurement of achievement motivation. Journal of Consulting and clinical psychology, 32, 712-717.
- Holter, H. (1973). Könsroller och samhällsstruktur. Stockholm: Prisma.
- Houle, C. (1961). The Inquiring Mind. Madison: The University of Wisconsin Press.

- Houle, C. (1972). *The Design of Education*. San Francisco: Jessey-Bass Inc., Publishers.
- Husén, T. (1950). *Testresultatens prognosvärde*. Stockholm: Gebers.
- Husén, T. (1969). *Talent, Opportunity and Career*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Husén, T. (1971). *Utbildning år 2000*. Stockholm: A.Bonniers Förlag AB.
- Härnqvist, K. (1958). *Reserverna för högre utbildning*. Stockholm: SOU 1958:11.
- Härnqvist, K. (1968). Relative changes in intelligence from 13 to 18. *Scandinavian Journal of Psychology*, 9, 50-82.
- Insko, C. & Schopler, J. (1967). Tradic consistency: A statement of affective-cognitive-conative consistency. *Psychological Review*, 74, 361-375.
- Johansson, L. (1970). *Utbildning: resonerande del*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Johansson, R. (1973). *Studiecirkel 1970. Klientelundersökning avseende studiecirkelarna inom de 12 studieförbunden*. Uppsala: Pedagogiska institutionen vid Uppsala universitet.
- Johansson, R. & Molander, L.-G. (1969). *Vuxenstuderande 1968. Preliminär rapport*. Uppsala: Pedagogiska institutionen vid Uppsala universitet.
- Johnstone & Rivera, R. (1965). *Volunteers for learning. A study of the educational pursuits of American adults*. Chicago: Aldine.
- Katz, D. & Stotland, E. (1959). A preliminary statement to a theory of attitude structure and change. I Koch, S. (Ed), *Psychology: A study of science*, 3. New York: McGraw-Hill.
- Klein, S. & Maher, J. (1966). Education Level and Satisfaction with Pay. *Personnel Psychology*, 19, 195-208.
- Knox, A. (1965). Clientele Analysis. *Review of Educational Research*, 35:3, 231-239.

- Knox, A. (1969). Young Adult Education. A set of Abstracts of Research and Writings related to Education of Non-College Bound Young Adults. New York: Teachers College, Columbia University.
- Knox, A. (1970). Factors related to Educative Activity by Non-College Bound Young Adults. New York: Teachers College, Columbia University.
- Kothandapandi, V. (1971). Validation of feeling, belief and intention to act as three components of attitude and their contribution to prediction of contraceptive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 19, 321-333.
- Krauss, I. (1964). Sources of educational aspirations among working-class youth. *American Sociological Review*, 29, 867-879.
- Kuhlen, G. (1970). Motivational Changes during the Adult Years. I Kuhlen, G. (Ed), *Psychological Backgrounds of Adult Education*. Chicago: CSLEA.
- Kuhlen, R. (1970). *Psychological Backgrounds of Adult Education*. Chicago: CSLEA.
- Labovitz, S. (1967). Some observations on measurement and Statistics. *Social Forces*, 67, 151-160.
- LaPierre, R. (1934). Attitude vs. actions. *Social Forces*, 34, 230-237.
- Lawler, E. & Porter, L. (1963). Perceptions regarding management compensation. *Industrial Relations*, 3, 41-50.
- LeClair, L. (1969). A study of relationships of three factors - Perceived Need Deficiency, Importance of Need Fulfillment, Perception of Education as a Mobility Facilitator - To participation in Educational Activities. East Lansing: Ph.D.thesis. Michigan State University.
- Lekberg, E. & Lekberg, A. (1971). Vuxnas studiesituation. En intensivstudie vid Göteborgs stads vuxengymnasium. Göteborg: Pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet.
- Lewin, K. (1943). Defining the "field at a given time". I Hilegard, E. & Marquis, D. *Conditioning and learning*. Även i Lewin K. (1951). *Field theory in social science*.

- Lewin, K. (Ed Cartwright), (1951). Field theory in social science. Selected theoretical papers. New York: Harper & Brothers Publishers.
- Lewin, K. (1947a). Frontiers in Group Dynamics I. Human relation, 1:1, 5-41.
- Lewin, K. (1947b). Frontiers in Group Dynamics II. Human relation, 1:2, 143-153.
- Ljung, B-O. (1958). Konstruktion och användning av standardprov. Rapport från pedagogiska institutionen, Lärarhögskolan i Stockholm.
- L0-medlemmen och utbildningsfrågorna (1968). Rapport från L0:s vuxenutbildningskommitté.
- London, J. (1970). The Influence of Social Class Behavior upon Adult Education Participation. Adult Education, 20:3, 140-153.
- London, J., Wenkert, R & Hagstrom, W. (1963). Education and Social Class. Berkeley: University of California, Survey Research Center SKC-M9.
- London, J. & Wenkert, R. (1964). Obstacles to "Blue-Collar participation in adult education". I Shostak, A. och Gomberg, W. Blue-Collar world: Studies of the American Worker. New York: Prentice Hall, Inc., Engewood Cliffs.
- Lord, F. (1960). Large-sample covariance analysis when the control variable is fallible. Journal of the American Statistical Association, 55, 307-321.
- Madsén, K. (1968). Theories of Motivation. Kent: Kent State University Press.
- Maslow, A. (1954). Motivation and Personality. New York: Harper.
- Maslow, A. (1968). Toward a psychology of being. London: D van Nostrand Company, Inc.
- Meissner, M. (1971). The long arm of the job: a study of work and leisure. Industrial Relations, 10:3, 239-260.
- Miller, D. & Form, W. (1951). Industrial sociology. New York: Harper.
- Miller, H. (1967). Participation of Adults in Education. Brookline, Mass. Center for the study of Liberal Education for Adults 1967.
- Molander, L-G. (1973). Vuxna 1970. Erfarenheter och intresse av vuxenundervisning. Rapport från pedagogiska institutionen vid Uppsala universitet.

- Morgan, J. & Sonquist, J. (1963). Problems in the analysis of survey data: And a proposal. *Journal of the American Statistical Association*, 58, 415-434.
- Morstein, S. & Smart, J. (1974). Reasons for participation in adult education courses: A multivariate analysis of group differences. *Adult Education*, 24:2, 83-98.
- Nesselroade, J. & Reese, H. (Ed), (1973). *Life-span developmental psychology. Methodological Issues*. New York: Academic Press.
- Neugarten, B. (Ed), (1968). *Middle age and Aging*. Chicago: University of Chicago press.
- Newcomb, T. M. (1965). *Social Psychology*. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- Newcomb, T. (1950). *Social Psychology*. New York: The Dryden Press.
- Nie, N., Bent, D. & Hull, C. (1970). *Statistical package for the social sciences*. New York: McGraw-Hill.
- Ny vuxenutbildning - ny skola (1974). *Rapport från LO:s arbetsgrupp för vuxenutbildningsfrågor (LOVUX III)*. Stockholm: Prisma.
- Ostrom, T. (1969). The relationship between the affective, behavioral, and cognitive components of attitude. *Journal of Experimental Social Psychology*, 5, 12-30.
- Parker, E. & Paisley, W. (1966). *Patterns of Adult Information Seeking*. Stanford Calif. Stanford University.
- Parker, S. (1971). *The future of work and leisure*. New York: Praeger Publishers.
- Porter, L. (1961). A study of perceived need satisfactions in bottom and middle management jobs. *Journal of Applied Psychology*, 45, 1-10.
- Porter, L. (1962). Job Attitudes in Management: Perceived Deficiencies in Need Fulfilment as a Function of Job Level. *Journal of Applied Psychology*, 46, 375-384.
- Proposition 1970:35
- Proposition 1971:37
- Proposition 1972:26
- Rees, M. & Paisley, W. (1968). Social and Psychological Predictors of Adult Information and Media Use. *Adult Education*, 19:1, 11-29.

- Robinson, R. (1970). Adult Education Participation in an Industrial Area of West Milwaukee. *Adult Education*, 20:4, 226-232.
- Rogers, C. (1959). *A Theory of Therapy, Personality and Interpersonal Relationships, as Developed in the Client-Centered Framework*. I Koch, S. (Ed), *Psychology: the study of a science*. New York: McGraw-Hill.
- Rosenberg, M. (1960a). A Structural Theory of Attitude Dynamics. *Public Opinion Quarterly*, 14, 319-340.
- Rosenberg, M. (1960b). Analysis of affective - cognitive consistency. I Hovland, C. & Rosenberg, M., *Attitude Organization and Change*. New Haven: Yale University Press.
- Rosenberg, M. & Hovland, C. (1960). Cognitive, affective, and behavioral components of attitudes. I Hovland, C. & Rosenberg, M. (Eds), *Attitude Organization and Change*. New Haven: Yale University Press.
- Rubenowitz, S. (1967). *Personaladministration och arbetspsykologi*. Göteborg: Akademiförlaget.
- Rubenson, K. (1972). *Intresse för vuxenutbildning bland unga män med kort utbildning*. Göteborg: Pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet.
- Römbo, B. & Palm, R. (1972). *Kommunal vuxenutbildning i Malmö. Sammanställning av vuxenutbildningsenkät. Malmö skolor*.
- SCB (1971). PM nr 23. Deltagare i studiecirklar med tilläggsbidrag hösten 1970. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- SCB (1971). *Statistisk årsbok 1971*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- SCB (1973). *Statistisk årsbok 1973*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- Schaie, W. (1965). A general model for the study of developmental problems. *Psychological Bulletin*, 64:2, 92-107.
- Schaie, W. (1973). Methodological Problems in descriptive developmental research on adulthood and aging. I Nesselroade, J., Reese, H. (Eds), *Life-span developmental psychology. Methodological Issues*. New York: Academic Press.
- Scott, C. (1961). Research on Mail Surveys. *Journal of the Royal Statistical Society, Ser. A*, 124, 143-205.
- Seaman, D. (1968). *The Relationship between Extent of Educative Behavior by Industrial Employees in Florida and their Attitudes toward Continuing Education*. Florida State Univ.: Ph.D.thesis.

- Seeman, M. (1967). Powerlessness and Knowledge. A Comparative Study of Alienation and Learning. *Sociometry*, 30:2, 105-123.
- Sheffield, S. (1962). The Orientations of Adult Continuing Learners. Chicago: Ph.D.thesis. Univ. of Chicago.
- Sirken, M., Piter, J. & Brown, M. (1960). Survey procedures for supplementing mortality statistics. *American Journal of Public Health*, 50, 1753-1764.
- Skolöverstyrelsen. Diskussions-PM 1974-03-25. Behov av forsknings- och utvecklingsarbete inom vuxenutbildningen. Stockholm.
- Sonqvist, J. (1971). Multivariate Model Building. Ann Arbor, Michigan: Institute for social research. The University of Michigan.
- Sonqvist, J., Baker, E. & Morgan, J. (1971). Searching for structure (Alias AID III). Ann Arbor Michigan: Institute for social research. The University of Michigan.
- SOU 1965:60. Vuxenutbildning i gymnasium och fackskola.
- SOU 1966:3 Yrkesutbildningen.
- SOU 1971:24. Vuxenpedagogisk forskning och utbildning.
- SOU 1971:80. Vuxna - Utbildning - Studiefinansiering.
- SOU 1972:19. Uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildning.
- SOU 1973:9. Fortsatt uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildning.
- SOU 1974:29. Att utvärdera arbetsmarknadspolitik.
- SOU 1974:54. Vidgad vuxenutbildning.
- SOU 1974:62. Studiestöd åt vuxna.
- SOU 1974:79. Utbildning för arbete.
- Statistiska Meddelanden: U 1971:8. Statistiska Centralbyrån.
- Statistiska Meddelanden: U 1972:27. Statistiska Centralbyrån.
- Statistiska Meddelanden: U 1973:21. Statistiska Centralbyrån.
- Statistiska Meddelanden: U 1973:32. Statistiska Centralbyrån.
- Statistiska Meddelanden: U 1974:27. Statistiska Centralbyrån.
- Stern, G. (1970). People in context. New York: John Wiley and Sons. Inc.

- Svensson, A. (1964). Sociala och regionala faktorerers samband med över- och underprestation i skolarbetet. Göteborg: Pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet.
- Svensson, A. (1971). Relative Achievement. School performance in relation to intelligence, sex and home environment. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Strong, E. (1955). Vocational Interests 18 Years after College. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Super, D. & Bachdrach, P. (1957). Vocational Development: A Framework for Research. New York: Teachers College, Columbia University.
- Tough, A. (1969). Some Major Reasons for Learning. I Self concept in adult participation. Conference report. ERIC: ED 033652.
- Tough, A. (1971). The adult's learning projects. Research in Education Series No 1. Ontario Institute for Studies in Education.
- Tornstam, L. (1973). Att åldras. Socialgerontologiska perspektiv. Sociologiska institutionen vid Uppsala universitet.
- Trent, J. & Medsker, L. (1968). Beyond High School. San Francisco: Jossey-Bass Inc., Publishers.
- Verner, C. & Newberry, J. (1958). The Nature of Adult Participation. Adult Education, 8:4. 208-222.
- Wilensky, H. (1960). Work Careers and social integration. International Social Science Journal, 12, 543-560.
- Wilson, A. (1959). Residential segregation of social classes and aspirations of High school boys. American Sociological Review, 24, 836-845.
- Woodmansee, J. & Cook, S. (1967). Dimensions of verbal racial attitudes. Their identification and measurement. Journal of Personality and Social Psychology, 7, 240-250.
- Vuxenutbildning. Fakta - erfarenheter - förslag (1971). Rapport från LÖ:s arbetsgrupp för vuxenutbildningsfrågor (LOVUX II).
- Vuxenutbildning. Aterkommande utbildning (1973). Rapport från TCÖ:s utbildningsnämnd. Stockholm: Prisma.

GÖTEBORG STUDIES
IN EDUCATIONAL SCIENCES

Editors:

Urban Dahllöf, Kjell Härnqvist and Karl-Gustaf Stukát.

ISSN 0436-1121

Subscriptions to the series and orders for single volumes should be addressed to: ACTA UNIVERSITATIS GOTHOBURGENSIS, Box 5096, S-402 22 Göteborg 5, Sweden.

1. *Karl-Gustaf Stukát*: Lekskolans inverkan på barns utveckling. (Effects of kindergarten training on later development.) Stockholm 1966. Pp. 148.
2. *Urban Dahllöf*: Skoldifferentiering och undervisningsförlopp. (School differentiation and teaching process.) Stockholm 1967. Pp. 306.
3. *Erik Wallin*: Spelling. Factorial and experimental studies. Stockholm 1967. Pp. 180.
4. *Bengt-Erik Andersson*: Studies in Adolescent Behaviour. Project Yg, Youth in Göteborg. Stockholm 1969. Pp. 400.
5. *Ference Marton*: Structural dynamics of learning. Stockholm 1970. Pp. 112.
6. *Allan Svensson*: Relative Achievement. School performance in relation to intelligence, sex and home environment. Stockholm 1971. Pp. 176.
7. *Gunni Kärrby*: Child Rearing and the Development of Moral Structure. Stockholm 1971. Pp. 207.
8. *Ulf P. Lundgren*: Frame Factors and the Teaching Process. A contribution to curriculum theory and theory on teaching. Stockholm 1972. Pp. 378.
9. *Lennart Levin*: Comparative Studies in Foreign-Language Teaching. Stockholm 1972. Pp. 258.
10. *Rodney Åsberg*: Primary Education and National Development. Stockholm 1973. Pp. 388.
11. *Björn Sandgren*: Kreativ utveckling. Stockholm 1974. Pp. 227.
12. *Christer Brusling*: Microteaching — A Concept in Development. Stockholm 1974. Pp. 196.
13. *Kjell Rubenson*: Rekrytering till vuxenutbildning. En studie av kortutbildade yngre män. Göteborg 1975. Pp. 363.

ISBN 91-7346-007-9